

İNSAN HAKLARI VE ÇEVRE EL KİTABI

(3. baskı)

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadından ve Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin sonuç ve kararlarından ortaya çıkan ilkeler

**Avrupa
İnsan Hakları Mahkemesi
içtihadından ve Avrupa
Sosyal Haklar Komitesinin
sonuç ve kararlarından
ortaya çıkan ilkeleri içeren**

**İnsan Hakları ve Çevre El Kitabı
(3. baskı)**

Fransızca baskı:

***Manuel sur les droits de l'homme et
l'environnement
(3. baskı)***

Bu belgenin tamamının veya bir kısmının çoğaltılmasına veya tercüme edilmesine ilişkin tüm talepler İletişim Müdürlüğüne iletilmelidir (F-67075 Strasbourg Cedex).

Bu belgeyle ilgili diğer tüm yazışmalar İnsan Hakları ve Hukukun Üstünlüğü Genel Müdürlüğü ile yapılmalıdır.

Düzen: SPDP, Avrupa Konseyi
© Avrupa Konseyi, Şubat 2022 Avrupa Konseyinde basılmıştır.

Türkçe çeviri sorumluluk reddi:

Bu belge Etkin AB Programı tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır. Çeviriden kaynaklanabilecek herhangi bir hatadan Avrupa Konseyi sorumlu tutulamaz.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	5
ÖN AÇIKLAMALAR	7
GİRİŞ	9
ÇEVRE KORUMA İLKELERİ	17
BÖLÜM A - GİRİŞ - AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNDEN YOLA ÇIKARAK BELİRLENEN İLKELER	19
Bölüm I Çevre ve yaşam hakkı ile insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkı	21
Bölüm II Çevre ve özel hayata ve aile hayatına ve meskene saygı hakkı	33
Bölüm III Çevre ve mülkiyetin korunması	51
Bölüm IV Çevreyle ilgili konularda haber alma ve iletişim	65
Bölüm V Çevresel konularda karar alma süreçleri ve halkın bu süreçlere katılımı	79
Bölüm VI Çevresel konularda yargıya ve diğer çözüm yollarına erişim	83
Bölüm VII Mahkeme içtihadından ilkeler: Sözleşmenin uygulanmasının bölgesel kapsamı	101
BÖLÜM B - GİRİŞ - AVRUPA SOSYAL ŞARTI VE GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ AVRUPA SOSYAL ŞARTINDAN YOLA ÇIKARAK BELİRLENEN İLKELER	
SOSYALŞART	104
Bölüm I Çevre, adil çalışma koşulları hakkı, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı	107
Bölüm II Çevre ve sağlığın korunması hakkı	113
Bölüm III Çevre ve konut hakkı	125
EL KİTABININ EKLERİ	127
Ek I: Sözlükçe	129
Ek II: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin çevre ile ilgili hüküm ve kararları	145

Ek III: Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin çevre ile ilgili vardığı sonuçlar ve aldığı kararlar	154
Ek IV: Mahkemenin içtihadında ve Komitenin i sonuç ve kararlarında çevreyle ilgili diğer belgelere yapılan atıflar	156
Ek V: Çevrenin korunmasına ilişkin Avrupa Konseyi sözleşmeleri	180
Ek VI: Çevrenin korunmasına ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden ve Avrupa Sosyal Şartından doğan yükümlülöklere saygı gösterilmesine yönelik İyi Uygulamalar	183
1. Çevre haklarının ulusal politikaya ve hukuk sistemine dâhil edilmesi	183
2. Çevreye zarar verme potansiyeli olan faaliyetler üzerinde kontrol tesis edilmesi	197
3. Çevresel etki değerlendirmelerinin (ÇED'ler) zorunlu kılınması	202
4. Halkın çevresel konularda katılımının ve bilgiye erişiminin sağlanması	206
5. Çevre haklarının yargılanabilir ve çevrenin kamusal bir mesele haline getirilmesi	213
6. Çevresel sürdürülebilirlik konusunda eğitim verilmesi	220
7. Çevre aktivistlerinin ve bilgi uçuranların (whistle-blowers) korunması	225
Ek VII: Yararlı Web Siteleri	229
Ek VIII: İlave Kaynaklar	233

KISALTMALARIN LİSTESİ

CDDH	İnsan Hakları Yönlendirme Komitesi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
CITIES	Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme
CoE	Avrupa Konseyi
AT	Avrupa Topluluğu
AAD	Avrupa Adalet Divanı
ECS	Çevresel Kesişen Strateji
ECSR	Avrupa Sosyal Haklar Komitesi
EEA	Avrupa Çevre Ajansı
EEL	Avrupa Çevre Hukuku
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
ETS	Avrupa Antlaşmalar Dizisi
AB	Avrupa Birliği
FAO	Gıda ve Tarım Dairesi
GAOR	Genel Kurulun Resmi Kayıtları
BD	Büyük Daire
HUDOC	İnsan Hakları Dokümantasyonu (Çevrimiçi Veritabanı)
ICJ	Uluslararası Adalet Divanı
IEEP	Avrupa Çevre Politikası Enstitüsü
ILC	Uluslararası Hukuk Komisyonu
IMPEL	Avrupa Birliği Çevre Hukukunun Uygulanması ve Yürütülmesi Ağı
IPPC	Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi
ITLOS	Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesi
IUCN	Dünya Doğayı Koruma Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
PACE	Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi
REC	Orta ve Doğu Avrupa Bölgesel Çevre Merkezi
SÇD	Stratejik Çevresel Değerlendirme
BM	Birleşmiş Milletler
UNCED	Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
BMAEK	Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
BMİDÇS	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü

ÖN AÇIKLAMALAR

BU EL KİTABININ AMACI NEDİR?

1. Bu el kitabının temel amacı, Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Sözleşmesi ("Sözleşme") ve Avrupa Sosyal Şartı ("Şart") doğrultusunda çevre ile insan haklarının korunması arasındaki ilişkinin, bu konudaki uluslararası hukuk açısından daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve böylece ulusal düzeyde çevre korumanın güçlendirilmesine katkıda bulunmaktır.

2. İnsan hakları evrensel, bölünmez, birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili haklardır; dolayısıyla bir yandan medeni ve siyasi hakları, diğer yandan da sosyal ve ekonomik hakları içermektedir. Bu durumu yansıtmak için bu el kitabında hem Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ("Mahkeme") içtihadı hem de Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin ("Komite") bu alandaki sonuç ve kararları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

BU EL KİTABININ HEDEF KİTLESİ KİMLERDİR?

3. Bu el kitabının ister ulusal, ister bölgesel isterse yerel düzeydeki kamu kurumları, karar vericiler, hukuk uzmanları ve genel kamuoyu tarafından kullanılması amaçlanmıştır.

ÇEVRE, ULUSLARARASI HUKUK KAPSAMINDA KORUNUYOR MU?

4. Çevre, uluslararası hukuk kapsamında korunmaktadır ve iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kirlilik gibi belirli çevre konularını düzenleyen çok sayıda uluslararası antlaşma bulunmaktadır. Bu nedenle, çevreyi korumak için Devletlere bilgi verme, işbirliği yapma veya emisyonları sınırlama yükümlülükleri gibi çeşitli yasal yükümlülükler yüklenmiştir. Ayrıca, Uluslararası İnsancıl Hukuk, silahlı çatışmalarda doğal çevreyi yaygın, uzun vadeli ve ciddi zararlara karşı korumaktadır.

ÇEVRE, AVRUPA

İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ VE AVRUPA SOSYAL ŞARTI KAPSAMINDA KORUNMAKTAMIDIR?

5. Sözleşme de Şart da, çevrenin genel olarak korunmasını sağlamak üzere tasarlanmamıştır ve güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını açıkça güvence altına almamaktadır. Bununla birlikte, Sözleşme ve Şart, Mahkemenin içtihadının ve Sosyal Haklar Komitesinin bu alandaki sonuç ve kararlarında yer alan yorumların da gösterdiği gibi, çevresel konularda dolaylı olarak belirli bir koruma sağlamaktadır.

6. Mahkeme tarafından incelenen ve bireylerin Sözleşmeden doğan haklarından birinin ihlalinin olumsuz çevresel faktörlerden kaynaklandığını ileri sürdüğü şikâyetlerin sayısı artmaktadır. Çevresel faktörler Sözleşmeden doğan bireysel hakları üç farklı şekilde etkileyebilir:

- İlk olarak, Sözleşme tarafından korunan insan hakları olumsuz çevresel faktörlerden doğrudan etkilenebilir. Örneğin, bir fabrikadan veya çöp sahasından gelen zehirli kokular bireylerin sağlığı üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olabilir. Kamu makamları

İnsan haklarının olumsuz çevresel faktörlerden ciddi şekilde etkilenmemesini sağlamak için tedbir almakla yükümlü olabilir;

- İkinci olarak, olumsuz çevresel faktörler ilgili birey için belirli usuli haklar doğurabilir. Mahkeme, kamu makamlarının bilgilendirme ve iletişimin yanı sıra karar alma süreçlerine katılım ve çevresel davalarda yargıya erişim konularında belirli gerekliliklere uyması gerektiğini tespit etmiştir;
- Üçüncü olarak, çevrenin korunması da belirli bireysel insan haklarına müdahaleyi haklı kılan meşru bir amaç olabilir. Örneğin Mahkeme, çevrenin korunması için gerekli görülmesi halinde, kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkının kısıtlanabileceğini tespit etmiştir.

7. Ayrıca Komite, Devletlerin çevresel konuları ihmal etmelerinin Şarttan doğan belirli hakları yerine getirme yükümlülüklerine uymama anlamına gelebileceğine hükmetmiştir. Dolayısıyla, çevrenin bozulmasını önleyecek veya azaltacak tedbirlerin alınmaması, kendi başına, Şarttan doğan belirli hakların aşağıdaki şekilde ihlali anlamına gelebilir:

- İlk olarak, Komite sağlığın korunması hakkını, sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkını da içerecek şekilde yorumlanmıştır. Bu nedenle, Devletler periyodik raporlarını sunarken, bireyler açısından sağlıklı bir çevrenin sağlanması amacıyla alınan tedbirleri belirlemelidir;
- İkinci olarak, Komite, sağlıklı bir çevrenin korunmasının ve yaratılmasının, Şartın güvenceler sisteminin merkezinde yer aldığını ve daha spesifik olarak da Şartın çeşitli hükümlerinin uygulanmasıyla ilgili olabileceğini ifade etmiştir.

SÖZLEŞME VE SOSYAL ŞARTTA YER ALAN HANGİ HAKLAR ÇEVRESEL FAKTÖRLERDEN ETKİLENEBİLİR?

8. Mahkeme, içtihadında çevre ile ilgili konuların yaşama hakkını (Madde 2), insanlık dışı veya haysiyet kırıcı muameleye maruz kalmama hakkını (Madde 3), özel hayatın, aile hayatının ve meskenin korunması hakkını (Madde 8), adil yargılanma ve mahkemeye erişim hakkını (Madde 6), bilgi ve fikir alma ve verme hakkını (Madde 10), dernek kurma ve toplantı özgürlüğüne saygı gösterilmesini isteme hakkını (Madde 11), etkili başvuru hakkını (Madde 13) ve kişinin mal ve mülklerinin dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkını (1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi) etkileyebileceğini belirlemiştir.

9. Komite de çevre ile ilgili olan ve adil çalışma koşulları hakkını (Madde 2), güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkını (Madde 3), sağlığın korunması hakkını (Madde 11) ve barınma hakkını (Madde 31) etkileyebilecek konuları değerlendirmiştir.

GİRİŞ

10. Çevre ve çevrenin korunması, uluslararası toplumun giderek daha fazla ilgilendiği bir konu haline gelmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra, ekonominin yeniden inşası ve kalıcı barış ilk önceliklerdi. Medeni ve siyasi hakların yanı sıra sosyal ve ekonomik insan haklarının garanti altına alınmasını da buna dâhildi. Bununla birlikte, takip eden yarım yüzyılda çevre, uluslararası hukuk üzerinde de etkisi olan önemli bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Temel insan hakları belgelerinin (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi¹, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme² ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme³) ve Avrupa düzeyindeki belgelerin (İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme⁴ ve Avrupa Sosyal Şartı)⁵ hepsi çevre sorunlarına ilişkin tam bir farkındalık oluşmadan çok önce kaleme alınmış olup da⁶ çevreye atıfta bulunmamakla birlikte, bugün insan hakları ve çevrenin birbirine bağlı olduğu yaygın olarak kabul edilmekte⁷ hatta çevre haklarının "üçüncü nesil insan haklarına" dâhil olduğu ileri sürülmektedir.⁸ Bunun ötesinde, çevreye ilişkin haklar nesiller arası bir nitelik taşımaktadır.⁹

11. 1972 yılında Stockholm'de düzenlenen ilk BM İnsan Çevresi Konferansı, insan haklarına saygı ile çevrenin korunması arasındaki karşılıklı bağımlılığın yasal olarak tanınmasının başlangıcı olmuştur. Nitekim Stockholm Deklarasyonunun giriş bölümünde İnsan çevresinin iki boyutunun da (yani hem doğal olan hem insan eliyle yapılmış olan) başta yaşam hakkı olmak üzere temel insan haklarından yararlanmak için mutlaka gerekli" olduğu ifade edilmektedir. Stockholm Deklarasyonunun ilk ilkesinde, "İnsanın, onurlu ve refah içinde bir yaşam sürmesine izin verecek nitelikte bir çevrede özgürlük, eşitlik ve yeterli yaşam koşullarına sahip olma temel hakkına sahip olduğunu ve bugünkü ve gelecek nesiller için çevreyi koruma ve iyileştirme konusunda ciddi bir sorumluluk taşıdığını" vurgulanmıştır. Bugün insan onuru, insan hakları ve çevrenin korunması arasında bir bağlantı olduğu açıkça kabul edilmektedir.¹⁰

¹ İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) 10 Aralık 1948 tarihinde Paris'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından ilan edilmiştir.

² Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCPR) (16 Aralık 1966).

³ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR) (16 Aralık 1966).

⁴ İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (AİHS) (4 Kasım 1950) ETS No. 5.

⁵ Avrupa Sosyal Şartı (ETS No. 35) (18 Ekim 1961) ve Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) (3 Mayıs 1996) ETS No. 163.

⁶ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 'Dialogue between Judges 2020, The European Convention on Human Rights: living instrument at 70' (2020), Laurence Boisson de Chazournes, Cenevre Üniversitesi Profesörü, 'Çevre - insan hakları ve çevre: gelişen bir ilişki', s. 17: "Çevresel konular tarihin o döneminde henüz bir öncelik değildi".

⁷ Knox J. H. ve Pajan R. (2018), Introduction, *The Human Right to a Healthy Environment*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 1. Ayrıca bakınız BM Genel Kurulu, 'Sağlıklı bir çevre hakkı: iyi uygulamalar, Güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreden yararlanmaya ilişkin insan hakları yükümlülükleri konusunda Özel Raportörün Raporu (30 Aralık 2019), UN Doc. A/HRC/43/53, s. 4, paragraf 11-13.

⁸ Bkz: Karel Vasak, Human Rights: A Thirty-Year Struggle: the Sustained Efforts to give Force of law to the Universal Declaration of Human Rights", *UNESCO Courier* 30:11, Paris: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, Kasım 1977. Jacobs, White & Ovey (2014), *The European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, Altıncı Baskı, s. 7: "Üçüncü nesil insan hakları, insanları toplu olarak ilgilendiren haklardan oluşur ve kalkınma, barış ve temiz bir çevre haklarını içerir".

⁹ Jacobs, White & Ovey (2014), *The European Convention on Human Rights*, Oxford University Press, Oxford, Altıncı Baskı, s. 7: "Bu tür haklar şimdiki nesli aşar; bugün yapılanlar gelecek nesiller üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir".

¹⁰ BM Genel Kurulu, Güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreden yararlanmaya ilişkin insan hakları yükümlülükleri konusunda Özel Raportörün Raporu' (24 Aralık 2018), UN Doc. A/HRC/37/59, § 16; BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, 'İnsan Hakları ve Çevre' Özel Raportörü Sn. Fatma Zohra Ksentini tarafından hazırlanan nihai rapor' (6 Temmuz 1994), UN Doc. E/CN.4/Sub.2/1994/9, §§ 31, 54, 124, 178. Daly E. ve May J. R. (2019), "Exploring environmental justice through the lens of human dignity", *Widener Law Review* Cilt 25, s. 177; Strazburg Üniversitesi, SAGE Araştırma Birimi, CNRS Araştırma Direktörü Elisabeth LAMBERT tarafından İnsan Hakları Yönlendirme Komitesinin (CDDH) talebi üzerine hazırlanan "Çevrenin Korunması ve İnsan Hakları" başlıklı Üst Düzey Konferansa (Strazburg, 27 Şubat 2020) Giriş Raporu.

12. BM, 1980'lerde ekonomik kalkınma ile çevrenin korunmasını uzlaştırma ihtiyacının farkına varmıştır¹¹ 1992 Rio de Janeiro Çevre ve Kalkınma Konferansında (UNCED) (Yeryüzü Zirvesi olarak da bilinmektedir) Çevre ve Kalkınma konusundaki ilk gündem, daha açık bir ifade ile Gündem 21 hazırlanmış ve kabul edilmiştir. Rio Konferansı sırasında kabul edilen Deklarasyon, insan hakları ile çevre arasında usule ilişkin haklar açısından var olan bağlantıya da odaklanmıştır (İlke 10):

"Çevresel konular en iyi şekilde ilgili tüm vatandaşların ilgili düzeyde katılımıyla ele alınır. Ulusal düzeyde, her bireyin toplumlarındaki zararlı malzeme ve faaliyetler hakkındaki bilgiyi içeren kamu yetkilileri tarafından düzenlenen çevreyle ilgili bilgilere uygun şekilde erişme ve karar verme süreçlerine katılma fırsatına sahip olmalıdır. Devletler bilgiyi yaygın bir şekilde kullanılabilir hale getirerek kamu farkındalığını ve katılımı cesaretlendirmeli ve kolaylaştırmalıdır. Yargısal ve idari işlemlere etkili erişim, telif ve tazminat dâhil olmak üzere, sağlanmalıdır.

13. Ayrıca, 1992 yılında kabul edilen ve Rio Yeryüzü Konferansında imzaya açılan Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinde, dünyanın ekosistemlerinin insanlığın bugünkü ve gelecek nesillerinin temelini teşkil ettiği ve ekonomik ve sosyal kalkınmanın buna bağlı olduğu kabul edilmiştir. Bu sözleşme, "biyolojik çeşitliliğin korunması; bu çeşitliliğinin unsurlarının sürdürülebilir kullanımı ve genetik kaynakların kullanımından doğan yararların adil ve hakkaniyete uygun paylaşımı" için çaba göstermektedir.¹²

14. Rio Konferansının bir diğer önemli başarısı, "Sözleşmenin ilgili hükümlerine göre, atmosferdeki sera gaz birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı " (Madde 2) başarmak amacıyla BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) üzerinde anlaşmaya varılması olmuştur. Daha sonra 1997 yılında, bu sözleşme kapsamında Kyoto'da, gelişmiş ülkelere 2008-2012 döneminde sera gazı emisyonlarını azaltmaları için yasal olarak bağlayıcı yükümlülükler getiren bir protokol imzalanmıştır. 2012 yılında Doha'da Kyoto Protokolünün 2020 yılına kadar uzatılması konusunda anlaşmaya varılmıştır.

¹¹ Uluslararası Doğa Koruma Birliğinin 1980 Dünya Koruma Stratejisi, yeni bir kavram olan "sürdürülebilir kalkınma" hakkında çok kısa bir bölüm içeren ilk rapordur. Bunun üzerine BM bağımsız bir komisyon olan Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (WCED) kurulmasına önayak olmuş ve bu komisyonun ana raporu olan "Ortak Geleceğimiz" raporu, 1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Yeryüzü Zirvesini ve 2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen üçüncü BM Çevre ve Kalkınma Konferansını derinden etkilemiştir. Ayrıca, ekonomik kalkınma, çevrenin korunması ve sosyal kalkınma olmak üzere üç ayak üzerine inşa edilen "sürdürülebilirlik" kavramının en geçerli tanımının da bu belgede yapıldığı kabul edilmektedir.

¹² *Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi* (5 Haziran 1992), Md. 1.

Doha değişikliği 31 Aralık 2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2015 yılında Paris'te düzenlenen COP 21'de iklim değişikliğine ilişkin yasal olarak bağlayıcı olan, uluslararası bir anlaşma kabul edilmiştir. Paris Anlaşması, küresel ortalama sıcaklık artışını sanayileşme öncesindeki seviyeye göre 2 °C altında tutmak ve iklim değişikliğinin risk ve etkilerini önemli ölçüde azaltacağını kabul ederek sıcaklık artışını sanayileşme öncesi dönemdeki seviyelerin 1,5 °C üzeri ile sınırlandırma çabasını sürdürmek için küresel bir çerçeve ortaya koymaktadır. Paris Anlaşması, iklim değişikliği ile insan hakları arasındaki bağlantının altını açıkça çizen ilk uluslararası çevre anlaşmasıdır (Paris Anlaşmasının Giriş Bölümü):

İklim değişikliğinin insanoğlunun ortak bir endişe konusu olduğunu kabul eden Taraflar, iklim değişikliğinin ele alınması için eyleme geçerken insan hakları, sağlık hakkı, yerli halklar, yerel topluluklar, göçmenler, çocuklar, engelli bireyler ve hassas durumdaki kişilerin hakları ve kalkınma hakkının yanı sıra toplumsal cinsiyet eşitliği, kadının güçlendirilmesi ve kuşaklar arası adalet konularına yönelik sorumluluklarına saygı göstermeli, bunları teşvik etmeli ve dikkate almalıdır.

15. Rio de Janeiro'da yapılan ilk Konferanstan yirmi yıl sonra, 2012 yılında aynı şehirde Rio 2012, Rio+20 veya Dünya Zirvesi 2012 olarak da bilinen Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı (UNCSD) düzenlenmiştir. Bu konferansta, sürdürülebilir kalkınma taahhüdü ekonomik büyümeyi ekolojik sorumlulukla birleştirerek yenilenmiştir. Gerçekten de 2015 yılında BM Genel Kurulu tarafından 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin bir parçası olarak kabul edilen ve aralarında çevreyle ilgili hedeflerin de bulunduğu bir dizi Sürdürülebilir Kalkınma Amacının (SKA) oluşturulmasına yönelik bir süreç başlatılmasına karar verilmiştir.¹³ 2030 Gündeminin giriş bölümünde hükümetler "*Sürdürülebilir tüketim ve üretim, doğal kaynakları sürdürülebilir bir şekilde yönetme ve iklim değişikliği konusunda acil eyleme geçme gibi, mevcut ve gelecek nesillerin ihtiyaçlarını destekleyebilecek şekilde gezegenin bozulmadan korunmasında kararlı.*" olduklarını teyit etmiştir.¹⁴

16. İnsan hakları ve çevre konusundaki çalışmalar BM çerçevesinde devam etmiştir. BM İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü, güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreden yararlanmaya ilişkin insan hakları yükümlülüklerini incelemek, çevresel politika yapımında insan haklarının kullanımına ilişkin en iyi uygulamaları teşvik etmek, zorlukları ve engelleri tespit etmek ve ülke ziyaretleri gerçekleştirmek ve insan hakları ihlallerine müdahale etmekle görevlendirilmiştir. BM İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü, BM Genel Sekreteri, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri ve çeşitli BM kuruluşlarının yöneticileriyle birlikte, güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevreye sahip olmanın bir insan hakkı olarak tanınması için BM İnsan Hakları Konseyine ve BM Genel Kuruluna çağırıda bulunmaktadır.

¹³ Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin aşağıdaki amaçları çevre ile ilgilidir: Amaç 3 ("Sağlıklı yaşama ve iyilik hali"), Amaç 6 ("Temiz su ve hijyen"), Amaç 7 ("Erişilebilir ve temiz enerji"), Amaç 11 ("Sürdürülebilir şehirler ve toplumlar"), Amaç 12 ("Sorumlu tüketim ve üretim"), Amaç 13 ("İklim eylemi"), Amaç 14 ("Suyun altında yaşam"), Amaç 15 ("Karada yaşam").

¹⁴ BM Genel Kurulunun, 25 Eylül 2015 tarihli ve A/70/L.1 sayılı kararı "Dünyamızı dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi".

17. İnsan hakları antlaşmalarına gelince, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı, Uluslararası Sözleşmeler gibi daha eski antlaşmalar sağlıklı bir çevre için özel bir insan hakkı içermezken, daha yeni bölgesel (hem medeni ve siyasi hem de sosyoekonomik) antlaşmalar bu hakkı içermektedir. Bu antlaşmalar arasında Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı¹⁵ ve Afrika'da Kadın Hakları Ek Protokolü,¹⁶ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi Ek Protokolü¹⁷ Arap İnsan Hakları Şartı¹⁸ ve Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (ASEAN) İnsan Hakları Bildirgesi yer almaktadır.¹⁹

18. Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, 2017 tarihli Tavsiye Görüşünde "çevrenin korunması ile diğer insan haklarının hayata geçirilmesi arasında yadsınamaz bir ilişki olduğunu, çevresel bozulmanın ve iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin insan haklarından gerçek anlamda yararlanılmasını etkilediğini" yinelemiştir.²⁰ Görüşte, "insanın sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının hem bireysel hem de kolektif yönü olan bir hak olarak anlaşıldığı" açıklanmıştır. Kolektif boyutuyla sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, hem bugünkü hem de gelecek nesillere borçlu olunan evrensel bir değer teşkil etmektedir. Bununla birlikte, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, sağlıklı yaşama, kişisel bütünlük ve yaşama hakları gibi diğer haklarla olan bağlantısı nedeniyle ihlalinin birey üzerinde doğrudan ve dolaylı bir etkisi olabileceği ölçüde bireysel bir boyuta da sahiptir. Çevresel bozulma insanoğluna telafisi mümkün olmayan zararlar verebilir; bu nedenle sağlıklı bir çevreye sahip olmak insanoğlunun varlığı için temel bir haktır."²¹

19. Bununla birlikte, hâlihazırda çevrenin korunmasına yönelik kapsamlı ve yasal olarak bağlayıcı bir araç küresel çapta mevcut değildir. Bu arada, çevrenin korunmasını sağlamak için uluslararası düzeyde ve Avrupa düzeyinde yasal olarak bağlayıcı çeşitli özel araçlar ve siyasi belgeler kabul edilmiştir. Örneğin, Avrupa düzeyinde sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkı ilk kez Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesinin (Aarhus Sözleşmesi) hüküm fıkralarında tanınmıştır.²² Ancak Aarhus Sözleşmesi'nin kapsamı usuli hakların güvence altına alınmasıdır, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı değildir.

¹⁵ Afrika Birliği Örgütü (OAU), *Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (Banjul Şartı)* (27 Haziran 1981), Md. 24.

¹⁶ Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartına Ek Afrika'daki Kadınların Haklarına İlişkin Protokol (Maputo Protokolü) (11 Temmuz 2003), Md. 18.

¹⁷ Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Alanında Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesine Ek Protokol (San Salvador Protokolü) (1988), OAS TS No. 69, Md. 11(1).

¹⁸ Arap İnsan Hakları Şartı (22 Mayıs 2004), Md. 38.

¹⁹ ASEAN İnsan Hakları Bildirgesi (AHRD) (18 Kasım 2012), Md. 28(f).

²⁰ Kolombiya hükümetinin istemi üzerine Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen Tavsiye Görüşü OC-23/17 (15 Kasım 2017), Çevre ve İnsan Hakları (Yaşam ve Kişisel Bütünlük Haklarının Korunması ve Güvence Altına Alınması Çerçevesinde Devletlerin Çevre ile İlgili Yükümlülükleri - Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 1.1 ve 2. Maddeleriyle İlişkili Olarak 4.1 ve 5.1 Maddelerinin Yorumlanması ve Kapsamı), para. 47.

²¹ Kolombiya hükümetinin istemi üzerine Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen Tavsiye Görüşü OC-23/17 (15 Kasım 2017), Çevre ve İnsan Hakları (Yaşam ve Kişisel Bütünlük Haklarının Korunması ve Güvence Altına Alınması Çerçevesinde Devletlerin Çevre ile İlgili Yükümlülükleri - Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesinin 1.1 ve 2. Maddeleriyle İlişkili Olarak 4.1 ve 5.1 Maddelerinin Yorumlanması ve Kapsamı), para. 59.

²² Aarhus Sözleşmesinin 1. Maddesinde "şimdiki ve gelecek nesillerdeki her bireyin kendi sağlık ve refahı için yeterli bir ortamda yaşama hakkı" tanınmıştır. Benzer şekilde, 22 Nisan 2021 tarihinde yürürlüğe giren Latin Amerika ve Karayipler'de Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Hakkındaki Bölgesel Anlaşmanın (Escazú Anlaşması)

1. Maddesinde "bugünkü ve gelecek nesillerden herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama ve sürdürülebilir kalkınma hakkı" tanınmaktadır.

Almatı Kılavuz İlkeleri ve Kirletici Salım ve Taşıma Kayıtları Protokolü bu sözleşmenin korunmasını güçlendirmiştir.²³

20. Sözleşmenin ve Şartın hazırlandığı dönemde çevrenin önemli bir konu olmamasına ve bu nedenle bir çevre tanımına yer verilmemesine rağmen, bu antlaşmalarda yer alan insan hakları, çevrenin korunmasına ilişkin yükümlülükleri de içerecek şekilde yorumlanmıştır. Dolayısıyla, Sözleşme de Şart da çevreyi korumaya da, insanların çevre üzerindeki etkileri, bu antlaşmalarda öngörülen çeşitli bireysel haklar insanların da etkileyebilir. Bu nedenle, çevrenin tam olarak tanımlanmış olup olmadığı meselesi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ("Mahkeme") içtihadını ve Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin ("Komite") vardığı sonuçları ve aldığı kararları anlamak açısından hayati bir öneme sahip değildir. Mahkeme, çevrenin korunması ve insan hakları arasındaki bağlantıya dair ortaya çıkan ortak kabul ışığında, günümüz toplumunda çevrenin korunmasının giderek daha önemli bir mesele olduğunu kabul etmiştir.²⁴ Sözleşmede yer alan ve gürültü, endüstriyel kirlilik, şehir planlama ve inşaat, atık yönetimi, su kirliliği ve insan kaynaklı ve doğal afetler gibi konuların inkâr edilemez bir etkiye sahip olduğu haklara atıfta bulunmuştur. Komite, aynı zamanda, sağlıklı bir çevrenin korunmasının ve yaratılmasının, Şartın güvenceler sisteminin merkezinde yer aldığı ve daha spesifik olarak da Şartın çeşitli hükümlerinin uygulanmasıyla ilgili olabileceği değerlendirilmesinde bulunmuştur. Nihayetinde, hem Sözleşme²⁶ hem de Şart²⁷ yaşayan belgelerdir ve günümüz koşulları ışığında ve güvence altına aldıkları tüm hakların teorik veya hayali değil, hem bu hakların özü hem de ihlal edilmeleri durumunda başvurulacak hukuk yolları açısından pratik ve etkili haklar olmasını sağlayacak şekilde yorumlanmalıdır.

²³ Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi (25 Haziran 1998 tarihinde Danimarka'nın Aarhus kentinde kabul edilmiştir) Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu (UN/ECE) bünyesinde hazırlanmıştır. Avrupa Konseyi üyesi 42 Devletin yanı sıra Belarus tarafından da onaylanmıştır (25 Şubat 2021). Avrupa Birliği de bu Sözleşmeyi onaylamıştır. Aarhus Sözleşmesi 2001 yılında yürürlüğe girmiştir. Daha fazla bilgi için: www.unece.org/env. Aarhus Sözleşmesinin ilkelerinin Uluslararası Forumlarda uygulanmasının teşvik edilmesine ilişkin Almatı Rehberi, İkinci Taraflar Toplantısı Raporuna Ek, UN Doc. ECE/MP.PP/2005/2/Add.5 20 Haziran 2005, www.unece.org/env/documents/2005/pp/ece/ece.mp.pp.2005.2.add.5.e.pdf adresinden erişilebilir. Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesine Ek Kirletici Salım ve Taşıma Kayıtları Protokolü, 21 Mayıs 2003 tarihinde Kiev'de imzalanmış, 8 Ekim 2009 tarihinde yürürlüğe girmiştir www.unece.org/environment-policy/public-participation/prtrs-protocol-text adresinden erişilebilir. Hâlihazırda 36 Avrupa Konseyi üye ülkesi bu sözleşmeye taraf olmuştur. Kirletici Salım ve Taşıma Kayıtları Protokolünün Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, Kasım 2008'de yayınlanan nihai metin www.unece.org/environment-policy/publications/guidance-protocol-pollutant-release-and-transfer-registers adresinde mevcuttur. Genetiği değiştirilmiş organizmaların çevreye kasten salınması ve piyasaya sürülmesine ilişkin kararlara halkın katılımına dair değişiklik (GDO değişikliği), 25-27 Mayıs 2005 tarihlerinde Almatı, Kazakistan'da yapılan ikinci Taraflar toplantısında kabul edilmiştir, <https://unece.org/DAM/env/pp/gmoamend.htm> adresinde mevcuttur. 36 Avrupa Konseyi üyesi Devlet, genetiği değiştirilmiş organizmalara ilişkin II/1 sayılı Kararı kabul etmiştir.

²⁴ *Fredin/Isveç (No. 1)* (Karar) (18 Şubat 1991), AİHM Başvuru No. 12033/86, para. 48: Çevresel kaygıların daha fazla dikkate alınması nedeniyle, Mahkeme '2020 Adli Yıl Açılışı' ile bağlantılı olarak düzenlenen '70 Yaşında Yaşayan Bir Araç Olarak Sözleşme' konulu seminerde ele alınan üç örnekten biri olarak çevreyi seçmiştir, bkz. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 'The Convention as a Living Instrument at 70' (Arka Plan Belgesi, Yargı Semineri 2020), Bölüm B, s. 13: "B. Çevre Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını güvence altına almasa da, Mahkeme çevresel konularda önemli bir içtihat geliştirmiştir. Zira kirlilik ve çevresel tehlikelere maruz kalma Sözleşmedeki bazı hakların kullanılmasına zarar verebilmektedir.

²⁵ *ATTAC ry, Globaali sosiaalityö ry ve Maan ystävät ry / Finlandiya* (Kabul Edilebilirlik ve İvedi Tedbir Kararı) (22 Ocak 2019), ECSR Şikâyet No. 163/2018, para. 12.

²⁶ *Tyler / Birleşik Krallık* (Karar) (25 Nisan 1978), AİHM Başvuru No. 5856/72, para. 31.

²⁷ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR)/Yunanistan* (Esas Hakkında Karar), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 194.

21. Uluslararası ve bölgesel düzeydeki gelişmelerin bilincinde olan Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Parlamenterler Meclisinin tavsiyesi üzerine,²⁸ 2004 yılında Mahkemenin içtihadına ilişkin farkındalığın artırılması için uygun bir zaman olduğuna karar vermiş ve bu da bu el kitabının ilk versiyonunun hazırlanmasına yol açmıştır.²⁹ Daha sonra 2009 yılında Bakanlar Komitesi, Parlamenterler Meclisinin tavsiyesi üzerine³¹ el kitabının ilgili yeni içtihatlar ışığında güncellenmesine karar vermiştir³⁰. Ayrıca, İnsan Hakları Yönlendirme Komitesi (CDDH) el kitabının ilk versiyonunu onaylarken, sonraki versiyonların diğer uluslararası kuruluşlar ve Avrupa Konseyi organları, özellikle de Avrupa Sosyal Haklar Komitesi ("Komite") tarafından belirlenen ilgili standartları da yansıtmaya gerektiğine karar vermişti.³² Bu nedenle el kitabının ikinci versiyonu, Mahkeme içtihadına ilişkin güncellenmiş bölümlere ek olarak, diğer çevre koruma belgelerine atıfları, ulusal iyi uygulama örneklerini ve çevre hukukuna ilişkin bir bibliyografya içerecek şekilde genişletilmiştir.

22. Gürcistan Dönem Başkanlığının Şubat 2020'de "Çevrenin Korunması ve İnsan Hakları" konulu bir Üst Düzey Konferans düzenleme niyetini dikkate alan Bakanlar Komitesi Kasım 2019'da CDDH'den İnsan Hakları ve Çevre Kılavuzunu güncellemesini ve uygun olması halinde Bakanlar Komitesi için bu alandaki mevcut standartları hatırlatan bağlayıcı olmayan bir taslak belge (örneğin bir tavsiye veya yol gösterici ilkeler) hazırlamasını istemeye karar vermiştir. Bu nedenle, el kitabının mevcut versiyonu, insan hakları ve çevrenin korunması arasındaki bağlantıya ilişkin bağlayıcı olmayan, Mahkeme içtihadından ve Komite'nin sonuç ve kararlarından ortaya çıkan ilkeleri dikkate alacak yeni bir belgenin hazırlanmasına yardımcı olabilecek şekilde güncellenmiştir.

²⁸ Parlamenter Meclisinin 27 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen 1614 (2003) sayılı Tavsiye Kararı.

²⁹ 47 üye Devletin hükümet temsilcilerinden oluşan İnsan Hakları Yönlendirme Komitesine (CDDH), bu el kitabının hazırlanmasına ilişkin görev tanımı, Bakanlar Komitesinin 21 Ocak 2004 tarihli (869. toplantı) kararıyla iletilmiştir. CDDH bu görevi hükümetler arası uzmanların bir araya geldiği İnsan Haklarının Geliştirilmesi Uzmanlar Komitesine (DH-DEV) vermiştir. Web sitesi: www.coe.int/en/web/human-rights-intergovernmental-cooperation/.

³⁰ Belge CDDH(2009)019, para. 19.

³¹ Parlamenter Meclisinin 30 Eylül 2009 tarihinde kabul edilen 1885 (2009) sayılı Tavsiye Kararı.

³² Belge CDDH(2005)016, para. 4.

23. Bakanlar Komitesinin Gürcistan Başkanlığı tarafından 27 Şubat 2020 tarihinde Çevrenin Korunması ve İnsan Hakları konulu Üst Düzey Konferansın sonunda sunulan Sonuç Bildirgesinde, "iklim değişikliği, türlerin yok olması, biyolojik çeşitliliğin kaybı, kirlilik ve dünyanın ekosistemlerinin genel olarak bozulmasının insan haklarından yararlanma üzerinde derin bir küresel etkiye sahip olduğu ve tüm Avrupa Konseyi Üye Devletleri tarafından mümkün olan en geniş işbirliğini gerektirdiği "33 ve "çevrenin korunması ile insan haklarının korunmasının birbiriyle bağlantılı olduğu: birinin diğeri olmadan ya da diğeri pahasına gerçekleştirilemeyeceği" kabul edilmiştir. "Gezegimizdeki yaşam ve refah, insanlığın hem insan haklarını hem de sağlıklı bir çevreyi gelecek nesillere garanti etme konusundaki kolektif kapasitesine bağlıdır. "34 ve "Avrupa Konseyi, çevre boyutunun insan haklarına dâhil edilmesinde ve çevrenin korunmasına yönelik hak temelli bir yaklaşımın izlenmesinde kilit bir role sahiptir. "35

24. Aynı yıl Mahkeme, insan hakları ve çevrenin korunması konulu "Gezegen için İnsan Hakları" başlıklı uluslararası bir konferansa ev sahipliği yapmış (Strazburg, 5 Ekim 2020) ve temiz bir çevrenin insan haklarından yararlanmanın ön koşulu olduğunun altını çizmiştir: herkesin yaşam, sağlık, kaliteli özel ve aile yaşamı veya mesken haklarından tam olarak yararlanması, sağlıklı ekosistemlere ve bunların insanlara sağladığı faydalara bağlıdır.³⁶

25. El kitabı, yerel, bölgesel veya ulusal düzeyde sağlam, sessiz ve sağlıklı bir çevre arayışında karşılaştıkları sorunları çözmeye yardımcı olmayı ve böylece ulusal düzeyde çevre korumanın güçlendirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Öncelikle çevrenin korunmasının Sözleşme ve Şartta ne ölçüde yer aldığına tanımlanmasına çalışılmıştır. Ayrıca, Sözleşmenin ve Şartın yorumlanmasıyla doğrudan ilgili olan diğer uluslararası belgelere de atıfta bulunulacaktır.

26. El kitabı, insan hakları temelinde çevrenin korunmasını düzenleyen ilkeleri ortaya koymaktadır. İlkelerin çoğu Mahkemenin ilgili içtihadından, bir kısmı da Komitenin ilgili karar ve sonuçlarından yola çıkarak belirlenmiştir. Bu ilkeler, somut içtihatlarla yapılan atıflarla açıklanmış ve ilkelerin hangi bağlamda ele alındığı gösterilmiştir. Bu el kitabını hazırlayanlar en alakalı davaları seçmeye çalışmış olsalar da, konuyla ilgili davalar, sadece burada bahsedilenlerle sınırlı değildir. El kitabı iki bölüme ayrılmıştır. A bölümü yalnızca Mahkeme'nin içtihadına odaklanırken, B bölümü Şarta ve Komitenin karar ve sonuçlarına ışık tutacaktır. Bölüm A'da açıklanan ilkeler yedi tematik bölüme ayrılmıştır.

³³ Bakanlar Komitesi Gürcistan Dönem Başkanlığı Sonuç Bildirgesi, Çevre Koruma ve İnsan Hakları, Bakanlar Komitesi Gürcistan Dönem Başkanlığı himayesinde düzenlenen Üst Düzey Konferans (Strazburg, 27 Şubat 2020),

<<https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/final-declaration-by-the-presidency-of-the-committee-of-ministers>> 13 Ocak 2021 tarihinde erişilmiştir.

³⁴ a.g.e.

³⁵ a.g.e.

³⁶ İnsan Hakları ve Çevrenin Korunmasına İlişkin Üst Düzey Uluslararası Konferans "Gezegen için İnsan Hakları" (5 Ekim 2020, Strazburg) <<https://www.coe.int/en/web/portal/human-rights-for-the-planet>> erişim tarihi 25 Şubat 2021:

"Temiz bir çevre, insan haklarından yararlanmanın ön koşuludur: herkesin yaşam, sağlık, kaliteli özel ve aile yaşamı veya mesken haklarından tam olarak yararlanması, sağlıklı ekosistemlere ve bunların insanlara sağladığı faydalara bağlıdır. İklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin kaybı, doğal kaynakların tükenmesi ve kimyasal kirlilik toplum, hükümetler ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi için yeni zorluklar getirmektedir. Mahkeme, çevreyle ilgili gelecekteki davalarda AİHS'yi yorumlarken bu hususları nasıl dikkate alacaktır?".

El kitabının ilk bölümlerinde maddi haklar (I ila III. bölümler), sonraki bölümlerde ise usule ilişkin hakları (IV ila VI. bölümler) yer almaktadır. Bu bölümün son kısmı, Sözleşmenin uygulanmasının bölgesel kapsamı ile ilgilidir. Bölüm B'de açıklanan ilkeler, el kitabının bir önceki yayınından bu yana üç tematik bölüm içerecek şekilde genişletilmiştir.

27. El kitabının dilinin mümkün olduğunca basit ve anlaşılır tutulmasına gayret edilmiş, aynı zamanda hukuki açıdan doğru ve Mahkeme ile Komitenin gerekçelerine sadık şekilde hazırlanmıştır. Teknik dilin kullanılmasının kaçınılmaz olduğu durumlarda, okuyucu ekteki sözlükte (Ek I) yer alan kısa tanımlardan faydalanabilir. Mahkemenin çevre sorunlarıyla ilgili en önemli karar ve hükümlerinin bir listesi de el kitabının sonuna eklenmiştir (Ek II). Ek III'de, Komitenin çevre sorunlarıyla ilgili en önemli sonuç ve kararlarının bir listesi yer almaktadır. Buna ek olarak, diğer uluslararası çevre koruma belgelerine açıkça atıfta bulunan Mahkeme ve Komite kararlarını içeren bir liste de eklenmiştir (Ek IV). Ayrıca, Avrupa Konseyi çevrenin korunmasına ilişkin bir dizi sözleşme hazırlamış olup, bu sözleşmelerden bazıları insan ve doğal çevrenin karşılıklı bağımlılığını kabul etmektedir. Bunlardan dördü Ek V'te kısaca açıklanmıştır. Ayrıca, bu el kitabının bazı bölümlerinde ulusal düzeydeki bazı iyi uygulama örneklerine de yer verilmiştir. Bu ulusal iyi uygulamalar listesi, çevrenin korunmasına katkıda bulunmak isteyen ulusal ve yerel düzeydeki politika yapıcılara bazı yararlı tavsiyeler sunmaktadır. Örnekler genellikle Mahkemenin içtihadından ve Avrupa düzeyindeki ve uluslararası düzeydeki diğer standartlardan elde edilen ilkelere uygundur (Ek VI). Ayrıca, el kitabında Mahkeme içtihadının ve Komite kararlarının her bir özel yönünün, özellikle de Sözleşmenin ve Şartın yorumlanması için doğru anlaşılması vazgeçilmez olan tüm uluslararası çevre belgelerine ilişkin derinlemesine bir analiz sunulamayacağından, güncellenmiş bir web kaynakçası ve ilgili kaynakların bir listesi de eklenmiştir (Ek VII ve VIII).

28. Daha da önemlisi, bu el kitabında yer alan hiçbir husus, Mahkeme ve Komite tarafından yorumlandığı şekliyle Sözleşme ve Şart kapsamındaki haklara ekleme veya çıkarma yapmayı amaçlamamaktadır. Sadece yayınlandığı tarihteki mevcut içtihat ve kararlara ilişkin bir rehber niteliğindedir.³⁷

29. El kitabının ana bölümüne geçmeden önce, "çevre" tanımına ilişkin bazı yorumların yapılması gerekmektedir. Evrensel bir çerçeve sözleşme bulunmadığından, hâlihazırda genel kabul görmüş bir yasal tanım mevcut değildir. Bununla birlikte, önerilen tanımların çoğunun oldukça insan merkezli olduğu görülmektedir. Uluslararası Adalet Divanı (ICJ), Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığına ilişkin Tavsiye Görüşünde³⁸ ve daha sonra 1997 tarihli *Gabčíkovo-Nagymaros* kararında³⁹, "çevrenin bir soyut fikir olmadığını, doğmamış nesiller de dâhil olmak üzere insanların yaşam alanını, yaşam kalitesini ve sağlığını temsil ettiğini" belirtmiştir.⁴⁰

³⁷ Bu gözden geçirilmiş el kitabında yer alan ilkeler, Temmuz 2020'ye kadar olan içtihata ve kararlara dayanmaktadır.

³⁸ *Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığı*, 8 Temmuz 1996 tarihli Tavsiye görüşü, ICJ. Raporlar (1996) 226, para. 29.

³⁹ ICJ, *Gabčíkovo-Nagymaros Projesi*, 25 Eylül 1997 tarihli karar, Raporlar 1997, para. 53.

⁴⁰ *Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığı*, 8 Temmuz 1996 tarihli Tavsiye görüşü, ICJ. Raporlar (1996) 226, para. 29.

30. Avrupa Konseyi çerçevesinde hazırlanan çevreyle ilgili sözleşmeler arasında^{a41} sadece bir tanesi "çevre" kavramının kapsamını tanımlamaya çalışmaktadır. Aşağıdaki geniş tanım, Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevresel Zarar için Hukuki Sorumluluk Sözleşmesinin (Lugano, 21 Haziran 1993) 2 (10). maddesinde yer almaktadır:

"Çevre"

- *hava, su, toprak, fauna ve flora gibi hem abiyotik hem de biyotik doğal kaynaklar ve bu faktörler arasındaki etkileşimi;*
- *kültürel mirasın bir parçasını oluşturan mülkleri; ve*
- *peyzajın karakteristik yönlerini içerir"*

---

⁴¹ Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevresel Zarar için Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi (ETS No. 150); Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi (ETS No. 172); Avrupa Peyzaj Sözleşmesi (ETS No. 176).

Bölüm A - Giriş - Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden yola çıkarak belirlenen ilkeler

31. Sözleşme 1950 yılında Avrupa Konseyinin kurucu Devletleri tarafından imzalanmıştır. Merkezi Strazburg'da bulunan bu uluslararası kuruluşun hâlihazırda 47 üye ülkesi bulunmaktadır.⁴² Tüm üye devletler Sözleşmeyi onaylamış ve dolayısıyla Sözleşmeye uyulmasını sağlayan Mahkemenin yargı yetkisini kabul etmişlerdir.

32. Sözleşmenin gücü, bireylere garanti ettiği hak ve özgürlüklerle ilgili olarak etkili bir kontrol sistemi kurmasına dayanmaktadır. Kendisini bu haklardan birinin ihlalinin mağduru olarak gören herkes, Sözleşmede belirtilen belirli kriterlerin karşılanmış olması koşuluyla Mahkemeye şikâyetle bulunabilir.⁴³ Mahkeme, devletlerin Sözleşmeyi ihlal ettiğine karar verebilir ve bu durumda mağdurlara tazminat ödenmesine hükmedebilir ve söz konusu devletleri bireysel ya da genel nitelikte bazı tedbirler almakla yükümlü kılabilir.

33. Sözleşme, temelde medeni ve siyasi hak ve özgürlükleri güvence altına almaktadır. Sözleşmenin kabulünden bu yana, farklı protokoller (No. 1, 4, 6, 7, 12 ve 13) aracılığıyla başka haklar da eklenmiştir, ancak hiçbirisi açık bir çevre hakkı içermemektedir.

34. Bununla birlikte, Mahkeme, Sözleşmede yer alan hakların etkili bir şekilde kullanılmasının özellikle sağlıklı, sessiz ve esenliğe elverişli bir çevrenin varlığına bağlı olduğunu vurgulamıştır. Mahkeme tarafından incelenen davaların konusu, gürültü, endüstriyel kirlilik, atıkların kötü yönetimi, su kirliliği, insan kaynaklı ve doğal afetler ve şehir planlaması ve inşaatın kaynaklanan sorunlar gibi bir dizi çevresel faktörün bireysel sözleşme hakları üzerinde etkisi olabileceğini göstermektedir. Çevresel kaygılar 1950'den bu yana ulusal ve uluslararası düzeyde daha önemli hale geldikçe, Mahkeme içtihadı da insan hakları hukuku ile çevre hukukunun karşılıklı olarak birbirini güçlendirdiği fikrini giderek daha fazla yansıtmıştır. Mahkemenin önceki kararlarıyla bağlı olmadığını ve Sözleşmeyi yorumlama görevini yerine getirirken evrimsel bir yaklaşım benimsediğini de belirtmek gerekmektedir. Dolayısıyla, hak ve özgürlüklerin yorumlanması sabit değildir, sosyal bağlam ve toplumdaki değişimler dikkate alınabilir.⁴⁴ Sonuç olarak, Sözleşmede veya protokollerinde temiz ve sessiz bir çevre hakkı açıkça yer almasa da⁴⁵ Mahkemenin içtihadı, bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması ile çevre arasında bir bağlantı olduğuna dair farkındalığın artmakta olduğunu göstermektedir. Mahkeme ayrıca içtihadında diğer uluslararası çevre hukuku standartlarına ve ilkelerine de atıfta bulunmuştur (bkz. Ek III).

⁴² Arnavutluk, Andorra, Ermenistan, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Moldova Cumhuriyeti, Monako, Karadağ, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, San Marino, Sırbistan, Slovakya, Slovenya, İspanya, İsveç, İsviçre, Kuzey Makedonya, Türkiye, Ukrayna, Birleşik Krallık.

⁴³ Kabul edilebilirlik kriterleri Sözleşmenin 35. maddesinde sıralanmıştır.

⁴⁴ Mahkeme Sözleşmeden sık sık "yaşayan bir belge" olarak bahsetmektedir.

⁴⁵ *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], 8 Temmuz 2003 tarihli karar, § 96; *Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna*, 10 Şubat 2011 tarihli karar, ayrıca *Ioan Marchiş ve Diğerleri (Romanya*, 28 Haziran 2011 tarihli karar, § 28.

35. Bununla birlikte, çevrenin korunması için hangi tedbirlerin gerekli olduğunu belirlemek öncelikle Mahkemenin değil, ulusal makamların görevidir. Mahkeme, ulusal makamların, genellikle zor sosyal ve teknik yönleri olan çevresel konularda karar vermesinin çok daha uygun olduğunu kabul etmiştir. Bu nedenle, Mahkeme kararlarını verirken, ulusal makamlara bu alandaki kararlarında prensip olarak geniş bir takdir yetkisi - Mahkemede kullanılan şekliyle geniş bir "takdir payı" - tanımaktadır. Bu şekilde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Geleceğine İlişkin Üst Düzey Konferansın Interlaken Deklarasyonunda vurgulanan yerindelik ilkesi kendine pratikte yer bulmaktadır.⁴⁶ Bu ilkeye göre, Sözleşme ihlalleri ulusal düzeyde önlenmeli veya giderilmeli ve Mahkeme ancak iç hukuk yolları tüketilmesinden sonra, son çare olarak müdahale etmelidir. Bu ilke, doğası gereği çevresel konular bağlamında özellikle önemlidir.

36. Aşağıdaki bölüm yalnızca Mahkemenin içtihadına ayrılmıştır.⁴⁷ Sözleşmenin 2, 3, 6(1), 8, 10, 11, 13. Maddeleri ve 1. Protokolün 1. Maddesine dayanarak çevre korumanın kapsamını tanımlanacaktır. İlk olarak, yaşam hakkı (Bölüm I), özel ve aile yaşamına ve meskene saygı hakkı (Bölüm II) ve mülkiyetin korunması hakkı (Bölüm III) temelinde hangi önemli hakların bulunduğu ele alınacaktır. Daha sonra, haber alma ve iletişim (Bölüm IV), karar alma usulü (Bölüm V) ve yargıya ve diğer hukuk yollarına erişim (Bölüm VI) ile ilgili usuli haklara yer verilecektir. Son olarak, Sözleşmenin uygulanmasının bölgesel kapsamına ilişkin bazı genel açıklamalar yapılacaktır (Bölüm VII).

37. Sözleşme ve Mahkeme hakkında daha fazla bilgi ve özellikle Sözleşmenin tam metni ve Mahkemeye başvuruda bulunmak için karşılanması gereken koşullar Mahkemenin internet sitesinde yer almaktadır: www.echr.coe.int/. Ayrıca, Mahkemenin vardığı tüm hükümlerin ve kararlarının da çoğunun tam metnini içeren bir veri tabanı (HUDOC) bulunmaktadır: <http://hudoc.echr.coe.int/>.

---

⁴⁶ 19 Şubat 2010 tarihli Interlaken Deklarasyonunun Giriş bölümüne (PP6 ve § 2) şu adresten erişilebilir: www.echr.coe.int/Documents/2010_Interlaken_FinalDeclaration_ENG.pdf.

⁴⁷ Bu bölümde sadece Temmuz 2011'e kadar olan Mahkeme içtihadı ele alınmaktadır. Bununla birlikte, Ek II'de daha yeni tarihli içtihatlarla da yer verilmiştir.

Bölüm I

Çevre ve yaşam hakkı ile insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleye maruz kalmama hakkı

Madde 2

Yaşam hakkı

1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırıldığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.
2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:
  - a) bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması;
  - b) bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;
  - c) bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması.

Madde 3

İşkence yasağı

Hiç kimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.

(a) Yaşam hakkı, Sözleşmenin 2. Maddesi kapsamında korunmaktadır. Bu madde yalnızca doğrudan bir Devletin görevlilerinin eylemlerinden kaynaklanan ölümlerle ilgili olmayıp, aynı zamanda Devletlere kendi yetki çevrelerindeki kişilerin hayatlarını korumak için uygun adımları atma konusunda pozitif bir yükümlülük getirmektedir.⁴⁸ Bunun anlamı, kamu makamlarının, Sözleşmedeki hakları, devletle doğrudan bağlantısı olmayan diğer (özel) kişiler veya faaliyetler tarafından tehdit edildiğinde bile güvence altına almak için harekete geçmekle yükümlü olduğu anlamına gelmektedir.

38. 2. Maddenin temel amacı, Devletin, belirlediği durumlar haricinde, kasten can almasını önlemektir. Bu hüküm olumsuz niteliktedir ve belirli Devlet eylemlerini durdurmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, Mahkeme içtihadında "*pozitif yükümlülükler doktrini*" geliştirmiştir. Bu da, bazı durumlarda 2. Maddenin kamu makamlarına, yaşam hakkının Devletle doğrudan bağlantısı olmayan kişiler veya faaliyetler tarafından tehdit edildiğinde bu hakkı güvence altına almak için harekete geçme görevi yükleyebileceği anlamına gelmektedir. Örneğin, polis, diğer bireylere karşı hayati tehlike arz eden eylemlerde bulunmak üzere olan bireylerin bunu yapmasını engellemeli ve yasama organı, bireylerin kasıtlı olarak can kaybına yol açan her türlü eylemini suç haline getirmelidir. Mahkemenin içtihadı bu yükümlülüğün sadece kolluk kuvvetleriyle sınırlı olmadığını göstermiştir. Yaşam hakkının temel önemi ve bu hakkın ihlalinin çoğu kez geri döndürülemez olduğu gerçeği göz önüne alındığında, bu pozitif koruma yükümlülüğü yaşamın risk altında olduğu durumlarda uygulanabilir. Çevre bağlamında, çevreyi tehlikeye atan belirli faaliyetlerin insan hayatını da tehlikeye atacak kadar tehlikeli olduğu durumlarda 2. Madde uygulanmıştır.

39. Bu yükümlülüğün ortaya çıkabileceği durumlara ilişkin örneklerin kapsamlı bir listesini vermek mümkün değildir. Bununla birlikte, 2. Maddenin kapsamına giren sorunların ortaya çıktığı davaların istisnai olduğu vurgulanmalıdır. Mahkeme bugüne kadar, üçü tehlikeli faaliyetler ve üçü de doğal afetlerle ilgili olmak üzere, 2. Madde kapsamında açılan altı davada çevresel konuları ele almıştır. Teoride, 2. Madde can kaybı meydana gelmemiş olsa bile, örneğin potansiyel olarak ölümcül gücün uygunsuz kullanıldığı durumlarda uygulanabilir.⁴⁹

(b) Mahkeme, Devletler üzerindeki pozitif yükümlülüğün, ister kamu makamları ister özel şirketler tarafından gerçekleştirilsin, nükleer testler, zehirli emisyonlara sahip kimyasal fabrikaların işletilmesi, atık toplama sahaları veya insan yapımı su rezervuarları gibi tehlikeli faaliyetler bağlamında uygulanabileceğini tespit etmiştir.⁵⁰ Genel olarak, kamu makamlarının yükümlülüklerinin kapsamı, tehlikeli faaliyetlerin zararlılığı ve hayata yönelik risklerin öngörülebilirliği gibi faktörlere bağlıdır.⁵¹

⁴⁸ L.C.B./ Birleşik Krallık, 9 Haziran 1998 tarihli karar, § 36; Paul ve Audrey Edwards / Birleşik Krallık, 14 Mart 2002 tarihli karar, § 54; Öneriyıldız / Türkiye [BD], 30 Kasım 2004 tarihli karar, § 71; Budayeva ve Diğerleri / Rusya, § 128.

⁴⁹ Örn. Makaratzis / Yunanistan [GC], 20 Aralık 2004 tarihli karar, § 49.

⁵⁰ Öneriyıldız/Türkiye [BD], § 71.

⁵¹ Öneriyıldız/Türkiye [BD], § 73; L.C.B./Birleşik Krallık, §§ 37-41.

40. L.C.B. / Birleşik Krallık davasında başvuru sahibinin babası, 1950'lerde yapılan nükleer denemeler sırasında orduda görev yaparken radyasyona maruz kalmıştır. Başvuru sahibi 1966 yılında doğmuştur. Daha sonra lösemi olmuş ve Birleşik Krallık'ın, ebeveynlerini, yapılan testlerin sahip olabilecekleri çocuklar açısından tehlikeleri konusunda uyardırmamasının ve bilgilendirmemesinin ve Devletin sağlığını izlememesinin, Birleşik Krallık'ın 2. Maddeden doğan yükümlülüklerinin ihlali olduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme, kendisine düşen görevin, Devletin, başvuru sahibinin hayatının kaçınılmaz olarak riske atılmasını önlemek için yapması gereken her şeyi yapıp yapmadığını belirlemek olduğu sonucuna varmıştır.⁵² Mahkeme, Birleşik Krallık'ın yalnızca, söz konusu tarihte Devletin elinde bulunan bilgilere dayanarak, babasının radyasyona maruz kalmasının sağlığı için gerçek bir risk oluşturabileceğinin muhtemel görünmesi halinde, ebeveynlerine tavsiyede bulunmak ve sağlığını izlemek için resen harekete geçmesi gerektiğine karar vermiştir. Mahkeme, bu davada başvuru sahibinin, babasının radyasyona maruz kalması ile kendisinin lösemiye yakalanması arasında bir illiyet bağı kurmadığını tespit etmiştir. Bu nedenle Mahkeme, illiyet bağı olmaksızın, Birleşik Krallık makamlarının, 1960'ların sonlarında başvuru sahibiyle ilgili olarak harekete geçebileceğine ya da geçmiş olması gerektiğine karar vermenin makul olmadığı sonucuna varmıştır. Dolayısıyla Mahkeme 2. Maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

41. Öte yandan, Mahkeme Öneryıldız / Türkiye davasında 2. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu davada, belediyeye ait bir çöp sahasında meydana gelen patlamada, evlerini kaçak olarak bu sahanın etrafına inşa etmiş olan otuz dokuz kişi hayatını kaybetmiştir. Kazada başvuru sahibinin ailesinden dokuz kişi hayatını kaybetmiştir. Kazadan iki yıl önce düzenlenen bir uzman raporu belediye yetkililerinin dikkatini çöp sahasındaki metan patlaması tehlikesine çekmiş olmasına rağmen, yetkililer hiçbir önlem almamıştır. Mahkeme, yetkililerin çöp sahasının yakınında yaşayan insanların hayatlarına yönelik gerçek ve acil bir risk olduğunu bildiklerinden veya bilmeleri gerektiğinden, bu insanları korumak için 2. Madde kapsamında önleyici tedbirler alma yükümlü olduğuna karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, yetkilileri, çöp sahasının yanında yaşayanları, orada yaşayarak maruz kaldıkları riskler konusunda bilgilendirmedikleri için eleştirmiştir. Yürürlükteki düzenleyici çerçevenin de kusurlu olduğu düşünülmüştür.

42. Kolyadenko ve Diğerleri / Rusya davası ise Primorskiy Bölgesinde, Pionerskoye rezervuarı ve Pionerskaya nehri yakınlarında yaşayan bir dizi başvuru sahibiyle ilgilidir. 7 Ağustos 2001 tarihinde, rezervuardan büyük miktarda suyun acilen boşaltılması, başvuru sahiplerinin ikamet ettiği bölge de dâhil olmak üzere, rezervuar çevresindeki geniş bir alanın bir anda sular altında kalmasına neden olmuştur.⁵³ Başvuru sahipleri, Mahkemeye sundukları şikâyetlerinde yetkililerin bu suyu önceden herhangi bir uyarıda bulunmadan, yıllarca düzgün bir şekilde bakımını yapmadıkları bir nehre bırakarak su baskınına neden olduğunu ve hayatlarını riske attıklarını iddia etmiştir.⁵⁴ Mahkeme, bu davada rezervuarın milyonlarca metreküp su içeren insan yapımı bir sanayi tesisi olduğunu ve şiddetli yağışlara eğilimli bir bölgede yer aldığını tespit etmiştir. Dolayısıyla, söz konusu rezervuarın işletilmesi şüphesiz tehlikeli endüstriyel faaliyetler kategorisine girmektedir.⁵⁵ Mahkeme, yetkililerden, rezervuardaki suyun acilen tahliye edilmesinin ardından su baskını durumunda ciddi sonuçların ortaya çıkma riskinin arttığını kabul etmelerinin ve rezervuarın mansabında yaşayan bölge sakinlerini

⁵² L.C.B. / Birleşik Krallık, §§ 36 ve 38.

⁵³ Kolyadenko ve Diğerleri / Rusya (Karar) (28 Şubat 2012), AIHM Başvuru No. 17423/05, § 32.

⁵⁴ a.g.e. § 130.

⁵⁵ a.g.e. § 164.

uyarmak için mümkün olan tüm özeni göstermelerinin makul olarak beklenebileceğini kaydetmiştir. Her ne kadar halkın mevcut riskler konusunda özellikle bilgilendirilmesi, ilgili vatandaşların etkili bir şekilde korunmasını sağlamak için alınması gereken temel pratik tedbirlerden biri olsa da,⁵⁶ Mahkeme, yetkililerin, bu yöndeki çeşitli taleplere rağmen, rezervuardan büyük miktarda su salınması durumunda alarm verecek bir acil durum uyarı sistemini kurup çalışır durumda tutmadığını kaydetmiştir. Ayrıca, yetkililer 7 Ağustos 2001'deki su baskınından sonra bile pasif kalmış ve nehir kanalını temizlemek için herhangi bir pratik önlem almamışlardır. Yetkililerin, nehir boyunca yaşayan insanların hayatlarını tehlikeye atan bariz ataleti savcılar ve diğer Devlet kurumları tarafından da kabul edilmiştir.⁵⁷ Mahkeme, Hükümetin başvuru sahiplerinin hayatını korumaya yönelik pozitif yükümlülüğünü yerine getirmemesi nedeniyle Sözleşmenin 2. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.⁵⁸

(c) Buna ek olarak, Mahkeme, Devletlerin uygun uyarı ve savunma mekanizmalarını hazır bulundurmaları gereken tehlikeli faaliyetlerin aksine, insanların kontrolü dışında meydana gelen doğal afetlerde de, Devletlerin can kaybını önleme konusundaki pozitif yükümlülüklerini yerine getirmelerini istemektedir.⁵⁹

43. Budayeva ve Diğerleri / Rusya davasında Mahkemeden bu tehlikeli bölgede yaşayanların hayatlarına yönelik öngörülebilir tehdide rağmen, Rusya'nın yerel halkı uyarma, tahliye ve acil yardım politikaları uygulama veya felaketin ardından adli soruşturma yürütme konusundaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğini değerlendirmesi istenmiştir. Mahkemeye başvuru şiddetli yağışların ardından meydana gelen ve çok sayıda can kaybına yol açan şiddetli bir çamur selinden sonra yapılmıştır. Mahkeme, bu davadaki ciddi idari kusurlar ile başvuruya sahiplerinin ölümü arasında bir illiyet bağı olduğunu tespit etmiştir.

44. Daha önceki görülen Murillo Saldias / İspanya⁶⁰ davası da doğal afetler söz konusu olduğunda böyle bir pozitif yükümlülüğün varlığını desteklemektedir. Bu davada başvuru sahipleri, Devletin, şiddetli yağmurun ardından bir kamp alanının sular altında kalması sonucu meydana gelen çok sayıda ölüm olayını önlemek için gerekli önleyici tedbirleri alma yönündeki pozitif yükümlülüğünü yerine getirmesinden dolayı şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme açıkça pozitif bir yükümlülüğün bulunduğunu teyit etmemiş, ancak ilgili maddenin doğal afetler bakımından geçersiz olması nedeniyle değil, başvuru sahiplerinden birinin ulusal düzeyde tazmin edilmiş olması ve diğer başvuru sahiplerinin de mevcut iç hukuk yollarını tüketmemiş olmaları nedeniyle başvuruların kabul edilemez olduğuna karar vermiştir.

(d) İlk olarak, kamu makamlarının yaşam hakkının tehlikeli faaliyetler veya doğal afetler sonucunda ihlal edilmesini önlemek için tedbir almaları gerekebilir. Bu durumda Devlet, her şeyden önce yasal ve idari çerçeve oluşturmalı ve bu kapsamda⁶¹

⁵⁶ a.g.e.Ş 181.

⁵⁷ a.g.e.Ş 182.

⁵⁸ a.g.e.Ş 186.

⁵⁹ *Budayeva ve Diğerleri/Rusya*, 22 Mart 2008 tarihli karar, § 135.

⁶⁰ *Murillo Saldias/İspanya*, 28 Kasım 2006 tarihli karar.

⁶¹ *Öneryıldız/Türkiye [BD]*, § 89; *Budayeva ve Diğerleri/Rusya*, § 129.

- bir durumun veya faaliyetin özel niteliklerini ve potansiyel hayati risk düzeyini dikkate alan düzenlemeler yapmalıdır. Tehlikeli faaliyetler söz konusu olduğunda, bu tür faaliyetlerin ruhsatlandırılmasını, kurulmasını, işletilmesini, güvenliğini ve denetlenmesini düzenleyen yönetmelikler de düzenlenmelidir;⁶²
- halkın bu tür faaliyetlerle ilgili bilgi edinme hakkına özellikle vurgu yapmalıdır. Doğal afetler açısından, yeterli bir savunma ve uyarı altyapısı idame ettirilmelidir;⁶³
- ilgili teknik süreçlerdeki eksikliklerin ve sorumlular tarafından yapılan hataların tespit edilmesi için uygun usulleri temin etmelidir.⁶⁴

45. Mahkeme, Öneryıldız / Türkiye ve Budayeva ve Diğerleri / Rusya kararlarında, böyle bir yasal ve idari çerçevenin oluşturulmasının, devletlerin 2. Maddedeki pozitif yükümlülükten kaynaklanan birincil görev olduğunu belirtmiştir. Yasal ve idari çerçeve, yaşam hakkına yönelik tehditlere karşı etkili bir caydırıcılık sağlamalıdır. Bu ilke daha önce kolluk kuvvetleri bağlamında uygulanmış olsa da, Mahkemenin bu davaların her ikisinde de bu ilkeyi çevresel tehlikelere uyarlamış olması önemlidir. Mahkeme, bu ilkeyi Öneryıldız / Türkiye davasında tehlikeli faaliyetler bağlamında ve Budayeva ve Diğerleri / Rusya davasında da doğal afetler bağlamında uygulamıştır. Ayrıca, tehlikeli faaliyetler söz konusu olduğunda, gerekli yasal ve idari çerçevenin önemi genellikle sorumlu kamu makamlarının tehlikeli faaliyetlere ilişkin düzenlemeler yapmasını gerektirecektir. Modern sanayi toplumlarında, doğası gereği riskli olan faaliyetler her zaman olacaktır. Mahkeme, bu tür faaliyetlerin düzenlenmesinin, ilgili tüm tarafların, bu faaliyetlerin doğasında var olan riskler nedeniyle hayatları tehlikeye girebilecek kişileri korumak için pratik tedbirler almasını zorunlu hale getirmesi gerektiğini belirtmiştir.

46. Doğal afetler ile tehlikeli faaliyetler arasındaki en önemli fark, Mahkemenin, insanların kontrolünün dışında ve öngörülemez olması nedeniyle Devletlere doğal afetler konusunda daha geniş bir takdir payı tanıma eğiliminde olmasıdır.⁶⁵ Ayrıca Mahkeme, belli bir durumda Devlete atfedilebilecek pozitif yükümlülüklerin kapsamının, tehdidin kaynağına ve risklerden birinin veya diğerinin ne ölçüde azaltılabileceğine bağlı olacağını belirtmiştir.⁶⁶ Buna göre, Devletin doğal tehlikelerin azaltılması yoluyla insan hayatının korunmasında doğrudan rol aldığı olduğu acil yardım alanında, bu mülahazaların, belirli bir davanın koşullarının açıkça tanımlanabilen bir doğal tehlikenin gerçekleşmesinin yakın olduğuna işaret ettiği ve özellikle de insan yerleşimi veya kullanımı için oluşturulmuş belirli bir alanı etkileyen yinelenen bir felaketle ilgili olduğu durumlarda geçerli olması gerektiğine karar vermiştir.⁶⁷

⁶² Öneryıldız/Türkiye [BD], § 90; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, §§ 129 ve 132.

⁶³ Öneryıldız/Türkiye [BD], § 90; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, §§ 129 ve 132.

⁶⁴ Öneryıldız/Türkiye [BD], § 90; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, §§ 129 ve 132.

⁶⁵ Budayeva ve Diğerleri/Rusya, §§ 134-135.

⁶⁶ a.g.e. § 137.

⁶⁷ a.g.e.

(e) İkinci olarak, can kaybının yaşam hakkı ihlalinin bir sonucu olabileceği durumlarda, ilgili kamu makamları ister adli isterse başka türlü olsun yeterli bir müdahale sağlamalıdır. İlgili kamu makamları, yasal ve idari çerçevenin düzgün bir şekilde uygulanmasını ve yaşam hakkı ihlallerinin uygun şekilde bastırılmasını ve cezalandırılmasını sağlamalıdır.⁶⁸

47. Kamu makamlarının yaşam hakkı ile ilgili yükümlülükleri sadece önleyici nitelikte değildir. Bu makamların yükümlülüğü, insan yaşamının korunmasını sağlamak için ellerinden geleni yapmaktan ibaret değildir. Can kaybı meydana geldiğinde, bu can kaybının neden meydana geldiğini, bundan kimin sorumlu olduğunu ve ne gibi dersler çıkarılabileceğini de bulmaları gerekir. Yukarıda da belirttiği üzere, can kaybı meydana geldikten sonra Devletlere soruşturma yükümlülükleri yüklendiğinden, bu durum genellikle 2. Maddenin "usule ilişkin yönü", "usul yönü" olarak anılmaktadır. Bu yükümlülüğün amacı, yaşamı korumak için gerekli olan yasal ve idari çerçevenin sadece kâğıt üzerinde kalmamasını sağlamaktır. Mahkeme ayrıca, mağdurların ailelerinin, yakınlarının neden öldüğünü bilme hakkına sahip olduğunu ve toplumun, insan hayatının kaybindan sorumlu olanların cezalandırılmasında menfaati olduğunu kabul etmektedir.

(f) Devletin vereceği yanıt, derhal bağımsız ve tarafsız bir soruşturma başlatma yükümlülüğünü de içermektedir. Soruşturma sonucunda ilk olarak, olayın meydana geldiği koşullar tespit edilebilmeli ve düzenleyici sistemin işleyişindeki eksiklikleri belirlenebilmeli ve ikinci olarak da söz konusu olaylar zincirinde yer alan kamu görevlileri veya yetkililer belirlenebilmelidir.⁶⁹

48. Kamu makamlarının soruşturma yürütmekle yükümlü olmalarının nedeni, genellikle söz konusu olayların nedenlerini tespit edebilecek tek kurum olmalarıdır. Soruşturmanın hızlı, bağımsız ve tarafsız olması şartı, etkinliğini sağlamak içindir. Mahkeme, can kaybı yaşanan Önerıldız / Türkiye davasında, yetkililerin bu ölümlere yol açan kazayla ilgili olarak resen soruşturma başlatması gerektiğine karar vermiştir. Ayrıca, yetkili makamların bu soruşturmayı yürütürken öncelikle yürürlükteki düzenleyici çerçevenin neden işlemediğini bulmaları ve ikinci olarak da can kaybına yol açan olaylar zincirinde hangi sıfatla olursa olsun yer alan yetkilileri veya makamları tespit etmeleri gerektiğini tespit etmiştir.

49. Özel ve Diğerleri / Türkiye davası, Çınarcık belediyesinde 17 binanın yıkılmasına neden olan bir deprem sonucunda 195 kişinin hayatını kaybetmesiyle ilgilidir.⁷⁰ 1994 yılında Çınarcık Belediye Meclisi, müteahhitlerin bölgede altı katlı binalar inşa etmesine izin vermiştir.⁷¹ Ancak depremden sonra uzmanlar, Belediye Meclisinin gerekli ön jeolojik çalışmaları yaptırmadan çok katlı binaların yapılmasına izin verdiğini ve *diğer* hususların yanı sıra projelerin denetimini sağlamadığını tespit etmiştir.⁷²

⁶⁸ Önerıldız/Türkiye [BD], § 91; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, § 138.

⁶⁹ Önerıldız/Türkiye [BD], § 94; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, § 142; Özel ve Diğerleri/Türkiye, § 189

⁷⁰ Özel ve Diğerleri/Türkiye (Karar) (17 Kasım 2015), AİHM Başvuru No. 14350/05, § 17

⁷¹ a.g.e. § 7.

⁷² a.g.e. § 45

Deprem sonrasında yapılan bu değerlendirmeye göre, Belediye Meclisinin altı katlı binalara ruhsat vermek için geçerli bir nedeni bulunmuyordu.⁷³ Başvuru sahipleri ayrıca, bölgenin yıllar önce afet bölgesi ilan edildiğini ve bu nedenle burada inşa edilen tüm binaların özel düzenlemelere tabi olduğunu belirtmişlerdir.⁷⁴ Mahkeme, bu davada Devletlerin, kamu makamlarının sorumluluğu altında meydana gelen olaylarda can kaybı yaşanan tehlikeli faaliyetler bağlamında derhal resmi soruşturma yapılmasını sağlamaları gerektiğini vurgulamıştır.⁷⁵ Bu soruşturmalar, yaşam hakkını koruyan iç hukukun etkili bir şekilde uygulanması bakımından elzemdir.⁷⁶

(g) Yaşam hakkının ihlali kasıtlı değilse, medeni, idari hukuk yolları hatta disiplin işlemleri yeterli bir yanıt olabilir.⁷⁷ Bununla birlikte, Mahkeme, özellikle tehlikeli faaliyetler söz konusu olduğunda, kamu makamlarının muhtemel sonuçların tamamen farkında olduğu ve kendilerine verilen yetkileri göz ardı ettikleri, dolayısıyla can kaybına yol açabilecek belirli riskleri önlemek için gerekli ve yeterli önlemleri almadıkları durumlarda, 2. Maddeye göre, yaşamı tehlikeye atmaktan sorumlu olanların cezai bir suçla itham edilmesinin veya kovuşturulmasının gerekli olabileceğine hükmetmiştir.⁷⁸

50. Mahkeme Öneryıldız/Türkiye davasında 2. Maddenin bir bireye otomatik olarak sorumluların cezai bir suçtan dolayı kovuşturulması veya cezalandırılması hakkını tanımadığını vurgulamıştır. Can kaybı yaşanan durumlarda, gelecekte meydana gelebilecek hataları engelleme ihtiyacı, bazı durumlarda, örneğin insan hayatının kasıtlı olarak alındığı durumlarda, 2. Maddeye uymak için sorumluların cezai kovuşturmaya tabi tutulması gerekebilir. Ancak, çevresel riskler özelinde, can kaybının kasıtsız olma ihtimali daha yüksektir. Bu tür durumlarda, Devletler sorumluları otomatik olarak kovuşturmak zorunda değildir. Örneğin, can kaybının insan hatası veya dikkatsizlik sonucu meydana geldiği durumlarda daha hafif cezalar uygulanabilir. Bununla birlikte, Mahkeme, kamu makamlarının belirli riskleri bildiği ve bu riskleri azaltmak için harekete geçmemenin sonuçlarının can kaybına yol açabileceğini bildiği Öneryıldız/ Türkiye davasında, Devletin sorumluları cezai suçlardan dolayı kovuşturma yükümlülüğü altında olabileceğine karar vermiştir. Bu durum, sorumlulara karşı harekete geçmek için başka imkânlar olsa bile (idari işlem veya disiplin işlemi başlatmak gibi) geçerli olabilir.

51. Mahkeme, tehlikeli faaliyetlere ilişkin olarak geliştirilen yukarıdaki ilkeleri Budayeva ve Diğerleri / Rusya ve Murillo Saldias ve Diğerleri / İspanya davalarında afet yardımı söz konusu olduğunda da uygulamıştır.

⁷³ a.g.e. § 45

⁷⁴ a.g.e. § 139.

⁷⁵ a.g.e. § 188.

⁷⁶ a.g.e.

⁷⁷ Öneryıldız/Türkiye [BD], § 92; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, § 139.

⁷⁸ Öneryıldız/Türkiye [BD], § 93; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, § 140.

52. Mahkeme, Kolyadenko ve Diğerleri / Rusya davasında, yetkili makamların 7 Ağustos 2001 tarihinde meydana gelen sel felaketini çevreleyen koşulları belirleme ve sorumluları belirleyip adalete teslim etme konusunda kararlı olup olmadıklarını tespit etmeyi gerekli görmüştür.⁷⁹ Ancak Mahkeme, yapılan bir soruşturma sonucunda nehir kanalının bakımsızlığının su baskınına yol açtığının kanıtlanmış olmasına karşın, savcılığın nehir havzasındaki su koruma bölgesinde bireysel konut inşası için arsa tahsis ederken yetkilerini kötüye kullandıkları şüphesiyle belediye yetkilileri ve bölgedeki yetkililer hakkında cezai kovuşturma başlattığını tespit etmiştir.⁸⁰ Yargılamanın ana amacının su baskının ana nedeni olarak belirlenen nehir kanalının bakımsızlığından sorumlu olanların tespit edilmesi değil, yukarıda açıklanan amaç olduğu anlaşıldığından, Mahkeme bu soruşturmanın yeterli bir adli müdahale olduğundan şüphe duymuştur.⁸¹ Mahkeme ayrıca, hem belediye yetkililerinin hem de bölgedeki yetkililerin açıkça belirlenen kusurlarına karşın, soruşturma makamlarının bir suç kanıtı bulunmaması nedeniyle soruşturmayı kapatmaya karar verdiklerini kaydetmiştir.⁸² Bu nedenle Mahkeme, yetkili Rus makamlarının ilgili Devlet görevlilerinin veya yetkililerinin hesap verebilirliğini güvence altına almadığını ve dolayısıyla iç ceza hukuku yoluyla yaşam hakkına saygıyı etkili bir şekilde güvence altına almadığını tespit etmiştir.⁸³

(h) Sözleşmenin 2. Maddesinin gereklilikleri, ulusal mahkemelerde dava açılmasına yol açan resmi soruşturma aşamasının ötesine geçmektedir: adli kovuşturma, yargılama aşaması da dâhil olmak üzere, bir bütün olarak hukuk yoluyla yaşamı korumaya yönelik pozitif yükümlülüğün gerekliliklerini karşılamalıdır.⁸⁴

53. Mahkeme, Öneryıldız / Türkiye davasında ulusal mahkemelerin yaşamı tehlikeye atan suçların cezasız kalmasına hiçbir koşulda izin vermemesi gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵ Bu nedenle Mahkemenin görevi, mahkemelerin sonuca varırken davayı Sözleşmenin 2. Maddesinin gerektirdiği dikkatli incelemeye tabi tutmuş sayılıp sayılamayacağını ve ne ölçüde tutmuş sayılabileceğini gözden geçirmektir; böylece yürürlükteki yargı sisteminin caydırıcı etkisi ve yaşam hakkı ihlallerinin önlenmesinde oynaması gereken rolün önemi azaltılmamış olur.⁸⁶

54. Özel ve Diğerleri / Türkiye davasında başvuru sahipleri, diğer hususların yanı sıra, hem müteahhit ve ortaklarının hem de tüm çabalarına rağmen bu kişilerin hakkında kovuşturma başlatılmamış olan yetkililerin büyük ihmali bulunduğunu ileri sürmüştür.⁸⁷ Müteahhitler aleyhine başlatılan cezai kovuşturma 12 yıldan fazla sürmüş ve sadece iki mahkûmiyetle sonuçlanmıştır; bu mahkûmiyetlerden birinde de, kanuni zaman aşımı gerekçesiyle işlemlerin kısmen durdurulmasına karar verilmiştir.⁸⁸ Ayrıca Mahkeme, idari makamların bu tür bir eyleme izin vermeyi reddetmesi nedeniyle, yetkililerin kamu görevi yürüten kişileri suçlama ve kovuşturma konusunda genel olarak başarısız olduğuna dikkat çekmiştir.⁸⁹

79 Kolyadenko ve Diğerleri / Rusya (Karar) (28 Şubat 2012), AİHM Başvuru No. 17423/05, § 196.

80 a.g.e. § 198.

81 a.g.e. §§ 199, 200.

82 a.g.e. § 201.

83 a.g.e. §§ 202, 203.

84 Öneryıldız/Türkiye [BD], § 95; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, § 143; Özel ve Diğerleri/Türkiye, § 190.

85 Öneryıldız /Türkiye (Karar) (30 Kasım 2004), AİHM Başvuru No. 48939/99, § 96.

86 a.g.e.

87 Özel ve Diğerleri/Türkiye (Karar) (17 Kasım 2015), AİHM Başvuru No. 14350/05, § 139.

88 a.g.e. § 193.

89 a.g.e. § 198.

Mahkeme, binaların inşa edildiği koşulları ve yıkılma nedenleri göz önünde bulundurarak, yerel makamların herhangi bir muvazaa izlenimi vermemek ve hukuka aykırı eylemlere göz yumulmasını önlemek için konuyu hızla ele almaları gerektiğini belirtmiştir.⁹⁰ Bu nedenle yargılamanın uzunluğu, Sözleşmenin 2. Maddesi uyarınca davanın gereksiz gecikmeler olmaksızın hızlı bir şekilde incelenmesi gerekliliğini ihlal etmiştir.⁹¹ İlgili kamu görevlileri hakkında cezai soruşturma yapılmaması da bu Maddeyi aynı şekilde ihlal edilmiştir.⁹²

(i) Sözleşmede temiz ve sağlıklı bir çevre hakkı açıkça yer almamaktadır. Yine de çevreyle ilgili konular, yukarıda görüldüğü gibi, 2. Madde bağlamında ve Sözleşmenin diğer hükümleri kapsamında ele alınabilir. Bununla birlikte, işkence ve diğer insanlık dışı ve aşağılayıcı muameleyi yasaklayan 3. Madde kapsamında çevresel konularla ilgili sadece birkaç dava açılmıştır. Her türlü kötü muamele 3. Madde kapsamına girmez, çünkü kötü muamelenin asgari bir ciddiye seviyesini karşılaması gereklidir. Dolayısıyla, Mahkemenin göz önünde bulundurması gereken iki husus vardır: faaliyet ile birey üzerindeki olumsuz etki arasında illiyet bağı bulunup bulunmadığı ve olumsuz etkilerin belirli bir ciddiye eşliğine ulaşmış olup olmadığı. Bu asgari ciddiye seviyesine ulaşıp ulaşılmadığı belirlenirken, muamelenin süresi, fiziksel ve ruhsal etkileri ve bazı durumlarda mağdurun cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu gibi olayın tüm koşulları dikkate alınmalıdır.⁹⁵

55. Büyük Daire, *Jalloh/Almanya* davasında, Mahkemenin, kötü muamelenin 3. madde kapsamına girebilmesi için asgari bir ciddiye seviyesine ulaşması gerektiği yönünde uzun süredir devam eden görüşünü yinelemiştir. Bu asgari ciddiye seviyesinin değerlendirilmesi görecelidir; tedavinin süresi, fiziksel ve ruhsal etkileri ve bazı durumlarda mağdurun cinsiyeti, yaşı ve sağlık durumu gibi davanın tüm koşullarına bağlıdır.⁹⁶ Çevre bağlamında, 3. Madde, alıkoyma koşullarının mahpusun sağlığını ve refahını gerekli ciddiye eşliğine ulaşacak derecede tehlikeye attığı durumlarda uygulanmıştır.⁹⁷

(j) 3. Madde yalnızca Devlet görevlileri tarafından kötü muamele uygulanmasından kaçınma yükümlülüğüyle ilgili değildir, aynı zamanda Devletlere bireyleri yasaklanan muameleden korumak veya onlara yeterli bakım standartları sağlamak için özel önlemler alma konusunda pozitif bir yükümlülük de getirmektedir.⁹⁸

---

90 a.g.e. § 196.

91 a.g.e. § 197.

92 a.g.e. § 198.

93 L.C.B. / *Birleşik Krallık*, 9 Haziran 1998 tarihli karar, § 39.

94 *Florea/Romanya*, 14 Eylül 2010 tarihli karar, § 93.

95 *Jalloh/Almanya* [BD], 11 Temmuz 2006 tarihli karar, § 67.

96 a.g.e. Bkz. ayrıca *Kafkaris/Kıbrıs* [BD], 12 Şubat 2008 tarihli karar, § 95.

97 *Florea/Romanya*, § 63;

98 *Kudla/Polonya* [BD], 26 Ekim 2000 tarihli karar (No. 30210/96), § 94; *Mouisel/Fransa*, 14 Kasım 2002 tarihli karar (No. 67263/01), § 40.

56. 3. Madde ihlallerinin çoğu, gözaltında bulunan kişilerin yetkililer tarafından kötü muameleye açık olması nedeniyle gözaltı koşullarına ve bu kişilere yönelik muameleye ilişkin olarak yaşanmaktadır.⁹⁹ Ayrıca, bazı mahpusların özel ihtiyaçları olabilir ve bu ihtiyaçların karşılanmaması insanlık dışı muamele anlamına gelebilir. Bir Devlet, bir kişinin insan onuruna saygı gösterilmesine uygun koşullarda alıkonulmasını sağlamalıdır.¹⁰⁰ Mahkeme, mahpusların sağlık ve esenliğini yeterince koruyamayan Devletlerin Sözleşmenin 3. maddesini ihlal ettiğini tespit etmiştir.¹⁰¹

(k) 3. Madde, cezaevlerinde aşırı dumana maruz kalma bağlamında uygulanmıştır. Avrupa düzeyinde mahpusları pasif içiciliğe karşı korumaya yönelik genel bir yükümlülük bulunmamakla birlikte¹⁰², Mahkeme yine de yapılan tıbbi muayenelerin sonucuna göre ve doktorların tavsiyesi ile mahpusun sağlığı nedeniyle pasif içicilikten korunmasının gerekli olduğunu gösterdiği durumlarda, Devletlerin o mahpusu pasif içiciliğin zararlı etkilerinden korumak için tedbir alma konusunda pozitif bir yükümlülüğü olduğuna karar vermiştir.¹⁰³

57. Mahkeme, sağlık-çevre konularını özellikle 3. Madde kapsamında açılan ve gözaltında pasif içicilikle ilgili iki davada ele almıştır. *Florea /Romanya* davasında kronik hepatit ve arteriyel hipertansiyon hastası olan başvuru sahibi, özellikle aşırı kalabalık ve kötü hijyen koşullarından şikâyetçi olmuş, hücresinde ve cezaevi hastanesinde sigara içenlerle birlikte tutulduğunu belirtmiştir. Başvuru sahibine göre, hücre arkadaşlarının %90'ı sigara içiyordu. Mahkeme özellikle, başvuru sahibinin tutuklu kaldığı yaklaşık üç yıl boyunca çok sıkışık koşullarda yaşadığını ve kişisel alanının Avrupa standartlarının altında olduğunu tespit etmiştir. Mahkeme, başvuru sahibinin sigara içen mahpuslarla aynı hücreyi ve hastane koğuşunu paylaşmak zorunda kalmasıyla ilgili olarak, başvuru sahibinin hiçbir zaman bireysel bir hücresi olmadığını ve doktorunun tavsiyesine rağmen cezaevi revirinde ve cezaevi hastanesinde bile diğer mahpusların sigara içmesini tahammül etmek zorunda kaldığını kaydetmiştir. Ancak, Haziran 2002'den bu yana yürürlükte olan bir yasa ile hastanelerde sigara içilmesi yasaklanmıştı ve yerel mahkemeler sık sık sigara içenlerle içmeyenlerin ayrı ayrı gözaltına alınması gerektiğine hükmetmişti. Sonuç olarak, Mahkeme, başvuru sahibinin maruz kaldığı tutukluluk koşullarının, Sözleşmenin 3. maddesinin gerektirdiği ciddiyet eşliğini aştığına ve bu hükmü ihlal ettiğine karar vermiştir.¹⁰⁴

58. Buna benzer bir şekilde, Mahkeme *Elefteriadis/Romanya* davasında da 3. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Kronik akciğer hastalığından mustarip olan başvuru sahibi, müebbet hapis cezasına çarptırılmıştı. Şubat ve Kasım 2005 tarihleri arasında, sigara içen iki mahpusla birlikte bir hücreye yerleştirilmişti. 2005-2007 yılları arasında birçok kez duruşmaya çağırıldığı mahkemelerin bekleme salonlarında da sigara içen mahpuslarla bir arada tutulmuştu. Mahkeme, özellikle, başvuru sahibinin davasında

⁹⁹ Aisling Reidy, *İşkence yasağı: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 3. Maddesinin uygulanmasına ilişkin bir rehber*, İnsan hakları el kitapları, No. 6, Avrupa Konseyi (2003), s. 22.

¹⁰⁰ *Florea /Romanya*, § 50; *Kudla / Polonya* [GC], 26 Ekim 2000 tarihli karar (No. 30210/96), § 94.

¹⁰¹ a.g.e.

¹⁰² *Aparicio Benito / İspanya davası*, sigara içmeyen mahpusun bireysel bir hücreye yerleştirilmiş olmasından ve sigara içilmesine sadece ortak bir TV alanında izin verilmesinden dolayı 3 Kasım 2006 tarihli kabul edilemezlik kararı (No. 36150/03).

¹⁰³ *Elefteriadis/Romanya* (sadece Fransızca), 25 Ocak 2011 tarihli karar, §§ 49-55.

¹⁰⁴ *Florea/Romanya*, 14 Eylül 2010 tarihli karar, § 60-62. Buna karşın, bkz. yerel makamların bir mahpusu sigara içmeyenlerin bulunduğu bir hücreye naklederek mahpusun şikâyetlerini gidermek için gerekli tedbirleri aldığı *Stoine Hristov/Bulgaristan* davası (No. 2) (No. 36244/02), 16 Ekim 2008 tarihli karar, §§ 43-46.

olduğu gibi, yapılan tıbbi muayenelerin sonucuna göre ve doktorların tavsiyesi ile mahpusun sağlığı nedeniyle pasif iicilikten korunmasının gerekli olduğunu gösterdiği durumlarda, Devletin o mahpusu pasif içiciliğin zararlı etkilerinden korumak için tedbir alması gerektiğini tespit etmiştir.¹⁰⁵

---

¹⁰⁵ *Elefteriadis/Romanya* (sadece Fransızca), 25 Ocak 2011 tarihli karar, şş 49-55.

Bölüm II

Çevre ve özel ve aile hayatına ve meskene saygı hakkı

Madde 8

Özel ve aile hayatına saygı hakkı

1. Herkes özel ve aile hayatına, meskenine ve yazışmalarına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir.
2. Kamu makamlarının bu hakkın kullanılmasına yönelik bir müdahalesi, sadece böyle bir müdahalenin yasayla öngörülmesi ve demokratik bir toplumda ulusal güvenlik, kamu güvenliği, ülkenin ekonomik refahı, düzenin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli bir tedbir olması durumunda mümkündür.

(a) **Özel ve aile hayatına ve meskene saygı gösterilmesi hakkı, Sözleşme'nin 8. Maddesi kapsamında korunmaktadır. Bu hak, özel yaşamın niteliğine saygı gösterilmesinin yanı sıra kişinin evinin ("yaşam alanı") olanaklarından yararlanmasını da ifade eder.**¹⁰⁶

59. Mahkeme, bir dizi davada, ciddi çevre kirliliğinin insanların refahını etkileyebileceğini ve 8. Madde kapsamındaki haklarının ihlal edilmesine neden olacak ölçüde meskenlerinden yararlanmalarını engelleyebileceğini tespit etmiştir. Mahkemeye göre, meskene saygı hakkı, sadece fiziksel alana sahip olma hakkını değil, aynı zamanda bu alandan makul sınırlar dâhilinde sessiz bir şekilde yararlanma hakkını da içermektedir. Dolayısıyla, bu hakkın ihlali, bir kişinin evine izinsiz girilmesi gibi bariz müdahalelerle sınırlı olmayıp, gürültü, emisyon, koku veya diğer benzer müdahale biçimleri gibi gayri maddi kaynaklardan da kaynaklanabilir.¹⁰⁷ Bu tür müdahaleler bir kişinin bu meskenin olanaklarından yararlanmasını engelliyorsa, o kişinin meskenine saygı gösterilmesi hakkı ihlal edilmiş olabilir. Mahkeme, çevresel bozulma veya rahatsızlıkla bağlantılı konuları gündeme getiren davalarda, özel hayat ve aile hayatı ile mesken kavramlarını birbiriyle yakından bağlantılı olarak yorumlama eğiliminde olmuş ve örneğin bir davada "özel alan"¹⁰⁸ veya başka bir davada ise "yaşam alanı" kavramına atıfta bulunmuştur.¹⁰⁹ Mahkeme'nin oldukça geniş yorumuna göre "mesken", özel ve aile yaşamının geliştiği yer, yani fiziksel olarak tanımlanmış alandır.

(b) **Çevresel bozulma, genel çevre koruma veya doğanın korunmasına ilişkin açık bir hak içermediği için 8. Maddenin ihlalini gerektirmez.**¹¹⁰

60. *Kyrtatos / Yunanistan*¹¹¹ davasında, başvuru sahipleri, kentsel gelişimin arsalarının bitişiğindeki bir bataklıkta yok olmasına yol açtığını ve meskenlerinin etrafındaki alanın doğal güzelliğini kaybettiğini iddia ederek 8. Madde uyarınca şikâyetle bulunmuştu. Mahkeme, çevrenin genel olarak korunması konusunda Sözleşmeden ziyade ulusal mevzuatın ve diğer bazı uluslararası belgelerin daha uygun olduğunu vurgulamıştır. Sözleşmenin amacı, bir bütün olarak ele alındığında toplumun genel isteklerinden veya ihtiyaçlarından ziyade, meskene saygı hakkı gibi bireysel insan haklarını korumaktır. Mahkeme bu davada, ne 8. Maddenin ne de Sözleşmenin diğer maddelerinin çevrenin genel olarak korunmasını sağlamak için özel olarak tasarlanmadığını vurgulamıştır.¹¹² Mahkeme, bu davada Mahkeme 8. Maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

¹⁰⁶ *Powellve Rayner / Birleşik Krallık*, 21 Şubat 1990 tarihli karar, § 40; *Brânduşe / Romanya*, 7 Nisan 2009 tarihli karar (sadece Fransızca), § 67.

¹⁰⁷ *Moreno Gómez / İspanya*, 16 Kasım 2004 tarihli karar, § 53; *Borysiewicz / Polonya*, 1 Temmuz 2008 tarihli karar, § 48; *Giacomelli / İtalya*, 2 Kasım 2006 tarihli karar, § 76; *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], 8 Temmuz 2003 tarihli karar, § 96; *Deés / Macaristan*, 9 Kasım 2010 tarihli karar, § 21.

¹⁰⁸ *Fadeyeva/Rusya*, 9 Haziran 2005 tarihli karar, §§ 70, 82 ve 86.

¹⁰⁹ *Brânduşe/Romanya*, § 64 "l'espace de vie".

¹¹⁰ *Fadeyeva / Rusya*, § 68; *Kyrtatos / Yunanistan*, 22 Mayıs 2003 tarihli karar, § 52; *Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna*, § 105; *Kyrtatos / Yunanistan*, § 52.

¹¹¹ *Kyrtatos/Yunanistan* 22 Mayıs 2003 tarihli karar.

¹¹² *Kyrtatos / Yunanistan*, § 52.

61. Öte yandan, Mahkeme, *diğerlerinin yanı sıra*, bir havaalanından kaynaklanan aşırı gürültü¹¹³ bir atık arıtma tesisinden çıkan dumanlar, kokular ve kirlilik¹¹⁴ ve bir fabrikadan çıkan zehirli emisyonlar¹¹⁵ gibi "ciddi çevre kirliliğinin", bu kirlilik sağlığı ciddi şekilde tehdit etmese bile, bir kişinin meskeninden huzurlu bir şekilde yararlanmasına 8. Madde kapsamında bir sorun yaratacak şekilde müdahale edebileceğine hükmetmiştir.¹¹⁶

(c) 8. Madde kapsamında bir meselenin ortaya çıkabilmesi için, çevresel faktörlerin bireylerin özel ve aile yaşamına veya meskene ve yazışmalarına saygı gösterilmesi hakkı üzerinde doğrudan zararlı bir etkiye sahip olması veya bunları ciddi şekilde riske atması gerekir.¹¹⁷ Dolayısıyla, Mahkemenin göz önünde bulundurması gereken iki husus vardır: bunlardan biri faaliyet ile birey üzerindeki olumsuz etki arasında illiyet bağı bulunup bulunmadığı, diğeri ise olumsuz etkilerin belirli bir zarar eşliğine ulaşp ulaşmadığıdır. Bu asgari eşğin değerlendirilmesi, verilen rahatsızlığın yoğunluğu ve süresi ile fiziksel veya zihinsel etkileri gibi olayın tüm koşullarına ve genel çevresel bağlama bağlıdır.¹¹⁸

62. Öncelikle, çevresel faktörlerin 8. Madde kapsamında bir sorunu gündeme getirebileceği ve Mahkemenin daha sonra Sözleşmenin ihlal edildiğini tespit etmese de bu Maddenin uygulanabilirliğini gündeme getirebileceği hatırlanmalıdır. Gerçekten de Mahkeme, bir davayı incelemeye, 8. Maddenin o davaya uygulanıp uygulanamayacağını (daha açık bir ifade ile davaya konu sorunun 8. Madde kapsamına girip girmediğini) belirleyerek başlamakta ve ancak uygulanabilir olduğunu tespit ederse, bu hükmün ihlal edilip edilmediğini incelemektedir.

63. Mahkeme, *Leon ve Agnieszka Kania / Polonya*¹¹⁹ davasında, yüksek düzeyde gürültü yayan özel bir şirketin kapatılmasına yönelik uzun süren yargılamanın 8. Maddeyi ihlal edip etmediğini değerlendirmiştir. Mahkeme ilk olarak, Sözleşmede temiz ve sessiz bir çevreye sahip olmaya ilişkin açık bir hak bulunmadığını, ancak bir bireyin gürültü kirliliğinden ya da başka bir kirlilikten doğrudan ve ciddi şekilde etkilendiği durumlarda, 8. Madde kapsamında bir sorun ortaya çıkabileceğini yinelemiştir. Bununla birlikte, Mahkeme, somut davada ele alınan gürültü seviyelerinin, çevresel konularla ilgili davalarda belirlenen yüksek eşığe ulaşacak kadar ciddi olduğunu tespit edilmediği sonucuna varmıştır. Bu nedenle Mahkeme, Sözleşmenin 8. Maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

64. Buna karşılık, *López Ostra / İspanya* davasında, başvuru sahibi, evinin yakınında bulunan atık arıtma tesisinden çıkan duman ve gürültünün ailesinin yaşam koşullarını dayanılmaz hale getirdiğinden şikâyetçi olmuştur. Üç yıldan uzun bir süre boyunca tesisin neden olduğu rahatsızlığa katlanmak zorunda kalan aile, rahatsızlığın sonsuza kadar devam edebileceğinin anlaşılması ve kızının çocuk doktorunun taşınmalarını tavsiye etmesi üzerine başka bir yere taşınmıştı.

¹¹³ *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD].

¹¹⁴ *López Ostra/İspanya*, 9 Aralık 1994 tarihli karar; *Giacomelli/İtalya*.

¹¹⁵ *Guerra ve Diğerleri / İtalya* [BD], 19 Şubat 1998 tarihli karar; *Tătar / Romanya*, 27 Ocak 2009 tarihli karar (sadece Fransızca); *Ledyayeva ve Diğerleri / Rusya*, 26 Ekim 2006 tarihli karar, *Fadeyeva / Rusya*.

¹¹⁶ *Taşkın ve Diğerleri / Türkiye*, 10 Kasım 2004 tarihli karar, § 113; *Ioan Marchiş ve Diğerleri / Romanya*, § 28.

¹¹⁷ *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], § 96; *Cordella ve Diğerleri / İtalya* (Karar) (24 Ocak 2019), AİHM Başvuru No. 54414/13 ve 54264/15, §§ 157, 172.

¹¹⁸ *Fadeyeva / Rusya*, § 69; *Borysiewicz / Polonya*, § 51; *Leon ve Agnieszka Kania / Polonya*, 21 Temmuz 2009 tarihli karar, § 100 *Ioan Marchiş ve Diğerleri / Romanya*, § 33; *Grimkovskaya / Ukrayna*, 21 Temmuz 2011 tarihli karar.

¹¹⁹ *Leon ve Agnieszka Kania / Polonya*, 21 Temmuz 2009 tarihli karar, §§ 98-104.

Ulusal makamlar, gürültü ve kokunun başvuru sahibinin yaşam kalitesi üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu kabul etmekle birlikte, bu gürültü ve kokunun ciddi bir sağlık riski oluşturmadığını ve başvuru sahibinin temel haklarını ihlal edecek bir ciddiyet düzeyine ulaşmadığını ileri sürmüştü. Bununla birlikte Mahkeme, ciddi çevre kirliliğinin, bireylerin sağlığını ciddi şekilde tehlikeye atmasa bile, özel hayatı ve aile hayatını olumsuz etkileyecek şekilde refahını etkileyebileceğini ve meskeninden istifade etmesini engelleyebileceğini tespit etmiştir. Mahkeme, bu davada 8. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

65. Aynı şekilde, Mahkeme Brânduse/Romanya davasında, 8. Maddenin uygulanabilir olduğuna karar vermek için başvuru sahibinin sağlığı üzerinde gerçek bir etki olmasını gerekli görmemiştir.¹²⁰ Mahkeme bu davada, ilk olarak, Sözleşmenin 8. Maddesinin hapis cezasını çektiği hücreyi "yaşam alanı" olarak gören bir başvuru sahibi açısından uygulanıp uygulanmayacağını ve ikinci olarak da yakındaki bir çöp alanından gelen kötü kokuların 8. Madde kapsamına girmek için gereken ciddiyet eşiğini aşip aşmadığını belirlemek durumundaydı. Mahkeme, 8. Maddenin başvuru hücrelerine uygulandığı konusunda başvuru sahibiyle hemfikirdi çünkü hücre, mahpusun birkaç yıl boyunca kullanabileceği tek "yaşam alanını" temsil ediyordu. Ayrıca, Mahkeme, başvuru sahibinin yaşam kalitesinin ve refahının, sadece özgürlüğünden mahrum bırakılmasının bir sonucu olarak değil, özel hayatına zarar verecek şekilde etkilendiğine açıkça hükmetmiştir. Dolayısıyla, herhangi bir sağlık etkisinin bulunmamasının, 8. Maddenin uygulanabilirliğini reddetmek için tek başına yeterli olmadığına karar vermiştir. Sonuç olarak Mahkeme bu maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

66. Bir başka örnek de Fadeyeva / Rusya davasıdır. Bu davada, başvuru sahibi bir çelik fabrikasının yakınında yaşamaktaydı. Mahkeme, çevresel rahatsızlıklara ilişkin şikâyetlerin 8. Madde kapsamına girebilmesi için, ilk olarak, bireyin "özel alanına" fiili bir müdahale olduğunu ve ikinci olarak, bu rahatsızlıkların belirli bir ciddiyet düzeyine ulaştığını göstermesi gerektiğini gözlemlemiştir. Mahkeme, söz konusu davada başvuru sahibinin evinin yakınındaki havadaki çeşitli zehirli elementlerin konsantrasyonunun manidar uzunlukta bir süre boyunca güvenli seviyeleri ciddi şekilde aştığını ve başvuru sahibinin sağlığının çelik fabrikasından kaynaklanan endüstriyel emisyonlara uzun süre maruz kalması sonucunda bozulduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle Mahkeme, başvuru sahibinin sağlık ve esenliğine yönelik fiili zararın Sözleşmenin 8. Maddesi kapsamına girecek düzeye ulaştığını kabul etmiştir. Mahkeme, bu davada 8. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

67. Mahkeme Fadeyeva/Rusya davasında olduğu gibi Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna davasında da 8. Maddeye başvurmak için gerekli asgari eşikle ilgili olarak, şikâyet edilen zararın her modern şehirdeki yaşamın doğasında var olan çevresel tehlikelere kıyasla ihmal edilebilir düzeyde olması durumunda, ortada bir sorun olmayacağını vurgulamıştır.¹²¹ Dubetska ve Diğerleri/Ukrayna davasında kırsal bir bölgede yaşayan başvuru sahipleri, yakınlardaki kömür madeni ve bir fabrika nedeniyle kronik sağlık sorunları yaşadıklarından, meskenlerinin ve yaşam ortamlarının zarar gördüğünden şikâyetçi olmuşlardır. Mahkeme, endüstriyel kirliliğin genel olarak halk sağlığını olumsuz etkileyebileceğine ve bireyin yaşam kalitesini kötüleştirilebileceğine şüphe olmasa da, her bir olaydaki etkisini ölçmenin genellikle imkânsız olduğunu kabul etmiştir. Çevresel tehlikelerin etkisini diğer ilgili faktörlerin etkisinden ayırt etmek genellikle zordur. Mahkeme ayrıca, yürürlükteki güvenlik standartlarını açıkça aşan bir kirliliğin hüküm sürdüğü bir bölgede yaşamının, başvuru sahiplerini yüksek bir sağlık riskine maruz bıraktığına hükmetmiştir. Mahkeme bu davada, başvuru sahiplerinin yaşadığı bölgenin hem yasal çerçeveye göre (sanayi tesislerinden asgari mesafelerin sağlanması) hem de deneysel olarak artık kullanım için güvenli olmadığını tespit etmiştir.

¹²⁰ Brânduse / Romanya, § 67.

¹²¹ Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna, § 105; ayrıca Ioan Marchiş ve Diğerleri / Romanya, § 33.

Sonuç olarak Mahkeme, yetkililerin 12 yıl boyunca ulusal mahkeme kararlarının öngördüğü şekilde kirliliği engellemek veya başvuru sahiplerini yeniden yerleştirmek suretiyle etkili bir çözüm bulmamış olması nedeniyle 8. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.¹²²

68. Mahkeme, *Grimkovskaya / Ukrayna* davasında 8. Madde kapsamında bir iddiada bulunulabilmesi için söz konusu tehlikenin “başvuru sahibinin meskeninden, özel hayatından veya aile hayatından yararlanmasına önemli ölçüde engel olacak” bir ciddiyet seviyesine ulaşması gerektiğini ve tehdidin seviyesini belirlemek için davanın tüm koşullarının değerlendirilmesi gerektiğini teyit etmiştir.¹²³ Bu davada, Ukrayna makamları 1998 yılında bir otoyolu, meskûn mahalde yer alan bir caddeden geçirmişti. Meskûn mahalden geçen bu yolda yüksek hacimli ağır yük trafiğine dayanabilecek drenaj sistemi, kaldırım veya uygun yüzey kaplaması bulunmamaktaydı. Buna ek olarak, oluşan çukurlar zaman zaman yol yetkilileri tarafından kömür madeni atıkları da dâhil olmak üzere ağır metal içeriği yüksek ucuz malzemelerle doldurulmuştu. Başvuru sahibi, evinin kullanılamaz hale geldiğini ve içinde yaşayan insanların trafikten kaynaklanan sürekli titreşimlerden, gürültü ve kirlilikten mustarip olduğunu iddia ediyordu. Mahkeme, başvuru sahibinin tüm iddialarını (örneğin, bölge sakinlerinin sağlığı üzerindeki ayrıntılı etkisini) kanıtlamak için yeterli kanıt bulunmadığını tespit etmekle birlikte, genel olarak emisyon seviyesinin yasal sınırların üzerinde olduğunu ve başvuru sahibinin oğlunun bazı sağlık sorunlarının makul bir şekilde açıklanamadığını (örneğin, kurşun ve bakır tuzları zehirlenmesi) gösteren kanıtlara dayanarak, otoyolun yarattığı gürültü, titreşim, hava ve toprak kirliliğinin kümülatif etkisinin başvuru sahibinin 8. Madde ile güvence altına alınan haklarından yararlanmasını önemli ölçüde engellediği sonucuna varmıştır.¹²⁴ Bununla birlikte Mahkeme, yalnızca karar alma ve şikâyet prosedürünün usule ilişkin yönleriyle ilgili bir ihlal tespit etmiştir.

69. *Tâtar/Romanya* davası da dikkate değer bir davadır. Bu davada, bir altın cevheri çıkarma tesisinin yakınında yaşayan başvuru sahipleri, şirketin sodyum siyanür içeren teknik bir prosedür kullanması nedeniyle maruz kaldıkları riskler hakkında yetkililere çeşitli şikâyetlerde bulunmuşlardı. 2000 yılında, yetkililerin başvurana yeterli güvenlik mekanizmalarının mevcut olduğu konusunda güvence vermesine rağmen, büyük miktarda kirlı su çeşitli nehlere dökülmüş, çeşitli sınırları aşmış ve birçok ülkenin doğal çevresini etkilemişti. Bu davada Mahkeme, şirketin faaliyetlerinin insan sağlığı ve çevre açısından ne büyüklükte bir tehdit oluşturduğunu açıkça belirten bir iç karar veya başka bir resmi belge bulunmaması meselesiyle karşı karşıya kalmıştır.¹²⁵ Mahkeme, başvuru sahibinin, yetkililerden şirketin faaliyetlerinin tehlikeli olduğunu teyit eden herhangi bir resmi belge alamadığını tespit etmiştir. Ayrıca Mahkeme, başvuranların, neden olunan kirlilik ile semptomlarının kötüleşmesi arasında yeterli bir illiyet bağı bulunduğunu kanıtlamadıklarına hükmetmiştir. Bununla birlikte, Mahkeme, davalı Devlet tarafından sunulan döküntüye ilişkin çevresel etki çalışmalarına dayanarak, başvuranların refahına yönelik ciddi ve önemli bir tehdidin mevcut olduğu sonucuna varmıştır. Sonuç olarak, Devlet, ilgili tarafların özel hayatlarına ve meskenlerine saygı gösterilmesi ve daha genel olarak sağlıklı ve korunan bir çevreye sahip olma haklarının korunması için makul ve yeterli tedbirler alma konusunda pozitif bir yükümlülük altındaydı.¹²⁶ Bu durum, yetkililer açısından tesisin faaliyete geçmesinden önce olduğu kadar kazadan sonra da geçerliydi.

¹²² *Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna*, §§ 105-106, 111, 118.

¹²³ *Grimkovskaya / Ukrayna*, § 58.

¹²⁴ *Grimkovskaya / Ukrayna*, § 62.

¹²⁵ *Tâtar / Romanya*, § 93.

¹²⁶ *Tâtar / Romanya*, § 107.

70. Bu bağlamda, Mahkemenin ihtiyatlılık ilkesinin önemini vurgulaması dikkat çekicidir. Bu ilke ilk kez Rio Deklarasyonu ile ortaya konmuştur ve amacı Topluluğun tüm faaliyetlerinde tüketicilerin ve çevrenin sağlığı ve güvenliği için yüksek düzeyde koruma sağlanmasıdır.¹²⁷ Mahkeme, ulusal makamların özel hayata ve aile hayatına saygı gösterilmesini sağlamaya yönelik pozitif yükümlülüklerinin 2000 yılındaki kazadan sonraki dönemde daha da güçlü bir şekilde geçerli olduğuna hükmetmiştir.¹²⁸ Başvuru sahipleri, ulusal makamların pasif yaklaşımıyla yoğunlaşan ve faaliyetin devam etmesinden ve kazanın tekrar meydana gelme ihtimalinden kaynaklanan korkuyla daha da artan bir endişe ve belirsizlik içinde yaşamış olmalıdırlar. Sonuç olarak Mahkeme, Sözleşmenin 8. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

71. Bununla birlikte ihtiyatlılık ilkesi, akla gelebilecek her türlü potansiyel zarara karşı koruma sağlamamaktadır. Luqinbühl - İsviçre¹²⁹ davasında başvuru sahibi, cep telefonu anteninden kaynaklanan emisyonların sağlığını etkileyebileceğini ve dolayısıyla Sözleşmenin 8. Maddesinin ihlaline yol açabileceğini iddia etmiştir. Mahkeme, İsviçre makamlarının cep telefonlarının çevre ve bireylerin sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin bilimsel bir çalışma yayınladığını ve zararlılık konusunun şu an için bilimsel olarak kanıtlanmadığını tespit etmiştir. Mahkeme, Sözleşme'nin 2. Maddesi kapsamındaki şikâyetin yanı sıra 8. Madde kapsamındaki şikâyetin de reddedilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Buna göre Mahkeme, belirli bir faaliyetin çevre ve/veya sağlık için tehlikeli olduğu iddiasının en azından bir miktar bilimsel geçerliliğe sahip olmasını şart koşmaktadır.

72. Ayrıca, Taşkın ve Diğerleri/Türkiye¹³⁰ davası dikkate alındığında, Mahkemenin 8. Maddeye ilişkin iki yönlü bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Bu davada Mahkemeden, ulusal makamların, çevre ve başvuru sahibinin sağlığı üzerinde olumsuz etkisi olabilecek belirli bir teknik kullanan bir altın madeninin işletme iznini hatalı bir şekilde uzatıp uzatmadığı konusunda karar vermesi istenmiştir. Bir yandan, olası çevresel zarar, bireylerin refahını ve meskenlerinden yararlanmalarını olumsuz etkileyecek kadar ciddi ise, Mahkeme, kirlilik ile olumsuz etki arasındaki bağlantıyı ve birey üzerindeki etkinin vahametini daha derinlemesine analiz etmekten kaçınmaktadır. Bununla birlikte, "tehlikeli faaliyetler" söz konusu olduğunda, Mahkeme, 8. Maddenin uygulanmasını kabul etmek için, başvuru sahibinin özel ve aile yaşamı ile "yeterince yakın bir bağ" kurulmasını şart koşmaktadır.

73. Mahkeme, Di Sarno ve Diğerleri / İtalya davasında, bireysel zarar kriterlerinin yorumlanmasında esnek davranmıştır. Bu dava, bir "atık krizinden" etkilenen Somma Vesuviana belediyesinde (Campania'da) yaşayan on üç başvuru sahibi ve belediyede çalışan beş başvuru sahibisiyle ilgilidir. Campania bölgesinde, dönemin Başbakanının kararıyla, kentsel katı atıkların bertarafına ilişkin ciddi sorunlar nedeniyle 11 Şubat 1994'ten 31 Aralık 2009'a kadar olağanüstü hal uygulanmıştı.¹³¹ Başvuru sahipleri özellikle 2007 yılının sonundan Mayıs 2008'e kadar Napoli sokaklarında ve ildeki diğer kasabalarda haftalarca biriktirilen tonlarca atık nedeniyle kirliliğin bir çevrede yaşamak zorunda bırakılmıştı.¹³² Başvuranlar, başka hususların yanı sıra, Sözleşmenin 8. Maddesine dayanarak, Devletin kamu atık bertaraf hizmetinin düzgün işleyişini garanti altına almak için gerekli tedbirleri almadığını ve yetersiz yasal ve idari politikalar uygulayarak bölgelerindeki çevreye ciddi zarar verdiğini ve kendilerinin ve genel olarak yerel halkın hayatını, sağlığını tehlikeye attığını ileri sürüyordu.¹³³

¹²⁷ *Tătar/Romanya*, § 120.

¹²⁸ *Tătar/Romanya*, § 121.

¹²⁹ *Luqinbühl/İsviçre*, 17 Ocak 2006 tarihli karar.

¹³⁰ *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, § 113.

¹³¹ *Di Sarno ve diğerleri/İtalya* (Karar) (10 Ocak 2012), AİHM Başvuru No. 30765/08, § 7

¹³² a.g.e. §§ 36, 108.

Mahkeme, dikkat çekici bir şekilde bölgede yaşamayan (sadece orada çalışan) beş başvuru sahibinden, çevresel durumun Sözleşmenin 8. Maddesi kapsamındaki haklarını nasıl etkilediğini kanıtlamalarını özellikle talep etmemiştir. Ayrıca, başvuru sahipleri atıklara maruz kalmayla bağlantılı herhangi bir patolojiden etkilendiklerini iddia etmedikleri gibi¹³⁴ Mahkeme de İtalya'nın Campina'daki atık sorunlarının üstesinden gelmek için aldığı ulusal tedbirlere uymadığını tespit etmemiştir.¹³⁵ Yine de Mahkeme, söz konusu davadaki durumun başvuru sahiplerinin yaşam kalitesinin bozulmasına *yol açmış olabileceğine* ve özellikle de 8. Madde kapsamındaki meskenlerine ve aile yaşamlarına saygı gösterilmesi haklarını olumsuz etkilediğine karar vermiştir.¹³⁶ Mahkeme özellikle bu davanın Sözleşmenin 8. Maddesine doğrudan müdahale ile ilgili olmadığını, daha ziyade yetkililerin Somma Vesuviana belediyesindeki atık toplama, arıtma ve bertaraf hizmetinin düzgün işlenmesini sağlamak için yeterli adımları atmadığı iddiasıyla ilgili olduğunu kaydetmiştir¹³⁷ Mahkeme, atıkların toplanması, arıtılması ve bertaraf edilmesinin şüphesiz tehlikeli faaliyetler olduğuna¹³⁸ dolayısıyla Devletin, ilgili kişilerin meskenlerine ve özel yaşamlarına saygı gösterilmesi ve daha genel olarak güvenli ve sağlıklı bir çevrede yaşama haklarının korunması için makul ve yeterli adımları atma konusunda pozitif bir yükümlülük altında olduğuna hükmetmiştir.¹³⁹ Mahkeme, davanın gerçekleri ışığında, İtalyan makamlarının atık toplama, arıtma ve bertaraf hizmetinin düzgün işlenmesini sağlamak için yeterli yetersizliğinin, başvuru sahiplerinin evlerine ve özel yaşamlarına saygı gösterilmesi hakkını olumsuz yönde etkilediğinin ve Sözleşme'nin 8. Maddesinin maddi yönden ihlal edildiğinin inkâr edilemeyeceğine karar vermiştir.¹⁴⁰

74. Dzemyuk / Ukrayna davasında, başvuru sahibi merkezi bir su kaynağı bulunmayan, suyun, yeraltı suyuyla beslenen kuyulardan geldiği bir köyde yaşamaktaydı.¹⁴¹ 2000 yılında yerel makamlar başvuru sahibinin evine ve su kuyusuna yaklaşık 38 metre mesafedeki bir arsada mezarlık inşa etmeye karar vermişti¹⁴², oysa çok sayıda çevre sağlığı yetkilisi mezarlığın konumunun çevre sağlığı yasa ve yönetmeliklerine uygun olmadığını bildirmiş ve içme suyunun kirlenmesine ilişkin endişelerini dile getirmişti.¹⁴³ Başvuru sahibi ulusal mahkemede dava açmış, bu mahkeme de yerel makamların mezarlığın bu arsaya yapılmasına ilişkin kararının hukuka aykırı olduğunu beyan etmişti.¹⁴⁴ Buna rağmen defin işlemlerine devam edilmiş ve 2003 yılında mahkeme tekrar mezarlığın kapatılmasını emretmiş¹⁴⁵ ve bu kapatma emrinin yanı sıra 2004 yılında icra kararı alınmıştı.¹⁴⁶ Ancak yerel makamlar emre uymayı reddetmişti.¹⁴⁷ Başvuru sahibi, Strazburg Mahkemesi nezdinde, evinin yakınında bir mezarlık inşa edilmesinin içme suyunun kirlenmesine yol açarak kendisinin ve ailesinin fiziksel ve ruhsal sağlığını olumsuz etkilediğini ileri sürmüştü.¹⁴⁸ Ancak Mahkeme, başvuru sahibinin sağlığına fiili zarar verildiğine dair doğrudan kanıt bulunmadığından mezarlığın bulunduğu yerin çevreye yönelik potansiyel risklerinin, başvuru sahibinin "yaşam kalitesini" etkileyecek kadar yakın bir bağlantı kurup kurmadığını belirlemek durumunda kalmıştır.¹⁴⁹

¹³³ a.g.e.Ş 94.

¹³⁴ a.g.e.Ş 108.

¹³⁵ a.g.e.Ş 111.

¹³⁶ a.g.e.Ş 108.

¹³⁷ a.g.e.Ş 109.

¹³⁸ a.g.e.Ş 110.

¹³⁹ a.g.e.

¹⁴⁰ a.g.e.Ş 112.

¹⁴¹ *Dzemyuk / Ukrayna* (Karar) (4 Eylül 2014), AİHM Başvuru No. 42488/02, § 9

¹⁴² a.g.e.Ş 33.

¹⁴³ a.g.e.ŞŞ 10, 14.

¹⁴⁴ a.g.e.Ş 35.

¹⁴⁵ a.g.e.Ş 49.

¹⁴⁶ a.g.e.Ş 52.

¹⁴⁷ a.g.e.ŞŞ 54, 55, 60.

¹⁴⁸ a.g.e.Ş 73.

Mahkeme, *diğer* hususların yanı sıra, yerel çevre sağlığı yönetmeliklerinin ve sıhhi yönetmeliklerin, mezarlığın meskeninin ve su kaynaklarının yakınına yerleştirilmesini açıkça yasakladığını, çünkü bunun çevresel riskler doğuracağını; bu mezarlığın konumunun çevresel tehlikelerinin yetkililer tarafından birçok kez kabul edildiğini ve köyde merkezi bir su kaynağının bulunmadığını kaydetmiştir.¹⁵⁰ Çevresel düzenlemelerin ihlal edildiğini, çevre makamlarının sonuçlarının göz ardı edildiğini, nihai ve bağlayıcı yargı kararlarının hiçbir zaman uygulanmadığını ve su kirliliğinin doğasında bulunan sağlık ve çevre tehlikelerine karşı harekete geçilmediğini göz önünde bulunduran Mahkeme, başvuranın meskenine, özel ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkına yapılan müdahalenin Sözleşme'nin 8. Maddesi anlamında "hukuka uygun" olmadığına karar vermiştir.¹⁵¹

75. Dikkate değer bir başka dava da *Cordella ve Diğerleri / İtalya* Taranto şehrinde veya komşu belediyelerde yaşayan 180 başvuru sahibini ilgilendiriyordu. Başvuru sahipleri, yerel çelik fabrikasından çıkan zehirli emisyonların çevre ve yerel halkın sağlığı üzerindeki etkilerinden şikâyetçiydi.¹⁵² İtalyan Bakanlar Kurulunun 1990 yılında tesisi çevreleyen alanı yüksek çevresel risk alanı olarak sınıflandırmasının yanı sıra,¹⁵³ 1997 ve 2017 yılları arasında dokuz bilimsel rapor bu durumu teyit etmiş ve ayrıca bu alanlarda çevre kirliliğine maruz kalma ile bazı tümörlerin ve diğer hastalıkların gelişimi gibi sağlık sorunlarının artışı arasında bir bağlantı kurmuştu.¹⁵⁴ Başvuru sahipleri, bu duruma dayanarak, Hükümetin, diğer hususların yanı sıra, Sözleşmenin 8. Maddesi uyarınca sağlıklarını ve çevreyi korumada başarısız olduğunu ileri sürüyordu.¹⁵⁵ 180 başvurudan 161'i Mahkeme tarafından kabul edilmiştir.¹⁵⁶ Mahkeme, Sözleşmenin ne 8. Maddesinin ne de başka bir hükmünün çevrenin genel olarak korunmasını özel olarak güvence altına almadığını tekrarlamakla birlikte¹⁵⁷ 161 başvuranın daha önceden yüksek çevresel riskli olarak sınıflandırılmış yerlerde bulunduğunu kabul etmiştir.¹⁵⁸ Benzer şekilde, bilimsel kanıtlar kirliliğin yüksek riskli bölgelerde ikamet edenleri çeşitli hastalıklara karşı daha savunmasız hale getirdiğini gösterdiğinden¹⁵⁹ bu bölgelerdeki tüm başvuru sahiplerinin kabul edilebilir bir iddiaya sahip olduğu düşünülmüştür. Bu da kendi başına kirlileme faaliyeti ile etkilenen her bir birey arasında illiyet bağı kurmuştur.¹⁶⁰ Mahkeme ayrıca, başvuru sahiplerinin ve daha genel olarak risk altındaki yerlerde ikamet eden tüm nüfusun sağlığını tehlikeye atan bir çevre kirliliği durumunun devam ettiğini kaydetmiştir.¹⁶¹ böylece çevre kirliliği konusunu yalnızca bireysel talepler bağlamında ele almamış, aynı zamanda aynı yüksek riskli yerlerde ikamet eden ve başvuruda bulunmayanlar üzerindeki etkisini de kabul etmiştir. Mahkeme, çevredeki nüfusun sağlığına zarar verecek şekilde bir çelik fabrikasının neden olduğu hava kirliliğine tepki gösterilmemesi nedeniyle Sözleşmenin 8. Maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır.

¹⁴⁹ a.g.e.ş 82.

¹⁵⁰ a.g.e.ş 83.

¹⁵¹ a.g.e.ş 92.

¹⁵² *Cordella ve Diğerleri / İtalya* (Karar) (24 Ocak 2019), AİHM Başvuru No. 54414/13 ve 54264/15, §§ 13, 14

¹⁵³ a.g.e.ş 32.

¹⁵⁴ a.g.e.ş§§ 15-31.

¹⁵⁵ a.g.e.ş 93.

¹⁵⁶ a.g.e.ş 103.

¹⁵⁷ a.g.e.ş 100.

¹⁵⁸ a.g.e.ş§§ 102, 103

¹⁵⁹ a.g.e.ş 105.

¹⁶⁰ a.g.e.ş§§ 106, 107

¹⁶¹ a.g.e.ş 172.

(d) 8. Maddenin amacı esasen bireyi kamu makamlarının keyfi müdahalelerine karşı korumak olsa da, bazı durumlarda kamu makamlarının bu maddede yer alan hakları güvence altına almak üzere tasarlanmış pozitif tedbirler alma yükümlülüğüne sahip olduğu anlamına da gelebilir.¹⁶² Bu yükümlülük sadece çevreye verilen zararın doğrudan Devlet faaliyetlerinden kaynaklandığı durumlarda değil, özel sektör faaliyetlerinden kaynaklandığı durumlarda da geçerlidir.¹⁶³ Kamu makamları bu tür tedbirlerin 8. Madde kapsamında korunan hakları güvence altına alacak şekilde uygulanmasını sağlamalıdır.¹⁶⁴ Mahkeme ayrıca, kamu makamlarının çevresel riskler konusunda halkı bilgilendirme görevi olabileceğini de açıkça kabul etmiştir.¹⁶⁵ Ayrıca, Mahkeme pozitif yükümlülüğün kapsamı ile ilgili olarak, bir olayın, başka hususların yanı sıra, Devlet makamlarının pozitif yükümlülükleri ile ilgili olan 8. Maddenin 1. paragrafı açısından mı yoksa bir Devlet müdahalesinin haklı olup olmadığını sorgulayan 2. paragraf açısından mı değerlendirildiği meselesinin, uygulanan ilkelerin neredeyse aynı olması nedeniyle, genellikle önemsiz olduğunu belirtmiştir.¹⁶⁶

76. Mahkemenin içtihadına göre¹⁶⁷ kamu makamları sadece bireylerin haklarına keyfi olarak müdahale etmekten kaçınmakla kalmamalı, aynı zamanda bu hakları korumak için aktif adımlar atmalıdır.¹⁶⁸ Bu tür görevler özel taraflar arasındaki ilişkiler bakımından da ortaya çıkabilir.

77. Mahkeme, uluslararası bir havaalanından çıkan uçak gürültüsü ile ilgili olan *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* davasında, faaliyetin özel taraflarca yürütülmesine rağmen, Devletin gürültü kirliliğini önlemek veya azaltmak için özel sektörü uygun şekilde düzenlemekten sorumlu olması nedeniyle 8. Maddenin yine de uygulanmasına karar vermiştir. Bu nedenle, Mahkeme bu davada, Devletin hava trafiğini ve dolayısıyla uçak gürültüsünü kontrol etme sorumluluğu olduğu sonucuna varmıştır. Bununla birlikte, genel olarak, Devletin, uygulamaya koyduğu düzenlemeler çerçevesinde, şikâyetçilerin menfaatleri ile diğerlerinin ve bir bütün olarak toplumun menfaatleri arasında adil bir denge kuramadığı söylenemeyeceğinden Mahkeme bir ihlal tespitinde bulunmamıştır (bkz. aşağıdaki ilke (e)).

¹⁶² *Guerra ve Diğerleri/İtalya* [BD], § 58.

¹⁶³ *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], § 98; *Tâtar / Romanya*, § 87; *Deés / Macaristan*, § 21.

¹⁶⁴ *Moreno Gómez/İspanya*, § 61.

¹⁶⁵ *Guerra ve Diğerleri/İtalya* [BD], § 60; *Tâtar/Romanya*, § 88; *Lemke/Türkiye*, 5 Haziran 2007 tarihli karar (sadece Fransızca), § 41.

¹⁶⁶ *Tâtar / Romanya*, § 87. *Giacomelli/İtalya*, § 78; *Leon ve Agnieszka Kania/Polonya*, § 99.

¹⁶⁷ Örneğin *Guerra ve Diğerleri / İtalya* [BD].

¹⁶⁸ "Pozitif yükümlülükler doktrini" olarak anılan doktrin. *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], §§ 100,119, 123; *Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna*, § 143

78. Moreno Gómez / İspanya davası, diskotek ve barlardan kaynaklanan gürültünün verdiği rahatsızlıkla ilgilidir. İspanyol yetkililerin gürültünün verdiği rahatsızlığı makul seviyede tutmak için tedbir alması gerekiyordu. Maksimum gürültü seviyelerini belirleyen ve bu seviyelere uymayanlara ceza ve diğer tedbirlerin uygulanmasını öngören yönetmelikler çıkarmış olmalarına rağmen, bu tedbirlerin düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlayamamışlardı. Mahkeme, bu bağlamda, yetkililerin yalnızca söz konusu davadaki gürültü gibi çevresel rahatsızlıkları önlemeye yönelik tedbirler almakla kalmayıp, aynı zamanda bu önleyici tedbirlerin pratikte uygulanmasını ve böylece bireylerin 8. Madde kapsamındaki haklarının korunmasında etkili olmasını sağlamaları gerektiğini vurgulamıştır. Mahkeme, bu davada 8. Maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

79. Benzer şekilde, kamu makamlarından, fabrikaların yakınında yaşayanların, bu fabrikalardan yayılan koku, gürültü veya dumandan etkilenmemesi için endüstriyel faaliyetlerden kaynaklanan emisyonları kontrol etmesi beklenmektedir. Guerra ve Diğerleri / İtalya davası bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bu davada, başvuru sahiplerinin yaşadığı yerin çok yakınında bulunan bir kimya fabrikası yüksek riskli olarak sınıflandırılmıştı. Geçmişte, yakınlarda yaşayan çok sayıda kişinin hastaneye kaldırılmasıyla sonuçlanan çeşitli kazalar meydana gelmişti. Başvuru sahipleri, kamu makamlarının eylemlerinden değil, aksine, eylemde bulunmalarından şikâyetçiydi. Mahkeme, başvuru sahiplerinin bölgede yaşamaya devam etmeleri halinde kendilerinin ve ailelerinin karşılaşılabileceği riskleri değerlendirebilmelerini sağlayacak temel bilgileri kamu makamlarından almamış olmaları nedeniyle, kamu makamlarının başvuru sahiplerinin özel ve aile hayatlarına saygı gösterilmesi hakkını güvence altına alma yükümlülüğünü yerine getirmediği sonucuna varmıştır. Mahkeme, bu davada 8. Maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir.

80. Ledyayeva ve Diğerleri / Rusya¹⁶⁹ davasında Fadeyeva / Rusya davasına benzer bir durum ele alınmıştır. Mahkeme, Fadeyeva / Rusya davasında kirlenici bir çelik fabrikasının kalabalık bir kasabanın ortasında faaliyet göstermesinin, Devleti, başvuru sahibinin tehlikeli bölgeden uzaklaşmasına yardımcı olma veya zehirli emisyonları azaltmak için etkili bir çözüm sunma yükümlülüğü altına soktuğunu tespit etmişti. Mahkeme, daha yakın bir tarihte görülen Ledyayeva ve Diğerleri / Rusya davasında ise Hükümetin, Mahkemenin Fadeyeva ve Diğerleri / Rusya davasında vardığı sonuçtan farklı bir sonuca varmaya ikna edecek yeni bir olgu veya sav ortaya koymadığını kaydetmiştir. Dolayısıyla, Mahkeme, Rus makamlarının, başvuru sahiplerinin meskenlerine ve özel hayatlarına saygı gösterilmesi hakkını ciddi çevresel rahatsızlıklara karşı korumak için uygun tedbirleri almadığını tespit etmiştir. Yetkililer, özellikle, başvuru sahiplerini tehlikeli bölgenin dışına yerleştirmemiş veya yeni konut arayan kişilere tazminat vermemiştir. Ayrıca, çelik fabrikası sahiplerini emisyonlarını makul bir süre içinde güvenli seviyelere indirmeye teşvik etmek için etkili bir politika tasarlayıp uygulamaya koymamışlardı. Mahkeme, Sözleşmenin 8. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, bu kararı ile daha önce Fadeyeva / Rusya davasında benimsediği tutumun altını bir kez daha çizmiştir. Mahkemeye göre, Devletin çevre ile ilgili davalardaki sorumluluğu "özel sektöre düzenlememesinden kaynaklanabilmektedir".¹⁷⁰

¹⁶⁹ Ledyayeva ve Diğerleri/Rusya, 26 Ekim 2006 tarihli karar.

¹⁷⁰ Fadeyeva/Rusya, § 89.

81. Dahası, Mahkeme Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna¹⁷¹ davasında, çevreyi kirleten devlete ait fabrikanın 2007 yılında özelleştirilmiş olmasına bakmaksızın aynı ilkeleri uygulamıştır. Mahkeme, Devletin Sözleşmenin 8. Maddesi uyarınca sorumlu tutulup tutulamayacağını belirlemek için, durumun ani ve beklenmedik bir olay sonucu mu ortaya çıktığını yoksa aksine uzun süredir devam eden ve Devlet yetkilileri tarafından iyi bilinen bir durum mu olduğunu; Devletin tehlikenin veya rahatsızlığın başvuru sahibinin özel hayatını etkilediğinin farkında olup olmadığını veya farkında olması gerekip gerekmediğini ve başvuru sahibinin bu duruma düşmesinde ne ölçüde rolü bulunduğunu ve büyük bir harcama yapmadan önce bunu düzeltebilecek durumda olup olmadığını incelemiştir.¹⁷²

82. Deés / Macaristan davası özel bir üçüncü taraftan kaynaklanan ihlali giderme yükümlülüğünün ne derecede olduğunun altını çizmektedir. Bu davada, 1997 yılında, çok sayıda kamyonun, özel sektöre ait komşu bir otoyolda kısa bir süre önce uygulamaya konan oldukça yüksek geçiş ücretlerinden kaçınmaya çalışması sonucunda başvuru sahibinin kasabasından geçen trafik yoğunluğu önemli ölçüde artmıştı. Vatandaşların üzerindeki yükün arttığına farkına varan Hükümet, 1998'den itibaren üç çevre yolunun inşa edilmesi, geceleri 40 km/s hız sınırı, çok sayıda trafik ışığının yerleştirilmesi ve 2001'de 6 tonun üzerindeki araçların şehir içi yollarda seyretmesinin yasaklanması gibi çeşitli tedbirlerle bu sorunu çözmeye çalışmıştı. Bu tedbirler, polisin varlığının artırılması yoluyla uygulanmıştı. Bununla birlikte, Mahkeme, alınan tedbirlerin sürekli olarak yetersiz kalması ve sonuç olarak başvuru sahibinin önemli bir süre boyunca sürekli olarak aşırı gürültüye maruz kalması nedeniyle, yetkililerin başvuru sahibinin dayandığı hakkın üçüncü taraflarca ihlalini durdurma görevinde başarısız olduğunu tespit etmiştir. Mahkeme, bu durumun başvuru sahibi açısından orantısız bir bireysel yük oluşturduğuna hükmetmiştir. Dolayısıyla, 8. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

83. Bununla birlikte, Mahkeme, Grimkovskaya/Ukrayna davasında yakındaki bir otoyoldan yayılan gürültü ve kirliliğin neden olduğu rahatsızlığın yetkililer tarafından etkili bir şekilde giderilmemesinin 8. Maddenin ihlalini teşkil etmediğine karar vermiştir. Mahkeme, 8. Maddenin Devletlerin her bireyin belirli çevresel standartları karşılayan barınma imkânına sahip olmasını sağlamasını gerektirecek şekilde yorumlamayacağını belirterek, Devletlerin altyapı konularını ele alma görevinin karmaşıklığını kabul etmiştir. Sonuç olarak, şehir içi trafiğin kalabalık bir caddeden geçmesine izin vermesinden dolayı Hükümeti sorumlu tutmak ya da başvuru sahibinin, masrafları Devlet tarafından karşılanmak üzere ücretsiz yeni bir konut edinme hakkını tesis etmek, özellikle de başvuru sahibi Devletin yardımı olmadan taşınamayacağını kanıtlamamasından dolayı çok ileri gitmek olacaktı. Bununla birlikte Mahkeme, yetkililer tarafından asgari güvencelere riayet edilmemesi nedeniyle 8. Maddenin usule ilişkin yükümlülüklerinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, diğer hususların yanı sıra, otoyolun cadde sakinlerinin 8. Maddeden doğan hakları üzerindeki zararlı etkilerini azaltmayı amaçlayan makul bir politika aracılığıyla caddenin etkin ve anlamlı bir şekilde yönetilmesinin bu asgari güvencelerden olduğunu değerlendirmiştir (ayrıca bkz. bölüm V).¹⁷³

84. Yetkililerin çevresel konularda kamuoyunu bilgilendirme yükümlülüğü ile ilgili olarak bkz. bölüm IV.

¹⁷¹ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında § [..].

¹⁷² Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna, § 108.

¹⁷³ Grimkovskaya / Ukrayna, §§ 65-66, 68, 73.

85. Bor/Macaristan davasında başvuru sahibi, tren istasyonunun neden olduğu aşırı gürültünün verdiği rahatsızlığının 1988 yılında başlamasından, gürültü seviyelerini azaltmayı amaçlayan ilk tedbirlerin ise ancak 2010 yılında uygulamaya konulmasından şikâyetçiydi. Gürültünün yirmi yıldan uzun bir süredir yasal seviyeleri aşması nedeniyle, Sözleşmenin 8. Maddesi kapsamındaki haklarına müdahale edildiğini iddia ediyordu.¹⁷⁴ Öte yandan Hükümet, Doğa Koruma Yasasının ses geçirmez kapı ve pencereler takılmasını öngören açık bir yaptırım sistemi içerdiğini savunuyordu. Kalan gürültünün hem kamunun çıkarına hem de özel çıkarlara hizmet eden bir faaliyetten kaynaklandığını ve bu nedenle yasal olduğunu belirtiyordu.¹⁷⁵ Mahkeme, başvuranın yaptırım sisteminden (kapı ve pencerelerin değiştirilmesi) sadece 2008 yılında yararlandığını kaydetmiştir. Gürültü rahatsızlığına ilişkin şikâyet 1991 yılında yerel mahkemelere taşındığı için, uygun bir dengeleme çalışmasının yapılması ve yerel mahkemeler tarafından uygulanabilir bir karara varılması yaklaşık on altı yıl sürmüştü. Dolayısıyla başvuru sahibi meskeninden yararlanmasını engelleyen ciddi bir rahatsızlığa neden olan aşırı gürültü karşısında kabul edilemeyecek kadar uzun bir süre korunmasız kalmıştı.¹⁷⁶ Mahkeme, zamanında ve etkili bir şekilde uygulanmadığı takdirde bir yaptırım sisteminin varlığının yeterli olmadığını vurgulamıştır. Bu itibarla, yerel mahkemeler başvuru sahibinin yaklaşık on altı yıl boyunca orantısız bir bireysel külfete maruz kalmamasını sağlamak için uygulanabilecek herhangi bir tedbir belirlemediği için Sözleşme'nin 8. maddesi ihlal edilmiştir.¹⁷⁷

86. Brincat ve Diğerleri / Malta davasında, beş başvuru sahibi, 1950/60'lardan 2000 yılına kadar Malta'daki bir gemi onarım tersanesinde çalıştıkları süre boyunca sürekli ve yoğun bir şekilde asbeste maruz kaldıklarından şikâyetçiydi. Yapılan onarımlar sırasında, yalıtım amacıyla kullanılan asbest muhafazasının parçalanıyor ve böylece partiküller çevredeki havaya salınıyordu.¹⁷⁸ Başvuru sahipleri, asbest partiküllerinin işçilerin kıyafetlerine yapışacağını ve bu şekilde taşınacağını, bunun sonucunda aile üyelerinin yaşamlarını da etkileyebileceğini, daha fazla ıstırap yaratabileceğini ve özel ve aile yaşamlarını etkileyebileceğini iddia ediyordu.¹⁷⁹ Buna karşılık Hükümet, 1987 yılında asbestin sağlık risklerinin farkına varır varmaz, çalışanları korumak için iş yeri yönetmeliklerini kabul ettiğini ileri sürüyordu.¹⁸⁰ Ancak Mahkeme, Malta'nın 1970'lerden itibaren asbestin risklerinin farkında olduğunu veya olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁸¹ Ayrıca Mahkeme, Hükümet tarafından 1987 yılında kabul edilen yönetmeliklerin asbestle ilgili faaliyetlerin işleyişini yeterince düzenlemediğini ve çalışanların etkili bir şekilde korunmasını sağlayacak pratik önlemler sunmadığını kaydetmiştir. Bu mevzuatın sağladığı sınırlı korumanın bile, mevzuat uygulanmadığı için başvuru sahipleri açısından bir etkisi olmamıştır.¹⁸² Sonuç olarak Mahkeme, söz konusu tehdidin ciddiyeti göz önünde bulundurulduğunda, Hükümetin, *diğerlerinin yanı sıra*, Sözleşmenin 8. Maddesi uyarınca, yasama yoluna gitme ya da diğer pratik önlemleri alma konusundaki tüm pozitif yükümlülüklerini yerine getirmediği sonucuna varmıştır.¹⁸³

¹⁷⁴ Bor/Macaristan (Karar) (18 Haziran 2013), AİHM Başvuru No. 50474/08, § 22

¹⁷⁵ a.g.e. § 23

¹⁷⁶ a.g.e. § 26.

¹⁷⁷ a.g.e. § 27.

¹⁷⁸ Brincat ve Diğerleri / Malta (Karar) (24 Temmuz 2014), AİHM Başvuru No. 60908/11, § 7

¹⁷⁹ a.g.e. § 8.

¹⁸⁰ a.g.e. § 107.

¹⁸¹ a.g.e. § 106.

¹⁸² a.g.e. § 111.

¹⁸³ a.g.e. § 116.

87. Mahkeme, Cordella ve Diğerleri / İtalya davasında, 1970'lerden bu yana yapılan bilimsel çalışmaların çelik fabrikasının çevre ve insan sağlığı üzerindeki kirlenici etkisini kanıtladığını belirtmiştir. Çevresel etkilere maruz kalma ile belirli sağlık sorunlarının artışı arasındaki illiyet bağıını kanıtlayan bu raporlar ve sonuçları,¹⁸⁴ büyük ölçüde Devlet ve bölgesel kuruluşların kendileri tarafından ortaya konmuştur.¹⁸⁵ Bununla birlikte, ulusal makamlar tarafından yapılan kirlilik azaltma planları uygulanmamıştır.¹⁸⁶ Mahkeme, yetkili adli makamların sağlık ve çevreye yönelik ciddi risklerin varlığına ilişkin tespitlerine rağmen, Hükümetin acil tedbir olarak tesisin üretim faaliyetine devam etmesini sağlamak için sık sık müdahalede bulunduğunu özellikle belirtmiştir.¹⁸⁷ Mahkeme ayrıca, Hükümetin çevresel gerekliliklere uyulmasını sağlamaktan sorumlu olanlara idari ve cezai dokunulmazlık tanıdığını kaydetmiştir.¹⁸⁸ Mahkeme, bu bilgiler ışığında, çevre kirliliği durumunun uzadığını ve ilgili alanın temizliğinin fiilen ne zaman gerçekleştirileceğine ilişkin olarak başvuru sahiplerine bilgi verilmediğini kabul etmiştir.¹⁸⁹ Mahkeme, bu itibarla, ulusal makamların, ilgili kişilerin Sözleşmenin 8. Maddesi kapsamındaki özel hayatlarına saygı gösterilmesi hakkının etkili bir şekilde korunmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri almadığını tespit etmiştir.¹⁹⁰

88. Mahkeme, Di Sarno ve Diğerleri/İtalya davasında, Devletin, atıkların toplanması, arıtılması ve bertaraf edilmesine ilişkin olarak Sözleşmenin 8. Maddesi kapsamındaki hakları korumak için makul ve yeterli adımları atma konusunda pozitif bir yükümlülük altında olduğuna karar vermiştir.¹⁹¹ Mahkeme bu davada, atık arıtma ve bertaraf hizmetinin bir kısmının özel şirketlere emanet edilmiş olmasına rağmen, İtalyan makamlarının bir kamu hizmetinin yönetimini üçüncü taraflara devretmiş olmasının, Sözleşmenin 8. Maddesi uyarınca üstlendikleri özen yükümlülüğünü ortadan kaldırmadığını kaydetmiştir.¹⁹² Mahkeme, örneğin Bor, Brinca ve Cordella davalarının aksine, Di Sarno davasında İtalya'nın çevre sorunlarının üstesinden gelmek için aldığı ulusal tedbirlere ilişkin bir uyum eksikliği tespit etmemiştir.¹⁹³ Hatta İtalyan Devletinın Campania'daki zorlukların üstesinden gelmek için çeşitli tedbirler aldığını ve girişimlerde bulunduğunu kaydetmiştir.¹⁹⁴ Bununla birlikte, Mahkeme, İtalyan makamlarının atık toplama, arıtma ve bertaraf hizmetinin düzgün işlenmesini sağlamaktaki uzun süreli yetersizliğinin, başvuru sahiplerinin evlerine ve özel yaşamlarına saygı gösterilmesi hakkını olumsuz yönde etkilediğinin ve Sözleşmenin 8. Maddesinin maddi yönden ihlal edildiğinin inkâr edilemeyeceğine karar vermiştir.¹⁹⁵

---

¹⁸⁴ Cordella ve Diğerleri / İtalya (Karar) (24 Ocak 2019), AİHM Başvuru No. 54414/13 ve 54264/15, §§ 164 - 166

¹⁸⁵ a.g.e.Ş 163.

¹⁸⁶ a.g.e.ŞŞ 167, 168

¹⁸⁷ a.g.e.Ş 169.

¹⁸⁸ a.g.e.

¹⁸⁹ a.g.e.Ş 172.

¹⁹⁰ a.g.e.Ş 173.

¹⁹¹ Di Sarno ve diğerleri/İtalya (Karar) (10 Ocak 2012), AİHM Başvuru No. 30765/08, § 109

¹⁹² a.g.e.Ş 110.

¹⁹³ a.g.e.Ş 111.

¹⁹⁴ a.g.e.

¹⁹⁵ a.g.e.Ş 112.

(e) Kamu makamlarının kararlarının çevreyi, özel veya aile hayatına ya da meskene saygı hakkına bir müdahale oluşturacak ölçüde etkilediği durumlarda, bu kararlar 8. Maddenin 2. paragrafında belirtilen koşullara uygun olmalıdır.¹⁹⁶ Dolayısıyla bu tür kararlar kanunla öngörülmeli ve ülkenin ekonomik refahı veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması gibi meşru bir amaç gütmelidir. Ayrıca, bu kararlar, izlenen meşru amaçla orantılı olmalıdır. Bireyin menfaati ile bir bütün olarak toplumun menfaati arasında adil bir denge kurulmalıdır.¹⁹⁷ Çevresel meselelerin sosyal ve teknik yönlerinin değerlendirilmesi genellikle zor olduğundan, ilgili kamu makamları en iyi politikanın ne olabileceğini belirlemek için en uygun konumdadır.¹⁹⁸ Bu nedenle, ilke olarak, dengenin nasıl kurulması gerektiğini belirleme konusunda geniş bir takdir payına sahiptirler.¹⁹⁹ Mahkeme yine de kamu makamlarının soruna gereken özenle yaklaşıp yaklaşmadıklarını ve çatışan tüm menfaatleri dikkate alıp almadıklarını değerlendirebilir.²⁰⁰

89. Sözleşmede, Devletin özel ve aile hayatına veya meskene müdahale eden tedbirler almama yükümlülüğünün mutlak olmadığı kabul edilmiştir. Bu nedenle, belirli durumlarda, kamu makamlarının müdahalesi Sözleşme kapsamında kabul edilebilir. Ancak, bunun gerekçelendirilmesi gerekir.

90. İlk olarak, müdahalenin hukuka uygun olması ve ilgili yasanın erişilebilir ve etkilerinin öngörülebilir olması gerekir. Mahkemenin 8. Maddenin ihlal edildiğini tespit ettiği çevreyle ilgili davaların çoğunda, söz konusu ihlal çevreyi koruyan mevzuatın yokluğundan değil, yetkililerin bu mevzuata riayet etmemesinden kaynaklanmıştır. Örneğin, *López Ostra/İspanya*²⁰ davasında, atık arıtma tesisinin işletilmesi, bu tesis gerekli ruhsat olmadan işletildiğinden dolayı hukuka aykırıydı. *Guerra ve Diğerleri / İtalya*²⁰² davasında ise başvuru sahipleri, ulusal bir yasal yükümlülük bulunmasına karşın kamu makamlarından bilgi alamamışlardı.

91. Aynı şekilde, *Taşkın ve Diğerleri / Türkiye*²⁰³ ve *Fadeyeva ve Diğerleri / Rusya*²⁰⁴ davalarında Mahkeme, endüstriyel faaliyetlerin yasa dışı veya mevcut ulusal çevre standartlarına aykırı şekilde yürütülmesi nedeniyle ihlal tespitinde bulunmuştu. Mahkeme *Fadeyeva/Rusya* davasında, "hukuka uygun" ifadesinin "iç hukukun ihlalinin [...] zorunlu olarak Sözleşmenin ihlal edildiği sonucuna varılmasına yol açacağı" anlamına geldiğini açıkça belirtmiştir.²⁰⁵ Buna karşılık *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık*²⁰⁶ davasında, Birleşik Krallık hukuku kapsamında böyle bir usulsüzlük unsuru bulunmuyordu ve başvuru sahipleri haklarına yapılan müdahalenin ilgili ulusal hukuka uygun olduğuna itirazında bulunmamışlardı.

¹⁹⁶ *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], § 98.

¹⁹⁷ *López Ostra/İspanya*, § 51; *Öçkan ve Diğerleri/Türkiye*, § 43.

¹⁹⁸ *Powell ve Rayner/Birleşik Krallık*, § 44; *Giacomelli/İtalya*, § 80

¹⁹⁹ *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], §§ 97, 98 ve 100.

²⁰⁰ *Fadeyeva/Rusya*, § 128.

²⁰¹ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında § 64

²⁰² Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında § 79

²⁰³ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında § 72

²⁰⁴ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında § 66

²⁰⁵ *Fadeyeva/Rusya*, § 95. Ayrıca, *López Ostra/İspanya* ve *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye* davalarında ulusal mahkemeler tesislerin kapatılmasına karar vermiş ancak bu karar uygulanmamıştı.

²⁰⁶ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında § 77

Her halükarda Mahkeme, kamu makamlarının eylemlerinin hukuka uygunluğu meselesini, ayrı ve kesin bir test olarak değil, 8. Maddenin 2. paragrafı uyarınca adil bir denge kurulup kurulmadığının değerlendirilmesinde diğer unsurların arasında tartılması gereken bir unsur olarak ele alma eğilimindedir.²⁰⁷

92. Müdahale aynı zamanda ülkenin ekonomik refahı gibi toplumun çıkarlarına hizmet eden meşru bir amaç gütmelidir.²⁰⁸ Bu durumda bile, yetkililer tarafından alınan tedbirlerin güdülen amaçla orantılı olması gibi ek bir gereklilik söz konusudur. Mahkeme, alınan tedbirlerin orantılılığını değerlendirmek amacıyla, toplumun ve ilgili bireylerin çatışan menfaatleri arasında adil bir denge kurulup kurulmadığını değerlendirecektir. Bu bağlamda, kamu makamları, Sözleşmeye uygunluğun sağlanması için atılacak adımların belirlenmesinde belirli bir esnekliğe (Mahkemenin ifadesiyle bir "takdir payına") sahiptir. Çevrenin birçok yönü, değerlendirilmesi zor olan sosyal ve teknik bir alanı kapsadığından, Mahkeme, ulusal makamların, belirli koşullarda benimsenecek en iyi politikaya karar verme konusunda Mahkemeden daha iyi bir konumda olduğunu kabul etmektedir. Bu varsayıma göre, Devletler zararlı çevresel faktörlerle mücadele etmek için alabilecekleri tedbirler konusunda belirli bir hareket alanına ("takdir payına") sahiptir. Mahkeme, çatışan menfaatler arasında adil bir denge kurulup kurulmadığını değerlendirirken bu takdir payını dikkate alacaktır. Bu ilkeler, Devletin, bireyin 8. maddenin 1. paragrafı kapsamındaki hakkını güvence altına almak için tedbir alma konusunda pozitif bir yükümlülüğü olup olmadığı sorusunun ortaya çıktığı durumlarda da benzer şekilde uygulanabilir.²⁰⁹ Bu gibi durumlarda, yetkililer tarafından alınan tedbirlerin de hukuka uygun, orantılı ve makul olması gerekmektedir.

93. Örneğin, Mahkeme, bir atık arıtma tesisinin işletilmesi ve bunun civarda yaşayanlar üzerindeki etkisine ilişkin López Ostra/İspanya davasında, Devletin, kasabanın atık arıtma tesisine sahip olmasındaki ekonomik refah menfaati ile başvuru sahibinin ve ailesinin yaşam koşulları ve sağlığı, yani atık arıtma tesisinin işletilmesinden ciddi şekilde etkilenen meskenine ve özel ve aile hayatına saygı hakkından etkili bir şekilde yararlanma menfaati arasında adil bir denge kurmadığı sonucuna varmıştır. Mahkeme ayrıca, Fadeyeva / Rusya ²¹⁰davasında, Devlete tanınan geniş takdir payına karşın, Rus makamlarının toplumun menfaatleri ile başvuru sahibinin 8. Madde kapsamındaki haklarından etkili bir şekilde yararlanması arasında adil bir denge kurmadığı ve bu hükmün ihlal edildiği sonucuna varmıştır. Bu bağlamda Mahkeme, kamu makamlarının başvuru sahibine tehlikeli bölgeden uzaklaşmasına yardımcı olacak etkili bir çözüm sunmadığını ve kamu makamlarının kirletici çelik fabrikasının yerel çevre standartlarını ihlal eder şekilde faaliyet göstermesini durdurmak için etkili önlemler tasarladığına veya uyguladığına dair herhangi bir bilgi bulunmadığını kaydetmiştir.²¹¹

94. Buna karşılık, geniş takdir payı Birleşik Krallık'ın Heathrow Havalimanının genişletilmesinin çevresel etkilerini sağlayacağı ekonomik kazanımlarla yeterince dengelemesine olanak tanımıştır. Mahkeme, Hatton ve Diğerleri/Birleşik Krallık davasında, ek gece uçuşlarının 8. Maddeyi ihlal etmeyeceğine, çünkü sıklıklarının düzenlendiğine, çevresel etkilerinin önceden değerlendirildiğine ve evlerin ses geçirmez hale getirilmesi gibi tedbirler alındığına karar vermiştir.

²⁰⁷ *Fadeyeva/Rusya*, § 98.

²⁰⁸ Örneğin, uluslararası bir havalimanının işletilmesi: *Powell ve Rayner / Birleşik Krallık* ve *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD].

²⁰⁹ *López Ostra/İspanya*, § 51; *Borysiewicz/Polonya*, 1 Temmuz 2008 tarihli karar, § 50.

²¹⁰ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında § 66

²¹¹ *Fadeyeva/Rusya*, §§ 133 ve 134.

95. Mahkeme, Giacomelli/İtalya davasında, Devletlerin takdir payı içerisinde hareket edip etmediklerini hangi açıdan değerlendirdiğini açıkça belirtmiştir.²¹² Bu davada başvuru sahibi, bir atık depolama ve arıtma tesisinden kaynaklanan gürültüden ve zararlı emisyonlardan şikâyetçiydi. Mahkeme, Hatton ve Diğerleri/Birleşik Krallık ve Taşkın ve Diğerleri/Türkiye²¹³ davalarını hatırlatarak, yapabileceği incelemenin iki yönü olduğunu değerlendirmiştir. İlk olarak, 8. Madde ile uyumlu olduğundan emin olmak için Hükümetin santralin çalışmasına izin verme kararını esaslan değerlendirilebilirdi. İkinci olarak, bireyin menfaatlerine gereken önemin verildiğini kontrol etmek için karar alma sürecini inceleyebilirdi. Mahkeme, esasa ilişkin olarak, Devlete geniş bir takdir payı tanınması gerektiğini ve müdahalenin gerekliliğini değerlendirmenin öncelikle ulusal makamların görevi olduğunu, ancak müdahaleye yol açan karar alma sürecinin adil olması ve bireyin 8. Madde tarafından korunan menfaatlerine gereken saygıyı göstermesi gerektiğini vurgulamıştır.²¹⁴ Sonuç olarak Mahkeme, ilgili politika veya kararın türünü, karar alma süreci boyunca bireylerin görüşlerinin ne ölçüde dikkate alındığını ve mevcut usuli güvenceleri değerlendirmiştir.²¹⁵ Bununla birlikte Mahkeme, bu durumun, yetkili makamların bir projenin her bir yönü hakkında ölçülebilir verilere sahip olmamaları halinde, işletme ruhsatı vermek gibi kararlar almalarını engellemediğini de belirtmiştir.²¹⁶

96. Dolayısıyla, Mahkeme Giacomelli/İtalya davasında, atık arıtma tesisinin kurulmasına ve işletilmesine ilişkin tüm karar alma sürecini eleştirmiştir. Mahkeme, ilgili vatandaşların ruhsatlandırma prosedürüne katılmalarının ve adli makamlara kendi başvurularını yapmalarının ve uygun olduğu durumlarda tehlikeli faaliyetin durdurulması için bir karar çıkartmalarının imkânsız olduğunu kaydetmiştir. Çok daha sonra, başvuru sahibinin haklarını korumak için gerekli tedbirlerin alındığı düşünülse bile, başvuru sahibinin meskeninin dokunulmazlığına saygı gösterilmesi hakkının, evine otuz metre mesafede inşa edilen tesisin tehlikeli faaliyetleri nedeniyle birkaç yıl boyunca ciddi şekilde zarar gördüğü gerçeği değişmemiştir.²¹⁷

97. Flamenbaum ve Diğerleri / Fransa davasında, başvuru sahipleri, Devletin uzatmaya karar verdiği Deauville-Saint Gatien havalimanının ana pistine 500 ila 2.500 metre mesafede bulunan Saint Gantien ormanı içinde ve çevresinde bulunan meskeninin sahipleriydi.²¹⁸ Başvuru sahipleri, diğer hususların yanı sıra, pistin uzatılmasından kaynaklanan gürültü kirliliği ve bu uzatmaya ilişkin karar alma sürecindeki eksiklikler nedeniyle Sözleşmenin 8. maddesinin ihlal edildiğinden şikâyetçiydi.²¹⁹ Devletin havalimanının sahibi olması ve pistin uzatılmasına ilişkin kararlardan sorumlu olması nedeniyle Mahkeme davayı (pozitif yükümlülükler açısından değil) Devlet müdahalesi açısından incelemiştir.²²⁰ Mahkeme, 8. Maddeye yönelik bir müdahaleye kanunla öngörülmesi, meşru bir amaç gültmesi ve demokratik bir toplumda gerekli olması halinde izin verildiğini hatırlatmıştır.²²¹

²¹² Giacomelli / İtalya, § 79.

²¹³ Taşkın ve Diğerleri/Türkiye, § 15.

²¹⁴ Bkz. *mutatis mutandis*, McMichael/Birleşik Krallık, 24 Şubat 1995 tarihli karar, § 87.

²¹⁵ Ayrıca bkz. Hatton ve Diğerleri/Birleşik Krallık [BD], § 104.

²¹⁶ Giacomelli / İtalya, § 82.

²¹⁷ Giacomelli / İtalya, § 96.

²¹⁸ Flamenbaum ve Diğerleri / Fransa (Karar) (13 Aralık 2012), AİHM Başvuru no. 3675/04 ve 23264/04, § 9

²¹⁹ a.g.e. § 80.

²²⁰ a.g.e. § 141.

izin verildiğini hatırlatmıştır.²²¹ Mahkeme, şikâyetin esasa ilişkin kısmı kapsamında, havalimanı projesinin öngörülen usule ve yürürlükteki yasalara uygun olarak kabul edildiği,²²² yapılan çalışmaların pistin uzatılmasının bölgenin ekonomik refahını artıracağına işaret etmesi nedeniyle pistin uzatılmasının meşru bir amacının bulunduğu ve verilerin pistin uzatılmasının hava trafiğinde kayda değer bir artışa neden olmadığını göstermesi²²³ ve Devletin gürültü kirliliğinin etkisini sınırlandırmak için tedbirler almış ve prosedürler uygulamış olması nedeniyle müdahalenin meşru amaçla orantılı olduğu sonucuna varmıştır.²²⁴ Mahkeme, karar alma süreci, usul yönünden incelediğinde ise, Devlet tarafından yürütülen çevresel etki çalışmalarına ve halkın uçuş izni planının kabul edilmesine katılmış olmasına dikkat çekmiştir.²²⁵ Ayrıca, Mahkeme, başvuru sahiplerinin iç hukuk yollarına yeterli erişimlerinin olduğunu kaydetmiştir.²²⁶ Sonuç olarak Mahkeme, Devletin çatışan tüm menfaatler arasında adil bir denge kurmuş olması nedeniyle 8. Maddenin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

98. Mahkemenin Devletlerin takdir payına ilişkin görüşü Öckan ve Diğerleri/Türkiye²²⁷ ve Lemke/Türkiye²²⁸ davalarında da teyit edilmiştir. Mahkeme, siyanürle altın çıkarılan bir maddenin faaliyetlerinin başvuru sahiplerinin sağlığı üzerinde yarattığı tehdit nedeniyle 8. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.²²⁹ Mahkeme burada da, halkın erişimine açık olması gereken uygun anketler ve çalışmalar da dâhil olmak üzere, uygun karar alma süreçlerinin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır (bu konuda bkz. aşağıdaki IV. ve V. bölümler).

99. Mahkeme benzer şekilde, başvuranın Copşa Mică kasabasındaki bir kurşun ve çinko fabrikasının emisyonlarından şikâyetçi olduğu Băcilă/Romanya davasında da 8. Maddenin ihlal edildiğine hükmetmiştir. Kamu ve özel kuruluşlar tarafından yapılan analizler, ağır metallerin kasabanın suyollarında, havada, toprakta ve bitki örtüsünde izin verilen maksimum seviyenin yirmi katına kadar bulunabileceğini ortaya koymuştu. Başta solunum rahatsızlıkları olmak üzere hastalık oranı Copşa Mică'da ülkenin geri kalanına kıyasla yedi kat daha yüksekti. Mahkeme, yetkililerin, bir kasabadaki en büyük işverenin (kurşun ve çinko fabrikası) ekonomik faaliyetinin sürdürülmesindeki kamu yararı ile başvuranın meskenine ve özel ve aile hayatına saygı gösterilmesi hakkından etkin bir şekilde yararlanması arasında adil bir denge kuramadığına hükmetmiştir.²³⁰

100. Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna davası, Devletlere tanınan takdir payı ile farklı menfaatleri tartarken adil bir denge kurma gerekliliği arasındaki ilişkinin önemini vurgulamaktadır. Mahkeme bir yandan Devletin takdir payına sahip olduğunu doğrulamıştır. Örneğin, Mahkeme, 8. Madde kapsamındaki şikâyet, çevresel tehlikelerin usulüne uygun olarak ele alınmasıyla da giderilebileceğinden, bir başvuru sahibinin masrafları Devlet tarafından karşılanmak üzere ücretsiz yeni konut edinmesi için genel bir hak tesis etmenin çok ileri gitmek olacağına belirtmiştir. Öte yandan, Sözleşmenin hayali değil, fiili hakları koruduğunun düşünüldüğünü; bu nedenle, sadece güvence altına alınan hakları korumaya yönelik düzenlemelerin eksik olduğu durumlarda değil, aynı zamanda bunlara gerektiği gibi uyulmadığı durumlarda da, söz konusu çeşitli menfaatler arasında adil denge bozulabileceğini yinelemiştir.

²²¹ a.g.e.ş 142

²²² a.g.e.ş 144.

²²³ a.g.e.ş 152.

²²⁴ a.g.e.ş 153.

²²⁵ a.g.e.ş 156.

²²⁶ a.g.e.ş 158.

²²⁷ Öckan ve Diğerleri /Türkiye, 28 Mart 2006 tarihli karar.

²²⁸ Lemke/Türkiye, 5 Haziran 2007 tarihli karar (sadece Fransızca).

²²⁹ El kitabında daha önce bahsedilen 10 Kasım 2004 tarihli Taşkın ve Diğerleri /Türkiye davasındaki koşullarla aynıdır.

²³⁰ Băcilă/Romanya, 30 Mart 2010 tarihli karar

Mahkeme, bu davada, Hükümetin kirlilikle mücadele yaklaşımında çok sayıda gecikme ve tutarsız uygulama bulunması ve başvuru sahiplerinin sayıca az olmasına karşın yeniden yerleştirilmemiş olması nedeniyle 8. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Özetle, Mahkeme belirli bir devlet eylemini zorunlu tutmamış, ancak alınan tedbirlerin bireyin haklarına müdahaleyi durdurmada etkili olmasını şart koşmuştur.²³¹

101. Fadeyeva/Rusya kararına benzer şekilde, Dubetska/Diğerleri/Ukrayna kararında yer alan bir diğer ilginç ifade, Devletin, bir bireyin hakkına genel kamu yararı için yapılan bir müdahalenin gerekçelendirilmesinde ispat yükümlülüğüne ilişkindir. Mahkeme, " bazı bireylerin toplumun geri kalanı adına ağır bir yük taşıdığı bir durumu ayrıntılı ve titiz veriler kullanarak gerekçelendirmenin Devletin yükümlülüğünde olduğuna" karar vermiştir.²³²

(f) Mahkeme ayrıca, çevrenin özellikle planlama politikaları çerçevesinde korunmasını, kamu makamları tarafından bir kişinin özel ve aile hayatına ve meskenine saygı gösterilmesi hakkına getirilen bazı kısıtlamaları haklı kılan meşru bir amaç olarak kabul etmiştir.²³³

102. Daha önce de açıklandığı üzere, Sözleşme, özel hayata ve aile hayatına ve meskene saygı hakkının çevresel bozulmanın bir sonucu olarak ihlal edilmesi durumunda koruma sağlamaktadır. Ancak bazı durumlarda çevrenin korunması da yetkililerin bu hakkı kısıtlamasına izin veren meşru bir amaç olabilir. Chapman/Birleşik Krallık davasında yetkililer, bir çingene olan başvuranın, sahibi olduğu arazide bir karavanda kalmasına izin vermeyi, bu arazinin yürürlükteki planlama politikalarına göre korunması gereken ve bu amaçla ev yapılmasının yasak olduğu bir bölgede yer aldığı gerekçesiyle reddetmişti. Mahkeme, yetkililerin ret kararının, başvuru sahibinin özel ve aile hayatına ve meskenine saygı gösterilmesi hakkına (özellikle bir çingene olarak yaşam tarzı nedeniyle) müdahale etmesine rağmen, yine de çevrenin korunması yoluyla başkalarının haklarının korunması meşru amacını güttüğünü ve bu amaçla orantılı olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle Mahkeme, Sözleşmenin 8. maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir.

Çevrenin korunması gibi meşru bir amaç gütmesine karşın, yetkililer tarafından getirilen her türlü kısıtlama diğer meşru amaçlarla aynı gereklilikleri karşılamalıdır (bkz. 36 ila 38. paragraflar).²³⁴

²³¹ Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna, §§ 143-145, 150-152, 155.

²³² Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna, §§ 145; Fadeyeva ve Diğerleri / Rusya, § 128.

²³³ Chapman/Birleşik Krallık [BD], 18 Ocak 2001 tarihli karar, § 82.

²³⁴ Chapman/Birleşik Krallık [BD], §§ 90-91.

Bölüm III

Çevre ve mülkiyetin korunması

1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi

Mülkiyetin korunması

Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka halel getirmez.

(a) Sözleşmeye Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi uyarınca, bireyler, hukuka aykırı olarak mülklerinden yoksun bırakılmaya karşı korunma da dâhil olmak üzere, mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Bu hüküm, ilke olarak, bu mülklerden keyifli bir ortamda yararlanmaya devam etme hakkını garanti etmemektedir.²³⁵ 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi de kamu makamlarının mülkiyetin kullanımını genel yarara uygun olarak kontrol etme hakkına sahip olduğunu kabul etmektedir.²³⁶ Bu bağlamda Mahkeme, çevrenin giderek daha önemli bir husus olduğunu tespit etmiştir.²³⁷

103. Protokolde atıfta bulunulan " mal ve mülk " kavramı, fiziksel malların mülkiyeti ile sınırlı olmayan ve iç hukuktaki resmi sınıflandırmadan bağımsız olan özerk bir anlama sahiptir: malvarlığı oluşturan başka bazı hak ve menfaatler de "mülkiyet hakkı" ve dolayısıyla bu Sözleşme'nin amacı doğrultusunda "mal ve mülk" olarak kabul edilebilir. Dava koşullarının bir bütün olarak ele alınması halinde, başvuru sahibine 1 No.lu Protokolün 1. maddesi ile korunan maddi bir menfaat sağlayıp sağlamadığı her zaman incelenmelidir.²³⁸ Kavram, mevcut mal ve mülkle sınırlı değildir; alacaklar da dâhil olmak üzere, başvuru sahibinin bir mülkiyet hakkından etkin bir şekilde yararlanma konusunda en azından makul ve meşru bir beklentiye sahip olduğunu iddia edebileceği varlıkları da kapsayabilir.²³⁹ Mülkiyet hakkının dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkından yararlanmaya devam edebilmeye ilişkin meşru bir beklenti "ulusal hukukta yeterli bir temele" sahip olmalıdır.²⁴⁰

104. 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi, mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkını güvence altına almaktadır. Ancak bu hak mutlak değildir ve bazı kısıtlamalara izin verilebilir. Belirli durumlarda, kamu makamları mülkiyetten yoksun bırakma kararı verebilir. Ancak, bir kişinin mülkiyetinden mahrum bırakılması, kanunlara dayandırılmalı, kamu yararına gerçekleştirilmeli ve bireyin menfaati ile kamu yararı arasında adil bir denge kurulmalıdır.²⁴¹ Adil bir dengenin sağlanıp sağlanmadığının değerlendirilmesinde, ilgili kişiye tazminat ödenmesi önem taşımaktadır. Diğer durumlarda, kamu makamları, hukuka uygun, kamu yararına uygun ve orantılı olması kaydıyla, kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkına, bunların kullanımının kontrol edilmesi anlamına gelen kısıtlamalar da getirebilir.

105. Mahkeme, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin yukarıda belirtilen genel özelliklerinin, bir kişinin mülkiyetinin korunmasının "pratik ve etkili" olması gerektiği varsayımına dayanarak, çevresel sorunları gündeme getiren davalarda geçerli olduğunu tespit etmiştir. Ancak Mahkeme, 1 No.lu Protokolün 1. maddesinin, kişinin mülkünden keyifli bir ortamda yararlanmaya güvence altına almadığına hükmetmiştir.

²³⁵ *Taşkın ve Diğerleri /Türkiye*, 29 Ocak 2004 tarihli karar, "hukuk" bölümü (sadece Fransızca olarak mevcuttur).

²³⁶ *Fredin/İsveç*, 18 Şubat 1991 tarihli karar, § 41.

²³⁷ *Fredin/İsveç*, § 48; *Depalle/Fransa [B D]*, 29 Mart 2010 tarihli karar, § 81; *Brosset- Triboulet ve Diğerleri/Fransa [B D]*, 29 Mart 2010 tarihli karar, § 84.

²³⁸ *Iatridis / Yunanistan [BD]*, 25 Mart 1999 tarihli karar, § 54; *Öneryıldız/ Türkiye [BD]*, 30 Kasım 2004 tarihli karar, § 124; *Hamer / Belçika*, § 75; *Depalle / Fransa [BD]*, § 62; *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa [BD]*, § 65.

²³⁹ *Hamer / Belçika*, § 75; *Depalle / Fransa [BD]*, § 63; *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa [BD]*, § 66.

²⁴⁰ *Kopecký / Slovakya*, 28 Eylül 2004 tarihli karar, § 52; *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa*, §§ 66, Cf. *Yargıç Casadevall'in Eş Görüşü*, § 3; *Depalle/Fransa [BD]*, § 63.

²⁴¹ *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa [BD]*, § 80.

Öte yandan, çevreyi olumsuz yönde etkileyebilecek bazı faaliyetlerin, bir mülkün değerini, satışını bile imkânsız hale getirecek kadar önemli ölçüde azaltabileceğini, dolayısıyla kısmi bir kamulaştırma anlamına gelebileceğini veya bu mülkün kullanımını sınırlandırarak fiili bir kamulaştırma durumu yaratabileceğini de belirtmiştir. Bu nedenle Mahkeme, görünenin arkasına bakmaya ve söz konusu durumun gerçeklerini araştırmaya çalışmaktadır.²⁴²

(b) Çevrenin korunmasındaki genel yarar, kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkına kamu makamları tarafından getirilen bazı kısıtlamaları haklı gösterebilir.²⁴³ Bu tür kısıtlamalar hukuka uygun ve izlenen meşru amaçla orantılı olmalıdır. Kamu makamları, hem yaptırım araçlarının seçimi hem de yaptırımın sonuçlarının genel yarar açısından haklı olup olmadığının tespiti konusunda karar verirken geniş bir takdir payına sahiptir.²⁴⁴ Ancak, kamu makamları tarafından alınan tedbirler orantılı olmalı ve ilgili yararlar arasında adil bir denge kurmalıdır²⁴⁵ ve burada çevrenin korunması giderek daha önemli bir rol oynamaktadır.

106. Kamu makamları tarafından kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkına getirilen her türlü kısıtlama, genel yarar, yani meşru bir amaç doğrultusunda ve bu amaç da çevrenin korunması olabilir.²⁴³ Mahkeme, örneğin kırsal alanların, ormanların ve kıyı bölgelerinin korunmasına ilişkin olarak bu yönde kararlar vermiştir. Bu tür meşru bir amaç doğrultusunda alınan tedbirler hukuka uygun olmalı ve ilgili yasa erişilebilir ve etkileri öngörülebilir olmalıdır. Ayrıca, alınan tedbirler izlenen amaçla orantılı olmalıdır, diğer bir ifadeyle, ilgili bireyin yararı ve genel yarar arasında adil bir denge kurulmalıdır. Mahkeme, bu dengenin ne kadar adil olup olmadığını değerlendirirken, ilgili ulusal makamların, söz konusu çeşitli yararların nasıl tartılacağına karar verme konusunda Mahkemeden daha iyi bir konumda olduklarını kabul etmektedir. Dolayısıyla Mahkeme, Devlete bir "takdir payı" tanımaktadır, bir diğer ifadeyle, bireyin haklarına yapılan müdahale orantısız olmadığı sürece, Mahkeme ulusal makamların kararını bozma yoluna gitmeyecektir. Ayrıca Mahkeme, toplumun genel yararının ön planda olduğu bölgesel planlama ve çevre koruma politikalarının, Devlete, sadece medeni hakların söz konusu olduğu durumlara kıyasla daha büyük bir takdir payı tanıdığını hatırlatmıştır.²⁴⁶

107. Mahkeme, *Fredin/İsveç* davasında, mülkiyetin kullanımına getirilen kısıtlamayı haklı bulmuştur. Bu dava, başvuru sahiplerinin arazisinde bulunan bir çakıl ocağının işletme ruhsatının Doğa Koruma Kanununa dayanarak iptal edilmesiyle ilgilidir. Mahkeme, ruhsatın iptalinin başvuru sahiplerinin mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkına müdahale teşkil ettiğine hükmetmiştir. Bununla birlikte, bu iptalin hukuki bir dayanağı olduğuna ve çevrenin korunmasına yönelik genel yarara hizmet ettiğine de hükmetmiştir. Mahkeme, başvuru sahiplerinin, yetkililerin ruhsatlarını iptal etme olasılığından haberdar olduğuna dikkat çekmiştir.

²⁴² *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, 29 Ocak 2004 tarihli karar, "hukuk" bölümü (sadece Fransızca olarak mevcuttur).

²⁴³ *Pine Valley Developments Ltd ve Diğerleri/İrlanda*, 29 Kasım 1991 tarihli karar, § 57.

²⁴⁴ *Fredin / İsveç*, § 51; *Z.A.N.T.E. - Marathonisi A.E. / Yunanistan*, 6 Aralık 2007 tarihli karar (sadece Fransızca), § 50; *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa [BD]*, § 81 ve § 86; *Depalle / Fransa [BD]*, § 83.

²⁴⁵ *Chapman/Birleşik Krallık [BD]*, § 120; *Brosset-Triboulet ve Diğerleri/Fransa [BD]*, § 86; *Depalle/Fransa [BD]*, § 83.

²⁴⁶ *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa [BD]*, § 87; *Depalle / Fransa [BD]*, § 84.

Yetkililer, her on yılda bir ruhsatın yenilenmesi gerekip gerekmediğini incelerken başvuru sahiplerinin yararını göz önünde bulundurma yükümlülüğü altında olsa da, bu durum başvuru sahiplerinin uzun bir süre boyunca taş ocağı faaliyetlerine devam edebileceklerine dair meşru bir beklenti oluşturamazdı. Buna ek olarak, başvuru sahiplerine üç yıllık bir kapatma süresi tanınmış ve bu süre daha sonra talepleri üzerine on bir ay uzatılmıştı. Mahkeme, iptalin gözetilen meşru amaçla, dolayısıyla çevrenin korunmasıyla orantısız olmadığı ve bu nedenle 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

108. Pine Valley Developments Ltd ve Diğerleri / İrlanda ve Kapsalis ve Nima-Kapsali / Yunanistan²⁴⁷ kararlarının her ikisi de inşaat için satın alınan araziler için verilen inşaat izinlerinin geri alınmasıyla ilgilidir. Mahkeme her iki davada da bu geri alma kararlarının mülkiyetin kullanımının kontrolü anlamına geldiğini, ancak bunun iç hukuka uygun olduğunu ve yetkililerin geri alma kararını verirken gözettikleri çevrenin korunması amacının hem meşru hem de genel yarara uygun olduğunu tespit etmiştir. Pine Valley Developments Ltd ve Diğerleri / İrlanda davasında yapılan müdahale, planlama/çevre mevzuatının sadece başvuru sahipleri için değil, herkes için doğru bir şekilde uygulanmasını sağlamayı amaçlıyordu. İnşaatın önlenmesi, ilgili mevzuatın yeşil kuşağın korunması amacına hizmet etmenin uygun bir yoluydu. Ayrıca, başvuru sahipleri, doğası gereği risk unsuru içeren ticari bir girişimde bulunmaktaydı ve sadece imar planının değil, aynı zamanda yerel makamların bu plandan sapılmasına karşı çıkacaklarının da bilincindeydi. Mahkeme, inşaat izninin iptalinin, çevrenin korunması meşru amacıyla orantısız olarak değerlendirilemeyeceği ve dolayısıyla 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.²⁴⁸ Mahkeme, Kapsalis ve Nima-Kapsali / Yunanistan davasında, şehir planlaması veya çevre gibi alanlarda, açıkça mantıksız olmadığı sürece ulusal makamların yaptığı değerlendirmenin geçerli olması gerektiğine karar vermiştir.²⁴⁹ Söz konusu davada, planlama izninin geri çekilmesi, sorunun tüm yönlerinin kapsamlı bir şekilde incelenmesinin ardından İdari Yüksek Mahkeme tarafından doğrulanmıştı ve kararın keyfi ya da öngörülemez olduğuna dair hiçbir emare bulunmuyordu. Gerçekten de, başvuru sahiplerinin kendi arasıyla aynı bölgede bulunan diğer bir arsaya ilişkin iki inşaat izni, başvuru sahiplerinin kendi izninin iptal edilmesinden önce mahkemeler tarafından iptal edilmişti. Üstelik başvuru sahiplerinin arsasının bulunduğu bölgede inşaat yapılmasına izin verilmesi kararı, başvuru sahiplerinin arsayı satın aldığı tarihte henüz kesinleşmemişti; bu nedenle, başvuru sahiplerinin satın aldıkları arsanın durumunu doğrulamadaki ihmallerinden dolayı yetkililerin suçlanması söz konusu olamazdı. Bu nedenle Mahkeme, planlama izninin geri alınmasının çevrenin korunması amacıyla orantısız olmadığını değerlendirmiş ve sonuç olarak şikâyetin açıkça dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle reddedilmesi gerektiğine karar vermiştir.

109. Alatulkkila ve Diğerleri / Finlandiya davası, Bothnia Körfezindeki su alanlarının sahibi veya balıkçılar olan ve yerel balıkçılık kooperatifi ve ortak mülkiyet derneğinin seçilmiş temsilcileri olan bir dizi başvuru sahibiyle ilgiliydi.²⁵⁰ 1996 yılında Finlandiya-İsveç Sınır Nehirleri Komisyonu, diğer hususların yanı sıra, 1996 ve 1997 sezonlarında belirli su alanlarında somon ve deniz alabalığı avlanmasını yasaklamıştı.²⁵¹ Finlandiya-İsveç Sınır Nehirleri Anlaşmasının bir parçası olarak yürürlüğe konulan bu düzenleme, Sınır Nehirleri Komisyonuna, belli bir balık türünün korunmasına ya da söz konusu türün korunması için gerekli görülmesi halinde, balıkçılık alanının tamamında ya da belli bir bölümünde, bu tür için zararlı olduğu kanıtlanan ekipmanlarla avlanmanın her seferinde en fazla iki yıl süreyle yasaklanmasına ya da kısıtlanmasına karar verme yetkisi tanımaktaydı.²⁵²

²⁴⁷ Kapsalis ve Nima-Kapsali/Yunanistan, 23 Eylül 2004 tarihli karar.

²⁴⁸ Pine Valley Developments Ltd ve Diğerleri/İrlanda, §§ 57-59.

²⁴⁹ Kapsalis ve Nima-Kapsali / Yunanistan, § 3, "hukuk" bölümü.

²⁵⁰ Alatulkkila ve Diğerleri/Finlandiya (Karar) (28 Temmuz 2005), AİHM Başvuru No. 33538/96, § 10

²⁵¹ a.g.e. § 11.

Başvuru sahipleri, uygulanan balıkçılık yasalarının 1 No'lu Protokolün 1. maddesi kapsamındaki mülkiyet haklarını ihlal etmesinden şikâyetçiydi.²⁵³ Bununla birlikte, Mahkeme, Hükümetin başvuru sahiplerinin mülkiyet hakkına müdahale etme nedenlerini, bu nedenlerin hukuka uygun olması ve balık stoklarının korunmasına yönelik meşru ve önemli genel yarar orantılı bir şekilde gözetmesi nedeniyle haklı bulmuştur. Dolayısıyla Mahkeme, balık stoklarının durumunun koruma tedbirlerinin alınmasını gerektirdiğinden ve tedbirlerin zamanlaması ve uygulanmasının yerel koşullara uygun olduğundan şüphe duymak için bir neden olmadığı kanaatine varmıştır. Mahkeme ayrıca, yasak nedeniyle geçim kaynakları etkilenen profesyonel balıkçılara, ekonomik kayıpları için tazminat başvurusunda bulunma imkânı sağlandığını ve başvuru sahiplerinin de bu imkândan yararlandığını kaydetmiştir. Mahkeme daha önce, boş zaman değerlendirme veya spor yapma olanaklarının kaybı için tazminat ödenmesinin mümkün olmadığı durumlarda, ulusal makamların sadece ilgili kontrol tedbirinin gerekliliğini değil, aynı zamanda karşılığında tazminat ödenecek tedbirden kaynaklanan kayıp türlerini de belirlerken geniş bir takdir payına sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle Mahkeme, yetkililerin geçim kaynaklarıyla bağlantılı kayıpları, bu ölçüde bir bağlantısı bulunmayan mülkiyetten yararlanma hakkı üzerindeki etkilerden ayırt etmesinin yersiz olmadığına karar vermiştir.²⁵⁴ Mahkeme, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir.

110. Hamer/Belçika²⁵⁵ başvuru sahibinin ebeveynlerinin 1967 yılında inşaat izni olmadan inşa ettikleri bir yazlığın yıkılmasıyla ilgilidir. 1994 yılında polis iki tutanak tutmuştu: bunlardan biri arazideki ağaçların orman mevzuatına aykırı şekilde kesilmesi, diğeri ise ormanlık bir alanda izin alınmadan bir ev inşa edilmesiyle ilgiliydi. Başvuru sahibinin alanı eski haline getirmesine karar verilmişti. Mahkeme, yetkililerin, başvuru sahibinin 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinden doğan mülkiyetine saygı gösterilmesi hakkına müdahale ettiğini, ancak bu müdahalenin somut olayda haklı görülebileceğini kabul etmiştir.

111. Mahkeme, itiraz edilen tedbirin orantılılığı konusunda, çevrenin, korunması halk ve dolayısıyla yetkililer açısından önemli ve sürekli bir endişe konusu olan bir varlık olduğuna işaret etmiştir. Ekonomik zorunluluklar ve hatta mülkiyet hakkı gibi bazı temel haklar, özellikle de devlet bu konuda bir mevzuat kabul etmişse, çevrenin korunmasına tercih edilmemelidir. Dolayısıyla yetkililer, uygulamaya karar verdikleri çevre koruma tedbirlerinin herhangi bir yararlı etkisinin ortadan kalkmamasını teminen, uygun zamanda eyleme dönüştürülmesi gereken bir sorumluluğa sahiptir. Bu nedenle, ilgili kolektif ve bireysel menfaatler arasında adil bir denge kurulması kaydıyla, mülkiyet hakkı üzerindeki kısıtlamalara izin verilebilir.²⁵⁶

---

²⁵² a.g.e.Ş 13.

²⁵³ a.g.e.Ş 55.

²⁵⁴ a.g.e.Ş 67.

²⁵⁵ Hamer/Belçika, 27 Kasım 2007 tarihli karar (sadece Fransızca).

²⁵⁶ Hamer/Belçika, §§ 79-80.

112. Ayrıca, itiraz edilen tedbir, içinde inşaat yapılmasının yasak olduğu bir orman alanını korumak gibi meşru bir amaç gütmüştür; ancak Mahkemenin karar vermesi gereken husus, arazinin ve evin bulunduğu koruma altındaki orman alanının düzgün bir şekilde geliştirilmesinden elde edilen avantajın, verilen rahatsızlıkla orantılı olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğiydi.²⁵⁷ Mahkeme, bu bağlamda, yazlığın sahiplerinin toplam otuz yedi yıldır kesintisiz olarak yazlığı ellerinde bulundurduğunu ve evin varlığını uzun süredir bilen ya da biliyor olması gereken yetkililerin gerekli tedbirleri almayarak söz konusu ormanlık alanın korunmasına yönelik çabaları baltalamaktan başka bir işe yaramayan bir durumun devam etmesine yardımcı olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca, inşaatın yasak olduğu ormanlık bir alanda meydana gelen inkâr edilemez zarar göz önüne alındığında, tamamen eski haline getirmekten başka hiçbir tedbir uygun görünmüyordu. Ayrıca, yetkililerin zimni rıza gösterdiğinin tespit edildiği diğer davaların aksine,²⁵⁸ bu ev izin alınmaksızın inşa edilmişti. Sonuç olarak Mahkeme, başvuru sahibinin mülkiyet hakkının orantısız bir şekilde ihlal edilmediğine ve dolayısıyla 1 No'lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

113. Benzer bir dava olan *Turgut ve Diğerleri/Türkiye*,²⁵⁹ davasında, yerel mahkemeler, başvuru sahiplerinin en az üç kuşaktır tapusuna sahip oldukları bir arazinin devlet ormanı olduğu gerekçesiyle Hazine adına tescil edilmesine karar vermişti. Başvuru sahiplerinin görüşüne göre, tazminat ödenmeksizin tapularının iptal edilmesi kararı, mülkiyetlerine saygı gösterilmesi haklarının orantısız bir şekilde ihlal edilmesini teşkil etmekteydi. Mahkeme, yukarıda bahsedilen Hamer davasında olduğu gibi, başvuru sahiplerini mülklerinden mahrum bırakma amacının, diğer bir deyişle doğayı ve ormanları koruma amacının, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesinde belirtilen kamu yararı kapsamına girdiği²⁶⁰ ve doğayı ve ormanları ve daha genel olarak çevreyi korumanın değerli bir faaliyet olduğu görüşünü benimseyerek aynı gerekçeyi uygulamıştır.²⁶¹ Bununla birlikte Mahkeme, başvuru sahiplerine tazminat ödenmemesinin mülkiyetten yoksun bırakmayı aşırı bir ihlal haline getirmesi nedeniyle 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Bu gerekçe, aynı şekilde tazminatsız arazi kamulaştırması meselesini ele alan *Satir/Türkiye* davasında da teyit edilmiştir.²⁶²

114. Bununla birlikte, yukarıdaki iki kararın aksine, daha yakın tarihli iki Büyük Daire kararı olan *Depalle/Fransa* ve *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa*²⁶³ kararları, mülkiyet hakkına yönelik ağır ihlallerin bile çevrenin korunması yoluyla haklı gösterilebileceğinin altını çizmektedir. Her iki davada da Mahkeme, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir. Her iki dava da, başvuru sahiplerinin, resmi bir mülkiyet hakkının veya geçici işgal hakkının bulunmadığı deniz kamu malı alanında, deniz kıyısında inşa ettikleri evlerinin yıkılması emriyle ilgiliydi. Yarım yüzyılı aşkın bir süre önce, mal sahiplerine kıyı şeridindeki bentleri işgal etme ve geçici olarak ev inşa etme yetkisi birbirini izleyen dönemsel kararlar sonucunda verilmişti ve bu kararların hiçbirini devlete ait kamu malı üzerinde herhangi bir mülkiyet hakkını açıkça tanıımıyordu.²⁶⁴

²⁵⁷ *Hamer/Belçika*, §§ 81-82.

²⁵⁸ "Türk kıyısı" davaları. Bkz. örneğin, *N.A. ve Diğerleri/Türkiye*, 11 Ekim 2005 tarihli karar.

²⁵⁹ *Turgut ve Diğerleri/Türkiye*, 8 Temmuz 2008 tarihli karar (sadece Fransızca).

²⁶⁰ Bkz. mutatis mutandis, *Lazaridi/Yunanistan*, 13 Temmuz 2006 tarihli karar (sadece Fransızca), § 34 ve *Şakir Tuğrul Ansay ve Diğerleri/ Türkiye*, 2 Mart 2006 tarihli kabul eedilmezlik kararı (sadece Fransızca).

²⁶¹ *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, § 90.

²⁶² *Satir/Türkiye*, 10 Mart 2009 tarihli karar (sadece Fransızca), §§ 33-35.

²⁶³ *Depalle/Fransa [BD] ve Brosset-Triboulet ve Diğerleri/ Fransa [BD]*, 29 Mart 2010 tarihli kararlar.

Yetkililer, başvuru sahiplerinin, masrafları kendilerine ait olmak üzere ve tazminat ödemeksizin, "kamu malı üzerine inşa edilen yapıları yıkarak" alanı eski haline getirmelerini emretmişti. Bu karar, çevrenin korunmasına yönelik aktif bir politika uygulama arzusu doğrultusunda alınmıştı. Dolayısıyla, Mahkemenin rolü, toplumun genel yararı (çevrenin doğurması, kıyıya serbest erişim) ile evlerini korumak isteyen başvuru sahiplerinin talepleri arasında "adil bir denge" kurulmasını sağlamaktı. Mahkeme, bu şartın yerine getirilip getirilmediğini belirlerken, Devletin, özellikle de somut olayda olduğu gibi, toplumun genel yararının ön planda olduğu bölgesel planlama ve çevre koruma politikalarına ilişkin kararlarında geniş bir takdir yetkisine sahip olduğunu kabul etmiştir.²⁶⁵

115. Mahkeme, başvuru sahiplerinin, yetkililerin meskenlerinin durumuna ilişkin belirsizlikteki sorumluluğunun zaman geçtikçe arttığını haklı olarak iddia edemeyeceğine karar vermiştir. Aksine, kamu mülkünün işgaline izin veren kararların belirsiz ve geri alınabilir olduğunu başından beri biliyorlardı. Devlet tarafından kendilerine gösterilen hoşgörü bu gerçeği değiştirmemiştir.²⁶⁶

116. Bu kadar uzun bir sürenin ardından yıkımın, başvuru sahiplerinin " mal ve mülküne " radikal bir müdahale anlamına geleceğini söylemeye gerek yoktu.²⁶⁷ Ancak bu durum, kıyı alanlarının ve bu alanların halk tarafından kullanımının korunmasına ve ayrıca planlama yönetmeliklerine uygunluğun sağlanmasına yönelik artan ihtiyaç göz önüne alındığında, yasaların tutarlı ve titiz bir şekilde uygulanmasının gereği olarak ortaya çıkmıştı.²⁶⁸ Mahkeme son olarak, tazminat ödenmemesinin, başvuru sahiplerinin mülklerinin kullanımını kontrol etmek için başvuru ve genel yarar gözetilerek uygulanan orantısız bir tedbir olarak değerlendirilemeyeceğini eklemiştir. Kamu mülkiyetini düzenleyen kurallardan kaynaklanan tazminat ödenmeyeceği ilkesi, on yıllar boyunca başvuru sahiplerine verilen kamu mülkünün geçici olarak işgal edilmesine izin veren her kararda açıkça belirtilmişti.²⁶⁹

117. Mahkeme, yukarıda belirtilen tüm hususları göz önünde bulundurarak, başvuru sahiplerinin meskenlerinin tazminat ödemeksizin yıkılması durumunda bireysel ve aşırı bir külfet altında kalmadıklarına karar vermiştir. Buna göre, toplumun menfaatleri ile başvuranların menfaatleri arasındaki denge bozulmamıştır. Mahkeme, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edilmediğine hükmetmiştir.

118. Valico S. R. L. / İtalya²⁷⁰ davası, ulusal makamların bir şirkete, peyzajı ve çevreyi korumak amacıyla tasarlanan binaların inşası için konulan kurallara uymadığı gerekçesiyle para cezası verme kararıyla ilgilidir. Mahkeme, şikâyeti 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi kapsamında incelemiş ve itiraz konusu tedbirin kanunla öngörüldüğüne ve peyzajın korunması ve arazinin akılcı ve çevreye gereken saygıyı gösterecek şekilde geliştirilmesi gibi meşru bir amaç güttüğüne ve tüm bunların genel yarara uygun olduğuna hükmetmiştir. Mahkeme, genel yarar ile başvuruda bulunan şirketin temel haklarının korunması ihtiyacı arasındaki dengeye ilişkin olarak, yetkililer tarafından izin verilmemiş olan ve itiraz edilen inşaat yeri değişikliğinin çevreye zarar vermemiş olsa bile, mekânsal planlama ve kalkınmadan sorumlu yetkililer tarafından getirilen şartların karşılanmamasının ilgili iç hukuk düzenlemelerinin ihlalini teşkil ettiğini tespit etmiştir.

²⁶⁴ *Depalle/Fransa*, § 86.

²⁶⁵ *Depalle / Fransa [BD]*, §§ 83-84; *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa [BD]*, §§ 84 ve 86-87.

²⁶⁶ *Depalle / Fransa [BD]*, § 86; *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa [BD]*, § 89.

²⁶⁷ *Depalle / Fransa [BD]*, § 88; *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa [BD]*, § 92.

²⁶⁸ *Depalle/Fransa [BD]*, §§ 81 ve 89.

²⁶⁹ *Depalle / Fransa [BD]*, § 91; *Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa [BD]*, § 94.

²⁷⁰ *Valico S. R. L. / İtalya*, 21 Mart 2006 tarihli karar (sadece Fransızca).

Ayrıca, başvuruda bulunan şirkete verilen ceza ilk bakışta aşırı gibi görünse de, binanın yerindeki değişiklik orijinal planları önemli ölçüde değiştirmişti. Bu proje aynı zamanda büyük ölçekli bir projeydi ve caydırıcı cezanın ağırlığı, söz konusu meselelerin önemine uygun olmalıydı. Son olarak, söz konusu binanın yıkılması için herhangi bir emir verilmemişti. Mahkeme, yukarıda belirtilenlerin tümü ışığında, İtalyan makamlarının genel yarar ile başvuruda bulunan şirketin mülkiyet hakkına saygı arasında doğru dengeyi kurduğuna karar vermiştir. Dolayısıyla, Mahkeme, müdahalenin, izlenen meşru amaçla orantısız olacak şekilde aşırı bir yük getirmediğine kanaat getirmiş ve başvuru sahibinin şikâyetini reddetmiştir.

119. Papastavrou ve Diğerleri / Yunanistan²⁷¹ davasında başvuru sahipleri ve yetkililer bir arsanın mülkiyeti konusunda ihtilafa düşmüşlerdi. Valilik kararının ardından, ihtilaf konusu arsanın bulunduğu alanın yeniden ağaçlandırılmasına karar verilmişti. Başvuru sahipleri bu karara yerel mahkemeler önünde itiraz etmiş ancak başarısız olunca davayı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşımıştı. Valiliğin kararının kamu yararına uygun olarak alınmadığını savunan başvuru sahipleri, söz konusu alanın jeolojik özelliklerinin ağaçlandırmaya elverişsiz olduğunu iddia ediyordu. Mahkeme, konunun karmaşık olduğunu ve valiliğin kararının, durumun yeni bir değerlendirmesi yapılmaksızın, yalnızca Tarım Bakanının yaklaşık 60 yıl önce vermiş olduğu bir karara dayandığını kabul etmiştir. Ayrıca, Yunan yasaları uyarınca tazminat alma imkânının bulunmadığını kaydetmiştir. Dolayısıyla Mahkeme, kamu makamlarının kamu yararı ile başvuru sahiplerinin hakları arasında adil bir denge kurmadığı sonucuna varmıştır. Dolayısıyla, 1 No'lu Protokolün 1. Maddesi ihlal edilmiştir.

120. Mahkeme, başvuruda bulunan şirketin satın aldığı küçük bir adacığa ilişkin bir ihtilafı bağlantılı olarak tazminat ödenmesine ilişkin Z.A.N.T.E. - Marathonisi A.E. / Yunanistan,²⁷² davasında Devletlere mekânsal planlama politikalarını uygularken tanınan geniş takdir payına işaret etmiş ve başvuruda bulunan şirketin mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin kamu yararına olma şartını karşıladığına karar vermiştir. Ancak, yetkililer tazminat konusunda, ihtilafı arazi üzerinde inşaat yapılmasının yasaklanmasının mülkiyetin korunması hakkını ihlal etmesinin mümkün olmadığını, zira söz konusu arazi üzerinde inşaat yapılmasının her halükarda ve doğası gereği imkânsız olduğunu hatalı bir şekilde savunuyordu.

121. Mahkeme bu ifadelerden, yetkililerin, kentsel alan kapsamına girmeyen her bir arazi biriminin ayırt edici özelliklerini dikkate almayan, reddedilemez bir karine uyguladıkları sonucunu çıkarmış ve tazminat ödenmemesinin 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin ihlaline yol açacağına karar vermiştir.²⁷³

122. Beinarovič ve Diğerleri/Litvanya davasında, başvuru sahipleri, mülkiyet haklarının, başvuru sahiplerine verilen arazinin ulusal öneme sahip orman alanıyla örtüşüğünü hatalı bir şekilde tespit eden yerel mahkemeler tarafından hukuka aykırı bir şekilde iptal edilmesinden dolayı şikâyetçi olmuşlardı.²⁷⁴ Yerel mahkemeler 1992 ve 1998 yılları arasında başvuru sahiplerinin mülkiyet haklarının iadesine karar vermiş olsa da, Hükümet 2002 yılında söz konusu mülkleri kısmen içine alan ulusal öneme sahip bir orman planını onaylamıştı. Dolayısıyla, Vilnius Bölgesi Savcısı, Vilnius Bölge Mahkemesine başvurarak, başvuru sahiplerine verilmiş olan mülkiyet haklarının bir kısmının iptal edilmesini talep etmişti.²⁷⁵

²⁷¹ Papastavrou ve Diğerleri/Yunanistan, 10 Nisan 2003 tarihli karar, §§ 22-39.

²⁷² Z.A.N.T.E. - Marathonisi A.E. / Yunanistan, 7 Aralık 2007 tarihli karar (sadece Fransızca).

²⁷³ Z.A.N.T.E. - Marathonisi A.E. / Yunanistan, §§ 50-52.

²⁷⁴ Beinarovič ve Diğerleri/Litvanya (Karar) (12 Haziran 2018), AİHM Başvuru No. 70520/10, § 121

2009 yılında Vilnius Bölge Mahkemesi savcının talebini kabul etmiştir. Bölge mahkemesi, Anayasanın ve diğer mevzuatın, ulusal öneme sahip ormanların yalnızca Devlete ait olabileceğini ortaya koyduğunu belirtmiş ve ormanların çevre için önemini ve Devletin bunları kamu yararına koruma yükümlülüğünü vurgulamıştı.²⁷⁶ Mahkeme bu görüşlerden ikincisine itiraz etmemiş ve doğanın ve ormanların korunmasının gerçekten de 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi anlamında kamu yararı kapsamına girdiğini ve bu nedenle başvuru sahiplerinin mülkiyet haklarına yapılan müdahalenin meşru bir kamu yararı amacı güttüğünü tespit etmiştir.²⁷⁷ Ancak Mahkeme, söz konusu müdahaleyi orantılı bulmamıştır. Mahkeme, Hükümetin ulusal orman planını onaylama kararından önce, tüm başvuru sahiplerinin mülklerini iyi niyetle teslim aldıkları sonucuna varmıştır.²⁷⁸ Mahkeme, kendi usullerini yürürlüğe koymayan ya da bu usullere uymayan devlet makamlarının, yaptıkları hatadan kazanç elde etmelerine ya da yükümlülüklerinden kaçınmalarına izin verilmemesi gerektiğini kaydetmiştir. Devlet otoritesi tarafından yapılan bir hatanın riski bizzat Devlet tarafından üstlenilmeli ve hatalar ilgili kişilerin zararına olacak şekilde telafi edilmemelidir.²⁷⁹ Buna göre, başvuru sahipleri, yetkililerin tek başına sorumlu olduğu hataları telafi etme yükünü üstlenmek zorunda kalmamalıydı.²⁸⁰ Devlet makamları hatalarını düzeltmek için derhal harekete geçme yükümlülüğü altındaydı, ancak hatalı bir karar, arazinin eski iyi niyetli sahibine yeterli tazminat ödenmesini ya da başka bir şekilde telafi edilmesini de gerektirebilirdi.²⁸¹ Mahkeme, en azından başvuru sahiplerinin çoğunluğu açısından, Hükümetin başvuru sahiplerini orantısız olan uzun ek süreçlere tabi tuttuğuna²⁸² kanaat getirmiş ve bu nedenle 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edildiğine hükmetmiştir.²⁸³

123. *Kristiana Ltd./Litvanya* davasında, başvuruda bulunan şirket, Curonian Spit Milli Parkında bulunan ve özelleştirilen eski askeri binalar üzerindeki mülkiyet haklarının Devlet tarafından hukuka aykırı ve makul olmayan bir şekilde kısıtlandığını iddia ediyordu.²⁸⁴ Yetkililer, bu şirketin binalarını yeniden inşa etmesine veya büyük onarım çalışmaları yapmasına izin veren belgeleri düzenlemeyi reddetmiş ve bu ret kararından dolayı yıkılacak binalar için süre ve tazminat konusunda net bir karar alınamamıştı.²⁸⁵ Mahkeme, başvuruda bulunan şirketin, 1991 yılında kurulan ve 2000 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine dâhil edilen Curonian Spit Milli Parkında yer alan binaları 2000 yılında satın aldığını tespit etmiştir. Bu durum, Devletin takdir payının UNESCO'ya karşı olan yükümlülüklerine bağlı olduğu ve UNESCO toprakları ile ilgili olarak alınması gereken tedbirlerin katı olabileceği anlamına gelmekteydi.²⁸⁶ Mahkeme ayrıca, başvuruda bulunan şirketin, satın alma sırasında yürürlükte olan iç hukuk uyarınca taşınmazın yıkım için tahsis edildiğini bildiğini veya makul olarak bilmesi gerektiğini kaydetmiştir.²⁸⁷ Satın alma işlemi, taşınmazda yapılaşmayı engelleyen kısıtlamaların yürürlüğe girmesinden altı yıl sonra gerçekleşmişti.

²⁷⁵ a.g.e.Ş 14.

²⁷⁶ a.g.e.Ş 18.

²⁷⁷ a.g.e.ŞŞ 135, 137

²⁷⁸ a.g.e.Ş 144.

²⁷⁹ a.g.e.Ş 140.

²⁸⁰ a.g.e.Ş 144.

²⁸¹ a.g.e.Ş 140.

²⁸² a.g.e.Ş 145.

²⁸³ a.g.e.Ş 164.

²⁸⁴ *Kristiana Ltd. / Litvanya* (Karar) (6 Şubat 2018), AİHM Başvuru No. 36184/13, ŞŞ 6 - 8, 80

²⁸⁵ a.g.e.Ş 80.

²⁸⁶ a.g.e.Ş 109.

²⁸⁷ a.g.e.Ş 110.

İmar planındaki bazı hükümler zaman içinde değiştirilmiş olsa da, binalara ilişkin hükümler aynı kalmıştı.²⁸⁸ Buna göre, başvuruda bulunan şirket, yıkımın ne zaman gerçekleşmesi gerektiğine bakılmaksızın, binaların yıkımı için hiçbir zaman tazminat alma hakkına sahip olmamıştı.²⁸⁹ Mahkeme, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

124. O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd / İrlanda davası, Castlemaine başvuruda bulunan şirket limanında midye yetiştiriciliği yapmaktaydı.²⁹⁰ Şirket, her yıl liman içinde yavru midye çıkarmakta ve bunları satmadan önce iki yıllık bir yetiştirme süreci için limanın başka bir bölgesine nakletmekteydi.²⁹¹ Ancak Avrupa Komisyonu, İrlanda'nın AT çevre hukuk direktifleri²⁹² kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmediği görüşünde olduğundan ve bu görüş 2007 yılında Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) tarafından da teyit edildiğinden,²⁹³ Bakan, gerekli değerlendirmeler tamamlanana kadar midye avlama sahalarında ticari faaliyete izin vermenin yasal olarak mümkün olmadığını düşünmüş ve bu nedenle 2008 yazı için İrlanda kıyılarında yavru midye çıkarılmasını yasaklamıştı.²⁹⁴ Ekim 2008'de, Hükümet ve Avrupa Komisyonu arasındaki müzakerelerin başarıyla sonuçlanmasının ardından, başvuruda bulunan şirket yeniden yavru midye çıkarmaya başlayabilmişti, ancak doğal yırtıcılar yavru midyeleri çoktan yok etmişti. Midyelerin olgunlaşması için iki yıl gerektiğinden, başvuruda bulunan şirket 2010 yılında satacak midyesi olmadığından mali kayba uğramıştı.²⁹⁵ Mahkeme, Devletin mülkiyetin kullanımı üzerindeki kontrolünün 1 No.lu Protokolün 1. Maddesini ihlal edip etmediğini değerlendirmek durumundaydı.²⁹⁶ Mahkeme, başvuruda bulunan şirketin, genellikle yerel makamlar tarafından sıkı ve ayrıntılı düzenlemelere tabi olan ve yıldan yıla verilen izinlerin öngördüğü koşullara uygun olarak yürütülen ticari bir faaliyette bulunduğunu kaydetmiştir. Bakan, AB hukuku gereği, korunan alanlarda geleneksel balıkçılık faaliyetlerinin kesintisiz olarak sürdürülmesine izin veremeyeceğinden, bu durum 2008 yılında verilen izinlere de yansıtılmıştı. Bu nedenle, başvuruda bulunan şirketin 2008 yılında her zamanki gibi faaliyet göstermesine izin verilmesi yönünde meşru bir beklenti içinde olması için yasal bir dayanak bulunmuyordu.²⁹⁷ Mahkeme ayrıca, Yüksek Mahkeme tarafından yapılan açıklamalara atıfta bulunarak, Bakanın AB hukukuna uyma konusunda kapsayıcı bir hukuki görevi bulunduğunu ve Bakanın çevreyi korumak için toplumun geneline karşı özen yükümlülüğü altında olduğunu vurgulamıştır.²⁹⁸ Nihayetinde yapılan çevresel değerlendirmenin 2008 yazında uygulanan genel yasağın gereksiz olduğunu göstermesine karşın, Mahkeme, AB hukuku gereği Bakanlığın kanıtlanmamış risklerle değil, risk bulunmadığının kanıtlanmasıyla ilgilenmesi gerektiğine hükmeden Yüksek Mahkeme kararına dikkat çekmiştir.²⁹⁹ Dolayısıyla Mahkeme, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.³⁰⁰

288 a.g.e.

289 a.g.e.

290 O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd / İrlanda (Karar) (8 Haziran 2018), AIHM Başvuru No. 44460/16, § 5

291 a.g.e. §§ 5, 17

292 a.g.e. § 11

293 a.g.e. § 12

294 a.g.e. § 14

295 a.g.e. § 17

296 a.g.e. § 104

297 a.g.e. § 116

298 a.g.e. § 125.

299 a.g.e. § 127.

300 a.g.e. § 131.

125. Yaşar / Romanya Romanya sahil güvenliğinin, diğer hususların yanı sıra, geminin kaptanının (başvuru sahibi değil) balıkçılık izninin bulunmadığını ve geminin güvertesinde yakın zamanda kullanılmış, izinsiz balıkçılık ekipmanının bulunduğunu tespit etmesinin ardından başvuru sahiplerinin gemisine el konulmasıyla ilgilidir.³⁰¹ Başvuru sahibi, gemisine el konulmasının, mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkına yönelik hukuka aykırı ve orantısız bir müdahale teşkil ettiğinden şikâyetçiydi.³⁰² Ancak Mahkeme, şikâyet edilen müdahalenin Karadeniz'de yasadışı balıkçılıkla ilgili suçların önlenmesi gibi meşru bir amaç güttüğüne, söz konusu yasadışı balıkçılığın bölgedeki biyolojik kaynaklar için ciddi bir tehdit oluşturması nedeniyle, bu amacın genel yarara hizmet ettiğine hükmetmiştir.³⁰³ Bu nedenle Mahkeme, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

(c) Öte yandan, kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkının korunması, kamu makamlarının belirli çevresel standartları sağlamasını gerektirebilir.²⁴³ Bu hakkın etkili bir şekilde kullanılması, yalnızca kamu makamlarının müdahale etmeme yükümlülüğüne bağlı olmayıp, özellikle de bir başvuru sahibinin yetkili makamlardan meşru olarak bekleyebileceği tedbirler ile mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkından etkili bir şekilde yararlanması arasında doğrudan bir bağlantı olduğu durumlarda, kamu makamlarının bu hakkın korunması için olumlu tedbirler almasını gerektirebilir.³⁰⁴ Mahkeme, bu tür bir yükümlülüğün tehlikeli faaliyetler söz konusu olduğunda ve daha az ölçüde doğal afet durumlarında ortaya çıkabileceğini tespit etmiştir.³⁰⁵

126. Mahkemenin 1 No.lu Protokolün 1. Maddesine ilişkin yorumu uyarınca, bazı durumlarda, kamu makamları sadece mülkiyetin korunması hakkını doğrudan ihlal etmekten kaçınmakla kalmamalı, aynı zamanda uygulamada da bu hakka saygı gösterilmesini sağlamak için aktif adımlar atmalıdır. Bu nedenle, mülkiyet hakkının risk altında olduğu tehlikeli faaliyetler söz konusu olduğunda, kamu makamlarından bu hakkın ihlal edilmemesini sağlamak için tedbir almaları beklenebilir.

127. Öneryıldız/Türkiye,³⁰⁶ davasında başvuru sahibinin evi, kaçak olarak inşa edildiği arsanın yanındaki çöp sahasında meydana gelen bir patlama sonucu yıkılmıştı. Mahkeme, yetkililerin uzun yıllar boyunca bu duruma göz yumduğunu kaydetmiştir. Bu nedenle, başvuru sahibinin, meskeninin kaçak olarak inşa edilmiş olmasına rağmen, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi kapsamında koruma talep edebileceği kanaatine varmıştır. Mahkeme ayrıca, yetkililere atfedilebilecek ağır ihmâl ile başvuru sahibinin evinin yıkılması arasında bir illiyet bağı bulunduğunu tespit etmiştir. Mahkeme, sınıai kalkınma ve şehir planlaması ile ilgili bir konu olan atıkların artırılmasının Devlet tarafından düzenlendiğini ve kontrol edildiğini dikkate aldığından, bu kapsamdaki kazaları Devletin sorumluluğuna dâhil etmiştir. Bundan dolayı, yetkililerin özel mülkiyet çıkarlarını korumak için ellerinden gelen her şeyi yapması gerekiyordu. Sonuç olarak, Mahkeme, ulusal makamların kendilerine iletilen çevresel riski önlemek için alabilecekleri bazı uygun önleyici tedbirlerin mevcut olduğunu tespitinde bulunmuş ve ulusal makamların gerekli tedbirleri almamasının 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi kapsamındaki pozitif yükümlülüklerinin ihlali anlamına geldiği sonucuna varmıştır.

³⁰¹ Yaşar/Romanya, 25 Kasım 2019 tarihli karar, § 8.

³⁰² a.g.e. § 38.

³⁰³ a.g.e. § 59.

³⁰⁴ Öneryıldız/Türkiye [BD], § 134; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, 22 Mart 2008 tarihli karar, § 172.

³⁰⁵ Öneryıldız/Türkiye [GC], §§ 134 ve 135; Budayeva ve Diğerleri/Rusya, §§ 172-182.

³⁰⁶ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında § 41

128. Mahkeme, benzer şekilde Budayeva ve Diğerleri / Rusya,³⁰⁷ davasında yetkililerin mülkleri doğal afetlerden korumak için ne ölçüde tedbir almaları gerektiğini değerlendirmek durumunda kalmıştır. Ancak Mahkeme, insan kontrolünün ötesinde olan doğal afetlerin Devletin aynı ölçüde müdahalesini gerektirmediğini belirtmiştir. Buna göre, Devletin mülkiyetin hava şartlarından kaynaklanan tehlikelere karşı korunmasına ilişkin pozitif yükümlülükleri, insan kaynaklı tehlikeli faaliyetler alanında olduğu kadar geniş kapsamlı değildir.

129. İnsan kaynaklı tehlikeli faaliyetler, ulusal makamların yaşamlı korumak için ellerinden gelen her şeyi yapmalarını gerektirmektedir.³⁰⁸ Mahkeme, Sözleşmenin 2. Maddesi kapsamındaki pozitif yükümlülükler ile Sözleşmeye Ek 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi kapsamındaki yükümlülükler arasında ayırım yaparak, yaşam hakkının çok önemli olmasından dolayı, 2. Maddeden doğan pozitif yükümlülüklerin, bu hakkın korunması için yetkililerin afet yardımı konusunda ellerinden gelen her şeyi yapmasını gerektirdiğini, mutlak olmayan mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkını koruma yükümlülüğünün, içinde bulunulan koşullarda makul olanın ötesine geçemeyeceğini belirtmiştir. Buna göre, yetkililer, bireylerin mal ve mülkünü hava şartlarından kaynaklanan tehlikelere karşı korumak için hangi tedbirlerin alınacağına karar verirken, can güvenliğini korumak için gereken tedbirlere karar verirken olduğundan daha geniş bir takdir payına sahiptir.³⁰⁹

130. Mahkeme bu davada, çamur kaymasının istisnai derecede şiddetli olduğunu ve Devletin önlem almaması ile fiziksel hasarın boyutu arasında açık bir illiyet bağı bulunmadığını kaydetmiştir. Mahkeme ayrıca, iddia edilen ihmalin doğal güçlerin olduğu hasara katkıda bulunan ağırlaştırıcı bir faktör olmaktan öteye gidememesinden dolayı, zararın tamamının kesin olarak Devletin ihmeline atfedilemeyeceğini kaydetmiştir. Ayrıca, bağımsız bir soruşturma veya adli müdahaleye ilişkin usul yükümlülüğünün de Madde 2'ye kıyasla kapsamlı olmadığına karar vermiştir.³¹⁰ Buna ek olarak, Mahkeme, "Devletin özel mülkiyeti doğal afetten korumaya yönelik pozitif yükümlülüğünün, Devleti tahrip olan mülkün tam piyasa değerini tazmin etmekle yükümlü kıldığı şeklinde yorumlanamayacağı" değerlendirmiştir.³¹¹ Sonuç olarak, 1 No'lu Protokolün 1. Maddesinin ihlal edilmediğine karar vermiştir.

131. Dimitar Yordanov - Bulgaristan davasında, başvuru sahibi, taşınmazını "özgürce kullanma" imkânından mahrum bırakıldığından şikâyetçiydi.³¹² Söz konusu taşınmaz, Golyamo Buchino köyünde bir ev ve iki küçük binanın bulunduğu bir arsadan oluşmaktaydı.³¹³ 1980'li yılların sonlarına doğru Devlet, köyün yakınlarında açık kömür ocağı kurmuş ve bu doğrultuda, başvuru sahibinin taşınmazı da dâhil olmak üzere, söz konusu alanın etrafındaki taşınmazları kamulaştırıp ve karşılığında başvuru sahibine köyde başka bir arsa verme kararı almıştı.³¹⁴ Ancak, kamulaştırma işlemi iptal edilmiş ve başvuru sahibi evinde kalmak zorunda kalırken, yıllar geçtikçe maden, kademeli olarak genişlediğinden eve yaklaşmıştı.³¹⁵ Sonuç olarak, evin duvarlarında çatlaklar oluşmuş ve diğer iki bina çökmüştü. Başvuru sahibinin ailesi, 1997 yılının başlarına doğru, orada kalmanın çok tehlikeli olduğuna karar vererek evden taşınmıştı.³¹⁶

³⁰⁷ Budayeva ve Diğerleri / Rusya, 22 Mart 2008 tarihli karar.

³⁰⁸ Budayeva ve Diğerleri / Rusya, § 174.

³⁰⁹ Budayeva ve Diğerleri / Rusya, § 175.

³¹⁰ Budayeva ve Diğerleri / Rusya, §§ 176, 178 ve 182.

³¹¹ Budayeva ve Diğerleri / Rusya, § 182.

³¹² Dimitar Yordanov / Bulgaristan, 6 Eylül 2018 tarihli karar, § 28.

³¹³ a.g.e. § 6.

³¹⁴ a.g.e. §§ 7, 8.

³¹⁵ a.g.e. §§ 8, 9.

doğru, orada kalmanın çok tehlikeli olduğuna karar vererek evden taşınmıştı.³¹⁶ Yerel mahkemeler, başvuru sahibinin taşınmazında meydana gelen ciddi hasarın madendeki patlatma çalışmalarının başladığı döneme denk geldiğini ve madenin meskeninin yakınında patlatmalar gerçekleştirmesinin "tartışmasız" bir şekilde ulusal mevzuatı ihlal ettiğini kabul etmekle birlikte, başvuru sahibinin hasar ile patlatmalar arasında illiyet bağı olduğunu kanıtlayamadığı sonucuna varmıştı.³¹⁷ Mahkeme, madenin yerel sağlık ve güvenlik yasalarına tabi çevresel bir tehlike oluşturduğunun yerel mahkemeler tarafından teyit edildiğine dikkat çekmiştir. Bu yasalara göre, endüstriyel olmayan binaların etrafındaki " sıhhi bölgelerin" en az 500 metre genişliğinde olması gerekirken, maden, başvuranın evine en yakın 160-180 metre mesafede faaliyet gösteriyordu.³¹⁸ Mahkeme, 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi uyarınca, kamu makamlarının mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkından yararlanmaya yönelik müdahalelerinin hukuka uygun olması gerektiğinden, Devletin, yerel mahkemeler tarafından da kabul edildiği üzere, kendi sağlık ve güvenlik kanunlarına uymadığını ve dolayısıyla 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi kapsamında yapılan analiz açısından da hukuka uygun olmadığını kaydetmiştir.³¹⁹

---

³¹⁶ a.g.e. ř 9.

³¹⁷ a.g.e.şş 14, 20.

³¹⁸ a.g.e.ř 59.

³¹⁹ a.g.e.şş 63 - 65.

Bölüm IV

Çevreyle ilgili konularda haber alma ve iletişim

Madde 10

İfade özgürlüğü

1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar. [..]
2. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir.

Madde 11

Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü

1. Herkes barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma hakkına sahiptir[...]
2. Bu hakların kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplum içinde ulusal güvenliğin, kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması için gerekli olanlar dışındaki sınırlamalara tabi tutulamaz. Bu Madde silahlı kuvvetler, kolluk kuvvetleri veya devlet idaresi mensuplarıncaya yukarıda anılan haklarını kullanılmasına meşru sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

Çevreyle ilgili konularda haber ve görüş alma ve verme hakkı

(a) Haber ve görüş alma ve verme hakkı Sözleşmenin 10. Maddesi ile güvence altına alınmıştır. Mahkeme, çevre özelinde, bireylerin ve grupların genel kamu yararını ilgilendiren konularda haber ve görüş paylaşarak kamusal tartışmaya katkıda bulunmalarının sağlanmasında önemli bir kamu yararı olduğunu tespit etmiştir.³²⁰

132. İfade özgürlüğü demokrasinin temel taşlarından biridir. Tartışmaya ve görüşlerin özgürce paylaşılmasına olanak tanır. Çevresel konularda haber yayma hakkı, 10. Maddenin korumayı amaçladığı hakların sadece bir örneği olarak görülebilir. Bu hakkın, bireyleri kamu makamlarının sansür gibi doğrudan eylemlerine karşı koruduğu açıktır. Bununla birlikte, bu hak, özel bir tarafın haberin yayılmasını durdurmak için başka bir özel tarafa karşı yasal işlem başlatması durumunda da geçerli olabilir.

133. Çevre aktivistlerinin materyal dağıtma hakkı konusu *Steel ve Morris / Birleşik Krallık* davasında gündeme gelmiştir. Bu dava, McDonald's'a karşı yürütülen bir kampanya ile ilişkili iki çevre aktivistini ilgilendiriyordu. Bu kampanya kapsamında "McDonald's'ın nesi var?" başlıklı bir broşür hazırlanmış ve dağıtılmıştı. McDonald's iki başvuru sahibine iftira davası açmıştı. Dava 313 gün sürmüş ve başvuru sahipleri o dönemde işsiz veya düşük ücretle çalışıyor olmalarına rağmen herhangi bir adli yardım almamıştı. McDonald's başvuru sahiplerine karşı önemli miktarda tazminat kazanmıştı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, McDonald's gibi büyük çok uluslu şirketlerin itibarlarını yargı yoluyla savunma hakkına sahip olduğunu kabul etmiş, ancak aynı zamanda küçük ve gayri resmi kampanya gruplarının da faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürebilmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Mahkeme, hem büyük şirketlerin hem de küçük kampanya gruplarının dâhil olduğu yargı süreçlerinde, taraflar arasında adil ve kuvvetlerin eşit olduğu bir ortamın sağlanmasını, serbest münazara açısından gerekli görmüştür. Aksi takdirde, kamu yararı açısından güçlü ticari kuruluşların faaliyetleri hakkında bilgi ve fikirlerin serbest dolaşımının teşvik edilmesi üzerinde olası bir "caydırıcı etki" söz konusu olabilirdi. Birleşik Krallık, başvuru sahiplerine adli yardım sağlamayarak, yargı sürecinin adil olmasını garanti altına almamıştı. Mahkemeye göre, sürecin adil olmaması ve başvuru sahipleri aleyhine hükmedilen yüklü tazminat, başvuru sahiplerinin ifade özgürlüğünün ihlal edildiği anlamına geliyordu.

(b) Kamu makamları tarafından, çevresel meselelerle ilgili olanlar dâhil olmak üzere, 10. Madde kapsamında haber ve görüş alma ve verme hakkına getirilen kısıtlamalar kanunla öngörülmeli ve meşru bir amaç gözetmelidir. Bu hakka müdahale eden tedbirler, gözetilen meşru amaçla orantılı olmalı ve dolayısıyla bireyin yararı ile bir bütün olarak toplumun yararı arasında adil bir denge kurulmalıdır.³²¹

³²⁰ *Steel ve Morris / Birleşik Krallık*, 15 Şubat 2005 tarihli karar, § 89; *Vides Aizsardzibas Klubs / Letonya*, 27 Mayıs 2004 tarihli karar, § 40.

³²¹ *Vides Aizsardzibas Klubs/Letonya*, § 40.

134. 10. Maddenin 2. paragrafının metninden de anlaşılacağı üzere, ifade özgürlüğü mutlak bir hak değildir. Bununla birlikte, kamu makamları ifade özgürlüğüne müdahale edebilecek bir adım atıklarında, bu eylemlerinin üç şartı yerine getirmesi gerekir. Bu gereklilikler kümülatiftir, yani kısıtlamaya 10. Madde kapsamında izin verilebilmesi için üçünün de mevcut olması gerekir. İlk olarak, söz konusu müdahalenin hukuki bir dayanağı olmalı ve ilgili ulusal kanun erişilebilir ve etkileri öngörülebilir olmalıdır. İkinci olarak, bu müdahale 10. Maddenin 2. paragrafında belirtilen menfaatlerden birini gözetmelidir. Son olarak, bu müdahale demokratik bir toplumda yapılması gereken bir müdahale olmalıdır. Bu üçüncü gereklilik, yetkililer tarafından kullanılan araçların gözetilen menfaatle orantılı olması gerektiği anlamına gelmektedir. Mahkeme, 2. paragrafta yer alan "gerekli" sıfatının "acil bir sosyal ihtiyacın" varlığına işaret ettiğini sıklıkla belirtmiştir.³²² Söz konusu ifadeye nihai olarak tanınan koruma düzeyi, kısıtlamanın niteliği, müdahalenin derecesi ve ilgili haber veya görüşlerin türü de dâhil olmak üzere davanın özel koşullarına bağlı olacaktır.

135. Çevreci grupların veya aktivistlerin dağıtmak isteyecekleri bilgilerin genellikle hassas nitelikte olduğu göz önüne alındığında, koruma seviyesi kural olarak yüksek olacaktır. Bir örnek vermek gerekirse *Vides Aizsardzības Klubs /Letonya* davasında başvuru sahibi, yörenin belediye başkanının kıyı şeridine zarar veren inşaat çalışmalarını durdurmadığını iddia eden bir çevre derneğiydi. Belediye başkanı derneği dava etmişti. Letonya mahkemesi, derneğin iddialarını kanıtlamadığına hükmederek bir özür yayınlamasına ve belediye başkanına tazminat ödemesine karar vermişti. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, derneğin hassas bir konuya dikkat çekmeye çalıştığını kaydetmiştir. İlgili alanda uzmanlaşmış bir STK olarak başvuruda bulunan örgüt, kamusal bir "gözcü" rolünü yerine getirmekteydi. Demokratik bir toplumda bu tür bir dernek katılımının esastır. Mahkemeye göre, başvuruda bulunan örgüt, bir değer yargısına varan kişisel bir hukuk görüşünü ifade ediyordu. Dolayısıyla, bu değerlendirmenin doğruluğunu kanıtlaması istenemezdi. Mahkeme, demokratik bir toplumda, kural olarak, kamu makamlarının vatandaşların sürekli denetimine açık olduğunu ve iyi niyetle hareket etmek kaydıyla, herkesin kamuoyunun dikkatini hukuka aykırı olduğunu düşündüğü durumlara çekebilmesi gerektiğine karar vermiştir. Sonuç olarak, ulusal makamlara tanınan takdir yetkisine karşın, Mahkeme, başvuruda bulunan örgütün ifade özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar ile izlenen meşru amaç arasında makul bir orantılılık ilişkisi bulunmadığına hükmetmiştir. Dolayısıyla Mahkeme, bu davada 10. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

136. Mahkeme, *Verein gegen Tierfabriken/İsviçre*³²³ davasında, ulusal makamların bir hayvan koruma derneğinin reklamını kaydetmeyi reddetmesinin 10. Maddenin şartlarını karşılayıp karşılamadığını değerlendirmiştir. Başvuruda bulunan dernek, et endüstrisi tarafından hazırlanan çeşitli reklamlara karşılık olarak, başka şeylerin yanı sıra, küçük kafelerde demir parmaklıkları sinirle kemiren domuzların bulunduğu gürültülü bir ortamı gösteren bir televizyon reklamı hazırlamıştı. Dış ses, domuzların yetiştirildiği koşulları toplama kamplarına benzetiyor ve hayvanların ilaçlarla şişirildiğini ekliyordu. Film bir öğütü sona eriyordu: "Sağlığınız, hayvanlar ve çevre için daha az et yiyin!" Mahkeme, reklamın İsviçre'de yayınlanması için gerekli olan tescil işleminin yapılmamasının bir müdahale teşkil ettiğine hükmetmiş ve müdahalenin 10. Maddenin 2. paragrafında belirtilen şart aracılığıyla haklı gösterilip gösterilemeyeceğini değerlendirmiştir. Müdahalenin kanunla öngörülüp öngörülmediğini, meşru amaçlar gözetip gözetmediğini ve demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını incelemiştir.³²⁴ Bu bağlamda, kanun yeterince kesin, erişilebilir ve sonuçları öngörülebilir olmalıdır.³²⁵

³²² Örneğin, *The Observer and Guardian/Birleşik Krallık*, 26 Kasım 1991 tarihli karar, § 59.

³²³ *Verein gegen Tierfabriken/İsviçre*, 28 Haziran 2001 tarihli karar; *Verein gegen Tierfabriken /İsviçre*(No. *İsviçre*, 4 Ekim 2007 tarihli karar; *Verein gegen Tierfabriken/İsviçre* (No. 2), 30 Haziran 2009 tarihli karar.

gözetip gözetmediğini ve demokratik bir toplumda gerekli olup olmadığını incelemiştir.³²⁴ Bu bağlamda, kanun yeterince kesin, erişilebilir ve sonuçları öngörülebilir olmalıdır.³²⁵ Mahkeme, "demokratik bir toplumda.. gerekli olan" ifadesinin "acil bir sosyal ihtiyaç" anlamına geldiğinin altını çizmiştir.³²⁶ Mahkeme, reklamın içeriğinin ticari değil "siyasi" olması ve hayvanların korunmasına ve yetiştirilme biçimlerine ilişkin Avrupa'daki genel tartışmayla ilgili olması nedeniyle, kamu makamlarının reklamı yasaklayıp yasaklayamayacağına ilişkin takdir payının kapsamının daraldığına karar vermiştir. Bunun nedeni, burada söz konusu olanın belirli bir bireyin salt ticari çıkarları değil, genel yararı etkileyen bir tartışmaya dâhil olunmasıdır.³²⁷ Sonuç olarak, Mahkeme yasağı orantısız olarak değerlendirmiştir.

(c) Bununla birlikte, 10. Madde kapsamındaki haber alma özgürlüğü, kamu makamlarına çevreyle ilgili haberleri kendiliğinden toplama ve yayma yönünde genel bir yükümlülük yüklediği şeklinde yorumlanamaz.³²⁸

137. Guerra ve Diğerleri / İtalya³²⁹ davasında başvuru sahipleri (diğer hususların yanı sıra) yetkililerin fabrikanın tehlikeleri ve büyük bir kaza durumunda izlenecek prosedürler hakkında halkı bilgilendirmemesinin 10. Madde ile güvence altına alınan haber alma özgürlüğü haklarını ihlal ettiğinden şikâyetçiydi. Ancak Mahkeme, 10. Maddeden Devletlerin çevreyle ilgili haberleri kendiliğinden toplama, işleme ve yayma yükümlülüğüne sahip olduğu sonucunun çıkarılmayacağına hükmetmiştir. Böyle bir yükümlülüğün uygulanması, diğer hususların yanı sıra bu haberi nasıl ve ne zaman açıklayacaklarını ve kimlere açıklayacaklarını belirlemenin zorluğu nedeniyle kamu makamları için zor olacaktır.³³⁰ Bununla beraber, Mahkeme tarafından yorumlandığı şekliyle 10. Madde kapsamındaki haber alma özgürlüğü, kamu makamlarının bir kişinin başkalarının kendisine vermek istediği veya vermek isteyebileceği haberleri almasını kısıtlamasını yasaklamaktadır.

³²⁴ *Verein gegen Tierfabriken/İsviçre*, 28 Haziran 2001 tarihli karar, §§ 48-49.

³²⁵ *Verein gegen Tierfabriken/İsviçre*, 28 Haziran 2001 tarihli karar, §§ 55-57.

³²⁶ *Verein gegen Tierfabriken/İsviçre*, 28 Haziran 2001 tarihli karar, § 67.

³²⁷ *Verein gegen Tierfabriken/İsviçre*, 28 Haziran 2001 tarihli karar, §§ 70-71.

³²⁸ *Guerra ve Diğerleri/İtalya* [BD], § 53.

³²⁹ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında 79. paragraf

³³⁰ *Guerra ve Diğerleri/İtalya* [BD], § 51.

**Çevre ile ilgili konularda toplu olarak hareket
etmek için toplantı ve dernek kurma özgürlüğü**

(d) Barışçıl olarak toplanma ve dernek kurma özgürlüğü hakkı Sözleşmenin 11. Maddesi ile güvence altına alınmıştır. Bu hak, engellenmeksizin barışçıl toplanma hakkını ve çevre konuları gibi ortak bir çıkar alanında birlikte hareket etmek amacıyla tüzel kişilik (dernek) kurma hakkını da içermektedir. Kamu makamlarının çevreyle ilgili konularda barışçıl toplanma özgürlüğü ve örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanılmasına yönelik kısıtlamaları kanunla öngörülmesi, meşru bir amaç gözetmeli, demokratik bir toplumda gerekli ve gözetilen meşru amaçla orantılı olmalıdır. Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü hakkının kullanımı ile bir bütün olarak toplumun yararı arasında adil bir denge kurulmalıdır.

138. Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü ifade özgürlüğü ile yakından ilişkilidir. Mahkemenin görüşüne göre, 10. Madde, özel bir hüküm (*lex specialis*) olan 11. Madde ile karşılaştırıldığında genel bir hüküm (*lex generalis*) olarak değerlendirilmelidir.³³¹ Düşüncelerin korunması ve bunları ifade etme özgürlüğü, 11. Maddede yer alan toplanma ve örgütlenme özgürlüklerinin amaçlarından biridir.³³²

139. Mahkeme, barışçıl toplanma özgürlüğü ile ilgili olarak, bir toplantıya katılanların sadece kendi görüşlerini ifade etmeye değil, aynı zamanda bunu başkalarıyla birlikte yapmaya çalıştıkları gerçeğine önem vermiştir.³³³ Mahkeme, toplanma özgürlüğü hakkının demokratik bir toplumda temel bir hak olduğunu ve ifade özgürlüğü hakkı gibi böyle bir toplumun temellerinden biri olduğunu yinelemiştir. Bu nedenle, bu hak kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanmamalıdır. Mahkeme, kısıtlayıcı bir şekilde yorumlanmaması için, müstakil bir kavram olarak kabul ettiği toplanma kavramını formüle etmekten veya bu kavramı tanımlayacak kriterleri ayrıntılı bir şekilde sıralamaktan kaçınmıştır. Mahkeme, ilgili davalarda, toplanma özgürlüğü hakkının hem özel toplantıları hem de kamuya açık yerlerde, ister sabit ister yürüyüş şeklinde yapılan toplantıları kapsadığını; ayrıca, bu hakkın bireysel katılımcılar ve toplantıyı düzenleyen kişiler tarafından kullanılabileceğini belirtmiştir. Ayrıca, Sözleşmenin 11. Maddesinin yalnızca "barışçıl toplanma" hakkını koruduğunu, bu kavramın toplantıyı düzenleyenlerin ve o toplantıya katılan kişilerin şiddete yönelik niyetlerinin olduğu veya demokratik bir toplumun temellerini reddettiği toplantıları kapsamadığını vurgulamıştır.³³⁴

140. Örgütlenme özgürlüğü ise, belirli amaçlar peşinde koşan bir grup veya örgüt kurma veya bunlara üye olma hakkı ile ilgilidir.³³⁵ Bir derneğin 11. Maddenin koruması altına girebilmesi için özel hukuk niteliğinde olması gerekir.

³³¹ *Primov ve Diğerleri / Rusya* (Karar) (12 Haziran 2014), AİHM Başvuru No. 17391/06, § 91.

³³² *Özgürlük ve Demokrasi Partisi (ÖZDEP) / Türkiye* (Karar) (8 Aralık 1999), AİHM Başvuru No. 23885/94, § 37.

³³³ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 'Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 11. Maddesi Rehberi' (31 Ağustos 2020 tarihinde güncellenmiştir), s. 7, § 9.

³³⁴ *Navalnyy / Rusya* (Karar) (15 Kasım 2018), AİHM Başvuru No. 29580/12, § 98.

³³⁵ *McFeeley/Birleşik Krallık* (Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Kararı) (15 Mayıs 1980), Başvuru No. 8317/78, § 114.

Ancak, Akit Devletler "kamu" veya "yarı-idari" sınıflandırmasını kendi takdirlerine göre kullanabilselerdi, bu durum Sözleşmenin amacı ve hedefi ile bağdaşmayan sonuçlara yol açabilirdi.³³⁶ Bu nedenle, dernek kavramı bağımsız bir kapsama sahiptir: ulusal hukuktaki nitelendirme sadece göreceli bir anlama sahiptir ve sadece basit bir başlangıç noktası teşkil eder.³³⁷ Mahkeme içtihadına göre, bir derneğin özel ya da kamusal olarak kabul edilip edilmeyeceğini belirleyen kriterler şunlardır: bireyler tarafından ya da yasa koyucu tarafından kurulması, Devlet yapılarına entegre olup olmaması, idari, normatif ve disiplin ayrıcalıklarının varlığı ya da yokluğu ve genel yarara yönelik bir amaç güdüp gütmemesi.³³⁸

141. Zeleni Balkani / Bulgaristan davası, kâr amacı gütmeyen bir Bulgar çevre koruma örgütü tarafından yapılan bir başvuru ile ilgilidir.³³⁹ Başvuruda bulunan örgüt, Filibe Belediyesinin 19 Nisan 2000 tarihinde yapılması planlanan bir mitingi yasaklaması nedeniyle barışçıl toplanma özgürlüğü hakkına hukuka aykırı bir müdahale olduğunu iddia ediyordu.³⁴⁰ Başvuruda bulunan örgüt, bir gün önce belediyeyi, belediye önünde halka açık bir miting düzenleme niyetinden haberdar etmişti. Mitingin amacı belediyenin eylemlerini protesto etmek ve önemli alüvyon ağaçlarını ve nesli tükenmekte olan nadir kuşların yaşam alanlarını yok etmesinden dolayı nehirdeki bitki örtüsünün düzensiz bir şekilde sökülüp yok edilmesinin durdurulmasını talep etmekte.³⁴¹ Ancak belediye, başvuruda bulunan örgüte mitinge izin vermeyeceğini bildirmişti.³⁴² Yerel mahkeme, belediye tarafından konulan yasağın Toplantı ve Yürüyüş Kanunu hükümlerini ihlal ettiğini tespit etmesine karşın,³⁴³ barışçıl toplanma özgürlüğü hakkının ihlal edildiğini kabul etmemiş ve bu ihlalin telafi edilmesini de sağlamamıştı.³⁴⁴ Mahkeme, yerel mahkeme bir ihlal olduğunu tespit ettiğinden, söz konusu yasağın, başvuruda bulunan örgütün barışçıl toplanma özgürlüğü hakkının kullanılmasına, Sözleşmenin 11. Maddesinin ikinci fıkrası anlamında "kanunla öngörülmemiş" bir müdahale teşkil ettiğine karar vermiştir.³⁴⁵

142. Koretskyy ve Diğerleri / Ukrayna davası, "Bereznyak'taki Yabani (Yerli) Doğal Alanların Korunması için Sivil Komite" adlı bir dernek kuran başvuru sahipleriyle ilgiliydi.³⁴⁶ Başvuru sahipleri, yetkililerin derneklerini tescil etmeyi reddetmesi nedeniyle Sözleşmenin 11. Maddesi kapsamındaki haklarının ihlal edildiğinden şikâyet etmekteydi.³⁴⁷ Derneğin görevleri ve faaliyet alanları arasında, diğerlerinin yanı sıra, bilgi toplama ve Bereznyaky'nin yerel doğası ve şehirlerin ve doğal sistemlerin bir arada var olmasıyla ilgili dünya deneyimi hakkında çalışmalar yapma, halka açık bir veri tabanı oluşturma, kültürel, eğitimsel faaliyetler ve yayıncılık faaliyetleri yürütme, doğal ekosistemlerin korunmasıyla ilgili sorunları ele almak için yerel ve resmi makamlarla iletişim kurma yer alıyordu.³⁴⁸ Başvuru sahipleri, 27 Temmuz 2000 tarihinde, Sivil

³³⁶ *Chassagnou ve Diğerleri / Fransa* (Karar) (29 Nisan 1999), AİHM Başvuru No. 25088/94, § 100

³³⁷ *Schneider/Lüksemburg* (Karar) (10 Temmuz 2007), AİHM Başvuru No. 2113/04, § 70.

³³⁸ *Mytilinaios ve Kostakis/Yunanistan* (Karar) (3 Aralık 2015), AİHM Başvuru No. 29389/11, § 36.

³³⁹ *Zeleni Balkani / Bulgaristan* (Karar) (12 Nisan 2000), AİHM Başvuru No. 63778/00, § 1.

³⁴⁰ a.g.e. § 4.

³⁴¹ a.g.e. § 8.

³⁴² a.g.e. § 9.

³⁴³ a.g.e. § 19.

³⁴⁴ a.g.e. § 33.

³⁴⁵ a.g.e. § 38.

³⁴⁶ *Koretskyy ve Diğerleri / Ukrayna* (Karar) (3 Nisan 2008), AİHM Başvuru No. 40269/02, § 5.

³⁴⁷ a.g.e. § 25.

³⁴⁸ a.g.e. § 7.

Komitenin Devlet tarafından tescil edilmesi için, ana sözleşmesinin bir kopyasıyla birlikte Kiev Şehri Adalet Bakanlığına başvuruda bulunmuştu.³⁴⁹ Ancak, başvuru ve ana sözleşme başvuru sahiplerine iade edilmiş ve metinde değişiklik yapmaları tavsiye edilmişti.³⁵⁰ Başvuru sahipleri, metni gereken şekilde değiştirmiş ve dernek sözleşmesini yeniden sunmuştu. Bununla birlikte, Belediye 18 Eylül 2000 tarihinde başvuru sahiplerine, ana sözleşmenin hazırlanmadığı gerekçesiyle Sivil Komiteyi kaydetmeyi reddettiğini bildirmişti.³⁵¹ Başvuru sahipleri, dernek kurma haklarının ihlal edildiğini belirterek bölge mahkemesi nezdinde şikâyetle bulunmuştu.³⁵² Ancak hem bölge mahkemesi hem de temyiz mahkemesi başvuranların şikâyetini reddetmişti.³⁵³ Mahkeme, Hükümetin derneği tescil etmeyi reddetmesine dayanak teşkil eden hükümleri incelediğinde, derneklerin tescilini düzenleyen kanunun yeterince "öngörülebilir" olamayacak kadar muğlak olduğunu ve belirli bir derneğin tescil edilip edilmeyeceğine karar verirken yetkililere aşırı geniş bir takdir yetkisi tanıdığını kaydetmiştir.³⁵⁴ Mahkeme ayrıca, Hükümetin müdahalenin gerekliliği konusundaki temel iddiasının, Devletin kendi topraklarındaki STK'ların faaliyetlerini bağımsız olarak düzenleme hakkına sahip olduğu yönünde olduğunu kaydetmiştir. Hükümete göre, Sivil Komitenin tescilinin reddedilmesi, derneklerin Devlet tarafından tescil edilmesi sisteminin iyi işlemlerini sağlamak için gerekliydi.³⁵⁵ Mahkeme, somut davada ne mahkeme kararlarının ne de Hükümetin görüşlerinin, mevcut kısıtlamaların gerekliliğine ilişkin bir açıklama ya da hatta bir gösterge içermediğini müşahade etmiştir.³⁵⁶ Mahkeme, dava dosyasında yer alan belgelerin, Sivil Komitenin barışçıl ve tamamen demokratik amaç ve faaliyetler peşinde olduğunu gösterdiğini ve derneğin amaçlarına ulaşmak için şiddet içeren veya demokratik olmayan yollara başvuracağına dair hiçbir emare bulunmadığını tespit etmiştir. Bununla birlikte, yetkililer, başvuru sahipleri üzerindeki etkisi bakımından, başvuru sahiplerinin derneğin ana faaliyetlerine başlamasını bile engelleyecek kadar ileri giden radikal bir tedbir başvumuştur.³⁵⁷ Dolayısıyla Mahkeme, 11. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

143. Costel Popa / Romanya davasında, başvuru sahibi, mahkemelerin kısıtlama için ilgili ve yeterli gerekçeler sunmadığını ileri sürerek, örgütlenme özgürlüğü hakkının ihlal edildiğinden şikâyetçi olmuştu.³⁵⁸ Başvuru sahibi, başkalarıyla birlikte "EcoPolis" derneğini kurmuş ve derneğin tescil edilmesi ve tüzel kişilik kazanması için Bükreş Bölge Mahkemesi nezdinde işlem başlatmıştı.³⁵⁹ Derneğin amacı, sürdürülebilir kalkınma ilkelerini Romanya'da kamu politikası düzeyinde açıkça tanımlanmış çok sayıda hedef ve faaliyet aracılığıyla teşvik etmektir.³⁶⁰ Bölge mahkemesi başlangıçta derneğe tüzel kişilik tanımış ve tesciline karar vermiş olsa da, savcılık derneğin ilan edilen amaçlarının siyasi bir partiye ait olduğunu belirterek temyiz başvurusunda bulunmuştu.³⁶¹ Ancak siyasi partiler, derneklerin tescilini düzenleyen iç hukuk hükmü kapsamında tescil edilemiyordu. Ülke mahkemesi temyiz başvurusunu kabul etmiş ve örgütün tescil talebini reddetmişti.³⁶²

³⁴⁹ a.g.e.ş 6.

³⁵⁰ a.g.e.ş 8.

³⁵¹ a.g.e.ş 10.

³⁵² a.g.e.şş 12, 13.

³⁵³ a.g.e.ş 15.

³⁵⁴ a.g.e.ş 48.

³⁵⁵ a.g.e.ş 50.

³⁵⁶ a.g.e.ş 52.

³⁵⁷ a.g.e.ş 54.

³⁵⁸ *Costel Popa/Romanya* (Karar) (26 Nisan 2016), AİHM Başvuru No. 47558/10, § 3.

³⁵⁹ a.g.e.ş 6.

³⁶⁰ a.g.e.ş 7.

³⁶¹ a.g.e.şş 8, 9.

³⁶² a.g.e.ş 10.

Mahkeme, söz konusu müdahalenin kanunla öngörüldüğünü kabul etmekle birlikte,³⁶³ yapılan müdahalenin, başka bir ifadeyle derneğin tescilinin reddedilmesinin, "acil bir sosyal ihtiyaç" ve "izlenen meşru amaçlarla orantılı" olmadığına hükmetmiştir.³⁶⁴ Mahkeme, ilk derece mahkemesinin derneğin tescil başvurusuna ilişkin herhangi bir usulsüzlük tespit etmediğini ve bu nedenle başvuruya izin verdiğini kaydetmiştir. Cumhuriyet Savcılığı tarafından yapılan temyiz başvurusunun ardından, son derece mahkemesi başvuruda bazı usulsüzlükler tespit etmişti. Bununla birlikte, dava dosyasında bulunan deliller, başvuru sahibinin bu usulsüzlükleri düzeltmesi için mahkemeye çağrıldığını ya da kendisinden yazılı olarak talepte bulunulduğunu göstermiyordu. Ulusal kanunun derneklere tescil sürecindeki usulsüzlükleri düzeltme şansı vermeyi amaçladığı göz önünde bulundurulduğunda, son derece mahkemesinin başvuru sahibine süre tanımaksızın ya da mahkeme tarafından tespit edilen eksiklikleri giderme fırsatı vermeksizin tescil başvurusunu reddetme kararı kanunun amacına ve ruhuna aykırıydı.³⁶⁵ Mahkeme ayrıca, derneğin kurucu üyelerinin bu derneği fiili bir siyasi parti olarak kullanma niyeti taşıdığına dair herhangi bir kanıt bulunmadığını tespit etmiştir.³⁶⁶ Dolayısıyla Mahkeme, yetkililerin EcoPolis derneğinin tescilini reddetmek için ileri sürdükleri gerekçelerin "acil bir sosyal ihtiyaç" tarafından yönlendirilmediğini, ikna edici ve zorlayıcı olmadığını değerlendirmiştir. Sonuç olarak, daha dernek faaliyete başlamadan önce alınan, derneğin tescilinin reddedilmesi gibi radikal bir tedbir, izlenen amaçla orantısız görünmektedir³⁶⁷ ve demokratik bir toplumda böyle bir tedbir gerekli görülmez.³⁶⁸ Bu nedenle, Sözleşmenin 11. Maddesi ihlal edilmiştir.³⁶⁹

---

³⁶³ a.g.e. § 34.

³⁶⁴ a.g.e. § 45.

³⁶⁵ a.g.e. § 40.

³⁶⁶ a.g.e. § 41.

³⁶⁷ a.g.e. § 45.

³⁶⁸ a.g.e. § 46.

³⁶⁹ a.g.e. § 47.

(e) Bununla birlikte, Sözleşmenin 2. ve 8. Maddeleri, belirli durumlarda çevresel konularla ilgili olarak bilgiye erişim hakkının sağlanması için kamu makamlarına özel bir pozitif yükümlülük getirebilir.³⁷⁰

(f) Bilgiye erişimin sağlanmasına yönelik bu yükümlülük, genel olarak, kamu makamlarının 2. Madde kapsamındaki yaşam hakkı veya 8. Madde kapsamındaki özel ve aile hayatına ve meskene saygı hakkı tehdit altında olan kişilere bilgi sağlama yönündeki pozitif yükümlülükleri ile tamamlanmaktadır. Mahkeme, Devletin sorumluluğu altındaki tehlikeli faaliyetler özelinde, halkın bilgi edinme hakkına özel bir vurgu yapılması gerektiğini tespit etmiştir.³⁷¹ Mahkeme ayrıca, Devletlerin 2. Maddeye dayanarak, doğal afetler de dâhil olmak üzere "yaşamı tehdit eden acil durumlar" hakkında halkı yeterince bilgilendirmekle yükümlü olduğuna karar vermiştir.³⁷²

144. Mahkeme, bir önceki ilke altında da belirtildiği üzere, *Guerra ve Diğerleri / İtalya*³⁷³ davasında 10. Maddenin uygulanamayacağını çünkü bu maddenin temelde kamu makamlarının bir kişinin başkalarının kendisine vermek istediği veya vermek isteyebileceği haberleri almasını kısıtlamasını yasakladığını belirtmiştir. Ancak Mahkeme bu davada, başvuru sahiplerinin fabrikanın yakınında yaşamaya devam etmeleri halinde kendilerinin ve ailelerinin maruz kalabileceği riskleri değerlendirmelerini sağlayacak bilgilerin sunulmaması nedeniyle 8. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.³⁷⁴

145. Benzer şekilde, yetkililerin gerekli sağlık ve çevre standartlarını karşılamayan bir altın madenin işletme ruhsatının süresini uzattığı *Tatar / Romanya* davasında Mahkeme, ulusal makamların yakındaki yerleşim yerlerinde yaşayan köylüleri potansiyel sağlık riskleri ve çevresel etkiler konusunda yeterince bilgilendirip bilgilendirmediğini incelemiştir.³⁷⁵

146. Mahkeme, *Öneriyıldız/Türkiye*³⁷⁶ davasında, yaşamın risk altında olduğu durumlarda bilgi edinme hakkına ilişkin olarak, *Guerra ve Diğerleri* davasında 8. madde kapsamında geçerli olduğunutespit ettiği şartların benzerlerinin 2. Madde kapsamında da geçerli olduğu ve bu bağlamda halkın bilgi edinme hakkına özel bir vurgu yapılması gerektiği kanaatine varmıştır. Daha da önemlisi, Mahkeme, *Guerra ve Diğerleri / İtalya* kararında öngörülen bilgilendirme yükümlülüğünün kapsamını netleştirmiştir. Mahkeme, başvuru sahiplerinin fiziksel bütünlüklerine ya da özel hayatlarına yönelik "gerçek ve yakın tehlikeler" söz konusu olduğunda bilgilendirme yükümlülüğünün var olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, başvuru sahibinin başta sağlık riskleri olmak üzere bazı riskleri değerlendirebilecek konumda olmasının, kamu makamlarını başvuru sahibini önceden bilgilendirme yükümlülüğünden muaf tutmayacağına hükmetmiştir. Bu nedenle, Mahkeme 2. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme bu davada, idari makamların, bazı gecekondu bölgelerinde yaşayanların, belediyeye ait çöp sahasındaki eksiklikler nedeniyle hem fiziksel bütünlükleri hem de yaşamları açısından gerçek ve yakın bir riskle karşı karşıya olduklarını bildiği veya bilmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

³⁷⁰ *Öneriyıldız/Türkiye* [BD], § 90; *Guerra ve Diğerleri/İtalya* [BD], § 60.

³⁷¹ *Öneriyıldız/Türkiye* [BD], § 90.

³⁷² *Budayeva ve Diğerleri /Rusya*, 22 Mart 2008 tarihli karar.

³⁷³ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında 79. paragraf

³⁷⁴ *Guerra ve Diğerleri/İtalya* [BD], § 60.

³⁷⁵ *Tatar/Romanya*, 27 Ocak 2009 tarihli karar, §§ 101 ve 113.

³⁷⁶ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında 127. paragraf *Öneriyıldız/Türkiye* [BD], § § 67 ve 84-87.

Yetkililer, bu durumu düzeltmemenin yanı sıra, bu bölgede yaşayanları potansiyel sağlık ve çevresel riskler konusunda bilgilendirme görevlerini de yerine getirmemişlerdir; oysa böyle bir bilgilendirme, başvuru sahibinin kendisinin ve ailesinin karşı karşıya olduğu ciddi tehlikeleri, Devlet kaynaklarını gerçekçi olmayan bir şekilde kullanmadan değerlendirebilmesini sağlayabilirdi. Bununla birlikte Mahkeme, kamu makamları haber alma hakkına saygı gösterse bile, risklerden kaçınmak için daha pratik önlemler alınmadığı sürece, bunun Devleti 2. Madde kapsamındaki sorumluluklarından kurtarmaya yetmeyebileceğini de belirtmiştir.

147. Mahkeme bu görüşünü Budayeva ve Diğerleri / Rusya³⁷⁷ kararında da teyit etmiştir. Bununla beraber, Devletin kendi yetki alanındaki kişilerin hayatlarını koruma yükümlülüğünün maddi ve usule ilişkin boyutları bulunduğunu ve diğer hususların yanı sıra, sadece düzenleyici tedbirler alma ve hayati tehlike arz eden acil durumlarda meydana gelen her türlü ölüm olayının yeterince oluşturulmasını sağlama yükümlülüğünün değil, aynı zamanda hayati tehlike arz eden acil durumlar hakkında kamuoyunu yeterince bilgilendirme yükümlülüğünün de pozitif bir yükümlülük olduğunu eklemiştir. Bu davada yetkililer, çamur kayması olasılığına ilişkin bilgileri halkla paylaşmamıştı. Bu durum Brândușe/ Romanya davasında da teyit edilmiştir.

378

(g) Bilgiye erişim bireyler için önemlidir çünkü bilgiye erişmek korkularını yatıştırabilir ve maruz kalabilecekleri çevresel tehlikeyi değerlendirmelerini mümkün kılar.

148. McGinley ve Egan/Birleşik Krallık davasında, başvuru sahipleri, İngiliz Hükümetinin Pasifik'te nükleer denemeler yaptığı sırada askerlik yapmaktaydı. Başvuru sahipleri, bu testlere ilişkin kayıtların açıklanmamasının 8. Madde kapsamındaki haklarını ihlal ettiğini, zira kayıtların, bu testlerin sağlıkları açısından olası sonuçlarını değerlendirebilmeleri için tehlikeli düzeyde radyasyona maruz kalıp kalmadıklarını belirlemelerini sağlayacağını ileri sürüyordu. Mahkeme, başvuru sahiplerinin korkularını yatıştırabilecek ya da maruz kaldıkları tehlikeyi değerlendirmelerini sağlayabilecek bilgiye erişim meselesinin, özel ve aile hayatlarıyla 8. Madde kapsamında bir sorun oluşturacak kadar yakından bağlantılı olduğu gerekçesiyle 8. Maddenin uygulanabilir olduğuna karar vermiştir. Mahkeme ayrıca, bir hükümetin insan sağlığı üzerinde gizli olumsuz sonuçları olabilecek tehlikeli faaliyetlerde bulunması halinde, 8. Madde kapsamında özel ve aile hayatına saygı gösterilmesinin, bu tür faaliyetlere dâhil olan kişilerin ilgili ve uygun tüm bilgileri alabilmesini sağlayan etkili ve erişilebilir bir prosedürün oluşturulmasını gerekli kıldığına karar vermiştir.³⁷⁹ Ancak bu davada Mahkeme, başvuru sahiplerinin, testler sırasında buldukları bölgelerdeki radyasyon seviyeleri hakkında kendilerini bilgilendirecek ve bu konuda kendilerine güven verebilecek bazı belgeleri talep etmek için gerekli adımları atmadıklarını tespit etmiştir.³⁸⁰ Mahkeme, Devletin belge talebinde bulunmak için bir prosedür sunarak 8. Madde kapsamındaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirdiği ve bu nedenle bu hükmün ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.³⁸¹

³⁷⁷ Budayeva ve Diğerleri/Rusya, §§ 131-132.

³⁷⁸ Brândușe/Romanya, 7 Nisan 2009 tarihli karar (sadece Fransızca olarak mevcuttur), § 63.

³⁷⁹ McGinley ve Egan / Birleşik Krallık (Karar) (9 Haziran 1998), AİHM Başvuru No. 10/1997/794/995-996, § 101.

³⁸⁰ a.g.e. § 102.

³⁸¹ a.g.e. §§ 102, 103.

149. Mahkeme, Roche / Birleşik Krallık davasında, Devletin, başvuru sahibinin İngiliz silahlı kuvvetlerinin himayesinde yürütülen zehirli gaz testlerine katıldığı sırada maruz kaldığı riskleri değerlendirmesine olanak tanıyacak tüm ilgili ve uygun bilgilere erişimini sağlayacak etkili ve erişilebilir bir prosedür sağlama pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediğine karar vermiştir.³⁸² Başvuru sahibi, 1994 ve 2001 yılları arasında, defalarca tıbbi kayıtlara ve kendisi üzerinde yapılan testlere ilişkin raporlara ulaşmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştı. Savunma Bakanlığına ve Dışişleri Bakanlığına çok sayıda mektup yazmış ve sonunda dava açmıştı. Her ne kadar mahkeme sonunda Dışişleri Bakanına belgeleri başvuru sahibine göstermesi talimatını vermiş olsa da, Bakan bilimsel ve tıbbi kayıtlara ilişkin talebe kesin bir cevap veremeyeceğini belirtmişti. Mahkeme, bu durumun, başvuru sahibinin Sözleşmenin 8. Maddesi uyarınca maruz kaldığı riskler hakkında bilgilendirilme hakkının ihlali olduğuna karar vermiştir. Açıklama yükümlülüğü vardır ve bireyler bu açıklamayı uzun ve karmaşık davalar yoluyla elde etmeye mecbur bırakılmamalıdır.³⁸³

150. Mahkeme, Guerra ve Diğerleri / İtalya davasında, başvuru sahiplerinin, yakınlarda bulunan bir fabrikada meydana gelebilecek bir kaza durumunda özellikle tehlikeye maruz kalacak bir kasabada yaşamaya devam etmeleri halinde kendilerinin ve ailelerinin karşılaşabileceği riskleri değerlendirmelerini sağlayacak temel bilgilere erişemediklerini açıkça belirtmiştir. Mahkeme, İtalyan makamlarının, fabrikanın tehlikeleri hakkında ilgili bilgileri iletmedikleri için başvuranların 8. Maddeden doğan haklarını güvence altına almadığı sonucuna varmıştır. Mahkeme daha genel olarak, halkın araştırmaların sonuçlarına ve maruz kaldıkları tehlikeyi değerlendirebilmelerini sağlayacak bilgilere erişiminin önemini vurgulamıştır.³⁸⁴ Mahkeme Giacomelli/İtalya,³⁸⁵ Tatar /Romanya,³⁸⁶ ve Lemke/Türkiye davalarında da aynı şekilde karar vermiştir.³⁸⁷

151. Vilnes ve Diğerleri/Norveç davasında başvuru sahipleri, 1965-1990 yılları arasında devam eden ve "öncü dönem" olarak adlandırılan dönemde, Norveç Kıta Sahanlığında sondaj yapan petrol şirketleri için Kuzey Denizinde yapılan (test) dalışları sonucunda sakat kalan eski dalgıçlardı. Başvuru sahipleri, diğer iddiaların yanı sıra, Devletin, dalgıçların hayatlarının kaçınılabilecek bir riske girmesini önlemek için gerekli tedbirleri almadığını ve dalış şirketlerinin fazla hızlı dekompresyon tabloları kullanmasına olanak sağladığını ileri sürüyordu.³⁸⁸ "Dalış / dekompresyon tabloları" olarak adlandırılan bu tablolar, yol dalgıcın belirli derinliklere ulaştıktan sonra, çevredeki su basıncına sağlık sorunlarına yol açmadan uyum sağlayabilmesi için ne kadar süre içinde yukarı çıkması gerektiğini gösterir. Ancak dalış şirketleri işçilik maliyetlerini düşürmek için daha kısa dekompresyon süresi kullanmış ve buna bağlı olarak dalış tablolarına gizli bilgi muamelesi yapmıştı.³⁸⁹ Mahkeme, dekompresyon tablolarının kişisel sağlık riskinin değerlendirilmesi için gerekli bilgileri içerdiğini kaydetmiştir.³⁹⁰ Ancak ilgili Devlet kurumları, dalış şirketlerine münferit dalış operasyonları yapma yetkisi vermeden önce bu operasyonların güvenliğini değerlendirmek için dalış tablolarının hazırlanmasını talep etmemiş ve bu yüzden dalış şirketlerinin yetkililer karşısında hesap verme sorumluluğu çok az olmuştur.³⁹¹

³⁸² Roche / Birleşik Krallık (Karar) (19 Ekim 2005), AİHM Başvuru No. 32555/96, § 167.

³⁸³ a.g.e. § 165.

³⁸⁴ Taşkın ve Diğerleri/Türkiye, § 119.

³⁸⁵ Giacomelli/İtalya, 2 Kasım 2006 tarihli karar, § 83.

³⁸⁶ Tatar/Romanya, § 113.

³⁸⁷ Lemke/Fransa, § 41.

³⁸⁸ Vilnes ve Diğerleri/Norveç (Karar) (5 Aralık 2013), AİHM Başvuru no. 52806/09 ve 22703/10, § 179

³⁸⁹ a.g.e. § 80.

³⁹⁰ a.g.e. § 240.

Mahkeme, yetkililerin dalış operasyonlarına izin verme ve bu tür operasyonların güvenliğini koruma görevinin yanı sıra, o dönemde vurgun yemenin uzun vadeli etkileri konusunda bilimsel bir fikir birliğinin bulunmamasının ve bu konulardaki belirsizliğin çok ihtiyatlı bir yaklaşım benimsenmesi gerektirdiğini belirtmiştir. Bu nedenle Mahkemeye göre, yetkililerin, şirketlerin kullanılan dalış tablolarının yanı sıra dalgıçların güvenliği ve sağlığına ilişkin endişeleri konusunda tam bir şeffaflık içinde olmasını sağlamak için önlem alması yerinde olurdu; zira bu bilgiler, dalgıçların sağlıklarına yönelik riski değerlendirebilmeleri ve söz konusu risklere yönelik bilgilendirilmiş onay verebilmeleri için ihtiyaç duydukları temel bilgileri teşkil etmekteydi. Devlet bunu yapmayarak, başvuru sahiplerinin özel hayatına saygı gösterilmesi hakkını güvence altına alma yükümlülüğünü yerine getirmemiş olup, bu durum Sözleşmenin 8. Maddesinin ihlali olarak değerlendirilmiştir.³⁹²

(h) Mahkeme ayrıca, bilgi sağlamak için kullanılan prosedürlerin oluşturulmasına ilişkin kriterler de belirlemiştir. Mahkeme, kamu makamlarının sağlığa yönelik olumsuz riskler taşıdığını bildikleri tehlikeli faaliyetler yürüttüklerinde, bireylerin ilgili ve uygun tüm bilgileri almalarını sağlayacak etkili ve erişilebilir bir prosedür oluşturmaları gerektiğine hükmetmiştir.³⁹³ Ayrıca, çevresel etkiler ve sağlık üzerindeki etkilerin değerlendirilmesi yapıyorsa, halk bu çalışmaların sonuçlarına erişebilmelidir.³⁹⁴

152. Mahkeme, *Brândușe / Romanya* davasında, hükümetin, başvuru sahibi de dâhil olmak üzere, bir çöp sahasının yakınında bulunan cezaevindeki mahpusların, maruz kaldıkları sağlık risklerinin değerlendirilebileceği çevresel çalışmaların sonuçlarına ve bilgilere uygun bir şekilde erişebilmelerini sağlamak için yetkililerce ne gibi tedbirler alındığını açıklamadığını kaydetmiştir.³⁹⁵ Sonuç olarak Mahkeme, kısmen yetkililerin başvuranın bilgiye erişim hakkını güvence altına almamasına dayanarak 8. Maddenin ihlali edildiğine hükmetmiştir.

153. Benzer şekilde, Mahkeme, bir atık arıtma tesisiyle ilgili olan *Giacomelli - İtalya*,³⁹⁶ davasında ve bir altın madeninin işletilmeyle ilgili olan *Lemke/Türkiye*³⁹⁷ davalarında, hükümetin çevre ve ekonomi politikasıyla ilgili karmaşık konulara ilişkin karar alma sürecinde öncelikle uygun araştırma ve incelemelerin yapılması gerektiğine işaret etmiştir. Halkın bu tür çalışmaların sonuçlarına ve maruz kaldıkları tehlikeyi değerlendirebilmelerini sağlayacak bilgilere erişmesi kuşkusuz büyük önem taşımaktadır.³⁹⁸

³⁹¹ a.g.e. § 238.

³⁹² a.g.e. § 244.

³⁹³ *McGinley ve Egan / Birleşik Krallık*, 9 Haziran 1998 tarihli karar, §§ 97 ve 101.

³⁹⁴ *Brândușe/Romanya*, 7 Nisan 2009 tarihli karar, § 63.

³⁹⁵ *Brândușe/Romanya*, 7 Nisan 2009 tarihli karar, §§ 63 ve 74. Benzer şekilde *Guerra ve Diğerleri/İtalya* [BD], § 60.

³⁹⁶ *Giacomelli/İtalya*, 2 Kasım 2006 tarihli karar, § 83. ³⁰⁶ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında § 95

³⁹⁷ *Lemke/Türkiye*, 5 Haziran 2007 tarihli karar. ³⁰⁶ Bu davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabında §

98

³⁹⁸ *Giacomelli / İtalya*, § 83 ve *Lemke / Türkiye*, § 41.

154. Mahkeme, Brincat ve Diğerleri / Malta davasında, Hükümetin bir gemi tamirhanesinde çalışan işçileri asbeste maruz kalmalarının etkilerinden korumak için yeterli tedbirler almaması ve işçilerin sağlığına ve yaşamına yönelik riskleri değerlendirebilmeleri için yeterli bilgi vermemesi nedeniyle Sözleşmenin 2. ve 8. Maddelerinin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, özellikle başvuru sahiplerinin işyerindeki asbest durumu hakkında hiçbir bilgi toplanmadığını, çalışma yapılmadığını veya rapor hazırlanmadığını kaydetmiştir. Ayrıca, Hükümet, aslında, başvuru sahiplerinin herhangi bir genel bilgiye erişebildiğini veya bu bilgilerin kendilerine sunulduğunu dahi iddia etmiyordu. Bunun yerine, Sözleşmeden kaynaklanan yükümlülüklerden habersiz görünen Hükümet, başlangıçta bilgi vermenin kendi sorumluluğu olmadığını ve böyle bir çalışma ortamında bulunan herkesin her halükarda ilgili tehlikelerin tamamen farkında olacağını değerlendirmeyi tercih ediyordu. Mahkeme, çalışma ortamında bulunan herkesin her halükarda ilgili tehlikelerin tamamen farkında olacağı savının, Hükümetin (işveren olmasına ve dolayısıyla böyle bir ortamı iyi tanınmasına karşın) tekrar tekrar ileri sürdüğü ve uzun süre boyunca tehlikenin farkında olmadığı iddiasıyla taban tabana zıt olduğu kanaatine varmıştır. Bu itibarla, başvuru sahiplerine gemi onarım tersanesinde çalıştıkları dönemde yeterli bilgi verilmemiş veya bu bilgilere erişim imkânı sağlanmamıştır,³⁹⁹ ki bu durum Sözleşmenin ilgili Maddelerine aykırıdır.

155. Tatar/Romanya davasında,⁴⁰⁰ davasında, Mahkemenin altın madeninین işletilmesine verilen uzun süreli iznin, yetkililerin 8. Maddeden kaynaklanan yükümlülüklerine uygun olup olmadığına karar vermesi gerekiyordu. Mahkeme, bilgiye erişim hakkı ile ilgili olarak, kamuya açık tartışmalara ilişkin ulusal mevzuata uyulmadığını, zira bu tartışmalara katılanların, şirkete faaliyet izni verilmesine ilişkin itiraz edilen kararın dayandırıldığı çalışmanın sonuçlarına erişemediğini kaydetmiştir. İlginç bir şekilde, Mahkeme bu davada bir kez daha uluslararası çevre standartlarına atıfta bulunmuştur. Mahkeme, çevresel konularda bilgiye erişim, çevresel karar verme sürecine halkın katılımı ve yargıya başvuru haklarının Aarhus Sözleşmesinde⁴⁰¹ yer aldığına ve Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin endüstriyel tehlikelere ilişkin 1430 (2005) sayılı kararının etkilerinden birinin de Devletlerin bu alanda bilgi yayma yükümlülüğünü genişletmek olduğuna işaret etmiştir.⁴⁰²

156. Mahkeme, buna benzer bir şekilde Di Sarno ve Diğerleri / İtalya davasında da Aarhus Sözleşmesine atıfta bulunmuştur. Mahkeme bu davada, Sözleşmenin 8. Maddesinin esasa ilişkin kısmı uyarınca, Devletin Campania'daki atık toplama, arıtma ve bertaraf hizmetlerinin düzgün bir şekilde yürütülmesini sağlamak için yeterli adımları atmadığına hükmetmiştir¹³⁷ Mahkeme, Devletin 8. Maddenin usule ilişkin yönünde de ihlal edip etmediğini incelerken, halkın kişilerin maruz kaldığı riskleri değerlendirmesini sağlayan bilgilere erişmesine özel önem verdiğini hatırlatmıştır. Mahkeme, İtalya'nın da onayladığı Aarhus Sözleşmesinin 5 inci maddesinin 1 inci fıkrasının (c) bendinin, her bir Tarafı "İnsan faaliyetleri nedeniyle ya da doğal nedenler sonucunda insan sağlığına ya da çevreye yönelik bir tehdit oluştursa halkın bu tehdidi önlemek ya da bu tehdit nedeniyle oluşan zarar azaltmak için alınacak önlemlerle ilgili kamu otoritesinin sahip olduğu bilgilerin tümünü etkiye maruz kalan bireylere anında ve gecikme olmaksızın dağıtmak" ile yükümlü kıldığını kaydetmiştir. Bununla birlikte, sivil acil durum planlama dairesi 2005 ve 2008 yıllarında durumla ilgili yaptığı çalışmaları kamuoyuna açıklamış bulunduğundan, Mahkeme, İtalyan makamlarının, başvuru sahipleri de dâhil olmak üzere ilgili kişileri, Campania'da yaşamaya devam ederek maruz kaldıkları potansiyel riskler hakkında bilgilendirme görevini yerine getirdiğini tespit etmiştir.

³⁹⁹ *Brincat ve Diğerleri / Malta* (Karar) (24 Temmuz 2014), AİHM Başvuru No. 60908/11, § 114.

⁴⁰⁰ *Tatar/Romanya*, 27 Ocak 2009 tarihli karar.

⁴⁰¹ 25 Haziran 1998 tarihinde Danimarka'nın Aarhus kentinde kabul edilen Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi

⁴⁰² *Tatar/Romanya*, §§ 93, 101, 113-116 ve 118.

⁴⁰³ *Di Sarno ve Diğerleri/İtalya* (Karar) (10 Ocak 2012), AİHM Başvuru No. 30765/08, § 107.

Bu nedenle, Mahkeme, Sözleşmenin 8. Maddesinin usule ilişkin olarak ihlal edilmediğine karar vermiştir.⁴⁰⁴

---

⁴⁰⁴ a.g.e.Ş 113.

Bölüm V

Çevresel konularda karar alma süreçleri ve halkın bu süreçlere katılımı

(a) Kamu makamları çevreyle ilgili kararlar alırken, bu kararlardan etkilenebilecek bireylerin yararını göz önünde bulundurmalıdır.⁴⁰⁵ Bu bağlamda, halkın kamu makamlarına görüşlerini iletebilmesi önemlidir.⁴⁰⁶

(b) Kamu makamlarının çevre ve ekonomi politikasına ilişkin karmaşık konularda karar vermesi gereken durumlarda, karar verme süreci, verilecek kararın çevre üzerindeki etkilerini önceden tahmin etmek ve bunları değerlendirmek ve çatışan çeşitli menfaatler arasında adil bir denge kurulmasını sağlamak amacıyla uygun araştırma ve çalışmaları içermelidir.⁴⁰⁷ Mahkeme, halkın bu tür çalışmaların sonuçlarına ve maruz kaldıkları tehlikeyi değerlendirebilmelerini sağlayacak bilgilere erişiminin önemini vurgulamıştır.⁴⁰⁸ Bununla birlikte, bu durum kararların yalnızca karar verilecek konunun her bir yönüne ilişkin kapsamlı ve ölçülebilir verilerin mevcut olması halinde alınabileceği anlamına gelmez.⁴⁰⁹

157. Mahkeme, bireylerin çevreyi etkileyebilecek ve Sözleşmeden doğan haklarının tehlike altında olduğu kararlara yol açan karar verme süreçlerine dâhil edilmesinin önemini kabul etmiştir.

158. Örneğin, uluslararası bir havalimanına iniş kalkış yapan uçakların yarattığı gürültü⁴¹⁰ ve buna ilişkin düzenleyici rejimle ilgili *Hatton ve Diğerleri/Birleşik Krallık*⁴¹¹ davasında, Mahkeme, başvuru sahiplerinin özel ve aile yaşamları ile evlerinin dokunulmazlığına saygı gösterilmesi hakkı üzerinde etkisi olduğunu göz önünde bulundurarak, halkın karar alma sürecine katılımı konusunu 8. Madde bağlamında incelemiştir. Mahkeme, kamu makamlarının çevresel konuları etkileyen kararlarını içeren davalarda, yapabileceği incelemenin iki yönü olduğunu kabul etmiştir. İlk olarak, Mahkeme 8. Madde ile uyumlu olduğundan emin olmak için Hükümetin kararını esastan değerlendirebilirdi. İkinci olarak, bireyin menfaatlerine gereken önemin verildiğinden emin olmak için karar alma sürecini inceleyebilirdi. Dolayısıyla, Mahkemenin bu tür davalarda,

⁴⁰⁵ *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], 8 Temmuz 2003 tarihli karar, § 99; *Chapman / Birleşik Krallık* [BD], 18 Ocak 2001 tarihli karar, § 92.

⁴⁰⁶ *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], § 128.

⁴⁰⁷ *Hatton ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], § 128; *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, 10 Kasım 2004 tarihli karar, § 119.

⁴⁰⁸ *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, § 119.

⁴⁰⁹ *Hatton ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], §§ 104 ve 128; G. ve E./Norveç, 3 Ekim 1983 tarihli kabul edilebilirlik kararı; *Giacomelli/İtalya*, 2 Kasım 2007 tarihli karar, § 82.

⁴¹⁰ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının 77. maddesi.

⁴¹¹ *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, § 119.

ilgili politikanın veya kararın niteliği, karar alma süreci boyunca bireylerin görüşlerinin ne ölçüde dikkate alındığı, mevcut usuli güvenceler, başka bir ifadeyle ilgili bireylerin çıkarlarının ve görüşlerinin gerektiği gibi dikkate alınmadığına inanmaları halinde söz konusu karara mahkemeler veya başka bir bağımsız organ nezdinde itiraz edip edemediği de dâhil olmak üzere, söz konusu karara giden sürecin usule ilişkin tüm yönlerini değerlendirmesi gerekmektedir.

159. Mahkeme, somut davada, gece uçuşlarının sınırlandırılmasına ilişkin planın hazırlanmasında usule ilişkin temel kusurlar bulunmadığı ve dolayısıyla, aşağıdaki unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, 8. Maddenin bu açıdan ihlal edilmediği sonucuna varmıştır. Mahkeme, yetkililerin durumu sürekli olarak izlediğini ve gece uçuşlarının daha 1962 yılında kısıtlandığını kaydetmiştir. Başvuru sahiplerinin ilgili belgelere erişimleri bulunmaktaydı ve görüşlerini sunabilirlerdi. Sunmuş oldukları görüşler dikkate alınmamış olsaydı, daha sonraki kararlara veya planın kendisine mahkemede itiraz etmeleri mümkündür.

160. Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık davasında özetlenen ilkeler, Mahkemenin içtihadında tutarlı bir şekilde uygulanmıştır. Giacomelli/ İtalya,⁴¹² Lemke/Türkiye,⁴¹³ Tatar/Romanya,⁴¹⁴ Taşkın ve Diğerleri / Türkiye,⁴¹⁵ McMichael/Birleşik Krallık,⁴¹⁶ Brândușe/Romanya,⁴¹⁷ Dubetska ve Diğerleri/Ukrayna⁴¹⁸ ve Grimkovskaya/ Ukrayna⁴¹⁹ gibi çok sayıda kararda bu ilkeler neredeyse kelimesi kelimesine tekrarlanmıştır

161. Bununla beraber, müteakip davalardaki olgular göz önünde bulundurulduğunda, gerekli karar alma prosedürünün kapsamı daha açık hale geldiği görülmektedir. Örneğin, Mahkeme Giacomelli / İtalya davasını değerlendirirken, ulusal makamların atık arıtma tesisine ruhsat verilmesi sırasında bireysel haklara saygı gösterilmesi için öngörülen usul mekanizmasına riayet etmediğini kabul etmiştir. Özellikle, ulusal yargı kararlarını dikkate almamışlar ve ulusal kanunlarda da öngörülen şekilde, çevre üzerinde zararlı sonuçları olabilecek her proje için zorunlu olan "çevresel etki değerlendirmesini" yapmamışlardı.⁴²⁰

162. Mahkemenin Grimkovskaya / Ukrayna⁴²¹ davasında 8. Maddenin ihlal edildiğine karar vermesi, yetkili makamın başvuru sahibinin ve toplumun yararları arasında adil bir denge kurmak için gerekli olan asgari usuli güvenceleri göz ardı etmesinden kaynaklanmıştır. Mahkeme ilk olarak, otoyolun şehrin içinden geçirilmesi kararının alınmasından önce, söz konusu otoyolun yürürlükteki çevre standartlarına uygun olup olmadığını değerlendiren ve ilgili tarafların görüşlerini sunmalarına olanak tanıyan yeterli bir fizibilite çalışması yapılmadığını kaydetmiştir. Mahkeme, halkın ilgili çevresel bilgilere erişiminin olmamasını eleştirmiştir. Mahkeme ikinci olarak, yetkililerin güzergâh belirleme kararını aldıkları sırada, otoyolun bölge sakinleri üzerindeki etkilerini hafifletmek için makul bir politika belirlemiş olmalarını şart koşmuştur. Böyle bir durum sadece bölge sakinlerinin tekrarlanan şikâyetleri sonucunda gerçekleşmemeliydi.

⁴¹² Giacomelli/İtalya, §§ 82-84 ve 94.

⁴¹³ Lemke/Türkiye, 5 Eylül 2007 tarihli karar, § 41.

⁴¹⁴ Tatar/Romanya, 27 Ocak 2009 tarihli karar, §§ 88, 101 ve 113.

⁴¹⁵ Taşkın ve Diğerleri/Türkiye, §§ 118-119.

⁴¹⁶ McMichael/Birleşik Krallık, 24 Şubat 1995 tarihli karar, § 87, ayrıca McGinley ve Egan / Birleşik Krallık, 9 Haziran 1998 tarihli karar, § 97.

⁴¹⁷ Brândușe/Romanya, 7 Temmuz 2009 tarihli karar, §§ 62-63.

⁴¹⁸ Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna, §§ 66-69.

⁴¹⁹ Grimkovskaya / Ukrayna, §§ 66-69.

⁴²⁰ Giacomelli/İtalya, §§ 94-95.

⁴²¹ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının 68. maddesi.

Ancak böyle bir çalışma yapılmamıştı. Mahkeme son olarak, yetkililerin kararına bağımsız bir merci önünde itiraz etme imkânının bulunmamasını eleştirmiştir (bkz. aşağıdaki VI. Bölüm).⁴²²

163. Mahkeme Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna⁴²³ davasında, yetkililerin tehlikeli olabilecek bir faaliyetin risklerini değerlendirmek için yeterli çalışma yapıp yapmadıklarını ve mevcut bilgilere dayanarak kirletenlere karşı yeterli bir politika geliştirip geliştirmediğini ve bu politikayı zamanında uygulamak için gerekli tüm tedbirlerin alınıp alınmadığını incelemiştir. Mahkeme, bilhassa ilgili politikadan etkilenen bireylerin karar alma sürecine ne ölçüde katkıda bulunabildiğiyle ilgilenmiştir. Bu bireylerin ilgili bilgilere erişebilmeleri ve yetkililerin kararlarına etkili bir şekilde itiraz edebilmeleri de buna dâhildir. Ayrıca Mahkeme, bir karar alma sürecinin gerekçesiz bir şekilde uzun sürmesi veya bu süreç sonucunda alınan kararın uzun bir süre boyunca uygulanmaması halinde, başvuru sahibine sağlanan usuli güvencelerin işlemez hale gelebileceğini ve Devletin Sözleşme kapsamında sorumlu tutulabileceğini belirtmiştir.⁴²⁴

164. Tâtar/Romanya⁴²⁵ ve Taşkın ve Diğerleri / Türkiye⁴²⁶ davalarında 8. Maddenin açık bir usul şartı içermemesine karşın, müdahale tedbirlerinin alınmasına yol açan karar alma sürecinin adil olması ve bireyin bu Maddede güvence altına alınan yararına gereken saygının gösterilmesi gerektiği kabul edilmiş ve vurgulanmıştır.⁴²⁷ Aynı zamanda, madenlerin işletilmesiyle ilgili olan bu iki davada, yalnızca bu madenlerden özellikle etkilenen kişilerin karar alma sürecine katılma hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Mahkeme, çevrenin korunmasına yönelik toplumun yararı gözetilerek üçüncü şahıs tarafından dava (actio popularis) açılmasını öngörmemiştir.⁴²⁸

165. Ayrıca, Mahkeme henüz 8. Maddenin usule ilişkin yönünü tanımlamak için "çevresel etki değerlendirme (ÇED)" ifadesini kullanmamış olsa da (sadece Devletlerin ulusal hukuk tarafından öngörülen ÇED'leri gerçekleştirmeyle ihmal ettiği tespitinde bulunmuştur (bkz. yukarıda Giacomelli/İtalya) davası), ÇED'lerin kendisi tarafından belirlenen değerlendirme şartlarını karşılamasını giderek daha fazla talep ediyor gibi görünmektedir. Bu durum, Mahkemenin Tâtar / Romanya davasında vardığı ve kısmen ulusal makamların faaliyetlerinin olası risklerini önceden tatmin edici bir şekilde değerlendirme ve özellikle özel ve aile hayatına saygı hakkını ve daha genel olarak sağlıklı ve korunan bir çevreden yararlanma hakkını koruyabilecek yeterli tedbirleri alma görevlerinde başarısız oldukları yönündeki sonuçla desteklenmektedir. Genel olarak Mahkeme, çevresel konuların dikkate alınması için uygun usullerin belirlenmesi konusunda her zamankinden daha isteklidir.

166. Mahkeme Flamenbaum ve Diğerleri / Fransa Fransa'nın Saint Gantien ormanının yanındaki bir havaalanının pistini uzatarak 8. Madde kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini usul yönünden tespit etmek zorunda kalmıştır. Mahkeme, karar alma sürecinin uygun soruşturma ve çalışmaları içermesi ve halkın bu çalışmaların sonuçlarına erişmesine izin verilmesi gerektiğini yinelemiştir.⁴³⁰ Mahkeme, pist uzatma projesinin gerçekleştirilmesinden evvel, projenin fiziksel ve biyolojik çevrenin yanı sıra faaliyetler, şehir planlaması, kültürel miras, peyzaj ve gürültü kirliliği üzerindeki etkilerini öngören detaylı bir etki çalışması yapıldığını kaydetmiştir.

⁴²² Grimkovskaya / Ukrayna, §§ 66-69.

⁴²³ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının 67. paragrafı

⁴²⁴ Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna, §§ 143-144.

⁴²⁵ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının. paragrafı

⁴²⁶ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının. paragrafı

⁴²⁷ Tâtar/Romanya, § 88; Taşkın ve Diğerleri/Türkiye, § 118.

⁴²⁸ Actio popularis'in Sözleşme sistemi ile uyumsuzluğu İlhan/Türkiye, 27 Haziran 2000 tarihli karar, §§ 52-53'te de teyit edilmiştir.

⁴²⁹ Tâtar/Romanya, § 112.

⁴³⁰ Flamenbaum ve Diğerleri /Fransa (Karar) (13 Aralık 2012), AIHM Başvuru no. 3675/04 ve 23264/04, § 155

Ayrıca söz konusu proje için kamuoyu araştırması başlatılmış, bu araştırma sırasında söz konusu belgeler altı belediye binasında erişime açılmış, halk araştırma kayıtları hakkında yorum yapabilmış ve araştırma komisyonu üyeleriyle tanışma imkânı yakalamıştı. Ayrıca, etki çalışması ve kamuoyunda yapılan araştırmanın dosyası, Deauville-Saint Gatien Havalimanının yerel sakinlerini savunma derneğinin ("ADRAD") temsil ettiği çevre danışma komisyonuna gönderilmişti. Başvuru sahiplerinin tamamı ADRAD üyesiydi. Havacılık izni planı için ayrıca ilgili otuz iki belediye binasında bir kamuoyu araştırması düzenlenmiş ve bölge sakinleri bu araştırma sırasında gözlemlerini dile getirmiş, telsiz kısıtlama planının kabul edilmesinden önce de bir başka kamuoyu araştırması yapılmıştı. Bu nedenle Mahkeme, uygun araştırma ve çalışmaların yürütüldüğü ve kamuoyunun bu çalışmaların sonuçlarına tatmin edici bir şekilde erişebildiği sonucuna varmıştır.⁴³² Başvuru sahipleri ayrıca, projenin bir bütün olarak tek bir hâkim tarafından incelenmesini sağlayamadıkları için karar alma sürecinin " bölünmesinden " yakınıyordu. Ancak Mahkeme, Devletin yükümlülüklerini nasıl yerine getireceği konusunda belli bir takdir payına sahip olduğunu hatırlatmıştır. Mahkeme, bu anlamda, Hükümetin iç hukukun bu işlemin başka türlü yapılmasına izin vermediği yönündeki savunmasını dikkate almıştır.⁴³³ Başvuru sahiplerinin karar alma sürecinin her aşamasına katılma ve görüşlerini sunma fırsatına sahip olduklarını göz önünde bulunduran Mahkeme, uygulanan karar alma sürecinde herhangi bir kusur tespit etmemiştir.⁴³⁴

---

⁴³¹ a.g.e.§ 156.

⁴³² a.g.e.§ 157.

⁴³³ a.g.e.§ 159.

⁴³⁴ a.g.e. §§159, 160.

Bölüm VI

Çevresel konularda yargıya ve diğer çözüm yollarına erişim

6. Madde 1. paragraf

Adil yargılanma hakkı

1. Herkes davasının, medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili uyuşmazlıklar ya da cezai alanda kendisine yöneltilen suçlamaların esası konusunda karar verecek olan, yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde görülmesini isteme hakkına sahiptir. Karar alenî olarak verilir. Ancak, demokratik bir toplum içinde ahlak, kamu düzeni veya ulusal güvenlik yararına, küçüklerin çıkarları veya bir davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliği gerektirdiğinde veyahut, aleniyetin adil yargılamaya zarar verebileceği kimi özel durumlarda ve mahkemece bunun kaçınılmaz olarak değerlendirildiği ölçüde, duruşma salonu tüm dava süresince veya kısmen basına ve dinleyicilere kapatılabilir.

[..]

13. Madde

Etkili başvuru hakkı

Bu Sözleşmede tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.

(a) Sözleşmenin çeşitli hükümleri, bireylerin haklarını korumak için adli veya idari işlem başlatma imkânına sahip olmasını güvence altına almaktadır. 6. Madde adil yargılanma hakkını güvence altına almaktadır ve Mahkeme bu hakkın mahkemeye erişim hakkını da kapsadığını tespit etmiştir. 13. Madde, Sözleşmede belirtilen hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğine dair savunulabilir bir iddiası olan kişilere, ulusal bir merci önünde etkili bir başvuru hakkını güvence altına almaktadır. Mahkeme ayrıca, Sözleşmenin 2. ve 8. Maddeleri ile 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi gibi bazı hükümlerinde usule ilişkin gereklilikler bulunduğunu tespit etmiştir.⁴³⁵ Tüm bu hükümler, insan hakları ve çevre konularının söz konusu olduğu davalarda uygulanabilir.

(b) 6'ncı Madde uyarınca mahkemeye erişim hakkı, kural olarak, Sözleşme anlamında bir "medeni hak veya yükümlülüğün" bir "uyuşmazlığa" konu olması halinde devreye girecektir.⁴³⁶ Bu hak, nihai ve uygulanabilir mahkeme kararlarının uygulandığını görme hakkını kapsar ve kamu makamları da dâhil olmak üzere tüm tarafların mahkeme kararlarına saygı göstermesi gerektiği anlamına gelir.⁴³⁷

167. Adil yargılanma hakkını güvence altına alan 6. Madde, Sözleşmenin en çok dava konusu olan haklarından biridir. Bu nedenle, "yasayla kurulmuş, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından, adil ve kamuya açık olarak ve makul bir süre içinde" yargılama yapılmasını öngören 6. Maddenin 1. paragrafının gerekliliklerine ilişkin çok sayıda içtihat mevcuttur. Mahkemenin içtihadında her iki tarafa da iddialarını açıklama ve birbirlerini önemli ölçüde dezavantajlı duruma düşürmeyecek koşullar altında delil sunma fırsatı verilmesini ve her bir tarafın diğer tarafça sunulan iddialar ve deliller hakkında yorum yapma fırsatına sahip olmasını gerektiren kuvvetlerin eşitliği de dâhil olmak üzere, adil olma konusuyla ilgili bir dizi başka gerekliliği ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Ayrıca, taraflar olağan koşullarda talep edildiğinde mahkeme huzuruna şahsen çıkma hakkına sahip olmalı ve mahkemeler gerekçeli kararlar vermelidir.

168. Ayrıca, Sözleşme metninde mahkemeye erişim hakkına açıkça atıfta bulunulmamasına rağmen, Mahkeme bu hakkın aynı zamanda 6. Madde ile korunan adil yargılanma hakkının bileşenlerinden biri olduğunu tespit etmiştir. Mahkeme, içtihadıyla mahkemeye erişim hakkının (diğ er bir ifadeyle, hukuki ve idari konularda mahkemeler nezdinde dava açma hakkının) 6. Maddenin doğal bir parçası olduğunu ortaya koymuştur. Mahkeme, ilk dönem kararlarından birinde, 6. Madde'nin herkese medeni hak ve yükümlülükleriyle ilgili her türlü talebini bir mahkeme veya yargı mercii önüne getirme hakkını güvence altına aldığı nı belirtmiştir.⁴³⁸

169. 6'ncı maddenin 1'inci paragrafının hukuk davalarında uygulanabilmesi için "medeni bir hak veya yükümlülük" konusunda bir "uyuşmazlık" olması gerekmektedir. Böyle bir uyuşmazlık hakiki ve ciddi olmalıdır. Sadece hakkın fiili varlığı ile değil, aynı zamanda kapsami ve kullanılma şekli ile de ilgili olabilir.⁴³⁹ Davanın sonucu, söz konusu haklar açısından doğrudan belirleyici olmalıdır.

⁴³⁵ Örneğin, *Öneryıldız/Türkiye* [BD], §§ 89-96; *Hatton ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], § 98.

⁴³⁶ *Balmer-Schafroth ve Diğerleri/İsviçre* [BD], 26 Ağustos 1997 tarihli karar, § 32; *Athanassoglou ve Diğerleri/İsviçre* [BD], 6 Nisan 2000 tarihli karar, § 43.

⁴³⁷ *Kyrtatos/Yunanistan*, § 32; *Taşkın/Türkiye*, § 134; *Lemke/Türkiye*, 5 Haziran 2007 tarihli karar, §§ 42 ve 52.

⁴³⁸ *Golder/Birleşik Krallık*, 21 Şubat 1975 tarihli karar, § 36.

⁴³⁹ *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, § 130.

Mahkeme, Sözleşmenin amaçları doğrultusunda "medeni hak ve yükümlülükler" özerk bir anlam yüklemiştir: ulusal hukuk sisteminde tanınan bir hak veya yükümlülük olması gerekmektedir birlikte, Mahkeme, ulusal hukuk sistemlerinde özel hukuk ve kamu hukuku konuları arasında yapılan ayrımları takip etmek veya 6. maddenin uygulanmasını özel taraflar arasındaki uyumsuzluklarla sınırlamak zorunda değildir. Mahkeme, bu amaçlar doğrultusunda "medeni hak veya yükümlülük" ile neyin kastedildiğini kapsamlı bir şekilde tanımlamaya çalışmamıştır.

170. Başvuru sahipleri, çevre kirliliğiyle ilgili davalarda, bedensel bütünlüklerinin ve mülklerinin dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme haklarının yeterince korunmasını isteme haklarına başvurabilirler. Bu haklar çoğu Avrupa ülkesinin ulusal hukukunda tanınmaktadır ve dolayısıyla 6. Maddenin 1. paragrafı anlamında "medeni hakları" teşkil etmektedir.⁴⁴⁰ Mahkeme, ulusal hukukta yer alan sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının, 6. Maddenin 1. paragrafı anlamında bir "medeni hak" teşkil ettiğini kabul etmiştir.⁴⁴¹ Mahkeme, Zander/İsveç davasında, toprak sahiplerinin kuyularındaki suyun kirlenmesine karşı İsveç hukuku kapsamında korunmasının 6. Maddenin 1. paragrafı anlamında bir medeni hak teşkil ettiğini kabul etmiştir. Başvuru sahiplerinin, hükümetin kararının bir mahkeme tarafından incelenmesini sağlaması mümkün olmadığından, Mahkeme bu maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir. Mahkeme, Taşkın ve Diğerleri ve Öçkan ve Diğerleri / Türkiye davalarında, Anayasanın (56. madde) sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını tanıması nedeniyle 6. Maddenin 1. paragrafının uygulanabilir olduğuna karar vermiştir.⁴⁴² Diğer davalarda, bireylerin arazileri üzerinde inşaat yapma veya arazilerini geliştirme ya da komşu arazinin geliştirilmesine itiraz ederek arazilerinin maddi değerini koruma hakları, 6. Maddenin amaçları doğrultusunda "medeni haklar" olarak değerlendirilmiştir.⁴⁴³

171. Howald Moor ve Diğerleri / İsviçre davasında, Hans Moor 1965 yılından beri teknisyen olarak çalıştığı dönemde, risklerin farkında olmadığı halde asbest tozuna maruz kalmıştı. 2004 yılında, bu maruz kalmanın sonucunda kanser olduğunu öğrenmişti.⁴⁴⁴ Bu meslek hastalığı Federal Kaza Sigortası Kanununda bir iş kazası olarak kabul edildiğinden, İsviçre Ulusal Kaza Sigortası Fonu (CNA) mağdura ve Kasım 2005'te ölümünden sonra eşi ve kızlarına (başvuranlar) ödeme yapmak zorunda kalmıştı.⁴⁴⁵ Ancak, başvuru sahipleri, teknisyenin ölümünün ardından ayrıca CNA nezdinde tazminat talebinde bulunmuşlar ve sigortanın, iş yerinde yeterli güvenlik, bilgilendirme ve koruma sağlamadığı için teknisyenin ölümünden müteselsilen sorumlu olduğunu iddia etmişlerdi.⁴⁴⁶ Bunun üzerine CNA, tazminat talepleriyle ilgili olarak, kanunda sorumluluğun söz konusu olabilmesi için talebin zarar verici eylemden sonraki on yıl içinde yapılmış olması gerektiğine işaret etmişti. Zarar verici eylem 1995'ten önce gerçekleştiği için, teknisyenin asbeste maruz kaldığı sırada asbestin neden olabileceği zararın farkında olmamasına bakılmaksızın, sorumluluk 2005 yılında sona ermişti.⁴⁴⁷ Bu karar ulusal mahkemeler tarafından onaylanmıştı. Ancak Mahkeme, asbeste maruz kalmayla bağlantılı hastalıkların ortaya çıkma süresinin birkaç on yıla yayılabileceği dikkate alındığında, yürürlükteki mevzuata göre ilgili tarafın asbest tozuna maruz kaldığı tarihten itibaren işlemeye başlayan on yıllık mutlak sürenin hastalık ortaya çıktığında dolmuş olacağını kaydetmiştir.⁴⁴⁸

⁴⁴⁰ Bkz. *Balmer-Schafroth ve Diğerleri/İsviçre* [BD], § 33; *Athanassoglou ve Diğerleri/İsviçre* [BD], § 44; *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, § 90.

⁴⁴¹ *Okuy/Türkiye* [BD], 12 Temmuz 2005 tarihli karar, §§ 67-69.

⁴⁴² *Öçkan ve Diğerleri/Türkiye*, § 52; *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, §§ 130-134.

⁴⁴³ Örneğin, *Allan Jacobsson /İsveç (No. 1)*, 19 Şubat 1998 tarihli karar, § 42; *Fredin/İsveç (No. 1)*, 18 Şubat 1991 tarihli karar, § 63; *Ortenberg /Avusturya*, 25 Kasım 1994 tarihli karar, § 28.⁴⁴⁴ *Howald Moor ve Diğerleri/İsviçre* (Karar) (11 Mart 2014), AIHM Başvuru no. 52067/10 ve 41072/11, §§ 7-11.

⁴⁴⁵ a.g.e. §§ 12 - 16.

⁴⁴⁶ a.g.e. § 17.

⁴⁴⁷ a.g.e. §§ 18 - 25.

Bu nedenle, tüm tazminat davaları, asbest mağdurları henüz haklarını tarafsız bir şekilde öğrenmeden zaman aşımına uğradığı için muhtemelen başarısız olacaktır.⁴⁴⁹ Dolayısıyla Mahkeme, bu davada, ilgili kişilerin iddialarını mahkemede ileri sürme imkânından mahrum kalmaları muhtemel olduğundan, söz konusu yasayı orantılı bulmamıştır.⁴⁵⁰ Ayrıca, bir kişinin bir hastalığa yakalandığını bilemeyecek durumda olduğu bilimsel olarak kanıtlandığında, bu durum zaman aşımı veya hak düşürücü süre hesaplanırken dikkate alınmalıydı.⁴⁵¹ Dolayısıyla Mahkeme, başvuru sürelerinin veya zaman aşımının sona ermesinin mahkemeye erişimi, başvuru sahiplerinin hakkının özüne dokunacak derecede kısıtladığını ve bu nedenle Sözleşmenin 6. Maddesinin 1. Fıkrasını ihlal ettiğini değerlendirmiştir.⁴⁵²

172. Karin Andersson ve Diğerleri / İsveç davasında, başvuru sahipleri, mülklerinin üzerinde veya yakınında bulunan demiryolunun inşasına izin veren Hükümet kararının hukuki açıdan tam olarak incelenmesinin reddedilmesi nedeniyle, Sözleşmenin 6. Maddesi uyarınca, medeni hakları konusunda mahkemeye erişimlerinin engellendiğinden şikâyetçiydi. Söz konusu karar, başvuru sahiplerinin mülklerinin yanı sıra ilgili bölgedeki çevreyi de önemli ölçüde etkilemişti.⁴⁵³ Somut davada, başvuru sahiplerinden üçü, Hükümetin söz konusu demiryolunun inşasına izin veren 12 Haziran 2003 tarihli kararının yargısal denetimi için Yüksek İdare Mahkemesine başvurmuştu. Mahkeme, Hükümetin izin kararının daha sonra yapılacak işlemler üzerindeki bağlayıcılığını göz önünde bulundurarak, bu karardan hoşnut olmayan mülk sahiplerinin mevcut tek yol olan yargı denetimi için bir dilekçe ile bu karara itiraz edebilmelerinin doğal olduğunu düşünmüştür. Bununla birlikte, Yüksek İdare Mahkemesi, demiryolu planı hazırlanana kadar demiryolu projesinden kimlerin yeterince etkileneceğinin kesin olarak değerlendirilemeyeceğini düşündüğü için, dilekçeyi tüm dilekçe sahipleri açısından esastan incelemeyi reddetmişti. Mahkeme, demiryolu planının kabul edilmesine ilişkin daha sonra verilecek kararın yargı denetimine tabi tutulabileceğini de eklemiştir.⁴⁵⁴ Bununla birlikte, Yüksek İdare Mahkemesi de dâhil olmak üzere, demiryolu planının incelendiği müteakip davalardaki mahkemeler, yürürlükteki kurallara uygun olarak, Hükümetin izin kararıyla bağlı olduklarını tespit etmiş ve dolayısıyla bu kararla belirlenmiş olan herhangi bir konuyu incelememiştir.⁴⁵⁵ Bu nedenle Mahkeme, başvuru sahiplerinin, iç hukuktaki yargı sürecinin hiçbir aşamasında, demiryolunun yerinin mülk sahibi olarak haklarını ihlal edip etmediği sorusu da dâhil olmak üzere, yetkililerin kararlarına ilişkin tam bir yargı denetimi elde edemediğine hükmetmiştir. Dolayısıyla, başvuru sahipleri 2008 yılında Yüksek İdare Mahkemesi önünde taraf olarak kabul edilmiş olsa da, davadaki medeni haklarının belirlenmesi için bir mahkemeye erişememiştir. Dolayısıyla Sözleşmenin 6. Maddesinin 1. paragrafı ihlal edilmiştir.⁴⁵⁶

⁴⁴⁸ a.g.e. § 74.

⁴⁴⁹ a.g.e. § 74.

⁴⁵⁰ a.g.e. § 77.

⁴⁵¹ a.g.e. § 78.

⁴⁵² a.g.e. § 79.

⁴⁵³ *Karin Andersson ve Diğerleri/İsveç* (Karar) (25 Eylül 2014), AİHM Başvuru No. 29878/09, § 43.

⁴⁵⁴ a.g.e. § 58.

⁴⁵⁵ a.g.e. § 69.

⁴⁵⁶ a.g.e. § 70.

173. Buna karşılık, başvuru sahibi tarafından ileri sürülen hakkın, sadece idare hukuku kapsamındaki usule ilişkin bir hak olduğu ancak iç mevzuatta sahip olabileceği hakların savunulmasıyla ilgili olmadığı durumlarda 6. Madde uygulanamaz.⁴⁵⁷

174. 6'ncı Maddenin 1'inci paragrafından kaynaklanan mahkemeye erişim hakkı mutlak bir hak değildir. Kısıtlamalar, meşru bir amaca sahip olmaları ve amaçlarıyla orantılı olmaları halinde Sözleşme ile uyumlu olabilirler. Öte yandan, bu hakka getirilen hukuki veya fiili kısıtlamalar, başvuru sahibinin mahkemeye etkili bir şekilde erişim hakkını engelliyorsa Sözleşmeyi ihlal ediyor olabilir.

175. Buna ek olarak, Mahkeme, bir mahkeme kararının icrası hakkının, 6. Maddenin 1. paragrafı uyarınca adil yargılanma ve mahkemeye erişim hakkının ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu tespit etmiştir. Ulusal hukuk sistemi nihai bir mahkeme kararının hükümsüz kalmasına izin verirse, mahkemeler nezdinde dava açma hakkı göstermelik olur ve her türlü faydalı etkiden mahrum kalır.⁴⁵⁸ Bu durum, 6. Madde kapsamında sorunların ortaya çıktığı çevre ile ilgili davalar için de geçerlidir. Mahkeme, *Taşkın ve Diğerleri / Türkiye* yetkililerin, çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri nedeniyle bir madencilik iznini iptal eden ve daha sonra Türk Yüksek İdare Mahkemesi tarafından onaylanan bir idare mahkemesi kararına makul bir süre içinde uymadığı gerekçesiyle 6. Maddenin 1. paragrafı kapsamında bir ihlal tespit etmiştir.⁴⁵⁹ Mahkeme, *Kyrtatos / Yunanistan* davasında,⁴⁶⁰ Yunan makamlarının, çevre üzerindeki zararlı sonuçları nedeniyle inşaat ruhsatlarını iptal eden iki nihai mahkeme kararına uymak için gereken tedbirleri yedi yıldan uzun bir süre boyunca almayarak, 6. Maddenin 1. paragrafı hükümlerinin faydalı etkisini ortadan kaldırdığını tespit etmiştir.

176. *Apanasewicz / Polonya* davasında başvuru sahibi, mülkünün yanında bulunan beton tesisinin faaliyetlerinin Medeni Kanun ve çevre koruma kanunlarına dayanarak tamamen durdurulması talebiyle bölge mahkemesinde hukuk davası açmıştı.⁴⁶¹ Bölge mahkemesi Kasım 1997'de başvuru sahibinin davasını haklı bulmuş ve tesis sahibine başvuru sahibinin mülkünden müdahalesiz yararlanmasına engel olmama emri vermişti⁴⁶² ve 2001 yılında bölge mahkemesindeki temyiz davasında da karar kesinleşmiş ve uygulanabilir hale gelmişti.⁴⁶³ Ancak, mahkemelerin kararı 2001 ve 2009 yılları arasında uygulanmamış ve bu nedenle başvuru sahibi çok sayıda ek dava açmak zorunda kalmıştı. Nihayetinde, etkin adli koruma hakkını ileri sürerek, nihai kararlara uzun süre uyulmaması nedeniyle davayı Mahkemeye taşımıştı.⁴⁶⁴ Mahkeme, 6. Maddenin nihai ve bağlayıcı yargı kararlarının uygulanmasını koruduğunu ve bu nedenle yargı kararlarının uygulanmasının engellenemeyeceğini, geçersiz kılınamayacağını veya aşırı derecede geciktirilemeyeceğini hatırlatmıştır.⁴⁶⁵ Sonuç olarak, Mahkeme, toplam yargılama süresini, yetkililerin gerekli özeni göstermediğini ve mevcut bulundurarak, başvuru sahibinin etkili bir adli korumadan yararlanmadığını tespit etmiştir. Bu nedenle, Polonya makamları 6. Maddenin 1. paragrafını ihlal etmiştir.⁴⁶⁶

⁴⁵⁷ *Ünver/Türkiye*, 26 Eylül 2000 tarihli karar, § 2, "hukuk" bölümü.

⁴⁵⁸ *Örneğin Hornsby/Yunanistan*, 19 Mart 1997 tarihli karar, § 40.

⁴⁵⁹ *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, 10 Kasım 2004 tarihli karar, §§ 135 ve 138.

⁴⁶⁰ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının 15. paragrafı

⁴⁶¹ *Apanasewicz/Polonya* (Karar) (3 Mayıs 2011), AİHM Başvuru No. 6854/07, § 6.

⁴⁶² a.g.e. § 7.

⁴⁶³ a.g.e. § 17.

⁴⁶⁴ a.g.e. § 60.

⁴⁶⁵ a.g.e. § 72.

⁴⁶⁶ a.g.e. §§ 82 - 83.

177. *Bursa Barosu Başkanlığı ve Diğerleri / Türkiye* davası, Türk makamlarının 1997 yılından itibaren Bursa'da bulunan tarım arazisi üzerinde bir nişasta fabrikasının inşasına ve işletilmesine izin vermesi⁴⁶⁷ ve fabrikanın inşasına izin vermek için imar ve arazi kullanım planlarının çeşitli vesilelerle değiştirilmesi ile ilgilidir. Danıştay'ın 1999 ve 2000 yıllarındaki taleplerinin ardından, uzmanlar fabrika inşaatının ana imar planına aykırı olduğu, yeraltı suyu kirliliği riski taşıdığı⁴⁶⁸ ve söz konusu arazilerin korunması gereken tarım alanları ve su havzaları arasında yer aldığı sonucuna varmıştı.⁴⁶⁹ Ayrıca başvuru sahipleri, projenin çevre koruma mevzuatını ihlal ettiği iddiasıyla ulusal mahkemeler nezdinde dava açmış ve mahkemenin dikkatini projenin yeraltı suyu rezervleri ve ilgili bölgenin habitatu üzerindeki etkisine çekmişti.⁴⁷⁰ Her ne kadar idare mahkemesi 1999 yılında nişasta fabrikasının inşası ve işletilmesinin yürütmesini durdurmuş⁴⁷¹ ve nihayetinde 2004 yılında izinleri tamamen iptal etmiş olsa da⁴⁷² (bu karar 2008 yılında Danıştay tarafından onanmış ve böylece kesinleşmiştir)⁴⁷³, fabrika 1998 ve 2000 yılları arasında inşa edilmiş ve 2000 yılından itibaren faaliyete geçmiştir⁴⁷⁴ ve 2018 yılında Strazburg'da davanın görüldüğü tarihte de bu durum devam etmekteydi.⁴⁷⁵ Bu durum, idari işlemlerin, tazminat davalarının ve suç duyurularının devam etmesine yol açmıştı. Nihayetinde başvuru sahipleri, medeni haklarına ilişkin ihtilafla ilgili olarak etkili adli koruma haklarının ihlal edildiğini, zira idarenin fabrikanın inşası ve işletilmesine ilişkin izinleri iptal eden nihai ve bağlayıcı kararlara uymayı uzun süre reddettiğini belirterek Mahkemeye şikâyetinde bulunmuştu.⁴⁷⁶ Mahkeme, tazminat davasında Yargıtay'ın, fabrikanın inşaat ve işletme izinlerinin mahkeme kararlarıyla askıya alınmasına karşın, Başbakanın fabrikaya faaliyetlerine devam edebileceğini bildirdiğini belirten bulgularına özellikle dikkat çekmiştir. Bu nedenle, Yargıtay, yetkililer tarafından, sonrasında kesin olarak iptal edilmesine bakılmaksızın, bu faaliyetlerin sürdürülmesi için idari ve yasal bir zemin oluşturulmaya çalışıldığı sonucuna varmıştı.⁴⁷⁷ Sonuç olarak Mahkeme, hukukun üstünlüğünün temel unsurlarından birinin hukuki ilişkilerin güvenliği ilkesi olduğunu hatırlatarak, bu ilkenin, diğer hususların yanı sıra, mahkemelerin bir uyumsuzluk karşısında kesin olarak vardığı çözümün artık sorgulanamayacağı anlamına geldiğini belirtmiştir. Dolayısıyla Başbakanın bu nihai kararları değiştirmek istemesi, diğer birçok nihai veya uygulanmamış kararı olumsuz etkileyebileceğinden hukukun üstünlüğünü tehlikeye atabilecekti.⁴⁷⁸ Sonuç olarak Mahkeme, ulusal makamların, çeşitli nihai kararlara uymak için gerekli tedbirleri almayarak, başvuru sahiplerini 6. Maddenin 1. paragrafı kapsamında etkili adli korumadan mahrum bıraktığını tespit etmiştir⁴⁷⁹

⁴⁶⁷ *Bursa Barosu Başkanlığı ve Diğerleri/Türkiye* (Karar) (19 Haziran 2018), AlHM Başvuru No.

25680/05, § 6.

⁴⁶⁸ a.g.e. § 18.

⁴⁶⁹ a.g.e. § 20.

⁴⁷⁰ a.g.e. § 28.

⁴⁷¹ a.g.e. § 29.

⁴⁷² a.g.e. § 33.

⁴⁷³ a.g.e. § 35.

⁴⁷⁴ a.g.e. § 137.

⁴⁷⁵ a.g.e. § 13.

⁴⁷⁶ a.g.e. § 122.

⁴⁷⁷ a.g.e. §§ 78, 139.

⁴⁷⁸ a.g.e. § 144.

⁴⁷⁹ a.g.e. § 145.

(c) Altıncı Madde ile güvence altına alınan mahkemeye erişim hakkı, ilgili çevre sorunu ile talep edilen medeni hak arasında yeterince doğrudan bir bağlantı olması halinde geçerli olsa da sadece zayıf bağlantılar veya uzak sonuçlar yeterli kabul edilmez.⁴⁸⁰ Ciddi, belirli ve yakın bir çevresel riskin söz konusu olduğu durumlarda, eğer tehlike, yargılamaların sonucunu ilgili kişilerin hakları açısından doğrudan belirleyici kılacak düzeyde ihtimal dâhilinde ise, 6. Maddeye başvurulabilir.⁴⁸¹

178. Bireyler tarafından mahkemelerde doğrudan talep edilebilecek sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ulusal hukuk sistemlerinin tamamında tanınmamaktadır. Çevre konularıyla ilgili pek çok uyumsuzlukta, başvuru sahipleri yaşam, fiziksel bütünlük veya mülkiyete ilişkin daha genel haklarını ileri sürmektedir. Bu gibi durumlarda, uyumsuzluğun sonucunun bireysel hakları açısından doğrudan belirleyici olması halinde, Sözleşmenin 6. Maddesi kapsamındaki tüm güvencelere sahip bir mahkemeye erişim hakkına sahiptirler. Başvuru sahiplerinin yalnızca çevresel bir riskten şikâyetçi olduğu ancak sağlıklarına veya mülklerine herhangi bir zarar gelmediği durumlarda "medeni hak" ile yeterli bir bağlantı kurmak zor olabilir.

179. Mahkeme *Balmer-Schafroth ve Diğerleri / İsviçre* ve *Athanassoglou ve Diğerleri / İsviçre* davalarında, başvuru sahiplerinin, nükleer enerji santralleri için işletme lisansı verilmesine ilişkin işlemlerde mahkemeye erişim hakkını başarılı bir şekilde kullanıp kullanmadıklarını ayrıntılı olarak incelemiştir. Başvuru sahipleri, nükleer enerji santrallerinin yakınında bulunan köylerde yaşamaktaydı. Her iki davada da, işletme ruhsatlarının uzatılmasına itiraz edilmişti. Sürenin bu şekilde uzatılmasının yaşam hakları, fiziksel bütünlükleri ve mülkiyetlerinin korunması açısından doğuracağını iddia ettikleri riskleri öne sürüyorlardı. Başvuru sahiplerine göre nükleer santraller mevcut güvenlik standartlarını karşılamıyordu ve bir kaza meydana gelme riski normalden daha fazlaydı. Federal Konsey her iki davada da tüm itirazları temelsiz bularak reddetmiş ve işletme ruhsatlarını vermişti. Her iki davada da başvuru sahipleri, Mahkeme nezdinde, İsviçre Federal Konseyi tarafından verilen işletme ruhsatlarına itiraz edebilecekleri bir mahkemeye erişemediklerinden şikâyetçiydi; zira İsviçre hukuku uyarınca, bu tür kararlara karşı temyize başvurma imkânları bulunmuyordu. Mahkeme her iki davada da başvuru sahipleri ile karar mercileri arasında nükleer santrallerin işletme lisanslarının uzatılması konusunda gerçek ve ciddi bir ihtilaf olduğunu kabul etmiştir. Başvuru sahipleri, yaşamlarının, fiziksel bütünlüklerinin ve mallarının nükleer enerji kullanımının getirdiği risklere karşı yeterli şekilde korunmasını sağlamak için İsviçre hukuku kapsamında tanınan bir "hakka" sahipti. Mahkeme, söz konusu kararların yargı niteliğinde olduğunu tespit etmiştir. Bu nedenle Mahkeme, söz konusu yargılamaların sonucunun başvuru sahipleri tarafından ileri sürülen haklar açısından doğrudan belirleyici olup olmadığını, diğer bir ifadeyle kamu makamlarının kararları ile başvuru sahiplerinin yaşam, fiziksel bütünlük ve mülkiyetin korunması hakları arasındaki bağlantının 6. Maddeyi devreye sokmak için yeterince güçlü olup olmadığını belirlemek durumundaydı.

180. Mahkeme, *Balmer-Schafroth ve Diğerleri / İsviçre* davasında, başvuru sahiplerinin enerji santralinin işletme koşulları ile fiziksel bütünlüklerinin korunması hakkı arasında doğrudan bir bağlantı kuramadıklarına, zira enerji santralinin işletilmesinin kendilerini sadece ciddi değil, aynı zamanda belirli ve her şeyden önce yakın bir tehlikeye maruz bıraktığını gösteremediklerine karar vermiştir. Böyle bir tespitin yokluğunda, güvenlikle ilgili olarak alınabilecek tedbirlerin nüfus üzerindeki etkileri varsayımsal

⁴⁸⁰ *Balmer-Schafroth ve Diğerleri/İsviçre* [BD], § 40.

⁴⁸¹ *Balmer-Schafroth ve Diğerleri/İsviçre* [BD], § 40; *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, § 130.

kalmıştır. Sonuç olarak, ne tehlike ne de telafi yolu, başvuru sahiplerinin dayandığı hak açısından yargılamanın sonucunu Mahkemenin içtihadı anlamında doğrudan belirleyecek şekilde ispatlanmamıştı. Federal Konseyin kararı ile başvuru sahipleri tarafından ileri sürülen hak arasındaki bağlantı çok zayıf ve uzaktı. Mahkeme bu nedenle 6. Maddenin uygulanabilir olmadığına karar vermiştir.

181. Mahkeme *Athanassoglou ve Diğerleri / İsviçre* davasında da aynı sonuca varmıştır⁴⁸² Mahkeme, başvuru sahiplerinin kişisel olarak belirli ve yakın bir tehlikeden ziyade, tüm nükleer santrallerle ilgili genel bir tehlike ileri sürdüğünü vurgulamıştır. Mahkeme, Federal Konsey önündeki prosedürün sonucunun, enerji santralinin işletme lisansının uzatılıp uzatılmayacağı sorusu açısından belirleyici olduğunu, ancak İsviçre hukukunun başvuru sahiplerine bireysel olarak tanıdığı yaşam, fiziksel bütünlük ve mülkiyetin korunması hakları gibi "medeni hakların" "belirlenmesi" açısından belirleyici olmadığını değerlendirmiştir. Mahkeme bu nedenle 6. Maddenin uygulanabilir olmadığına karar vermiştir.

(d) Üyelerinin çıkarlarını savunmak adına ulusal hukuk sisteminde dava açma hakkına sahip olan çevre dernekleri, üyelerinin ekonomik çıkarlarını (örneğin kişisel varlıklarını ve yaşam tarzlarını) savunmak istediklerinde mahkemeye erişim hakkını kullanabilir. Bununla birlikte, sadece genel bir kamu yararını savundukları zaman mahkemeye erişim hakkından mutlaka faydalanmaları beklenemez.⁸³

182. Mahkemenin içtihadına göre, çevre dernekleri, açtıkları davaların Sözleşmenin 6. Maddesinin 1. paragrafı kapsamına giren "medeni haklar" ile ilgili olması ve dolayısıyla çevrenin korunmasına yönelik genel kamu yararının ötesine geçmesi koşuluyla mahkemeye erişim hakkını kullanabilir.

183. Mahkeme bu konuyu *Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri/İspanya* davasında ele almıştır. Bu davadaki başvuru sahiplerinden biri, Navarre eyaletinin bir köyü olan Itoiz'de, üç doğa koruma alanının ve bir dizi küçük köyün sular altında kalmasına neden olacak bir baraj inşa etme planlarına karşı dava açan bir dernekti. Audiencia Nacional, başvuruya kısmen izin vermiş ve çalışmanın askıya alınmasını emretmişti. Navarre Özerk Topluluğu Parlamentosu daha sonra Navarre'daki doğal sit alanlarına ilişkin 9/1996 sayılı yasayı kabul ederek doğal koruma alanlarına ilişkin kuralları değiştirmiş ve baraj üzerindeki çalışmaların devam etmesine izin vermişti. Yüksek Mahkeme, hukuki gerekçelerle yapılan temyiz başvurusunun ardından barajın ölçeğini küçültmüştü. Devlet ve Özerk Hükümet, Özerk Topluluğun 9/1996 sayılı Yasası ışığında bu kararın uygulanmasının mümkün olmadığını savunuyordu. Audiencia Nacional, Anayasa Mahkemesinden, başvuruda bulunan derneğin bu yasanın bazı hükümlerinin anayasaya uygunluğuna ilişkin ön sorusu hakkında karar vermesini talep etmişti. Anayasa Mahkemesi söz konusu yasanın anayasaya uygun olduğuna karar vermişti. Başvuru sahipleri, 6. Maddenin 1. paragrafına dayanarak, adil bir duruşma yapılmadığını ileri sürüyordu. Ön sorunun Anayasa Mahkemesine havale edilmesine ilişkin yargı sürecine katılmaları engellenirken, Devlet ve Devlet Müsteşarlığı Anayasa Mahkemesine görüş sunabilmişti.

⁴⁸² *Athanassoglou ve Diğerleri/İsviçre* [BD], § 54.

⁴⁸³ *Gorraiz Lizarraga ve Diğerleri/İspanya*, 27 Nisan 2004 tarihli karar, §§ 46 ve 47.

Hükümet, uyuşmazlığın derneğin maddi veya öznel haklarıyla ilgili olmadığını, yalnızca genel bir hukukilik ve kolektif haklar sorunu olduğunu ileri sürerek 6. Maddenin uygulanabilirliğine itiraz ediyordu. Mahkeme bu görüşü reddetmiştir. Uyuşmazlığın kısmen genel yararın savunulmasıyla ilgili olmasına karşın, dernek aynı zamanda üyelerinin kişisel mülklerine ve yaşam tarzlarına yönelik somut ve doğrudan bir tehditten de şikâyetçiydi. Davanın en azından kısmen "maddi" ve "medeni" nitelikte olması nedeniyle, dernek 6. Maddenin 1. paragrafına başvurma hakkına sahipti. Mahkeme, Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan yargısal denetimin, başvuru sahiplerinin mülklerine ve yaşam tarzlarına yapılan müdahaleye dolaylı da olsa itiraz edebilmesinin tek yolu olduğunu vurgulamıştır. Ancak Mahkeme, 6. Maddenin 1. paragrafının ihlal edilmediğine karar vermiştir.

184. *L'Erablère A.B.S.L. / Belçika* davasında, başvuru sahibi, ana sözleşmesinde belirtildiği üzere amacı "Marche-Nassogne bölgesinde çevreyi korumak" olan ve kâr amacı gütmeyen bir dernekti. Bu bölge esasen Nassogne, La Roche-en-Ardenne, Marche-en-Famenne, Rendeux ve Tenneville belediyelerini kapsamaktadır. Çevre, ekosistemlerin ve doğal veya yarı doğal alanların kalitesi ve çeşitliliği, arazi kullanımı ve şehir planlaması, peyzaj, su, hava ve insanlar için hayati önem taşıyan diğer unsurların değeri ve alanların sükuneti anlamına gelmektedir. Bu amaçla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili her türlü eylemde bulunabilir.⁴⁸⁴ 5 Ocak 2004 tarihinde Tenneville Belediyesi başvuruda bulunan derneğe bir mektup yazarak, 23 Aralık 2003 tarihinde bir kooperatif derneğine 2. ve 3. sınıf teknik düzenli depolama sahasını genişletmesi için planlama izni verildiğini ve başvuruda bulunan derneğin yargısal denetim için Danıştay'a başvurabileceğini bildirmişti.⁴⁸⁵ 5 Mart 2004 tarihinde, başvuruda bulunan dernek, görevlendirilen yetkilinin kararının yargı denetimine tabi tutulması için başvuruda bulunmuş ve kararın askıya alınmasını talep etmişti.⁴⁸⁶ Conseil d'Etat, 8 Eylül 2004 tarihli bir kararıyla, itiraz edilen kararın askıya alınması talebini reddetmişti. Kararın askıya alınması talebine eklenen belgelerin, gerçeklerin beyanı olarak kabul edilemeyeceği sonucuna varmıştı.⁴⁸⁷ Conseil d'Etat, başvuruda bulunan derneğin cevaben yaptığı savunmaya bakmaksızın,⁴⁸⁸ Nisan 2007'de derneğin yargı denetimi başvurusunu reddetmişti.⁴⁸⁹ Başvuruda bulunan dernek, Sözleşmenin 6. Maddesinden doğan mahkemeye erişim hakkının Danıştay tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Mahkemeye şikâyette bulunmuştu.⁴⁹⁰ Hükümet, Mahkemede, derneğin eyleminin genel yararın korunmasıyla ilgili olduğunu ve derneğin kendi adına hak sahibi olduğunu iddia edebileceği "medeni hakların" korunmasıyla ilgili olmadığını iddia etmişti.⁴⁹¹ Bununla birlikte, Mahkeme, başvuruda bulunan derneğin ana sözleşmesine göre, amacının sadece Marche-Nassogne bölgesindeki çevreyi korumaktan ibaret olup, alan ve içerik bakımından sınırlı olduğunu kaydetmiştir. Üstelik, başvuruda bulunan derneğin tüm kurucu üyeleri ve yöneticileri ilgili belediyelerde ikamet etmekteydi ve bu nedenle, düzenli depolama sahasını genişletme planlarından doğrudan etkilenen yerel sakinler olarak kabul edilebilirlerdi; zira bu durum, günlük yaşamlarının kalitesini ve dolayısıyla ilgili belediyelerdeki mülklerinin piyasa değerini olumsuz etkileyecekti ve bunun sonucunda

⁴⁸⁴ *L'Erablère A.B.S.L. / Belçika* (Karar) (24 Şubat 2009), AİHM Başvuru No. 49230/07, § 5.

⁴⁸⁵ a.g.e. §§ 7, 8.

⁴⁸⁶ a.g.e. § 9.

⁴⁸⁷ a.g.e. § 13.

⁴⁸⁸ a.g.e. § 14.

⁴⁸⁹ a.g.e. § 15.

⁴⁹⁰ a.g.e. § 20.

⁴⁹¹ a.g.e. § 22.

mülkleri değer kaybetme riskiyle karşı karşıya kalacaktı⁴⁹². Mahkeme, Sözleşmenin *actio popularis*'e izin vermemesinin nedeninin, bireylerin bir ülkenin herhangi bir vatandaşı açısından geçerli yasaların sadece varlığından veya taraf olmadıkları bir yargı kararından şikâyetçi olarak Mahkemeye dava açmalarını önlemek olduğunu belirtmiştir. Ancak Mahkeme, somut davanın koşulları ve özellikle de itiraz edilen tedbirin niteliği, başvuruda bulunan derneğin ve kurucularının statüsü ve izlediği amacın alan ve içerik bakımından sınırlı olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, derneğin yargı denetimi başvurusunda savunduğu genel yararın bir *actio popularis* olarak değerlendirilemeyeceği kanaatine varmıştır.⁴⁹³ Sonuç olarak Maddesinin 1. paragrafının ihlal edildiğine karar vermiştir.

(e) Kamu makamları çevre ve ekonomi politikasına ilişkin karmaşık meseleler hakkında karar verilmesi gerektiğinde, 2. ve 8. Maddelerden doğan hakları bu karardan etkilenebilecek bireylerin hak ve menfaatlerinin karar alma sürecinde dikkate alınmasını sağlamalıdır. Bu kişiler, karar alma sürecinde kendi çıkarlarına yeterince ağırlık verilmediğini düşündüklerinde, mahkemeye başvurabilmelidir.⁴⁹⁴

185. Mahkeme, Sözleşmenin 8. Maddesi bağlamında da mahkemeye erişim hakkının önemini vurgulamıştır. Çevre ve ekonomi politikasına ilişkin karmaşık meseleler söz konusu olduğunda, müdahale tedbirlerinin alınmasına yol açan karar alma süreci adil olmalı ve ilgili bireylerin menfaatlerine gereken saygıyı göstermelidir. Mahkeme, *Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık Krallık*⁴⁹⁵ ve *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*,⁴⁹⁶ davalarında, çevresel ve ekonomik politika söz konusu olduğunda, ilgili bireylerin, karar alma sürecinde kendi menfaatlerine veya görüşlerine yeterli ağırlığın verilmediğini düşündükleri her türlü karar, eylem veya ihmale karşı mahkemelere başvurabilmeleri gerektiğini kabul etmiştir. Dolayısıyla, 8. Madde uyarınca çevresel konularda adil bir karar alma süreci mahkemeye erişim hakkını da içermektedir. Bu ilke ayrıca *Öçkan ve Diğerleri/Türkiye*, *Dubetska ve Diğerleri/Ukrayna*, *Grimkovskaya/Urkaine* ve *Tâtar/Romanya* davalarında da teyit edilmiştir.

186. İlginç bir şekilde, Mahkeme, e *Tâtar / Romanya* davasında, sadece usulsüz bir karar alma sürecine karşı değil, aynı zamanda kamu makamları tarafından talep edilen münferit bilimsel çalışmalara karşı da mahkemede tazminat talep etmenin ve gerekirse mahkemeye müracaat etmenin mümkün olması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, 2. ve 8. Maddelere dayanan mahkemeye erişim hakkı, 6. Maddeye göre daha geniş görünmektedir. 2'nci ve 8'inci Maddelerde yer alan haklar, mahkeme işlemlerinin sonucunun başvuru sahibinin hakları açısından belirleyici olmasını veya ciddi bir tehlike olasılığının bulunmasını gerektirmemektedir.⁴⁹⁸

⁴⁹² a.g.e. § 28.

⁴⁹³ a.g.e. § 29.

⁴⁹⁴ *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, 10 Kasım 2004 tarihli karar, § 119.

⁴⁹⁵ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının [...] paragrafı

⁴⁹⁶ *Taşkın ve Diğerleri/Türkiye*, § 119. Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının [...] paragrafı

⁴⁹⁷ *Tâtar/Romanya*, §§ 113, 101, 116-117 ve 119.

⁴⁹⁸ *Öçkan ve Diğerleri/Türkiye*, 28 Mart 2006 tarihli karar (sadece Fransızca), §§ 39 ve 44.

Tâtar/Romanya, 27 Ocak 2009 (sadece Fransızca), §§ 88 ve 119.

187. Mahkeme, Giacomelli/İtalya davasında, karar alma sürecinin adil olması ve bireyin 8. Madde ile korunan menfaatlerine gereken saygının gösterilmesi gerektiğini teyit etmiştir. İlgili bireylerin, karar alma sürecinde kendi menfaatlerine veya görüşlerine yeterli ağırlığın verilmediğini düşündükleri her türlü karar, eylem veya ihmale karşı mahkemelere başvurma fırsatına sahip olmaları gerektiğini tekrarlamıştır.⁴⁹⁹ Mahkeme bu davada, tüm karar alma sürecini eleştirmiş ve ilgili vatandaşların kendi gözlemlerini adli makamlara sunmalarının ve uygun olduğu durumlarda tehlikeli bir faaliyetin durdurulması yönünde bir karar çıkartmalarının imkânsız olduğunu kaydetmiştir.⁵⁰⁰

188. *Grimkovskaya/Ukrayna*⁵⁰¹ davası, 8. Maddede yer alan usule ilişkin hakların sağladığı korumanın kapsamına açıklık getirmektedir. Bu davada, bireyin haklarını etkileyen resmi bir işleme veya ihmale bağımsız bir merci önünde itiraz etme olanağının bulunmaması, Mahkemenin 8. Maddenin ihlal edildiği sonucuna varmasına yol açan üç faktörden biriydi. Mahkeme, başvuru sahibinin yerel makamlara karşı açtığı hukuk davasının yerel mahkemeler tarafından zamanından önce reddedildiğine karar vermiştir. Mahkemelerin kararlarında yer alan gerekçeler çok kısaydı ve başvuru sahibinin yerel makamların sorumluluğunu ortaya koymaya çalıştığı başlıca iddiaları doğrudan yanıtlamıyordu. Dolayısıyla, Mahkemenin 8. Maddenin ihlal edildiğine karar vermesine yol açan husus, bağımsız bir şikâyet merciine erişimin olmaması değil, bu merciin başvuranın şikâyetini ele alış biçimiydi. Mahkeme, anlamlı bir şikâyet mekanizması sağlayıp sağlamadığını değerlendirmek için Aarhus Sözleşmesi'nin standartlarına açıkça atıfta bulunmuştur.⁵⁰² Mahkeme, Sözleşmenin 6. ve 8. Maddeleriyle korunan menfaatlerin niteliğindeki farklılığın, bu hükümler uyarınca yapılan taleplerin ayrı ayrı incelenmesini gerektirebileceğini belirtmekle birlikte, söz konusu davada, Mahkemenin 8. Madde uyarınca (yerel kararlardaki gerekçelerin eksikliğine ilişkin) yaptığı tespitleri dikkate alarak, aynı olayların Sözleşmenin 6. Maddesi uyarınca da incelenmesinin gerekli olmadığı kanaatine varmıştır.

(f) Yukarıda açıklanan mahkemeye erişim hakkına ek olarak, 13. Madde, Sözleşmede belirtilen hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğine dair savunulabilir bir iddiası olan kişilerin ulusal bir merci önünde etkili başvuru hakkına sahip olmalarını güvence altına almaktadır.⁵⁰⁴

(g)13. Madde ile sağlanan koruma, belirli bir başvuru yolunu gerektirecek kadar ileri gitmez. Devlet, bu hüküm kapsamındaki yükümlülüklerini nasıl yerine getireceğini belirleme konusunda takdir payına sahiptir. Söz konusu hakkın niteliği, Devletin sağlamakla yükümlü olduğu başvuru yolunun türünü de etkiler. Örneğin, 2. Maddede yer alan hakların ihlal edildiğinin iddia edilmesi durumunda, ilke olarak, maddi ve manevi zararların tazmini, mevcut telafi yollarının bir parçası olarak mümkün olmalıdır. Bununla birlikte, ne 13. Madde ne de Sözleşmenin başka bir

⁴⁹⁹ Giacomelli / İtalya, § 82.

⁵⁰⁰ Giacomelli / İtalya, § 94.

⁵⁰¹ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının [...] paragrafı

⁵⁰² Grimkovskaya / Ukrayna, §§ 69-72.

⁵⁰³ a.g.e. § 77.

⁵⁰⁴ Leander/İsveç, 26 Mart 1987 tarihli karar, § 77.

hükmü, sorumluların kovuşturulmasını ve mahkum edilmesini sağlama hakkını güvence altına almaktadır.⁵⁰⁵

189. Sözleşmenin 13. Maddesinin amacı, bireylerin davalarını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine götürmek zorunda kalmamaları için, Sözleşme haklarının ihlal edilmesi durumunda ulusal düzeyde uygun bir çözüm elde etme imkânı sağlamaktır. Devletler, kendi hukuk sistemleri içerisinde başvuru yollarını nasıl temin edecekleri konusunda belirli bir takdir payına sahiptir. Ancak, her ne şekilde seçilirse seçilsin, başvuru yolu etkili olmalıdır.

190. Mahkeme, 13. Maddeyle sağlanan korumanın, Sözleşme kapsamındaki hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiğine dair " savunulabilir bir iddiası " olan herkesi kapsamaya gerektiğine karar vermiştir.⁵⁰⁶ Bir hak ihlalinin saptanmış olması şart değildir. Bununla birlikte, ilgili bireylerin, Sözleşme haklarından birinin kapsamına giren ve Sözleşme açısından " savunulabilir " kabul edilebilecek bir şikâyetleri bulunduğunu ispat edebilmesi şarttır. Mahkeme, dava temelinde yorumlanacak savunulabilirlik kavramını tanımlamamıştır.

191. Mahkeme, 13. Maddenin uygulanmasına ve yorumlanmasına yönelik olarak aşağıdaki genel ilkeleri geliştirmiştir:

- bir birey, Sözleşmede belirtilen haklarının ihlal edildiğini savunabilir bir şekilde iddia ediyorsa, hem iddiasının karara bağlanması hem de uygun olması halinde tazminat elde edebilmesi için ulusal bir merci önünde bir yola başvurabilmelidir;
- 13. maddede atıfta bulunulan merciin adli bir merci olması şart değildir. Bununla birlikte, eğer bu merci adli bir merci değilse, yetkileri ve sağladığı güvenceler, bu merciin önündeki başvuru yolunun etkili olup olmadığını belirler; dolayısıyla bu merci tarafsız olan ve bağımsızlık güvencelerine sahip olan üyelere mensup ve iddianın esası hakkında karar vermeye ve uygun olduğu takdirde telafi sağlamaya yetkili olmalıdır;
- tek başına hiçbir başvuru yolu 13. Maddenin gerekliliklerini tam olarak karşılayamasa da, iç hukukta öngörülen başvuru yollarının bir kombinasyonu bunu sağlayabilir;
- 13. Madde, başvuru yollarının, bir Devletin yasalarına, Sözleşmeye veya eşdeğer iç normlara aykırı olduğu gerekçesiyle ulusal bir merci önünde itiraz etme imkânını içermesini gerektirmez.⁵⁰⁷

192. Çözüm aranan hakkın niteliği, Devletin 13. Madde kapsamında sağlamakta yükümlü olduğu başvuru yolunun türünü etkileyebilir.

Mahkeme, yaşam hakkının (2. Madde) ihlal edildiği iddiaları söz konusu olduğunda, iç hukuk yollarının etkinliğini değerlendirme konusunda yüksek standartlar belirlemiştir. Bunlar arasında, kapsamlı ve etkili bir soruşturma yürütme görevi de yer almaktadır; bu görev, usule ilişkin bir gereklilik olarak 2. Maddeden de kaynaklanmaktadır (bkz. yukarıda bölüm I, ilke e) - g)).

⁵⁰⁵ Öneriyıldız/Türkiye [BD], § 147.

⁵⁰⁶ *Klass ve Diğerleri/Almanya*, 6 Eylül 1978 tarihli karar, § 64; *Silver ve Diğerleri/Birleşik Krallık*, 25 Mart 1983 tarihli karar, § 113.

⁵⁰⁷ Örneğin, *Leander/İsveç*, § 77.

Görevi soruşturma yapmak olan kamu görevlilerinin harekete geçmemesi, somut olayda var olabilecek diğer hukuk yollarının etkinliğini zayıflatacaktır. Devlet görevlilerinin veya organlarının eylemleri veya ihmalleri konusunda sorumluluklarını belirleyen bir mekanizma olmalıdır. İlke olarak, mağdurların aileleri, bu madde kapsamındaki taleplere yol açan durumlarda çektikleri acı, stres, endişe ve hayal kırıklığını yansıtan bir tazminat almalıdır.⁵⁰⁸

193. Çevresel konularla ilgili davalarda, başvuru sahipleri genellikle yaşam hakkının (Sözleşmenin 2. Maddesi), özel ve aile hayatına saygı hakkının (Sözleşmenin 8. Maddesi) veya mülkiyetin korunması hakkının (Sözleşmeye Ek 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi) ihlal edildiği iddiasıyla 13. Madde kapsamında başvuru yolları arayabilirler (bkz. El kitabının I, II ve III. Bölümleri).

194. Mahkeme, Hatton ve Diğerleri / Birleşik Krallık,⁵⁰⁹ başvuru sahiplerinin Sözleşmenin 8. Maddesi kapsamındaki haklarını uygulamak için ulusal düzeyde bir başvuru yoluna sahip olup olmadığını değerlendirmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, başvuru sahipleri geceleri Heathrow Havalimanına iniş ve kalkış yapan uçaklardan kaynaklanan aşırı gürültüden şikâyetçiydi. İngiliz mahkemeleri tarafından sağlanan yargı denetiminin kapsamının çok sınırlı olduğunu ileri sürüyorlardı. O dönemde mahkemeler sadece yetkililerin mantık dışı, hukuka aykırı veya açıkça makul olmayan şekilde (klasik İngiliz kamu hukuku kavramları) hareket edip etmediklerini inceleme yetkisine sahipti. İngiliz mahkemeleri, gece uçuşlarında iddia edilen artışın, Heathrow Havaalanının yakınında yaşayanların özel ve aile yaşamlarına veya meskenlerine saygı gösterilmesi hakkına haklı bir sınırlama getirip getirmediğini değerlendirememiştir. Dolayısıyla Mahkeme, bu davada 13. Maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.

195. Mahkeme, Öneriyıldız/Türkiye⁵¹⁰ davasında, bir atık toplama sahasında meydana gelen metan gazı patlamasının ardından yürütülen cezai ve idari soruşturmanın yeterliliğini incelemiştir. Ulusal makamlar cezai ve idari soruşturmalar yürütmüş, ardından Ümraniye Belediye Başkanı söz konusu çöplüğü çevreleyen kaçak konutları yıktırma görevini yerine getirmedeği için, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı ise çöplüğü güvenli hale getirmedeği veya kapatılmasını emretmediği için mahkeme önüne çıkarılmıştı. Her ikisi de "görevlerini ihmal etmekten" suçlu bulunmuş ve çok düşük para cezalarına ve daha sonra para cezasına çevrilen asgari üç aylık hapis cezasına mahkûm edilmişti. Başvuru sahibi, cezai ve idari soruşturmalardaki önemli eksikliklerden şikâyetçiydi. Mahkeme, 2. Maddenin ihlal edildiğini tespit ettikten sonra, şikâyetleri 13. Madde kapsamında da incelemiştir. Mahkeme, yaşam hakkının ihlal edildiği iddialarına yönelik başvuru yollarının, ilgili kişilerin uğradığı her türlü maddi ve manevi zararın tazmin edilmesine imkân tanınması gerektiğini kaydetmiştir. Bununla birlikte, ne 13. Madde ne de Sözleşmenin başka bir hükmü, bir başvuru sahibinin üçüncü bir kişinin kovuşturulmasını ve mahkûm edilmesini sağlama hakkını veya "özel hesaplaşma" hakkını güvence altına almaktadır.⁵⁰⁵ Mahkeme, 13. Maddenin hem yaşam hakkı (2. Madde) hem de mülkiyetin korunması (1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi) bakımından ihlal edildiğine karar vermiştir.

196. Mahkeme, 2. Madde kapsamındaki şikâyetle ilgili olarak, mevcut idari başvuru yolunun, başvuru sahibinin yakınlarının ölümüyle ilgili şikâyetlerinin esasını ortaya koymak için yeterli olduğunu ve başvuru sahibine yeterli telafiyi sağlayabilecek nitelikte olduğunu değerlendirmiştir. Bununla birlikte Mahkeme, nihai tazminatın zamanında ödenmesinin 13. Madde kapsamındaki bir başvuru yolunun temel bir unsuru olarak görülmesi gerektiğinin altını çizmiştir. İdare Mahkemesinin karara varmasının dört yıl, on bir ay ve on gün sürdüğünü ve o zaman bile hükmedilen (sadece manevi zarar karşılığında) tazminatların başvuru sahibine hiçbir zaman ödenmediğini kaydetmiştir.

⁵⁰⁸ Keenan/Birleşik Krallık, 3 Nisan 2001 tarihli karar, §§ 123-130.

⁵⁰⁹ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının 77. paragrafı

⁵¹⁰ Davanın kısa bir açıklaması için bkz. el kitabının 41. paragrafı

Mahkeme, idari işlemlerin başvuru sahibine, Devletin akrabalarının hayatlarını korumadaki başarısızlığı karşısında etkili başvuru hakkı sağlamadığı sonucuna varmıştır.

197. Ek 1 No.lu Protokol'ün 1. maddesi kapsamındaki şikâyete ilişkin olarak, tazminat kararı gereksiz yere geciktirilmiş ve tahrip olan ev eşyaları için hükmedilen miktar ödenmemiştir. Bu nedenle Mahkeme, başvuru sahibinin 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesinin ihlal edildiği iddiasıyla ilgili olarak da etkili başvuru hakkından mahrum bırakıldığına karar vermiştir.

198. Budayeva ve Diğerleri / Rusya davasında, başvuru sahipleri, iddialarını Sözleşme'nin 13. Maddesinin gerektirdiği şekilde dile getirebilecekleri etkili başvuru yolunun bulunmadığından şikâyetçiydi. Mahkeme, tehlikeli faaliyetlerden kaynaklanan kazalara adli müdahaleyle ilgili olarak belirlenen ilkelerin afet yardımı alanında da geçerli olduğunu tespit etmiştir.⁵¹¹ Özellikle, Devletin sorumluluğuna giren tehlikeli faaliyetlerden kaynaklanan ölümcül kazalarla ilgili olarak, 2. Maddenin, yetkililerin can kaybının nedenine yönelik belirli asgari koşulları karşılayan bir soruşturmayı resen yürütmesi gerektiğine işaret etmiştir. Böyle bir soruşturma olmaksızın, ilgili kişi, yardım almak için kullanabileceği herhangi bir başvuru yolunu kullanamayabilir. Zira, somut davada söz konusu olduğu gibi, gerçeklerin aydınlatılması için gerekli bilgi genellikle sadece Devlet görevlileri veya yetkililerinin elindedir. Buna göre, Mahkemenin 13. Maddeden doğan görevi, yetkililerin 2. Madde kapsamındaki usuli yükümlülüklerini yerine getirirken izledikleri yol nedeniyle başvuru sahibinin etkili başvuru hakkını kullanmasının engellenip engellenmediğini tespit etmektir. Mahkeme, bu ilkelerin, Devletin afet yardımı alanındaki sorumluluklarını yerine getirmediği iddiası açısından da aynı şekilde geçerli olması gerektiğini değerlendirmiştir.⁵¹² Mahkeme bu davada, iddia edilen yaşam hakkı ihlallerinde yapılması gereken yeterli adli müdahalenin yapılmaması nedeniyle Devletin ihmallerinin 2. Maddenin ihlaline yol açtığını tespit etmiştir. Mahkeme, yaşam hakkının usule ilişkin yönünü değerlendiren, yalnızca ceza soruşturması yapılmamasını değil, aynı zamanda başvuru sahiplerinin iddia edilen eksiklik karşısında telafi elde edebilecekleri başka yolların bulunmamasını da dikkate almıştır. Dolayısıyla, şikâyeti 13. Madde kapsamında ayrıca incelemeye gerek görmemiştir.

199. Kolyadenko ve Diğerleri / Rusya davasında da benzer bir sonuca varılmıştır. Dava, Primorskiy Bölgesinde, sunî bir gölet ve bir nehrin yakınında yaşayan bazı başvuru sahipleriyle ilgiliydi. Ağustos 2001'de, göletten acil olarak büyük miktarda su bırakılması, başvuru sahiplerinin ikamet ettiği bölge de dâhil olmak üzere, gölet çevresindeki geniş bir alanın bir anda sular altında kalmasına neden olmuştu.⁵¹³ Başvuru sahipleri, Sözleşmenin 2. ve 8. Maddeleri ile 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesinin ihlal edildiğini iddia etmenin yanı sıra, Sözleşmenin 13. Maddesine aykırı bir şekilde, Sözleşmenin 2. ve 8. Maddeleri kapsamındaki şikâyetleri konusunda başvurabilecekleri etkili iç hukuk yollarının bulunmadığından şikâyetçiydi.⁵¹⁴ Bu noktada Mahkeme ilk olarak, kamu makamlarının açtığı ceza davası ile 2. Maddenin yeterince korunmadığını ve başka bir başvuru yolunun, özellikle de başvuru sahiplerinin açtığı hukuk davasının, Sözleşmenin 2. Maddesi kapsamındaki şikâyetlerine ilişkin yeterli bir adli yanıt sağlayamayacağını belirtmiştir.⁵¹⁵ Dolayısıyla Mahkeme, bu tespit ışığında, başvuru sahiplerinin Sözleşmenin 2. Maddesiyle bağlantılı olarak 13. Madde kapsamında yaptıkları şikâyeti, mevcut davanın koşullarında ayrı bir sorun teşkil etmediği için incelemeyi gerekli görmemiştir.⁵¹⁶

⁵¹¹ Budayeva ve Diğerleri/Rusya, § 142.

⁵¹² Budayeva ve Diğerleri / Rusya 192192, 178 ve 193.

⁵¹³ Kolyadenko ve Diğerleri / Rusya (Karar) (28 Şubat 2012), AİHM Başvuru No. 17423/05, § 32.

⁵¹⁴ a.g.e. § 218.

⁵¹⁵ a.g.e. § 227.

Mahkeme, Sözleşmenin 8. Maddesi ve 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi ile ilgili olarak, Rus hukukunun, başvuru sahiplerine, Ağustos 2001'de meydana gelen sel felaketi sonucunda evlerine ve mallarına verilen zararın tazmini için hukuk davası açma imkânı sağladığını kaydetmiştir.⁵¹⁷ Dolayısıyla, yerel mahkemeler, ilke olarak, hukuk davasında, Devletin sorumluluğunu, ceza davasında tespit edilen olgulara dayanarak ve bu ceza davasının sonucuna bakmaksızın inceleyebilmek için gerekli kaynaklara sahipti. Özellikle, ceza davasında tespit edilen olguları değerlendirme, söz konusu olaylar için sorumluluk atfetme ve uygulanabilir kararlar verme yetkisini haizdirler.⁵¹⁸ Ayrıca, yerel mahkemeler başvuruların iddialarını ele almış ve kararlarının gerekçelerini belirtmişlerdi. Dolayısıyla, söz konusu yargılamanın sonucu, talepleri reddedildiği için başvuru sahiplerinin aleyhine olsa da, Mahkeme, bu durumun tek başına, incelenmekte olan başvuru yolunun 13. Maddenin gerekliliklerini karşılamadığını gösteremeyeceği kanaatindeydi. Bu bağlamda Mahkeme, 13. Madde anlamında bir " başvuru yolunun " "etkililiğinin" başvuru sahibi açısından olumlu bir sonucun kesin olarak elde edilmesine bağlı olmadığını hatırlatmıştır.⁵¹⁹ Bu nedenle Mahkeme, 8. Madde ve 1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi ile bağlantılı olarak 13. Maddenin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

200. *Di Sarno ve Diğerleri / İtalya* davası, "atık krizinden" etkilenen Somma Vesuviana belediyesinde (Campania'da) yaşayan ve çalışan başvuru sahipleriyle ilgiliydi. Başvuru sahipleri özellikle 2007 yılının sonundan Mayıs 2008'e kadar Napoli sokaklarında ve ildeki diğer kasabalarda haftalarca biriktirilen tonlarca atık nedeniyle kirliliği bir çevrede yaşamak zorunda bırakılmıştı.⁵²¹ Başvuru sahipleri, diğer hususların yanı sıra, "atık krizinin" 1994 yılından bu yana Campania'da devam etmesine karşın, kamu makamlarının veya yüklenicilerin hukuki veya cezai sorumluluğunu kabul eden herhangi bir mahkeme kararı bulunmadığından şikâyetçiydi. Savcılık tarafından 2003 yılında Napoli mahkemesinde sorumlular hakkında cezai kovuşturma başlatılmış olmasına rağmen, bu kovuşturma halen

devam etmekteydi. Bu nedenle, başvuru sahipleri, İtalyan hukukunda öngörülen başvuru yollarının kendilerine bir yargı kararı elde etme ve "atık krizine" bir çözüm bulma şansı sunmadığı sonucuna varmışlardı.⁵²² Bu anlamda Mahkeme, zararın tazmin edilmesinin Sözleşmenin iddia edilen ihlalleri için yeterli bir telafi oluşturduğunu varsaysa bile, Hükümetin başvuru sahiplerinin bu başvuru yolunu takip ettiklerinde başarılı olabileceklerini göstermediğini kaydetmiştir.⁵²³ Hükümet, tazminata hükmeden bir idari yargı kararı sunmadığı gibi,⁵²⁴ kötü atık yönetiminden etkilenen yerlerde yaşayanların, kamu idaresine ve çevreye karşı işlenen suçların cezalandırılmasına yönelik ceza davalarına müdâhil olma hakkına sahip olduğunu gösteren bir içtihadı da atıfta bulunmamıştı.⁵²⁵ Ayrıca, ulusal hukuk çerçevesinde Çevre Bakanlığından çevresel zararın tazmini için dava açmasını talep etme imkânı bulunmasına rağmen, bu hükümlerle sağlanan başvuru yollarının başvuru sahiplerinin çevresel zarardan kaynaklanan zarara dayanarak hareket etmelerine imkân

⁵¹⁶ a.g.e. § 228.

⁵¹⁷ a.g.e. § 229.

⁵¹⁸ a.g.e. § 230.

⁵¹⁹ a.g.e. § 231.

⁵²⁰ a.g.e. § 232.

⁵²¹ *Di Sarno ve Diğerleri / İtalya* (Karar) (10 Ocak 2012) AİHM Başvuru No. 30765/08, §§ 36, 108.

⁵²² a.g.e. § 84.

⁵²³ a.g.e. § 87.

⁵²⁴ a.g.e.

⁵²⁵ a.g.e. § 88.

tanımayacağı sonucuna varılmıştır.⁵²⁶ Mahkeme, başvuru sahiplerinin Sözleşmenin 8. Maddesinin ihlal edildiğine ilişkin iddiaları ışığında, bu durumun, İtalyan hukuk düzeninde, başvuru sahiplerinin Sözleşmenin 13. Maddesi uyarınca zararlarının tazmin edilmesini sağlayacak etkili başvuru yollarının bulunmamasıyla bağlantılı olduğunu kaydetmiştir.⁵²⁷ Mahkeme, 13. Maddenin amacının, davacıların, Mahkeme nezdinde uluslararası şikâyet mekanizmasına müracaat etmek zorunda kalmadan önce, Sözleşmeyle güvence altına alınan haklarının ihlali karşısında ulusal düzeyde telafi elde edebilecekleri bir yol sağlamak olduğunu yinelemiştir.⁵²⁸ Bu nedenle, Sözleşmenin 13. Maddesi ihlal edilmiştir.

201. Cordella ve Diğerleri / İtalya davası, Taranto şehri ve çevresinde yaşayan ve yöredeki çelik fabrikasından çıkan zehirli emisyonların çevre ve yöre halkının sağlığı üzerindeki bilimsel olarak kanıtlanmış etkilerinden şikâyetçi olan 180 başvuru sahibiyle (161 talebin kabul edilebilir olduğuna karar verilmiştir) ilgilidir.⁵²⁹ Mahkeme, başvuru sahiplerinin şikâyetlerinin, ilgili bölgenin temizlenmesini sağlamaya yönelik tedbirlerin yokluğuna ilişkin olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca, yetkili makamların birkaç yıldır etkilenen bölgenin temizlenmesini hedeflediğini ancak başarılı olamadığını kaydetmiştir. Hükümetin, başvuru sahiplerinin cezai, hukuki ve idari işlemlere başvurabileceğini savunmasına karşın, Mahkeme, başvuru sahipleri tarafından sunulan belgelerin yanı sıra ilgili içtihatların bulunmadığını da göz önünde bulundurarak, bu tür işlemlerin mevcut davanın amacını (bölgenin temizlenmesi) karşılayamayacağı kanaatine varmıştır.⁵³⁰ İlgili makamların, tavsiye edilen çevre planının uygulanmasından sorumlu kişi ile tesisin gelecekteki alıcısına cezai ve idari dokunulmazlık tanımış olması bu durumu özellikle desteklemektedir.⁵³¹ Mahkeme ayrıca, *Di Sarno* davasına benzer şekilde, ulusal hukuk çerçevesinde Çevre Bakanlığından çevre zararının tazmini için dava açmasını talep etmenin başvuru sahiplerine etkili başvuru hakkı sağlamayacağını belirtmiştir.⁵³² Mahkeme, çelik fabrikasının zararlı emisyonlarından etkilenen yerlerin temizlenmesini güvence altına alan tedbirlerin alınmasının imkânsızlığını göz önünde bulundurarak, Sözleşme'nin 13. Maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

(h) Çevrenin korunmasına ilişkin kaygılar, 6. ve 13. Maddelere ek olarak, kişinin gözüaltına alınmasına ve tutuklanmasına ilişkin kuralları belirleyen 5. Madde gibi diğer usul maddelerinin yorumlanmasını da etkileyebilir. Mahkeme, gemilerden büyük miktarda petrol dökülmesi gibi çevreye karşı işlenen suçlar söz konusu olduğunda, sorumluların yargılanmasında halkın güçlü bir hukuki yararının bulunduğunu tespit etmiştir. Mahkeme, deniz çevresini koruma hukukunun sürekli olarak geliştiğini kabul etmiştir. Dolayısıyla, Sözleşme maddelerinin bu "yeni gerçekler" ışığında yorumlanması gerekmektedir. Sonuç olarak, çevreye verilen zarar, tutuklama ve gözüaltının yanı sıra önemli miktarda kefalet verilmesini gerektirecek düzeyde olabilir.

⁵²⁶ a.g.e.§ 89.

⁵²⁷ a.g.e.§ 116.

⁵²⁸ a.g.e.§ 117.

⁵²⁹ *Cordella ve Diğerleri / İtalya* (Karar) (24 Ocak 2019), AİHM Başvuru No. 54414/13 ve 54264/15, §§ 13, 14, 15-31.

⁵³⁰ a.g.e.§ 123.

⁵³¹ a.g.e.§ 124.

⁵³² a.g.e.§ 126.

202. *Mangouras / İspanya*⁵³³, davası, Mahkemenin çevrenin korunmasına yönelik artan uluslararası ilgi karşısında verdiği tepkinin anlamlı bir örneğidir. Sözleşmenin 5. Maddesinin 3. paragrafının doğru yorumlanmasıyla ilgilidir. Başvuru sahibi, Kasım 2002'de İspanya açıklarında seyretmekte olan Prestige gemisinin kaptanıydı; geminin gövdesinde bir sızıntı meydana gelmiş, yüklediği akaryakıt Atlantik Okyanusuna dökülmüş ve deniz flora ve faunası üzerindeki etkileri birkaç ay süren ve Fransa kıyılarına kadar yayılan ekolojik bir felakete neden olmuştu. Dava, başvuru sahibinin, doğal kaynaklara ve çevreye karşı işlenen bir suç da dâhil olmak üzere işlediği suçlar nedeniyle tutuklu yargılanması ve duruşmaya katılmasını teminen belirlenen kefaletle (3 milyon avro) ilişkin şikâyetleriyle ilgiliydi. Kefalet için belirlenen miktarın başvuranın kişisel koşulları ve suçun (çevreye ve özellikle deniz çevresine karşı işlenen suçların) ciddiyeti ile orantılı olup olmadığı konusunda Daire, söz konusu davada kefalet miktarının yüksek olmasına rağmen, korunan hukuki yarar, suçun ciddiyeti ve geminin yükünün dökülmesinden kaynaklanan hem çevresel hem de ekonomik yıkıcı sonuçlar göz önüne alındığında orantısız olmadığı kanaatine varmıştır.⁵³⁴

203. Mahkeme, çevreye karşı işlenen suçlar konusunda hem Avrupa'da hem de uluslararası alanda artan ve meşru bir endişe olduğunu dikkate almıştır. Bu bağlamda, Devletlerin deniz kirliliğini önleme ve sorumluları adalete teslim etme konusundaki yetkilerine ve yükümlülüklerine dikkat çekmiştir.⁵³⁵ Mahkeme, deniz hukukuna açıkça atıfta bulunarak, yerel mahkemelerin sorumluları adalete önüne çıkarma konusundaki kararlılığını haklı bulmuştur.

204. Büyük Daire⁵³⁶ tüm hususlarda Daire ile mutabık kalmıştır. Mahkeme, kefalet miktarının belirlenmesinde, meydana gelen zararın ciddiyetinin ve sanığın mesleki çevresinin, diğer bir ifadeyle sigortaların ve işverenin kefaleti karşılama kabiliyetinin dikkate alınabileceğini vurgulamıştır. Büyük Daire ayrıca, Avrupa hukukunun ve uluslararası hukukun getirdiği çevresel yükümlülüklerin yerine getirilmesi için ceza hukukunu kullanma eğilimine de dikkat çekmiştir. Mahkeme ayrıca, "5. Maddenin 3. paragrafının gereklilikleri yorumlanırken bu yeni gerçeklerin dikkate alınması gerektiği" kanaatine varmıştır. Büyük Daire, bu davada olduğu gibi, hem cezai hem de hukuki sorumluluk açısından çok önemli sonuçları olması halinde, örneğin "nadiren görülen ölçekte deniz kirliliğinin büyük çevresel zarara yol açması" durumunda, yetkililerin kefaleti buna göre ayarlayabileceklerini kabul etmiştir. Mahkeme, bu görüşünü desteklemek için, Uluslararası Deniz Hukuku Mahkemesinin (ITLOS) teminatlarını belirleme konusundaki uygulamasını dikkate almıştır.⁵³⁷ Mahkeme, Sözleşmenin 5. Maddesinin 3. Paragrafının ihlal edilmediğine karar vermiştir.

⁵³³ *Mangouras/İspanya*, 8 Ocak 2009 tarihli karar.

⁵³⁴ *Mangouras / İspanya*, § 44.

⁵³⁵ *Mangouras / İspanya*, § 41.

⁵³⁶ *Mangouras/İspanya* [BD], 28 Eylül 2010 tarihli karar, § 81.

⁵³⁷ *Mangouras/İspanya* [BD], §§ 86-88.

205. Mahkemenin, çevre konusunda ortaya çıkmakta olan uluslararası düzenlemeleri dikkate alarak, mevcut içtihadını gözden geçirmesi, bir başka ifadeyle kefaletin her zaman sanığın bu miktarı karşılama kapasitesine göre belirlenmemesi gerektiğini tespit etmesi bakımından bu dava dikkat çekicidir. Bu dava, bir kez daha, gelişmekte olan uluslararası çevre standartları ve hukuk normlarının, Mahkemenin insan haklarına sağladığı koruma üzerindeki doğrudan etkisinin altını çizmektedir.

Bölüm VII

Mahkeme içtihadından ilkeler: Sözleşmenin uygulanmasının bölgesel kapsamı

Madde 1

İnsan haklarına saygı yükümlülüğü

Yüksek Sözleşmeci Taraflar kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşmenin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlarlar.

(a) Genel olarak, Sözleşme bir Devletin kendi toprakları için geçerlidir. Sözleşmenin 1. Maddesinin amacı doğrultusunda " yetki alanı " kavramı, bu terimin uluslararası kamu hukukundaki anlamını yansıtacak şekilde ele alınmalıdır.⁵³⁸ Dolayısıyla, 1. Madde kapsamındaki yetki alanı ülkeseldir. Yetki alanının Devletlerin topraklarının tamamı üzerinde normal olarak geçerli olduğu varsayılır.⁵³⁹

206. Bununla birlikte, bir ülkenin sınırları içerisinde yetki kullanımına ilişkin karine gayri kabili rücu değildir. Sözleşmeci Taraf, kısıtlayıcı bir fiili durum nedeniyle topraklarının tamamı üzerinde yetki kullanamıyorsa, böyle bir durum yetki alanının kapsamını daraltır, çünkü Devletin 1. Madde uyarınca verdiği taahhüt Mahkeme tarafından yalnızca Sözleşmeci Devletin kendi topraklarındaki kişilere karşı pozitif yükümlülükleri ışığında değerlendirilmelidir⁵⁴⁰

(b) Sözleşmenin 1. Maddesinde yer alan " yetki alanı " kavramı, Yüksek Sözleşmeci Tarafların ulusal toprakları ile sınırlı değildir. İstisnai durumlarda, Sözleşmeci Tarafların kendi toprakları dışında gerçekleştirdikleri veya etki doğuran eylemleri 1. Madde anlamında yetki kullanımı teşkil edebilir.⁵⁴¹

207. Yetki alanı kavramına ilişkin önemli bir dava, Mahkemenin Sözleşmenin 1. Maddesi kapsamında " yetki alanının " Sözleşmeci Devletlerin ulusal topraklarıyla sınırlı olmadığını belirttiği Loizidou/Türkiye davasıdır. Buna göre, Sözleşmeci Devletler yetkililerinin kendi toprakları dışında etki yaratan eylem ve ihmalleri nedeniyle sorumluluk altına girebilirler.⁵⁴²

208. Yer yönünden yetki ilkesinin istisnasına ilişkin olarak Mahkemenin kapsamlı bir içtihadı bulunmaktadır ve bu yerleşik içtihat M.N. ve diğerleri/Belçika davasında Mahkeme tarafından yinelenmiştir.⁵⁴³ Mahkeme, 1. Madde uyarınca yetki alanının bir Taraf Devletin kendi topraklarıyla sınırlı olması ilkesinin bir istisnasının, söz konusu Devletin kendi ulusal toprakları dışındaki bir alan üzerinde etkin kontrol uyguladığı durumlarda ortaya çıktığını kabul etmiştir. Böyle bir alanda Sözleşmede belirtilen hak ve

⁵³⁸ *Gentilhomme, Schaff-Benhadj ve Zerouki / Fransa*, 14 Mayıs 2002 tarihli karar (sadece Fransızca), § 20; *Banković ve Diğerleri / Belçika ve 16 Diğer Sözleşmeci Devlet* [BD], 12 Aralık 2001 tarihli kabul edilebilirlik kararı, §§ 59-61; *Assanidzé / Gürcistan* [BD], 8 Nisan 2004 tarihli karar, § 137.

⁵³⁹ *Al-Skeini ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], 7 Temmuz 2011 tarihli karar; *Banković ve Diğerleri /Belçika ve Diğer 16 Sözleşmeci Devlet* [BD], 12 Aralık 2001 tarihli karar, § 61.

⁵⁴⁰ *Ilaşcu ve Diğerleri / Moldova ve Rusya* [BD], §§ 313, 333.

⁵⁴¹ Mahkeme, örneğin, bir Sözleşmeci Tarafın yabancı topraklarda etkili bir genel kontrole sahip olması veya kendi toprakları dışındaki bir kişi üzerinde otorite ve kontrole sahip olduğu hallerde bu durumun geçerli olduğunu tespit etmiştir. Bkz. *diğerleri arasında, Al-Skeini ve Diğerleri / Birleşik Krallık* [BD], § 131 ve devamı; *Issa ve Diğerleri / Türkiye*, 16 Kasım 2004 tarihli karar, §§ 68 ve 71; *Isaakl Türkiye*, 28 Eylül 2006 tarihli kabul edilebilirlik kararı; *Ilaşcu ve Diğerleri / Moldova ve Rusya* [BD], §§ 314 ve 318. Ayrıca, her ne kadar bu bir tür bölge dışı yargı yetkisi olmasa da, Mahkemenin, suçluların iadesi veya sınır dışı edilmeye ilgili bir dizi davada, Sözleşmeci Tarafın, kendi topraklarındaki eylem veya ihmallerin, kendi toprakları dışında Sözleşmeyi ihlal eden bir etki doğurmasından, bu tür sonuçların öngörülebilir olması halinde sorumlu olabileceğine karar verdiği de belirtilebilir.

⁵⁴² *Loizidou/Türkiye (esasa ilişkin)* [BD], 18 Aralık 1996 tarihli karar, § 52. Bu görüş, bir dizi başka davada da tekrarlanmıştır: örneğin, *Kıbrıs/Türkiye (esas)* [BD], 10 Mayıs 2001 tarihli karar, §§ 76, 77, 81. *Al-Skeini ve Diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], § 131, *Issa ve Diğerleri/Türkiye*, 16 Kasım 2004 tarihli karar, § 68, *Ilaşcu ve Diğerleri/Moldova ve Rusya* [BD], § 314.

⁵⁴³ *M.N. ve diğerleri/Belçika* (Karar) (5 Mart 2020), AİHM Başvuru No. 3599/18, § 101

özgürlükleri güvence altına alma yükümlülüğü, ister Sözleşmecî Devletin silahlı kuvvetleri aracılığıyla doğrudan, isterse kendisine bağlı bir yerel yönetim aracılığıyla uygulansın, böyle bir kontrole sahip olmaktan kaynaklanır.⁵⁴⁴ Dolayısıyla, Mahkeme, bir Devletin, ulusal toprakları dışındaki bir bölgede, güvenliğin sağlanmasına ilişkin yetki ve sorumluluk gibi kamu yetkilerini kullanması halinde, yargı yetkisini sınır ötesi olarak kullandığı sonucuna varmıştır.⁵⁴⁵ Mahkeme ayrıca, bir Devletin kendi toprakları dışında faaliyet gösteren görevlileri tarafından güç kullanılmasının, bazı durumlarda, kendilerini Devletin yetkililerinin kontrolü altında bulan kişileri Devletin 1. Maddeden doğan yetki alanına sokabileceğini tekrarlamış,⁵⁴⁶ ve Taraf Devletin yetki alanının, diplomatik veya konsolosluk görevlilerinin, o Devletin vatandaşları veya mallarıyla ilgili olarak yurtdışında resmi sıfatlarıyla yetkilerini kullandıklarında, eylemlerinden veya ihmallerinden kaynaklanabileceğini yinelemiştir.⁵⁴⁷

(c) Mahkeme, çevrenin korunmasına ilişkin olarak ülke dışı ve sınır ötesi meseleleri gündeme getiren davalar hakkında karar vermemiştir. Bununla birlikte Mahkeme, farklı durumlarda, Sözleşmenin ülke dışı ve sınır ötesi uygulanmasına ilişkin ilkeleri ayrıntılarıyla ele alan ve çevresel konularla ilgili olabilecek çok sayıda içtihat oluşturmuştur. Ancak, bu içtihat çok farklı maddi koşullar altında oluşturulduğundan, çevreyle ilgili davalara uygulanıp uygulanamayacağı ve uygulandığında da nasıl uygulanacağı Mahkeme tarafından belirlenecektir.

209. Mahkeme, Birleşik Krallık'a karşı açılan nükleer test davalarında ülke dışı uygulamayı değerlendirmeye yaklaşmıştır, (örneğin L.C.B / Birleşik Krallık⁵⁴⁸ ve McGinley ve Egan / Birleşik Krallık),⁵⁴⁹ Mahkeme bu davalarda, İngilizlerin Pasifik'teki Christmas Adalarında gerçekleştirdiği ve bir kısmı bu adalar üzerindeki egemenliğin 1957'de Avustralya'ya devredilmesinden sonra yapılan nükleer denemelerin askerler ve onların çocukları üzerinde sağlığı etkilerini değerlendirmek durumundaydı. Her iki durumda da, Sözleşmenin bölge dışında uygulanması tartışılmamıştır. Başvurular başka nedenlerle kabul edilmemiştir.

210. Buna ek olarak, Mahkemenin içtihadında, doğası gereği sınır ötesi özelliklere sahip olabilen uluslararası çevre hukuku standartlarına ve ilkelerine atıfta bulunduğu da hatırlatılabilir.⁵⁵⁰

---

⁵⁴⁴ a.g.e.Ş 103

⁵⁴⁵ a.g.e.Ş 104.

⁵⁴⁶ a.g.e.Ş 105.

⁵⁴⁷ a.g.e.Ş 106.

⁵⁴⁸ L.C.B. / Birleşik Krallık, 9 Haziran 1998 tarihli karar, § 39.

⁵⁴⁹ McGinley ve Egan / Birleşik Krallık, 9 Haziran 1998 tarihli karar, §§ 97 ve 101.

⁵⁵⁰ Örnekler için bu el kitabında Ek III'e bakın.

Bölüm B - Giriş - Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartından yola çıkarak belirlenen ilkeler

211. Şart⁵⁵¹ 1961 yılında kabul edilmiştir. Sosyal ve ekonomik hak ve özgürlükleri belirler ve Taraf Devletlerin bunlara saygı göstermesini garanti altına alan bir denetim mekanizması kurar. Gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı⁵⁵² 1996 yılında revize edilmesinin ardından 1999 yılında yürürlüğe girmiştir ve kademeli olarak ilk antlaşmanın yerini almaktadır. Halihazırda, iki anlaşma bir arada bulunmaktadır ve birbirine bağlantılıdır. Kırk üç üye Devlet Sosyal Şartı ya da gözden geçirilmiş versiyonunu onaylamıştır.⁵⁵³ Taraf Devletler, onayladıktan sonra, 1961 Şartının 20. Maddesi veya Gözden Geçirilmiş Şartın A Maddesi uyarınca, hangi hükümleri kabul etmek istediklerini belirtirler. Komite, ulusal yasa ve uygulamaların Şarta uygunluğu konusunda karar verir. On beş bağımsız üyesi Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından altı yıllık bir süre için seçilir ve bu süre bir kez yenilenebilir. Komite kararlarını raporlama usulü ve toplu şikâyet usulü olmak üzere iki usul çerçevesinde verir.

212. Komite, Taraf Devletlerin kabul edilen hükümlerin bazıları ile bunların hukukta ve pratikte uygulanması hakkında sundukları yıllık raporlara dayanarak, ülkelerin durumlarının Şarta uygun olup olmadığını belirler.⁵⁵⁴ Bu sistem şu anda Devletlerin (kabul ettikleri) her bir Şart hükmüne ilişkin genel ve oldukça resmi bir rapor sunmasından, Komitenin inceleyeceği ve Devletlerin rapor vermeye davet edildiği konuların hedefe yönelik ve stratejik bir şekilde seçilmesine doğru evrilmektedir.⁵⁵⁵ 1991 yılında Avrupa Sosyal Şartını Değiştiren Protokol (Torino Protokolü)⁵⁵⁶ kabul edilmiştir. Bu protokol ile, diğer hususların yanı sıra, "sosyal ortakların ve sivil toplum kuruluşlarının " devletin raporlama prosedürüne katılımının⁵⁵⁷ artırılması amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, anlaşmanın yürürlüğe girebilmesi için 1961 Şartının tüm Taraflarınca onaylanması gereklidir. Halihazırda sadece 23 ülke tarafından onaylanmıştır⁵⁵⁸ ve bu nedenle resmi olarak yürürlükte değildir.

⁵⁵¹ Avrupa Sosyal Şartı (ETS No. 35), 18 Ekim 1961 tarihinde kabul edilmiş ve 26 Şubat 1965 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁵⁵² Avrupa Sosyal Şartı (gözden geçirilmiş) (ETS No.163), 3 Mayıs 1996 tarihinde kabul edilmiş ve 1 Temmuz 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

⁵⁵³ Kasım 2020 itibarıyla 1961 Gözden Geçirilmiş Şartına Taraf Devletler: Avusturya, Belçika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Letonya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Kuzey Makedonya, Norveç, Polonya, Portekiz, Slovak Cumhuriyeti, İspanya, İsveç, Türkiye ve Birleşik Krallık.

Kasım 2020 itibarıyla 1996 Gözden Geçirilmiş Şartına Taraf Devletler: Arnavutluk, Andorra, Ermenistan, Avusturya, Azerbaycan, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Kıbrıs, Estonya, Finlandiya, Fransa, Gürcistan, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Letonya, Litvanya, Malta, Moldova Cumhuriyeti, Karadağ, Hollanda, Kuzey Makedonya, Norveç, Portekiz, Romanya, Rusya Federasyonu, Sırbistan, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, İsveç, Türkiye ve Ukrayna.

Lihtenştayn ve İsviçre 1961 Şartını imzalamış ancak henüz onaylamamıştır. Monako ve San Marino 1996 Gözden Geçirilmiş Şartını imzalamış ancak henüz onaylamamıştır.

⁵⁵⁴ Şartın, *Avrupa Sosyal Şartını Değiştiren Protokol* ile değiştirilen 24. Maddesi (1991) (ETS No. 142), 2. Madde

⁵⁵⁵ Bu tür hedefe yönelik konu seçimleri örneğin aşağıdakilerde görülmektedir: Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, 'Grup 2 hükümlerine ilişkin sorular (Sonuçlar 2021) Sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal koruma' (2020), Md. 11(3)-(e), s. 8 <<https://rm.coe.int/questions-to-states-parties-of-the-resc-conclusions-2021/16809f05c1>>.

⁵⁵⁶ Avrupa Sosyal Şartını Değiştiren Protokol (1991), ETS No. 142.

⁵⁵⁷ Avrupa Konseyi, '142 Sayılı Antlaşmanın Ayrıntıları' <<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/142>> 22 Ekim 2020 tarihinde erişilmiştir.

Bununla birlikte, "[bu protokoldeki] tüm önemli değişiklikler 1996 Gözden Geçirilmiş Şart aracılığıyla uygulamaya konulmuş veya yürürlüğe girmiştir.⁵⁵⁹

213. Avrupa Sosyal Şartına Ek Toplu Şikâyet Sistemini Öngören Protokolün⁵⁶⁰ yürürlüğe girmesi için sadece beş onay gerekiyordu; bu da 1998 yılında gerçekleşmiştir. Halihazırda 15 Devlet tarafından onaylanmış olan bu protokol uyarınca,⁵⁶¹ bazı ulusal ve Avrupa sendikaları ve işveren örgütleri ile bazı uluslararası STK'lar Komiteye Şartın ihlaline ilişkin şikâyette bulunma hakkına sahiptir.⁵⁶² Ayrıca, ilgili Devletin bu yönde bir beyanda bulunması halinde ulusal STK'lar da şikâyette bulunabilir.⁵⁶³ Halihazırda 184 şikâyet Komite tarafından işleme alınmış ve bunlardan 104'ü esastan karara bağlanmıştır.⁵⁶⁴ Komite toplu bir şikâyet hakkında karara vardıldıktan sonra, ilgili hükme ilişkin müteakip raporları değerlendirirken, şikâyette dile getirilen hususları Şarta Taraf tüm Devletlerde sistemli bir şekilde inceler.⁵⁶⁵

214. Yarı yargı organı olan Komite,⁵⁶⁶ yıllar içinde, Komitenin Şartın hükümlerine ilişkin yorumlarını ortaya koyduğu tüm kaynaklardan oluşan bir "içtihat hukuku"⁵⁶⁷ geliştirmiştir.⁵⁶⁸ Bunlar, raporlama prosedüründen kaynaklanan sonuçları, sonuç ciltlerinde yer alan yorum beyanlarını ve toplu şikâyetlere ilişkin kararları içerir.

215. Çevrenin bozulması, birçok sosyal haktan yararlanılmasını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir.⁵⁶⁹ Dolayısıyla, Devletlerin çevreyle ilgili konuları ihmal etmeleri, bu hakları yerine getirme yükümlülüklerine uymamaları anlamına gelir ve çevrenin bozulmasını önlemek veya azaltmak için tedbir almamak, kendi başına belirli sosyal hakların ihlali anlamına gelebilir.⁵⁷⁰

---

⁵⁵⁸ Kasım 2020 itibarıyla Avrupa Sosyal Şartını (1991) Değiştiren Protokole Taraf Devletler: Avusturya, Belçika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, Macaristan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Letonya, Malta, Hollanda, Kuzey Makedonya, Norveç, Polonya, Portekiz, Moldova Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, İspanya, İsveç ve Türkiye.

Kasım 2020 itibarıyla Protokolü imzalamış ancak onaylamamış olan Taraf Devletler: Lüksemburg, Slovenya ve Birleşik Krallık

⁵⁵⁹ Ufran Khaliq, *International Human Rights Documents* (2018, Cambridge University Press), s. 690.

⁵⁶⁰ Avrupa Sosyal Şartına Ek Toplu Şikâyet Sistemini Öngören Protokol (1995), ETS No. 158.

⁵⁶¹ Kasım 2020 itibarıyla Belçika, Hırvatistan, Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Norveç, Portekiz ve İspanya, Avrupa Sosyal Şartına Ek Toplu Şikâyet Sistemini Öngören Protokolü (1995) onaylamıştır.

Avusturya, Danimarka, Macaristan, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya Protokolü imzalamış ancak Kasım 2020 itibarıyla henüz onaylamamıştır.

⁵⁶² Avrupa Sosyal Şartına Ek Toplu Şikâyet Sistemini Öngören Protokol (1995), ETS No. 158, Md. 1

⁵⁶³ a.g.e.Md. 2. Halihazırda sadece Finlandiya, ulusal STK'ların toplu şikâyette bulunmasına olanak tanıyan bir beyanda bulunmuştur.

⁵⁶⁴ Kasım 2020 itibarıyla.

⁵⁶⁵ Régis Brillat, 'The Supervisory Machinery of the European Social Charter: Recent Developments and their Impact,' in *Social Rights in Europe* (Gráinne de Búrca & Bruno de Witte eds., Oxford University Press, 2005), s. 36-37.

⁵⁶⁶ a.g.e.s. 32-37

⁵⁶⁷ "İçtihat" Komite tarafından kullanılan bir terimdir, bkz: Régis Brillat, 'The Supervisory Machinery of the European Social Charter: Recent Developments and their Impact,' in *Social Rights in Europe* (Gráinne de Búrca & Bruno de Witte eds., Oxford University Press, 2005), s. 32-37.

⁵⁶⁸ 2008 yılından bu yana, Komitenin gözden geçirilmiş Şartın farklı hükümlerine ilişkin yorumu "İçtihat Özeti" şeklinde sunulmaktadır. Bu özeti içeriği Komite açısından bağlayıcı olmamakla birlikte, ulusal makamlara Şartın hükümlerini nasıl uygulamaları gerektiği konusunda bir fikir vermesi amaçlanmaktadır. En güncel versiyona buradan ulaşılabilir:

<<https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/-/new-version-of-the-digest-of-the-case-law-of-the-european-committee-of-social-rights>>.

⁵⁶⁹ Giuseppe Palmisano, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi eski Başkanı, "Çevrenin Korunması ve İnsan Hakları" konulu Üst Düzey Konferansta yaptığı konuşma (Strazburg, 27 Şubat 2020), s. 1.

Bu haklar arasında, diğerlerinin yanı sıra, adil çalışma koşulları hakkı (Madde 2), güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı (Madde 3), sağlığın korunması hakkı (Madde 11) ve konut hakkı (Madde 31) yer almaktadır. Şartın 11. Maddesinde "herkesin ulaşılabilir en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmasını mümkün kılacak her türlü önlemlerden yararlanma hakkına" sahip olduğu kabul edilmiştir.⁵⁷¹ Komite, bu temelde, sağlık hakkını "sağlıklı bir çevreye" erişimi de içerecek şekilde yorumlamış ve bu nedenle Devletlerden, periyodik raporlarını sunarken, (sadece işçiler için değil) bireyler için böyle bir çevrenin sağlanması amacıyla alınan tedbirleri tanımlamalarını istemiştir. Komite, bu kapsamda, diğerlerinin yanı sıra, kirlilik düzeyleri ve ulusal eylem planlarının uygulanmasına ilişkin somut veriler elde etmeye çalışmaktadır.⁵⁷²

216. Komite, sağlıklı bir çevrenin korunması ve yaratılmasının, Şartın güvenceler sisteminin merkezinde yer aldığını ve daha spesifik olarak da Şartın çeşitli hükümlerinin uygulanmasıyla ilgili olabileceğini tespit etmiştir.⁵⁷³

217. Şart ve Komite ile ilgili daha fazla bilgi ve özellikle 1961 Şartı ile 1996 Gözden Geçirilmiş Şartının tam metni ve Komiteye toplu şikâyetle bulunmak için pratik koşullar aşağıdaki web sitesinde mevcuttur: www.coe.int/T/DGHL/Monitoring/SocialCharter/. Ayrıca, Komitenin tüm sonuçlarının, yorum beyanlarının ve kararlarının tam metnini sunan bir veri tabanı da bulunmaktadır: <http://hudoc.esc.coe.int/esc2008/query.asp?language=en>.

---

⁵⁷⁰ a.g.e.

⁵⁷¹ Bkz. Avrupa Sosyal Şartı (26 Şubat 1961), ETS No. 35 ve Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) (3 Mayıs 1996), ETS No. 163, Bölüm I, para. 11, ilgili Madde 11: Âkit Taraflar, sağlığın korunması hakkının etkili bir biçimde kullanılması sağlamak amacıyla, ya doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde diğer önlemlerin yanı sıra; (1) sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri mümkün olduğunca ortadan kaldırmak; [...]."

⁵⁷² Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, Sonuçlar 2013, 6 Aralık 2013, 2013/def/FRA/11/3/EN.

⁵⁷³ *ATTAC ry, Globaali sosiaalityö ry ve Maan ystävät ry / Finlandiya* (Kabul Edilebilirlik ve İvedi Tedbir Kararı) (22 Ocak 2019), ECSR Şikâyet No. 163/2018, para. 12.

Bölüm I

Çevre, adil çalışma koşulları hakkı, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı

Madde 2

Adil çalışma koşulları hakkı

Bölü

m I

[..]

2 Tüm çalışanların adil çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır.⁵⁷⁴

Bölüm II - 1961 Şartı⁵⁷⁵

Âkit Taraflar, adil çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

[..]

4. tehlikeli veya sağlığa zararlı işlerde çalışan işçiler için öngörüldüğü şekilde ek ücretli tatiller veya azaltılmış çalışma saatleri sağlamayı; [...] taahhüt ederler.

Bölüm II - Gözden Geçirilmiş Şart⁵⁷⁶

Âkit Taraflar, adil çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

[..]

4. İçinde bulunulan tehlikeli ve sağlığa zararlı işlerdeki riski ortadan kaldırmayı ve bu risklerin henüz yeterince azaltılmadığı ya da kaldırılmadığı durumlarda bu işlerde çalışanlara ücretli ek izin verilmesini veya bunların çalışma saatlerinin azaltılmasını sağlamayı; [...] taahhüt ederler.

⁵⁷⁴ 1996 Gözden Geçirilmiş Şartında Bölüm I (2)'nin metni 1961 Avrupa Sosyal Şartı ile aynıdır,

⁵⁷⁵ Avrupa Sosyal Şartı (26 Şubat 1961), ETS No. 35, Md. 2(4).

⁵⁷⁶ Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) (3 Mayıs 1996), ETS No. 163, Md. 2(4).

Madde 3

Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı

Bölüm I

[.]

3 Tüm çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkı vardır. ⁵⁷⁷

Bölüm II - 1961 Şart⁵⁷⁸

Âkit Taraflar, adil çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

1. güvenlik ve sağlık alanlarında yönetmelikler hazırlamayı;
2. denetim yoluyla bu yönetmeliklerin uygulanmasını sağlamayı;
3. endüstriyel güvenlik ve sağlığı iyileştirmeye yönelik tedbirler konusunda, uygun olduğu ölçüde, işveren ve işçi örgütlerine danışmayı; taahhüt ederler.

Bölüm II - Gözden Geçirilmiş Şart⁵⁷⁹

Âkit Taraflar, işverenlerin ve çalışanların örgütlerine danışarak, güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak üzere;

1. İş güvenliği, iş sağlığı ve çalışma ortamı hakkında tutarlı bir ulusal politika oluşturmayı, uygulamayı ve bunu belli aralıklarla gözden geçirmeyi, bu politikanın temel hedefi, iş güvenliği ve iş sağlığını iyileştirmeyi ve özellikle çalışma ortamının doğasından kaynaklanan tehlike sebeplerini en aza indirmek yoluyla, çalışma sırasında ortaya çıkan ya da bununla bağlantılı olan hastalıkları ve kazaları önlemeyi;
2. güvenlik ve sağlık alanlarında yönetmelikler hazırlamayı;
3. denetim yoluyla bu yönetmeliklerin uygulanmasını sağlamayı;
4. tüm çalışanlar için, aslen koruma ve danışmanlık işlevlerine sahip iş sağlığı hizmetlerinin geliştirilmesini desteklemeyi; taahhüt ederler.

⁵⁷⁷ 1996 Gözden Geçirilmiş Şartının I. Bölümünün (3) metni 1961 Avrupa Sosyal Şartı ile aynıdır,

⁵⁷⁸ Avrupa Sosyal Şartı (26 Şubat 1961), ETS No. 35, Md. 2(4).

⁵⁷⁹ Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) (3 Mayıs 1996), ETS No. 163, Md. 2(4).

(a) Adil çalışma koşullarına sahip olma hakkı Şartın 2. Maddesinin 4. paragrafı ile korunmaktadır. Buna ek olarak, 3. Madde çalışanların güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına sahip olma hakkını güvence altına almaktadır. Kirliliğin bu hakların ihlaline yol açabileceği durumlarda, Devletler güvenlik ve sağlık alanında yönetmelikler çıkarmalı, bunları uygulamalı ve etkin bir şekilde denetlemeli ve madencilik gibi tehlikeli veya sağlığa zararlı işlerde çalışan işçiler için ek yardımlar sağlamalıdır.

218. Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan⁵⁸⁰ dosyası, uluslararası bir STK tarafından Yunanistan aleyhine, diğer hususların yanı sıra, maden işçilerinin madencilik faaliyetlerinden kaynaklanan hava kirliliğine aşırı derecede maruz kalmasının yarattığı mesleki sağlık riskinin, 1961 Şartının 3. Maddesini (güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı) ve 2. Maddesini (adil çalışma koşulları hakkı) ihlal ettiği, çünkü Yunanistan'ın kişilerin güvenliği ve emniyeti ile ilgili mevzuatı etkili bir şekilde izlemediği ve uygulamadığı ve tehlikeli ve sağlığa zararlı bir meslek olarak kabul edilen madencilikle uğraşan işçilere yardım sağlamadığı gerekçesiyle yapılan bir şikâyetle ilgiliydi.⁵⁸¹

219. Komite, iş güvenliği ve sağlığı hakkı gibi alanlarda, Devletlerin iş kazalarının sayısındaki gelişmeler ile düzenlemelerin uygulanmasını sağlamak ve dolayısıyla kazaları önlemek için alınan tedbirler hakkında kesin ve makul açıklama ve bilgi vermekle yükümlü olduğunu belirtmiştir.⁵⁸² Komite, Yunanistan'ın Şartın 3(1) maddesine uygun bir güvenlik ve sağlık mevzuatına sahip olmasına karşın, bu mevzuatın etkili bir şekilde uygulanmaması ve titizlikle denetlenmemesi durumunda Şarta uyumun yalnızca mevzuatın işletilmesiyle sağlanamayacağını hatırlatmıştır.⁵⁸³ Sonuç olarak Komite, Şartın 3. Maddesinde yer alan hakkın etkili olabilmesi için 3(2) Maddesinin gerektirdiği sağlık ve güvenlik düzenlemelerinin uygulanmasının şart olduğu kanaatine varmıştır.⁵⁸⁴ Komite, söz konusu dosyada, özellikle Hükümetin müfettiş eksikliğini kabul etmesi ve madencilik sektöründeki kazaların sayısına ilişkin kesin veriler sunamaması nedeniyle, Yunanistan'ın Şartın 3(2) maddesi uyarınca hava kirliliğine ilişkin iş sağlığı ve güvenliği düzenlemelerinin uygulanmasını etkili bir şekilde izleme yükümlülüğünü yerine getirmediğine kanaat getirmiştir.⁵⁸⁵

220. Komite ayrıca, madencilik sektörünün hala işçilerin sağlık ve güvenlik risklerinin ortadan kaldıramadığı özellikle tehlikeli sektörlerden biri olduğunu ve Yunan yasalarının madencilığı hala zorlu ve tehlikeli bir meslek olarak sınıflandırdığını dikkate almıştır. Bu nedenle, önleyici ve koruyucu tedbirlere ek olarak, Yunanistan'ın bu sektörde tazminat sağlaması gerekmektedir ancak bunu yapmayarak Şartın 2. Maddesinin 4. paragrafını ihlal etmişti.⁵⁸⁶

⁵⁸⁰ Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005.

⁵⁸¹ a.g.e.para. 1.

⁵⁸² a.g.e.para. 231.

⁵⁸³ a.g.e.para. 228.

⁵⁸⁴ a.g.e.

⁵⁸⁵ a.g.e.para. 231.

⁵⁸⁶ a.g.e.para. 235.

(b) 1961 Şartının 3. Maddesinin 1. paragrafı ve Gözden Geçirilmiş Şartın 3. Maddesinin 2. paragrafı uyarınca, Devletler asbest ve iyonlaştırıcı radyasyon tehlikesine maruz kalan çalışanlara özel dikkat göstermekle yükümlüdür. Devletler, risk altındaki işçilerin en azından uluslararası referans standartları tarafından belirlenen seviyeye eşdeğer bir seviyede korunduğuna dair kanıt sunmalıdır.⁵⁸⁷

221. Asbest çevresel tehlikelere yol açabildiğinden ve çalışanların sağlığını etkileyebildiğinden, Devletler ulusal mevzuatlarını Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisinin asbestin çalışanlar ve çevre için tehlikelerine ilişkin 1369 (1998) sayılı Tavsiye Kararında belirtilen koruma standartları çerçevesiyle uyumlu hale getirmelidir.⁵⁸⁸ Ulusal düzeyde uygulanacak asgari maruziyet sınır değerlerini belirleyen uluslararası referans standartlar, ILO Asbest Sözleşmesi No. 162 (1986), Rotterdam Sözleşmesi (2004) ve çalışanların işyerinde asbeste maruz kalmaya bağlı risklerden korunmasına ilişkin 19 Eylül 1983 tarihli ve 83/477/EEC sayılı Konsey Direktifidir (değiştirildiği şekliyle).⁵⁸⁹ Bu tedbirler arasında, diğerlerinin yanı sıra, şunlar yer almaktadır:

- asbestin zararlı etkilerine ilişkin koruma ve bilgilendirme tedbirlerinin potansiyel olarak tehlikeli tüm mesleklerdeki çalışanları kapsayacak şekilde genişletilmesi,⁵⁹⁰
-
- serbest asbest liflerinin çevreye salınmasına izin veren teknolojilerin kullanımının sonlandırılması,⁵⁹¹ ve
-
- mesleki sağlık hizmetlerinin rolünü ve kaynaklarını güçlendirerek çalışanlar için uygun tıbbi gözetim sağlanması.⁵⁹²

222. İyonlaştırıcı radyasyonla ilgili ulusal standartlarda, 2007 yılında Uluslararası Radyolojik Koruma Komisyonu tarafından, özellikle işyerinde maruz kalılabilecek azami dozlarla ve aynı zamanda doğrudan radyoaktif bir ortamda çalışmakla görevlendirilmemiş olmasına karşın zaman zaman radyasyona maruz kalabilecek kişilerle ilgili olarak yapılan tavsiyeler (ICRP, yayın No. 103) dikkate alınmalıdır.⁵⁹³ Buna göre, Taraf Devletler ICRP'nin tavsiyelerini dikkate alarak 5 Aralık 2013 tarihli 2013/59/Euratom sayılı Konsey Direktifini uygulamış olmalıdır.⁵⁹⁴ Radyoaktif atıkların deniz yoluyla taşınması, nükleer tesislerin nükleer güvenliği, radyoaktif atık ve kullanılmış yakıt sevkiyatlarının gözetimi ve kontrolü ve nükleer tesislerin nükleer güvenliği ile ilgili diğer Euratom Konseyi direktifleri de ulusal yetki alanlarında uygulanmalıdır.

⁵⁸⁷ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), 'Avrupa Sosyal Haklar Komitesi İçtihat Özeti' (Aralık 2018), s. 77

⁵⁸⁸ Parlamenterler Meclisi, Tavsiye Kararı 1369 (1998) Asbestin işçiler ve çevre için tehlikesi, <<https://pace.coe.int/en/files/16610/html>> 23 Ekim 2020 tarihinde erişilmiştir; ECSR, Sonuçlar, 2013, Malta, Madde 3(2), Doc. ID. 2013/def/MLT/3/2/EN, "Önleme ve koruma düzeyleri".

⁵⁸⁹ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), 'Avrupa Sosyal Haklar Komitesi İçtihat Özeti' (Aralık 2018), s. 77

⁵⁹⁰ Parlamenterler Meclisi, Tavsiye Kararı 1369 (1998) Asbestin işçiler ve çevre için tehlikesi, para. 8.5(a), <<https://pace.coe.int/en/files/16610/html>> erişim tarihi: 23 Ekim 2020

⁵⁹¹ a.g.e.para. 8.5(b).

⁵⁹² a.g.e.para. 8.5(c).

⁵⁹³ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), 'Avrupa Sosyal Haklar Komitesi İçtihat Özeti' (Aralık 2018), s. 77 ECSR, Sonuçlar 2009, Andorra, Madde 3(2), Belge No. 2009/def/AND/3/2/EN, "Çalışanların iyonlaştırıcı radyasyona karşı korunması".

⁵⁹⁴ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), 'Avrupa Sosyal Haklar Komitesi İçtihat Özeti' (Aralık 2018), s. 77 ECSR, Sonuçlar 2005, Kıbrıs, Madde 3(2), Belge No. 2005/def/CYP/3/2/EN, "İşyerinde sağlık ve güvenliğe ilişkin yönetmelikler".

deniz yoluyla taşınması, nükleer tesislerin nükleer güvenliği, radyoaktif atık ve kullanılmış yakıt sevkiyatlarının gözetimi ve kontrolü ve nükleer tesislerin nükleer güvenliği ile ilgili diğer Euratom Konseyi direktifleri de ulusal yetki alanlarında uygulanmalıdır.⁵⁹⁵

---

⁵⁹⁵ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), 'Avrupa Sosyal Haklar Komitesi İçtihat Özeti' (Aralık 2018), s. 77; ECSR, Sonuçlar 2013, Bulgaristan, Madde 3(3), Belge. No. 2013/def/BGR/3/2/EN, "Düzenlemelerin kapsadığı riskler".

Bölüm II

Çevre ve sağlığın korunması hakkı

Madde 11⁵⁹⁶

Sağlığın korunması hakkı

Bölüm I

[..]

11. Herkes, ulaşılabilecek en yüksek sağlık düzeyinden yararlanmasını mümkün kılacak her türlü önlemden yararlanma hakkına sahiptir.

Bölüm II

Âkit Taraflar, sağlığın korunması hakkının etkili bir biçimde kullanılması sağlamak amacıyla, ya doğrudan ya da kamusal veya özel örgütlerle işbirliği içinde diğer önlemlerin yanı sıra;

1. sağlığın bozulmasına yol açan nedenleri mümkün olduğunca ortadan kaldırmak;
2. Sağlıklı olmayı teşvik etmek ve sağlık konularında kişisel sorumluluk duygusunu geliştirmek üzere eğitim ve danışma hizmetleri sağlamak;
3. Kazalar açısından olduğu gibi, salgın, yöresel ve diğer hastalıkları olabildiğince önlemek üzere tasarlanmış uygun önlemler almayı; taahhüt ederler⁵⁹⁷

⁵⁹⁶ Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) (3 Mayıs 1996), ETS No. 163, Md. 11.

⁵⁹⁷ 1996 Gözden Geçirilmiş Şartının II. Bölümünde 11. Maddenin 3. paragrafının başına eklenene "kazalar açısından olduğu gibi" ifadesi dışında, 1996 Gözden Geçirilmiş Şartın I. ve II. Bölümlerinin metni, 1961 Avrupa Sosyal Şartı ile aynıdır.

(a) Komite sağlığın korunması hakkına ilişkin 11. Maddeyi sağlıklı bir çevre hakkını da içerecek şekilde yorumlamıştır.⁵⁹⁸ Komite, sağlık hizmetinin insan onuru için bir ön koşul olduğu göz önüne alındığında, Şartın 11. Maddesindeki sağlık hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 2. ve 3. Maddeleri⁵⁹⁹ ile Sözleşmenin 8. Maddesini tamamlayıcı nitelikte olduğunu belirtmiştir.⁶⁰⁰ Sonuç olarak Komite, sağlık hakkına ilişkin çeşitli Devlet raporlarında, 11. Maddenin 1. paragrafı kapsamında alınması gereken tedbirlerin, kirlilik gibi çevresel tehditlerden kaynaklanan sağlık sorunlarının nedenlerini ortadan kaldıracak şekilde tasarlanması gerektiği sonucuna varmıştır (önleme ilkesi).⁶⁰¹ Dolayısıyla, çevrenin bozulmasını önleyecek veya azaltacak tedbirlerin alınmaması belirli sosyal hakların ihlali anlamına gelebilir.⁶⁰²

223. Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR)/Yunanistan kararında Şartın yaşayan bir belge olduğunu ve amacının hakları sadece teorik olarak değil, aynı zamanda fiilen de korumak olduğunu yeniden teyit etme fırsatı bulmuştur.⁶⁰⁴ Bu nedenle Şartta belirtilen hak ve özgürlükler, mevcut çevresel durum da dâhil olmak üzere günümüz koşulları⁶⁰⁵ ışığında yorumlanmalıdır. Komite, hem Sosyal Şarta Taraf Devletlerin hem de diğer uluslararası kurumların sağlığın korunması ile sağlıklı bir çevre arasında giderek güçlenen bir bağlantı kurduğunu dikkate alarak, Şartın 11. Maddesini (sağlığın korunması hakkı) sağlıklı bir çevre hakkını da içerecek şekilde yorumlamıştır.⁶⁰⁶ Komite, bu hakkın yorumlanmasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi ve Avrupa Birliği Adalet Divanı tarafından belirlenen ilkelerin kendisine rehberlik ettiğini belirtmiştir.⁶⁰⁷ Komite ayrıca Dünya Sağlık Örgütü ve "bağımsız araştırmacılar" tarafından linyitin insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerine ilişkin yapılan çalışmalara da atıfta bulunmuştur.

⁵⁹⁸ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) /Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 195, 196

⁵⁹⁹ 2005 Sonuçlar XVII-2, Cilt 1, Genel Giriş, para. 5; *Marangopoulos/Yunanistan*, para. 202.

⁶⁰⁰ *Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (23 Ocak 2013) ESCR Şikâyeti No. 72/2011, para. 50, 51

⁶⁰¹ Sonuçlar 2001, Polonya, Madde 11, para. 1; Giuseppe Palmisano, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi eski Başkanı, "Çevrenin Korunması ve İnsan Hakları" konulu Üst Düzey Konferansta yaptığı konuşma (Strazburg, 27 Şubat 2020), s. 1.

⁶⁰² Mirja Trilsch, 'European Committee of Social Rights: The right to a healthy environment' (July 2009) *International Journal of Constitutional Law*, Cilt 7 s. 535; Giuseppe Palmisano, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi eski Başkanı, "Çevrenin Korunması ve İnsan Hakları" konulu Üst Düzey Konferansta yaptığı konuşma (Strazburg, 27 Şubat 2020), s. 2.

⁶⁰³ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) /Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005.

⁶⁰⁴ Komite bu dinamik yorumlayıcı yaklaşımı 1999 yılındaki ilk toplu şikâyet kararında benimsemiştir, Uluslararası Hukukçular Komisyonu/Portekiz (Esasa ilişkin karar) (9 Aralık 1999), para. 32. Bu karar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin *Tyler/Birleşik Krallık* kararında (Karar) (25 Nisan 1978) kullandığı yaklaşım ve dili yansıtmaktadır, AIHM Başvuru No. 5856/72, para. 31.

⁶⁰⁵ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 194.

⁶⁰⁶ a.g.e.para. 195.

⁶⁰⁷ a.g.e.para. 196.

224. MFHR/Yunanistan şikâyeti, kısmen, toplu şikâyet usulüne ilişkin Protokolün Yunanistan açısından henüz yürürlüğe girmediği 1 Ağustos 1998 tarihinden önce meydana gelen hava kirliliğine ilişkin olduğundan, Komitenin zaman bakımından yetkisinin (ratione temporis) değerlendirilmesi gerekmiştir. Komite, bu koşullar altında, şikâyetin ortaya koyduğu temel sorunun, Devletin belirli bir olayın meydana gelmemesini sağlamak için tüm makul tedbirleri alma görevi göz önünde bulundurularak, gerçekleşmiş haksız fiiller ile devam eden haksız fiiller arasındaki ayırımı nasıl yapılacağı konusu olduğunu değerlendirmiştir.⁶⁰⁸ Bu bakımdan Komite, Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanan Uluslararası Haksız Fiillerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Anlaşmanın (2001) 14. Maddesine özellikle dikkat çekmiştir.⁶⁰⁹ Bu maddeye göre, bir Devlet belirli bir olaya karşı önleyici tedbir alma konusunda uluslararası bir yükümlülük altındaysa, ancak bu yükümlülüğünü yerine getirmezse, o Devlet olayın devam ettiği süre boyunca ihlalde bulunmaya devam eder. Sonuç olarak, Komite, şikâyetle dile getirilen hususların, hava kirliliği devam ettiği sürece bu kirlilikten kaynaklanan zararı önleme yükümlülüğünün ihlali anlamına gelebileceğini ve hatta kirliliğe son vermek için yeterli önlemler alınmadığı takdirde bu ihlalin giderek daha da artabileceğini göz önünde bulundurarak, şikâyeti değerlendirmek için zaman bakımından (ratione temporis) yetkiye sahip olduğu kanaatine varmıştır.⁶¹⁰

225. Uluslararası İnsan Hakları Liğleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan⁶¹¹ dosyasında şikâyetçiler Asopos Nehrinin suyunun kirlenmesinin yöre sakinleri üzerinde zararlı etkileri olduğunu iddia ediyorlardı. Komite, MFHR/Yunanistan kararında kabul edildiği üzere, sağlıklı bir çevre hakkının Sosyal Şartta yer aldığını ve sağlık hizmetlerinin insan onuru için bir ön koşul olduğu göz önüne alındığında, Şartın 11. Maddesi kapsamındaki sağlığın korunması hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 2. ve 3. Maddelerinin yanı sıra Sözleşmenin 8. Maddesini de tamamladığını kaydetmiştir.⁶¹² Komite, hükümetin önleyici tedbirler alma yükümlülüğünü vurgulamış ve bilimsel kesinliğin bulunmamasının tedbirlerin ertelenmesi için bir gerekçe olarak gösterilemeyeceğine hükmetmiştir.⁶¹³

(b) Devletlerin sağlıklı bir çevre tesis etmek için tedbir alma yükümlülüğü Şartın güvenceler sisteminin merkezinde yer alır ve daha spesifik olarak Şartın çeşitli hükümlerinin uygulanmasıyla ilgili olabilir.⁶¹⁴

226. Komite, çevresel kaygıların Şartın güvenceler sistemindeki merkezi konumunu ve bunun Şartın çeşitli hükümlerinin daha spesifik olarak uygulanmasıyla ilgili olabileceğini kabul etmiştir.⁶¹⁵ Komite, ATTAC ry, Globaali sosiaalityö ry ve Maan ystävät ry/Finlandiya dosyasında, uluslararası bir ticaret sözleşmesinin Şart ile güvence altına alınan sosyal hakların uygulanması bakımından geniş kapsamlı sonuçlar doğurabileceğini kabul etmiştir. Bununla birlikte, Komite, bu sonuçların Şartın asli hükümlerinden kaynaklanan yükümlülüklerin ihlalini doğurup doğurmadığına ilişkin hukuki değerlendirmesini ancak ulusal hukuk ile uluslararası ticaret sözleşmesinin yürütülmesinden ve uygulanmasından kaynaklanabilecek uygulamalar bağlamında yapabilir⁶¹⁶ ve dolayısıyla bu tür bir anlaşma fiilen yürürlüğe girmeden önce bir sonuca varamaz.⁶¹⁷

⁶⁰⁸ a.g.e.para. 193.

⁶⁰⁹ Bkz. "Sözlükçe". Ek I.

⁶¹⁰ Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 193.

⁶¹¹ Uluslararası İnsan Hakları Liğleri Federasyonu (FIDH)/Yunanistan (Esas Hakkında Karar) (23 Ocak 2013) ESCR Şikâyet No. 72/2011.

⁶¹² a.g.e.para. 50, 51.

⁶¹³ a.g.e.para. 145.

⁶¹⁴ ATTAC ry, Globaali sosiaalityö ry ve Maan ystävät ry / Finlandiya (Kabul Edilebilirlik ve İvedi Tedbir Kararı) (22 Ocak 2019), ECSR Şikâyet No. 163/2018, para. 12.

⁶¹⁵ a.g.e.

(c) İnsan sağlığına ciddi zarar verme riski olduğuna inanmak için makul gerekçeler olduğunda Devletler ihtiyatlılık ilkesini uygulama yükümlülüğü altındadır.

227. Komite, *FIDH/Yunanistan* dosyasında⁶¹⁸ insan sağlığının ciddi zarar görme tehdidi altında olduğu durumlarda, tam bilimsel kesinliğin bulunmamasının uygun tedbirlerin ertelenmesi için bir gerekçe olamayacağı değerlendirilmesinde bulunmuştur.⁶¹⁹ Bir ön bilimsel değerlendirmenin insan sağlığı açısından tehlikeli olabilecek etkilerden endişe duyulması için makul gerekçeler olduğunu göstermesi halinde, Devlet, tehlikeli olabilecek bu etkileri önlemeye yönelik olarak 11. Maddede öngörülen yüksek koruma düzeyiyle tutarlı ihtiyati tedbirler almalıdır.⁶²⁰ Komite, ihtiyatlılık ilkesini şart koşarak, sosyal haklar alanında çevre koruma ilkelerinden birini uygulamıştır.⁶²¹

228. Komite, Yunan Devletinin sağlığını bozulmasına yol açan nedenleri mümkün olduğunca ortadan kaldırmak ve olası hastalıkları mümkün olduğunca önlemek için uygun tedbirleri almadığı kanaatine varmıştır.⁶²² Bu sonuca Yunan makamlarının Asopos Nehrindeki kirliliğin ciddiyetini ve halkın sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini kabul etmekte gecikmesi;⁶²³ söz konusu sorunların giderilmesine yönelik girişimlerin gecikmesi, bu gecikmenin de sağlık sorunlarının nedenlerini daha da kötüleştirilmesi ve hastalıkların önlenmesini engellemesi;⁶²⁴ Asopos Nehrinin kirliliği ve sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine ilişkin mevcut yönetmelik ve programların uygulanmasında eksikliklerin bulunması; ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde yetkili kurumların ilgili idari faaliyetleri koordine etmede güçlüklerle karşılaşması; mekânsal planlamaya ilişkin eksiklikler bulunması; su kaynaklarının ve atıkların kötü yönetilmesi; endüstriyel emisyonların kontrolünde sorunlar yaşanması ve sudaki Cr-6 varlığına ilişkin uygun girişimlerde bulunulmaması nedeniyle varılmıştır.⁶²⁵

⁶¹⁶ ATTAC ry/Finlandiya, para. 16. Bu konuda bakınız Petros Stangos, "La protection des droits sociaux dans le cadre du libre-échange régulé par l'Union européenne", *Concenter les civilisations. Mélanges en l'honneur d'Alain Supiot*, Seuil, 2020, s. 417-428 (yalnızca Fransızca).

⁶¹⁷ ATTAC ry, *Globali sosiaalityö ry ve Maan ystävät ry / Finlandiya* (Kabul Edilebilirlik ve İvedi Tedbir Kararı) (22 Ocak 2019), ECSR Şikâyet No. 163/2018, para. 16.

⁶¹⁸ *Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH)/Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (23 Ocak 2013) ECSR Şikâyet No. 72/2011.

⁶¹⁹ a.g.e.para. 145.

⁶²⁰ Giuseppe Palmisano, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi eski Başkanı, "Çevrenin Korunması ve İnsan Hakları" konulu Üst Düzey Konferansta yaptığı konuşma (Strazburg, 27 Şubat 2020), s. 3. *Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH)/Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (23 Ocak 2013) ECSR Şikâyet No. 72/2011, para. 150 - 152.

⁶²¹ Giuseppe Palmisano, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi eski Başkanı, "Çevrenin Korunması ve İnsan Hakları" konulu Üst Düzey Konferansta yaptığı konuşma (Strazburg, 27 Şubat 2020), s. 3.

⁶²² *Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (23 Ocak 2013) ECSR Şikâyeti No. 72/2011, para. 153.

⁶²³ a.g.e.para. 130.

⁶²⁴ a.g.e.

⁶²⁵ a.g.e.para. 153.

(d) Devletler, çevresel zararlar hakkındaki bilgileri farkındalık yaratma kampanyaları ve eğitim yoluyla kamuoyuna yaymayı bir halk sağlığı önceliği haline getirmelidir.

229. Komite, *FIDH / Yunanistan* dosyasında, yetkili Yunan makamlarının, (ulusal, bölgesel ve yerel düzeydeki) ilgili tüm idari kurumların aktif ve düzenli katkısıyla, ilgili nüfusa yönelik sistemli bir bilgilendirme ve farkındalık yaratma programının tasarlanmasını ve uygulanmasını talep etmesi gerektiğine karar vermiştir.⁶²⁶ Komite, özellikle bilgilendirme kampanyaları yoluyla kamuoyunun bilgilendirilmesinin bir halk sağlığı önceliği olması gerektiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, bu faaliyetlerin kapsamı, ilgili ülkelerdeki halk sağlığı sorunlarının niteliğine göre değişebilir.⁶²⁷ Ayrıca Devletler, belirli sorunlardan etkilenen kesimlere yönelik bir halk sağlığı eğitimi politikası uyguladıklarını somut tedbirlerle göstermelidir.⁶²⁸

(e) Devletler, çevreye zarar veren faaliyetler ister kamu makamları tarafından ister özel bir şirket tarafından gerçekleştirilsin, bunlardan sorumludur.

230. *MFHR/Yunanistan* dosyasının kabul edilebilir olup olmadığının incelenmesi aşamasında, Yunan Hükümeti, çevreye zarar veren madencilik faaliyetlerinin özel bir kuruluş tarafından yürütülmesinden dolayı, Devletin bu faaliyetlerden sorumlu tutulamayacağını iddia etmiştir.⁶²⁹ Ancak Komite, esasa ilişkin kararında, şirketin hukuki statüsü ne olursa olsun, Yunanistan'ın Şart kapsamındaki taahhütlerine uyulmasını sağlamakla yükümlü olduğunu,⁶³⁰ dolayısıyla bu şekilde sorumluluklarından kaçamayacağını belirtmiştir.

231. Benzer şekilde, *FIDH/Yunanistan* dosyasında, şikâyetinde bulunan örgütün de savunduğu gibi, Asopos Nehrinin sularının 1960'lı yılların sonlarında kirlenmeye başlaması ve daha sonra kirliliğin artması, nehir kenarında kurulmuş olan özel sanayilerin faaliyetlerinin bir sonucu olsa da Komite, Yunan makamlarının kirliliğe nehir üzerinde kurulmuş olan özel şirketlerin faaliyetlerinin neden olduğunu tespit edemediğini kaydetmiştir⁶³¹, bu faaliyetlerin bölge sakinlerinin sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinden sorumlu tutulan Hükümettir, çünkü ilgili şirketlere dayatabildiği çevre kurallarına uyum koşullarının tam olarak uygulanmasını sağlamamıştır.⁶³²

---

⁶²⁶ *Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (23 Ocak 2013) ESCR Şikâyeti No. 72/2011, para. 157.

⁶²⁷ a.g.e. § 158.

⁶²⁸ a.g.e.

⁶²⁹ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (M FHR) / Yunanistan* (Kabul Edilebilirlik Kararı) (10 Ekim 2005), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 4.

⁶³⁰ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 192

⁶³¹ *Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (23 Ocak 2013) ESCR Şikâyeti No. 72/2011, para. 54 ve sonrası.

⁶³² *Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (23 Ocak 2013) ESCR Şikâyeti No. 72/2011, para. 142.

(f) Kirliliğin üstesinden gelmek ancak kademeli olarak ulaşılabilecek bir hedefdir. Bununla birlikte, Devletler ölçülebilir bir ilerleme göstererek ve ellerindeki kaynakları mümkün olan en iyi şekilde kullanarak bu hedefe makul bir süre içinde ulaşmaya çalışmalıdır.⁶³³ Devletlerin kirliliğin üstesinden gelmek amacıyla aldığı tedbirler, kendi ulusal mevzuatları, Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler ile ilgili olarak yapılan anlaşmalar⁶³⁴ ve bunların pratikteki uygulamaları ışığında değerlendirilmektedir.

232. Komite, *MFHR/Yunanistan* dosyasında linyit kullanımının ve buna bağlı olarak linyit madenciliğinin Şart kapsamındaki meşru hedeflere (enerji bağımsızlığı, makul bir maliyetle elektriğe erişim ve ekonomik büyüme gibi) hizmet ettiğini kabul etmekle birlikte, Devletin çabalarının Yunanistan'ın kirliliğin üstesinden gelmek için verdiği ulusal ve uluslararası taahhütlerin gerisinde kaldığı ve bunun da halkın sağlığını korumada başarısızlıkla sonuçlandığı çeşitli alanlar tespit etmiştir. Komite, Yunanistan'ın kirliliğin üstesinden gelmeye yönelik genel çabalarını, emisyon kontrolüne yönelik uluslararası taahhütleri ışığında değerlendirmiş ve Yunanistan'ın AB hukukuna uygun olarak hazırladığı sera gazı emisyonlarına yönelik Ulusal Tahsisat Planının⁶³⁵ Kyoto Protokolü kapsamında Yunanistan için belirlenen bağlayıcı hedeflerden çok daha az talepkar olduğunu tespit etmiştir.⁶³⁶ Komite, bu ve diğer olgulara dayanarak, Yunanistan'ın hava kirliliği ile ilgili durumu makul bir süre içinde iyileştirme taahhüdüne ilişkin gerçek bir kanıt bulamamıştır.⁶³⁷ Komite bu kararıyla, bir taraf Devletin uluslararası çevre yükümlülüklerine uyumunu inceleme konusunda emsal oluşturmuştur. Aynı yaklaşım, Komitenin sağlığın korunmasına ilişkin Devlet raporları hakkında vardığı sonuçlarda da yer almaktadır.⁶³⁸

(g) Devletlerin, sağlıklı bir çevre hakkı ışığında hava kirliliğiyle mücadele etmek için aşağıdaki tedbirleri içeren uygun bir strateji uygulaması gerekmektedir:⁶³⁹

- yeterince kapsamlı çevre mevzuatı ve yönetmelikleri oluşturmak ve bunları düzenli olarak güncellemek;⁶⁴⁰
- hava kirliliğini yerel düzeyde önlemek⁶⁴¹ ve küresel ölçekte azaltmaya yardımcı olmak için ekipmanları değiştirmek, emisyonlar için eşik değerler getirmek ve hava kalitesini ölçmek gibi belirli adımlar atmak;⁶⁴²

⁶³³ a.g.e.para. 204.

⁶³⁴ Sonuçlar XV-2, İtalya, Madde 11(3).

⁶³⁵ Topluluk içerisinde sera gazı emisyon tahsisatı ticareti için bir plan oluşturan 13 Ekim 2003 tarihli ve 2003/87/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi.

⁶³⁶ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) /Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 204, 206

⁶³⁷ a.g.e.para. 203, 205

⁶³⁸ Sonuç XV-1, Madde 11 paragraf 1, tüm Devletler için. Ayrıca bakınız Régis Brilhat, 'The Supervisory Machinery of the European Social Charter: Recent Developments and their Impact' in *Social Rights in Europe* (Gráinne de Búrca & Bruno de Witte eds., Oxford Univ. Press, 2005), s. 39. Kyoto Protokolü kapsamında da yükümlülükleri olan üye devletler arasında İtalya yakın zamanda analiz edilmiştir (15. döngü sonuçları: XV 2, İtalya, Madde 11, paragraf 3).

⁶³⁹ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) /Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 203

⁶⁴⁰ a.g.e.Sonuçlar 2007, Arnavutluk, Madde 11(3).

⁶⁴¹ Sonuçlar 2005, Cilt 2, Moldova Cumhuriyeti, Madde 11(3).

⁶⁴² *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) /Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 203

- uygun denetim mekanizmaları aracılığıyla çevre standartlarının ve kurallarının düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlamak;⁶⁴³
- okuldaki öğrenciler de dâhil olmak üzere halkı hem genel hem de yerel çevre sorunları hakkında bilgilendirmek ve eğitmek;⁶⁴⁴
- ilgili grupların epidemiyolojik olarak izlenmesi yoluyla sağlık risklerini değerlendirilmek.⁶⁴⁵

233. Komite, *MFHR/Yunanistan* dosyasında, Yunanistan Anayasasının çevrenin korunmasını içerdiğini, Yunanistan'ın yeterli çevre koruma mevzuatını ve yönetmeliklerini kabul ettiğini, Aarhus Sözleşmesinin gerektirdiği süreci uyguladığını ve linyit madenciliğinden kaynaklanan kirliliğe maruz kalma için sınır değerler belirlediğini ancak ilgili tedbirlerin etkili bir şekilde uygulanmadığını ve yürürlüğe konulmadığını, yalnızca sınırlı sayıda çevre müfettişinin atandığını,⁶⁴⁶ Devlet tarafından sağlık ve çevre konusunda sınırlı bilgi ve eğitim verildiğini,⁶⁴⁷ ve sağlık risklerinin yeterince organize bir şekilde izlenmediğini tespit etmiştir.⁶⁴⁸ Dolayısıyla, Komite, bu tür konularda ulusal makamlara tanınan takdir payına karşın, Yunanistan'ın linyit madenciliği yapılan yerlerde yaşayan kişilerin yararıyla genel yarar arasında makul bir denge kurmayı başaramadığı ve dolayısıyla Şartın 11. Maddesinin 1., 2. ve 3. paragrafları kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal ettiği sonucuna varmıştır.⁶⁴⁹

234. Komite ayrıca, Devletlerin iklim değişikliğine ilişkin evrensel anlaşmalar kapsamındaki yükümlülükleri ışığında küresel hava kirliliğinin azaltılmasına katkıda bulunmak üzere aldıkları yerel tedbirleri de değerlendirmektedir.⁶⁵⁰

235. Komite, çevre konularında halkın bilinçlendirilmesi ve eğitimi ile ilgili olarak, sağlık konusunda bireysel sorumluluk duygusunun geliştirilmesi amacıyla, Devletlere, diğer hususların yanı sıra, çevrenin korunmasını okul müfredatına entegre etmeleri çağrısında bulunmaktadır. Komite ayrıca Devletlere, sağlık konusunda bireysel sorumluluk duygusunun geliştirilmesi amacıyla, çevrenin korunmasını kamuoyunu bilinçlendirme girişimlerinin bir parçası haline getirmeleri çağrısında bulunmaktadır.⁶⁵¹

⁶⁴³ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) /Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 203, 209, 210, 215.

⁶⁴⁴ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR)/Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 203; Sonuçlar 2005, Cilt 2, Moldova Cumhuriyeti, Madde 11(2).

⁶⁴⁵ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) /Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 203

⁶⁴⁶ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan* (Esas Hakkında Karar) (6 Aralık 2006), ECSR Şikâyet No. 30/2005, para. 208.

⁶⁴⁷ a.g.e. para. 219.

⁶⁴⁸ a.g.e. para. 220.

⁶⁴⁹ a.g.e. para. 221.

⁶⁵⁰ Sonuçlar 2007, Arnavutluk, Madde 11(3); Sonuçlar XV-2, İtalya, Madde 11(3)

⁶⁵¹ Sonuçlar 2007, Lüksemburg, Madde 11(2).

(h) Devletler, güvenli içme suyuna erişimi sağlamak için önleyici ve koruyucu tedbirler almalıdır.

236. Komite, güvenli içme suyuna erişimin, onurlu bir yaşam sürmenin ve insan haklarını korumanın merkezinde yer aldığını düşünmektedir. Bu nedenle, Devletlerin kırsal nüfusun güvenli suya erişimini iyileştirmek için tedbirler almasını zorunlu tutmaktadır.⁶⁵²

(i) Devletler, gıda kaynaklı hastalıkların ve bu tür hastalıkların salgınlarının yarattığı tehdidi ortadan kaldırmak için gıda güvenliğini garanti altına alacak tedbirler almalıdır.

237. Gıda güvenliği, çevre kirliliğinden kaynaklanabilen çok sayıda kirletici maddenin tehdidi altındadır.⁶⁵³ Sonuç olarak, Taraf Devletler, ilgili bilimsel verileri dikkate alan hukuki güce sahip ulusal gıda hijyeni standartları oluşturmalı, gıda zinciri boyunca bu standartlara uyumu izlemek için mekanizmalar tesis etmeli ve sürdürmeli, özellikle etiketleme yoluyla sistemli önleme tedbirleri oluşturmalı, uygulamalı ve bunları düzenli olarak güncellemeli ve gıda kaynaklı hastalıkların oluşumunu izlemelidir.⁶⁵⁴

(j) Devletler, gürültü kirliliğinin önlenmesine ve azaltılmasına ilişkin yönetmelikler ve hukuki kurallar kabul etmelidir.⁶⁵⁵

238. Devletler gürültü kirliliğinin önlenmesini bölgesel/arazi kullanım planlamasının bir unsuru haline getiren genel gürültü yönetmelikleri hazırlamalı ve gürültü kirliliğini düzenleyen hukuk kurallarını kabul etmeli; geçici gürültülü faaliyetlere izlenmesi kolay kısıtlamalar getirmeli; en kötü durumlar için gürültü azaltma planları hazırlamalı; ortam gürültüsünün ana kaynaklarına ilişkin gözetim planları hazırlamalı ve gürültü haritaları oluşturmalıdır.⁶⁵⁶

239. Uygulamada gürültü kirliliğini önlemek ve bununla mücadele etmek için alınan tedbirler ayrıca şunları içerir:

- garajlar, restoranlar, çamaşırhaneler ve benzeri ticari faaliyetlerle bağlantılı olarak mahalli düzeyde oluşan gürültünün önlenmesi;
- kentsel ulaşım ve havalimanlarından kaynaklanan gürültüyü azaltmaya yönelik tedbirler alınması;
- gürültü ile bağlantılı sağlık sorunlarına ilişkin epidemiyolojik çalışmalar yapılması⁶⁵⁷

⁶⁵² Sonuçlar 2013, Gürcistan, Madde 11(3), Belge No. 2013/def/GEO/11/3/EN, "Sağlıklı çevre".

⁶⁵³ Agneta Oskarsson, 'Environmental contaminants and food safety' (2012) *Acta Veterinaria Scandinavica* 54(Suppl 1):S5.

⁶⁵⁴ Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ECSR), 'Avrupa Sosyal Haklar Komitesi İçtihat Özeti' (Aralık 2018), s. 135 Sonuçlar XV-2 (2001), Kıbrıs, Madde 11(3), Belge No. XV-2/def/CYP/11/3/EN, "Gıda güvenliği".

⁶⁵⁵ Sonuçlar XVII-2 (2005), Portekiz, Madde 11(3), Belge No. XVII-2/def/PRT/11/3/EN.

⁶⁵⁶ a.g.e.

⁶⁵⁷ a.g.e.

(k) Devletler, yurtdışında meydana gelen ve kendi topraklarında etkili olan nükleer kazaların sonuçlarına karşı halklarını korumakla yükümlüdür.⁶⁵⁸ Ayrıca, Devletin enerjisinin bir kısmını nükleer santrallerden elde etmesi halinde, potansiyel risk alanlarında yaşayan topluluklar için ilgili tehlikeleri önleme yükümlülüğü de bulunmaktadır.

240. Komite, halkın maruz kaldığı radyasyonun doz sınırlarının Uluslararası Radyasyondan Korunma Komisyonunun 1990 tarihli Tavsiye Kararına uygun olarak belirlenmesi gerektiğine karar vermiştir. AB üye devletlerinin, çalışanların ve halkın sağlığının iyonlaştırıcı radyasyondan kaynaklanan tehlikelere karşı korunmasına ilişkin 96/29/Euratom sayılı Topluluk Direktifini iç hukuklarına aktarmaları gerekmektedir. 11(3) Maddesine uygunluğun değerlendirilmesi, enerji üretiminin ne ölçüde nükleer güce dayandığına bağlı olarak bir ülkeden diğerine değişecektir.⁶⁵⁹

(l) Devletler 11. Madde kapsamında asbest ve asbest içeren ürünlerin kullanımını, üretimini ve satışını yasaklayan bir politika uygulamalıdır.⁶⁶⁰

241. Komite, Devletlerin ayrıca 11(3) Maddesi uyarınca, konut ve kamu binaları sahiplerinin asbest araması yapmasını ve uygun hallerde asbesti ortadan kaldırmasını zorunlu kılan ve şirketlere atık bertarafı konusunda yükümlülükler getiren bir mevzuat kabul etmesi gerektiğine karar vermiştir.⁶⁶¹

(m) Devletler, Gözden Geçirilmiş Şartın E Maddesi ve 1961 Şartının Önsözü uyarınca, sağlığın korunmasına eşit erişim sağlamak ve çevre kirliliğinin ayrımcılıktan kaynaklanmamasını veya ayrımcılığa katkıda bulunmamasını sağlamak için koruyucu tedbirler almakla yükümlüdür. Komite, Şartın 11. maddesinin sağlık hakkının etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamak için bir dizi pozitif yükümlülük getirdiğini hatırlatmakta ve bu hükme uygunluğu dezavantajlı ve savunmasız grupların durumuna özellikle dikkat ederek değerlendirmektedir.⁶⁶²

242. Komite, *Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC)/Bulgaristan* dosyasında⁶⁶³ Bulgaristan'ın kapsayıcı bir sağlık sigortası sistemine sahip olduğunu⁶⁶⁴ ve toplumun en dezavantajlı kesimlerinden bazılarının sağlık hizmetlerine erişiminin sağlanması için çaba gösterildiğini kabul etmiştir.⁶⁶⁵ Bununla birlikte Komite, Roman topluluklarının sağlıklı ortamlarda yaşamadıklarını gösteren yeterli kanıt bulunduğunu değerlendirmiş ve bu durumu kısmen Devletin yeterli önleyici politikalar benimsememesine bağlamıştır.⁶⁶⁶

⁶⁵⁸ Sonuç XV-2, Danimarka, Madde 11 paragraf 3.

⁶⁵⁹ Sonuçlar XV-2, Fransa, Madde 11 paragraf 3

⁶⁶⁰ Sonuçlar XVII-2, Portekiz, Madde 11 paragraf 3.

⁶⁶¹ Sonuçlar XVII-2, Letonya, Madde 11 paragraf 3.

⁶⁶² *Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC)/Bulgaristan* (Esas Hakkında Karar) (3 Aralık 2008), ECSR Şikâyet No. 46/2007, para. 45.

⁶⁶³ *Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC)/Bulgaristan* (Esas Hakkında Karar) (3 Aralık 2008), ECSR Şikâyet No. 46/2007.

⁶⁶⁴ a.g.e.para. 41.

⁶⁶⁵ a.g.e.para. 42.

⁶⁶⁶ a.g.e.para. 47.

Bunlar arasında Roman mahallelerinde temiz suyun garanti altına alınmasına yönelik koruyucu tedbirlerin eksikliği ve bu mahallelerdeki konutlarda halk sağlığı standartlarının sağlanmasına yönelik tedbirlerin yetersizliği de yer almaktadır.⁶⁶⁷ Komite ayrıca, sağlık bilincinin geliştirilmesine yönelik sistemli ve uzun vadeli hükümet tedbirlerinin eksik olduğu kanaatine varmıştır.⁶⁶⁸ Bu nedenle, Bulgaristan'ın Romanların sağlık hizmetlerine yeterli erişimini sağlamaya yönelik pozitif yükümlülüklerini, özellikle de Roman topluluklarının genellikle sağlıksız yaşam koşullarından ve sağlık hizmetlerine zor erişimlerinden kaynaklanan özel sorunlarını ele almak için makul adımlar atmayarak yerine getirmediği sonucuna varmıştır.⁶⁶⁹ Bu durum, Gözden Geçirilmiş Şartın E Maddesi (ayrımcılık yapılmaması) ile bağlantılı olarak 11(1), (2) ve (3) Maddelerini ihlal etmiştir.⁶⁷⁰

243. Komite Avrupa Romanlar ve Gezginler Forumu (ERTF) / Çek Cumhuriyeti⁶⁷¹ dosyasında da benzer sonuçlara ulaşmıştır. Komite, Çek Cumhuriyetindeki Roman topluluklarının birçok durumda sağlıklı ortamlarda yaşamadıklarını gösteren yeterli kanıt bulunduğu kanaatine varmıştır.⁶⁷² Bulgaristan'a karşı yapılan şikâyete benzer şekilde, bu durumu kısmen, diğerlerinin yanı sıra, Roman mahallelerinde temiz suyu garanti altına alacak koruyucu tedbirlerin eksikliği ve bu mahallelerdeki konutlarda halk sağlığı standartlarını sağlayacak tedbirlerin yetersizliği dolayısıyla Devletin ilgili politikaları benimsememesine bağlamıştır.⁶⁷³ Çek Cumhuriyeti, Romanların toplumla bütünleşmesinin bir parçası olarak sağlık kavramını da içeren 2011-2015 Sosyal Dışlanmayla Mücadele Stratejisini kabul etmiş olmasına karşın, Romanların haklarının hayata geçirilmesi için çok az etki ve ilerleme kaydedilmiştir.⁶⁷⁴ Bu durum, 1961 Şartının Önsözü ışığında 11(1), (2) ve (3) maddelerinin ihlalini teşkil etmektedir.⁶⁷⁵

244. Médecins du Monde - International / Fransa dosyasında,⁶⁷⁶ Médecins du Monde, Fransa'da göçmen Romanların maruz kaldığı çevresel risklerin tamamının kamplardaki yaşam koşullarıyla bağlantılı olduğundan şikâyetçiydi.⁶⁷⁷ Uluslararası STK, zararlı ve kirlenici atık yığınlarının, içme suyuna erişememenin, genel rutubet seviyesinin, kötü havalandırmanın ve (yetkililerin elektrik tesisatı döşememesinden kaynaklanan) ısıtma yöntemlerinin zararlı etkilerinin bulaşıcı solunum yolu, deri ve mide-bağırsak hastalıklarına ve uyuza neden olmasından dolayı yaşam koşullarının onur kırıcı olduğunu teyit etmişti.⁶⁷⁸ Ayrıca uluslararası STK, kötü yaşam koşullarının yanıklar, gaz zehirlenmeleri ve yangınlar gibi çok sayıda kazaya neden olduğunu belirtmişti.⁶⁷⁹ Kanıtları değerlendiren Komite, Roman topluluklarının gerçekten de sağlıklı ortamlarda yaşamadıkları sonucuna varmış,⁶⁸⁰ Taraf Devletlerin salgın, endemik ve diğer hastalıkların yanı sıra kazaları da mümkün olduğunca önlemek için uygun tedbirleri almaları gerektiğini hatırlatmıştır.⁶⁸¹

⁶⁶⁷ a.g.e.

⁶⁶⁸ a.g.e.para. 48.

⁶⁶⁹ a.g.e.para. 49.

⁶⁷⁰ a.g.e.para. 51.

⁶⁷¹ Avrupa Romanlar ve Gezginler Forumu (ERTF) / Çek Cumhuriyeti (Esas Hakkında Karar) (17 Mayıs 2016), ECSR Şikâyet No.104/2014.

⁶⁷² a.g.e.para. 124.

⁶⁷³ a.g.e.

⁶⁷⁴ a.g.e.para. 125, 126

⁶⁷⁵ a.g.e.para. 128.

⁶⁷⁶ Médecins du Monde - International /Fransa (Esas Hakkında Karar) (11 Eylül 2012), ECSR Şikâyet No. 67/2011.

⁶⁷⁷ a.g.e.para. 154.

⁶⁷⁸ a.g.e.para. 154.

⁶⁷⁹ a.g.e.para. 156.

⁶⁸⁰ a.g.e.para. 158.

Fransa, Roman topluluklarının sağlıksız yaşam koşullarından kaynaklanan özel sorunlarını ele alma,⁶⁸² çevre sağlığı ile ilgili konularda yeterli farkındalık yaratma,⁶⁸³ ve belirli sorunları ele almak için özel tedbirler alma konusundaki pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediğinden,⁶⁸⁴ Komite, 11(1), (2) ve (3) maddeleriyle bağlantılı olarak E maddesinin ihlal edildiğini tespit etmiştir.⁶⁸⁵

---

⁶⁸¹ a.g.e.para. 159.

⁶⁸² a.g.e.para. 144.

⁶⁸³ a.g.e.para. 152.

⁶⁸⁴ a.g.e.para. 163.

⁶⁸⁵ a.g.e.para. 145, 153, 164.

Bölüm III

Çevre ve konut hakkı

Madde 31⁶⁸⁶

Konut hakkı

Bölüm I

[..]

31. Herkes konut edinme hakkına sahiptir

Bölüm II

Âkit Taraflar, konut hakkının etkili bir biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla;

1.yeterli standartlara sahip bir konut edinilmesini teşvik etmeye; [...] yönelik önlemler almayı; taahhüt ederler

⁶⁸⁶ Avrupa Sosyal Şartı (Gözden Geçirilmiş) (3 Mayıs 1996), ETS No. 163, Md. 31(1).

(a) Komite, Gözden Geçirilmiş Şartın 31. Maddesinin I. Bölümünde yer alan konut hakkının, ayrımcılık yasağına ilişkin E Maddesi ile bağlantılı olarak, Devletlerin çevresel açıdan tehlikeli alanlarda ırksal temellere dayalı her türlü ayrımcılıkla mücadele etmek için tedbirler alma yükümlülüğünü içerdiğini hatırlatmıştır. Devletler, ekolojik açıdan sağlıklı bir çevrede barınmalarını sağlamak için dezavantajlı ve savunmasız gruplara yaşam koşullarını ve çevreyi iyileştirme konusunda yardımcı olmalıdır.

245. Komite, *Médecins du Monde - International/Fransa* dosyasında, Bakanlar Komitesinin Avrupa'daki Romanların ve Gezinlerin barınma koşullarının iyileştirilmesine ilişkin Tavsiye Kararına atıfta bulunarak,⁶⁸⁷ diğer hususların yanı sıra, üye devletlerin çevresel açıdan tehlikeli alanlarda ırksal temellere dayalı her türlü ayrımcılıkla mücadele etmek için tedbirler alması gerektiğini teyit etmiştir. Bu yükümlülük, Roman topluluklarının pratik ve uygun fiyatlı barınma alternatiflerine sahip olmalarını sağlamak için güvenli yerlerin geliştirilmesine yatırım yapılmasını ve tehlikeli alanlarda, bu alanların yakınında veya üzerinde yerleşimlerin engellenmesi için adımlar atılmasını içermektedir.⁶⁸⁸ Kalıcı ve yasal olarak terk edilmiş veya sağlıksız bir çevrede yaşayan Romanlara, çevrelerinin iyileştirilmesi de dâhil olmak üzere meskenlerinin sıhhi koşullarının iyileştirilmesi için yardım sağlanmalıdır ve;⁶⁸⁹ üye devletler, ilgili makamları aracılığıyla, Roman meskenlerinin yerleşime uygun alanlarda ve ekolojik olarak sağlıklı bir çevrede bulunmasını sağlamalıdır. Uygun olmayan yerlerden kaldırılamayan mevcut yerleşimler, uygun ve yapıcı çevresel tedbirlerle iyileştirilmelidir.⁶⁹⁰ Bu nedenle Komite, yeterli standarta meskene erişimin olmaması ve kötü barınma koşulları nedeniyle 31(1) Maddesiyle bağlantılı olarak E maddesinin, diğer bir ifadeyle konut hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.⁶⁹¹

⁶⁸⁷ Bakanlar Komitesinin Avrupa'daki Romanların ve Gezinlerin barınma koşullarının iyileştirilmesine ilişkin üye devletlere yönelik Rec(2005)4 sayılı Tavsiye Kararı (Bakanlar Komitesi tarafından 23 Şubat 2005 tarihinde Bakan Yardımcılarının 916. toplantısında kabul edilmiştir).

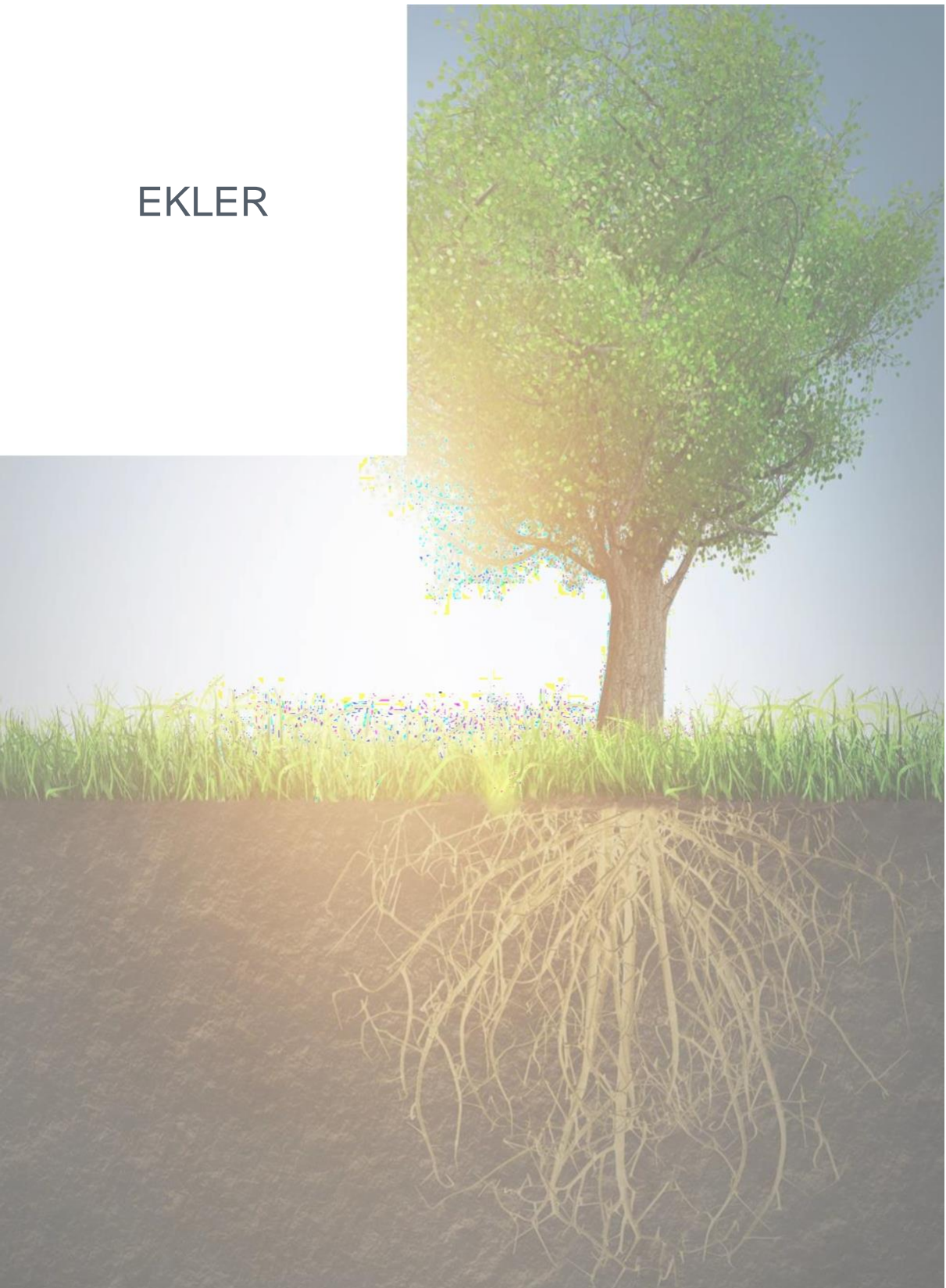
⁶⁸⁸ Bakanlar Komitesinin Avrupa'daki Romanların ve Gezinlerin barınma koşullarının iyileştirilmesine ilişkin üye devletlere yönelik Rec(2005)4 sayılı Tavsiye Kararı (Bakanlar Komitesi tarafından 23 Şubat 2005 tarihinde Bakan Yardımcılarının 916. toplantısında kabul edilmiştir)., para. 21; *Médecins du Monde-International /Fransa* (Esas Hakkında Karar) (11 Eylül 2012), ESCR Şikâyeti No. 67/2011, para. 21.

⁶⁸⁹ a.g.e.para. 34; a.g.e.para. 21.

⁶⁹⁰ a.g.e.para. 48; a.g.e.para. 21.

⁶⁹¹ *Médecins du Monde-International /Fransa* (Esas Hakkında Karar) (11 Eylül 2012), ESCR Şikâyeti No. 67/2011, para. 183.

EKLER

Ek I SÖZLÜKÇE

Actio popularis (toplumun yararı gözetilerek üçüncü bir şahısca açılmış dava)

Latincedeki actio popularis terimi, bir kişi veya bir grup tarafından halkın geneli adına telafi elde etmek için başlatılan davaları ifade eder. Bu kişi veya gruplar bizzat bir ihlalin mağduru değildir veya herhangi bir mağduru temsil etme yetkisine sahip değildir. Bursa Barosu Başkanlığı ve Diğerleri/Türkiye davasındaki kararında görüldüğü üzere, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadında çevreyi korumaya yönelik actio popularis uygulaması öngörülmemektedir.

Hava kirliliği

13 Kasım 1979 tarihinde kabul edilen Uzun Menzilli Sınırlar Ötesi Hava Kirliliği Sözleşmesinin 1(a) Maddesine göre, hava kirliliği, insan sağlığını tehlikeye atacak, canlı kaynaklara ve ekosistemlere ve maddi varlıklara zarar verecek ve çevrenin olanaklarını ve diğer meşru kullanımlarını bozacak veya engelleyecek nitelikte zararlı etkilere yol açan maddelerin ya da enerjinin doğrudan ya da dolaylı olarak insan tarafından havaya verilmesi anlamına gelir ve "hava kirleticiler" buna göre yorumlanır.

Başvuran/başvuru sahibi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi nezdinde dava açan kişi, sivil toplum kuruluşu veya bir grup anlamına gelir. Mahkemeye şikâyetle bulunma hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 34. Maddesi ile güvence altına alınmıştır. Sözleşmenin 35. Maddesinde belirtilen koşullara tabidir.

Aarhus Sözleşmesi

Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi 25 Haziran 1998 tarihinde kabul edilmiştir (genellikle Aarhus Sözleşmesi olarak anılır) Aarhus Sözleşmesi'nin 1. Maddesi "şimdiki ve gelecek nesillerdeki her bir insanın kendi sağlığı ve refahına uygun bir çevrede yaşama hakkının korunmasına katkıda bulunmak için [...] bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak, çevresel konularda bilgiye erişim, halkın karar alma süreçlerine katılımı ve yargıya başvurma hakkını" kabul etmektedir. Sözleşme, Avrupa'da çevresel usuli hakların temel taşlarından biri olarak kabul edilmektedir. Halka ve çevre alanındaki STK'lara birbiriyle kesişen usuli haklar tanımakta, ancak belirli çevre sektörlerine ilişkin yasal hükümler içermemektedir.

Mart 2021 itibarıyla, Sözleşmenin 47 Tarafı (42 Avrupa Konseyi üye ülkesi), 21 Mayıs 2003 tarihinde kabul edilen Kirletici Salım ve Taşıma Kayıtlarına ilişkin Protokolün 38 Tarafı (26 Avrupa Konseyi üye ülkesi) ve 27 Mayıs 2005 tarihinde kabul edilen genetiği değiştirilmiş organizmaların çevreye kasıtlı salımı ve piyasaya sürülmesine ilişkin kararlara halkın katılımına ilişkin değişikliğin 32 Tarafı (26 Avrupa Konseyi üye ülkesi) bulunmaktadır.

Medeni haklar

Mahkeme, Sözleşmenin amaçları doğrultusunda "medeni hak veya yükümlülük" ile neyin kastedildiğine dair kapsamlı bir şekilde tanımlamaya çalışmamıştır. Bununla birlikte, çoğu Avrupa ülkesinin ulusal hukukunda tanınmış olması nedeniyle, çevre kirliliğiyle ilgili olarak, başvuru sahiplerinin bedensel bütünlüklerinin ve mülklerinin dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme haklarının yeterince korunmasını isteme hakkını tanımıştır. Buna ek olarak, ulusal hukukta yer aldığı takdirde, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı 6. Maddenin 1. paragrafının uygulanmasına hizmet edebilir.

İklim değişikliği

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneline (IPCC) göre iklim değişikliği, iklimin ortalama durumunda ve/veya özelliklerinin değişkenliğinde meydana geldiği örneğin istatistik testler kullanılarak tespit edilebilen ve genellikle onlarca yıl veya daha uzun bir süre boyunca devam eden değişiklikler anlamına gelir. İklimde zaman içinde doğal değişkenlikten veya insan faaliyetlerinden dolayı meydana gelen her türlü değişikliği ifade eder.⁶⁹²Bu kullanım, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin (BMİDÇS) 1(2) Maddesinde yer alan ve iklim değişikliğini "karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik" olarak tanımlayan ifadeden farklıdır.

Ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi

Bu ilke, devletlerin kalkınmanın farklı aşamalarında olmaları nedeniyle çevre kirliliğine farklı derecelerde katkıda buldukları ve bulunmakta oldukları ve ayrıca farklı teknolojik ve mali kapasitelere sahip oldukları anlayışı üzerine inşa edilmiştir. Aynı zamanda, küresel çevresel bozulmanın ancak kapsamlı ve eşgüdümlü eylemlerle uygun şekilde ele alınabileceğini kabul eder. Bu ilke ilk olarak 1992 tarihli Rio Deklarasyonunda (İlke 7) vurgulanmıştır.

⁶⁹² Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, *Bilgi notu: İklim değişikliği bilimi - iklim değişikliği biliminin bugünkü durumu*

Şikâyetçi

Avrupa Sosyal Şartı kapsamında bir toplu şikâyet mekanizması mevcuttur (Bölüm IV Madde D). Üç tür kurum şikâyette bulunma yetkisine sahiptir: uluslararası işveren ve sendika örgütleri, Avrupa Konseyi ile istişari statüye sahip olan ve özel bir listede yer alan diğer uluslararası hükümet dışı örgütler; aleyhinde şikâyette bulunmayı düşündükleri Akit Tarafın yargı çevresinde bulunan ulusal işveren ve sendika örgütleri.

Devam eden ihlal

Devletin sorumlu olduğu bir davranış süreklilik arz ettiğinde ve bu süregelen davranış nedeniyle devlet yükümlülüklerini ihlal ettiğinde, Sözleşmenin⁶⁹³ veya Şartın⁶⁹⁴ devam eden ihlali söz konusudur. Devletin harekete geçme konusunda pozitif yükümlülüğü olduğu durumlarda hareketsiz kalmaya devam etmesi de devam eden ihlal kapsamındadır.

Bununla birlikte, birbirini takip eden etkiler doğurabilecek anlık eylemler, kendi başlarına Sözleşmenin veya Şartın bir hükmünü ihlal eden olası bir devamlılığa yol açmaz.

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi

Gayri resmi olarak Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi olarak bilinen bu sözleşme 5 Haziran 1992 tarihinde kabul edilmiş, Rio Yeryüzü Konferansında imzaya açılmış ve ertesi yıl yürürlüğe girmiştir. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesinin gerekçesinde biyolojik çeşitliliğin ve bileşenlerinin ekolojik, genetik, sosyal, ekonomik, bilimsel, eğitsel, kültürel, rekreasyonel ve estetik değerlerinin içkin değeri kabul edilmiş ve biyolojik çeşitliliğin şimdiki ve gelecek nesillerin yararı için korunması ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılması amaçlanmıştır. Sözleşme, "biyolojik çeşitliliğin korunması; bu çeşitliliğinin unsurlarının sürdürülebilir kullanımı ve genetik kaynakların kullanımından doğan yararların adil ve hakkaniyete uygun paylaşımı" için çaba göstermektedir. (1. Madde). Sözleşmenin Cartagena Protokolü ve Nagoya Protokolü olmak üzere iki protokolü bulunmaktadır. The Cartagena Protocol on Biosafety, adopted on 29 January 2000, aims to ensure the safe handling, transport and use of living modified organisms (LMOs) resulting from modern biotechnology that may have adverse effects on biological diversity, taking also into account risks to human health.

⁶⁹³ *Loizidou/Türkiye*, 18 Aralık 1996 tarihli karar, Başvuru No. 15318/89, § 41, ayrıca bkz. 7 Kasım 2002 tarihli *Veeber /Estonya* kararı, Başvuru No. 37571/97 ve 22 Ekim 1981 tarihli *Dudgeon/ İrlanda* kararı, Başvuru No. 7525/76, § 40.

⁶⁹⁴ *Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan*, 10 Ekim 2005 tarihli kabul edilebilirlik kararı, Şikâyet No. 30/2005, §§ 15-17.

Genetik Kaynaklara Erişim ve Bunların Kullanımından Doğan Faydaların Adil ve Hakkaniyete Uygun Paylaşımına İlişkin 29 Ekim 2021 tarihinde kabul edilen Nagoya Protokolü, genetik kaynakların kullanımından doğan faydaların adil ve hakkaniyete uygun bir şekilde paylaşılmasını amaçlamaktadır.

İşbirliğinde bulunma/bilgi temin etme ilkeleri

Bu iki ilke genel uluslararası kamu hukukundan gelmektedir. Özünde, bu ilkeler devletlerin, baraj veya fabrika inşası gibi çeşitli projelerden etkilenebilecek diğer devletleri bilgilendirmesini ve onlara danışmasını gerektirmektedir. Çok sayıda ikili ve çok taraflı anlaşmada yer almıştır. Örneğin, UAD'nin Pulp Mills ve Gabčíkovo Nagymaros davalarında bu ilkeler yeniden teyit edilmiştir.⁶⁹⁵

Tehlikeli faaliyetler

Mahkeme bu kavramı, Sözleşmenin 2. ve 8. Maddeleri ile Sözleşmeye Ek 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi bağlamında kullanmaktadır. Mahkeme şu ana kadar kavramın genel bir tanımını yapmamıştır. Mahkeme, Sözleşmenin 2. Maddesi bağlamında, bir gübre fabrikasından, atık toplama alanlarından veya nükleer testlerden kaynaklanan zehirli emisyonları, ister kamu makamları ister özel şirketler tarafından gerçekleştirilsin, "tehlikeli faaliyetler" olarak nitelendirmiştir, ancak bu kavram daha geniş bir yelpazedeki endüstriyel faaliyetleri de kapsayabilir.

Uluslararası düzeyde ve Avrupa düzeyinde, çeşitli belgelerde ilgili "tehlikeli faaliyetler" kavramına atıfta bulunulmaktadır. Ancak, bu belgeler insan sağlığının ve çevrenin korunmasını amaçlamakla birlikte, öncelikle "tehlikeli" veya "sakıncalı faaliyetlerin" kontrolünün teknik ve usule ilişkin yönlerine odaklanmakta ve insan haklarından etkili bir şekilde yararlanılması üzerindeki olumsuz etkiler sorununu ele almamaktadır. Dolayısıyla, "sakıncalı" veya "tehlikeli faaliyetler" genellikle tehlikeli maddelerin elleçlenmesine ilişkin olarak tanımlanmaktadır.⁶⁹⁶ "Sakıncalı" veya "zararlı" olarak kabul edilen maddeler genellikle bu belgelerin eklerinde listelenmektedir. Maddelerle ilgili bu kriterler bir miktar kriteri ile birleştirilebilir.⁶⁹⁷

Listelerde yer almayan bir madde, özelliklerinin niteliği gibi gösterge niteliğindeki kriterlere dayanarak da "tehlikeli" olarak nitelendirilebilir.

⁶⁹⁵ Uruguay Nehri Üzerindeki Selüloz Fabrikalarına İlişkin Dava (Arjantin / Uruguay), 20 Nisan 2010 tarihli karar, UAD Genel Liste 135, şu adresten erişilebilir: www.icj-cij.org/docket/files/135/15877.pdf *Gabcikovo- Nagymaros Projesi (Macaristan / Slovakya)*, 25 Eylül 1997 tarihli karar, UAD Raporları (1997) 7.

⁶⁹⁶ 21 Haziran 1993 tarihli Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevresel Zarar için Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi (ETS No. 150); Afrika'ya İthalatın Yasaklanması ve Tehlikeli Atıkların Afrika İçinde Sınır Ötesi Taşınımının ve Yönetiminin Kontrolüne İlişkin 30 Ocak 1994 tarihli Bamako Sözleşmesi; Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin 22 Mart 1989 tarihli Basel Sözleşmesi.

⁶⁹⁷ Endüstriyel Kazaların Sınır Ötesi Etkilerine İlişkin Sözleşme, Helsinki 1992; Tehlikeli maddeleri içeren büyük kaza tehlikelerinin kontrolüne ilişkin 9 Aralık 1996 tarihli ve 96/82/EC sayılı Konsey Direktifi - Seveso II.

Tehlikeli maddeleri tanımlamanın bir başka yolu da madde ve özellik kriterlerini birlikte uygulamaktır.⁶⁹⁸

Etkili başvuru hakkı

Sözleşmenin 13. Maddesine göre "bu Sözleşmede tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir." 13. Madde, vatandaşların davalarını Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşımasına gerek kalmadan Devletlerin Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu, esasen, Sözleşmeyle güvence altına alınan insan haklarının ihlal edildiğine inanan herkesin konuyu yetkililerin dikkatine sunabilmesi ve eğer bir ihlal gerçekleşmişse, durumun düzeltilmesini sağlayabilmesi gerektiği anlamına gelmektedir.

Çevre

Uluslararası hukukta çevrenin standart bir tanımı bulunmamaktadır. Buna ek olarak, ne Sözleşmede ne Şartta ne de Mahkeme ve Komitenin "içtihatlarında" bu kavramı tanımlamaya yönelik bir girişimde bulunulmamıştır. Mahkemenin ve Komitenin amacı, ilgili belgelerde yer alan insan haklarını korumak ve belirli durumlarda bu haklardan birinin ihlal edilip edilmediğini değerlendirmek için bireysel davaları/dosyaları incelemektir. Bu görevin doğası gereği, Mahkeme ve Komite çevrenin genel bir tanımını yapmak zorunda kalmamıştır. Avrupa Konseyi çerçevesinde, Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevresel Zarar için Hukuki Sorumluluk Sözleşmesinde çevre kavramının kapsamını tanımlama çabası vardır. Bu Sözleşmeye göre çevre; hava, su, toprak, fauna ve flora gibi hem abiyotik hem de biyotik doğal kaynakları ve bu faktörler arasındaki etkileşimi, kültürel mirasın bir parçasını oluşturan mülkleri ve peyzajın karakteristik yönlerini içerir. Ayrıca, Uluslararası Adalet Divanı, Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığına İlişkin Tavsiye Görüşünde bu kavramı tanımlamaya çalışmıştır. "Çevrenin bir soyutlama olmadığını yaşam alanını, yaşam kalitesini ve doğmamış nesiller de dâhil olmak üzere insanların sağlığını temsil ettiğini" belirtmiştir.⁶⁹⁹

⁶⁹⁸ Basel Sözleşmesi 1 a) Maddesi ve Tehlikeli Malların Taşınmasına İlişkin Birleşmiş Milletler Tavsiyelerinde yer alan tehlike sınıflandırma sistemine karşılık gelen tehlikeli özellikler listesine atıfta bulunan ek III. (ST/SG/AC.10/1Rev.5, Birleşmiş Milletler, New York, 1988).

Yapılan çeşitli tanımlara bakıldığında, çevrenin hava, su, toprak, flora ve faunanın yanı sıra insan sağlığı ve güvenliği de dâhil olmak üzere çok çeşitli unsurları içerdiği ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına yönelik daha küresel bir hedefin parçası olarak korunması gerektiği görüşü genel kabul görmüş görünmektedir (ayrıca bkz. Rio Deklarasyonu).

Hakkaniyetli kullanım / hakkaniyet ilkesi

" Hakkaniyetli kullanım" ve "hakkaniyet" ilkeleri birbirleriyle yakından ilişkilidir. Devletlerin, ortak doğal kaynakların kullanımından kaynaklanabilecek olumsuz çevresel etkileri kontrol etmek, önlemek, azaltmak veya ortadan kaldırmak amacıyla işbirliği yapmaları gerektiğini öngörür. Dahası, bu kaynakların kullanımından elde edilen faydalar eşit bir şekilde paylaşılmalıdır. Lac Lanoux tahkim kararı bu ilkeyi teyit etmiştir.

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi ("Komite")

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi, ülkelerin Şartta belirtilen taahhütlere uyup uymadıklarını tespit eder. On beş bağımsız ve tarafsız üyesi, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından altı yıllık bir süre için seçilir ve bu süre bir kez yenilenebilir. Taraf Devletler her yıl Şartı hukuken ve pratikte nasıl uyguladıklarını gösteren bir rapor sunar. Komite raporları inceler ve ilgili ülkelerdeki durumun Şarta uygun olup olmadığına karar verir. "Sonuçlar" olarak bilinen kararları her yıl yayınlanır. Ayrıca, toplu şikâyetleri de değerlendirir (bkz. *Şikâyetçi*). Eğer bir devlet Komitenin Şarta uymadığı yönündeki bir kararı karşısında herhangi bir işlem yapmazsa, Bakanlar Komitesi o devlete bir tavsiye mektubu göndererek durumu hukuken ve/veya uygulamada düzeltilmesini ister.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ("Sözleşme")

Sözleşme, medeni ve siyasi hakları büyük ölçüde güvence altına alan bir Avrupa Konseyi anlaşmasıdır. 1950 yılında kabul edilmiş ve 1953 yılında yürürlüğe girmiştir. Sözleşmenin tam adı "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme"dir. Sözleşmenin ve ek Protokollerinin tam metnine www.echr.coe.int adresinden 29 dilde ulaşılabilir. İmza ve onay çizelgesinin yanı sıra taraf devletler tarafından yapılan beyan ve çekincelerin metinlerine şu adresten ulaşılabilir: <http://conventions.coe.int>.

⁶⁹⁹ *Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığı*, 8 Temmuz 1996 tarihli Tavsiye görüşü, UAD Raporları (1996) 226, § 29.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ("Mahkeme")

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 1959 yılında Avrupa Konseyi üye devletleri tarafından 4 Kasım 1950 tarihinde kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ihlal edildiği iddialarını ele almak üzere Strazburg'da kurulmuştur. 1 Kasım 1998 tarihinden bu yana, Sözleşmeye taraf Yüksek Sözleşmeciler Tarafının sayısına eşit sayıda yargıçtan oluşan tam zamanlı bir Mahkeme olarak görev yapar. Mahkeme, kendisine sunulan başvuruların kabul edilebilirliğini ve esasını inceler. Tek hâkim düzeninde, üç hâkimden oluşan komiteler şeklinde, yedi hâkimden oluşan Dairelerde ve istisnai durumlarda on yedi hâkimden oluşan Büyük Daire şeklinde görev yapar. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Mahkeme kararlarının uygulanmasını denetler.

Avrupa Sosyal Şartı ("Şart")

Şart, barınma, sağlık, eğitim, istihdam, yasal ve sosyal koruma, kişilerin serbest dolaşımı ve ayrımcılığa uğramama gibi sosyal ve ekonomik insan haklarını güvence altına alan bir Avrupa Konseyi anlaşmasıdır. Sözleşme 18 Ekim 1961 tarihinde kabul edilmiş ve 3 Mayıs 1996 tarihinde revize edilmiştir. Hak ve özgürlükleri belirlemenin yanı sıra, taraf devletlerin bu hak ve özgürlüklere saygı göstermesini garanti altına alan bir denetim mekanizması tesis eder. Şartın ve ek Protokollerinin tam metnine www.coe.int/en/web/european-social-charter/charter adresinden 22 dilde ulaşılabilir. İmza ve onay çizelgesinin yanı sıra taraf devletler tarafından yapılan beyan ve çekincelerin metinlerine şu adresten ulaşılabilir: <http://conventions.coe.int>.

"Yaşayan belge" doktrini ("evrimsel doktrin" olarak da bilinir)

Evrimsel doktrine göre, Sözleşme ve Şart günümüz koşulları ışığında yorumlanması gereken yaşayan belgelerdir. Sözleşme, insan yaşamının her alanında toplumsal normların ve tutumların hızlı evrimini yansıtacak şekilde gelişmiştir ve Mahkeme, günümüz toplumunda çevrenin korunmasının giderek daha fazla önem kazandığını kabul etmiştir. Bu durum, Mahkemenin çevresel konuları mevcut insan hakları üzerinden incelediği kapsamlı içtihatlarda görülmektedir. Benzer şekilde Şart Komitesi de Şartın yaşayan bir belge olduğunu, amacının hakları sadece teorik olarak değil aynı zamanda fiilen de korumak olduğunu kabul etmiş ve bu nedenle Şartta yer alan hak ve özgürlükleri mevcut koşullar ışığında yorumlamıştır.

Adil denge

Sözleşme ve Şart (özellikle bkz. Bölüm V Madde G), kamu yararı amacıyla bazı hakların kısıtlanmasını öngörmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, haklar kısıtlandığında, söz konusu kamu yararı ile söz konusu insan hakkı arasında adil bir denge olması gerektiğini söylemiştir.

Bu dengenin ne zaman kurulduğu konusunda nihai karar mercii Mahkemedir. Bununla birlikte, kamu yararının belirli insan hakları üzerindeki kısıtlamaları haklı çıkaracak kadar güçlü olup olmadığını değerlendirirken devletlere bir "takdir payı" tanımaktadır. Ayrıca bkz. *takdir payı; kamu yararı*.

Harmon doktrini

Devletlerin kendi topraklarından geçen sular üzerinde münhasır veya egemen haklara sahip olduğuna ve bu hakları diğer devletlerin haklarını ihlal etmelerine bakmaksızın kullanabileceğine dair teoridir.

Mesken

Sözleşmenin 8. Maddesi her bireyin meskeninden yararlanmasını güvence altına almaktadır. Meskene saygı hakkı, sadece fiziksel alana sahip olma hakkını değil, aynı zamanda bu alandan makul sınırlar dâhilinde sessiz bir şekilde yararlanma hakkını da içermektedir. Mahkeme, "mesken" kavramını geleneksel yorumuyla sınırlamamış, bu kavramı daha geniş bir kavram olan "yaşam alanı", diğer bir ifadeyle özel ve aile yaşamının geliştiği fiziksel olarak tanımlanmış alan olarak tanımlamıştır.

Örneğin, Mahkeme bir cezaevi hüccresinin 8. Maddenin gerekliliklerini yerine getirdiğini ve bu Maddenin koruması altında olduğunu değerlendirmiştir (bkz *Giacomelli / İtalya*).

Uluslararası Hukuk Komisyonunun Uluslararası Haksız Fiillerden Dolayı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Sözleşmesi

BM Uluslararası Hukuk Komisyonu 2001 yılında Devletlerin Uluslararası Haksız Fiillerden Sorumluluğuna ilişkin 59 Taslak Madde kabul etmiş ve bu maddeler daha sonra Genel Kurul tarafından onaylanmıştır (GA Res. 56/84 (2001)). Bu maddelere göre, bir Devletin uluslararası haksız her eylemi, o Devletin uluslararası sorumluluğunu gerektirir (1. Madde). Bir davranışın (eylem veya ihmâl) uluslararası hukukun ihlalini teşkil etmesi ve bir Devletin sorumluluğunu doğurması için o Devlete atfedilebilir olması gerekir (2. Madde). Bununla birlikte, genellikle uluslararası hukuka aykırı kabul edilen eylemler, istisnai olarak, mağdur Devletin rıza gösterdiği durumlar, meşru müdafaa, "karşı tedbir" olarak kabul edildiği durumlar, mücbir sebepler, tehlike ve zorunluluk halleri gibi durumlarda haklı görülebilir (Bölüm V).⁷⁰⁰

Müdahale

Sözleşmede ve Şartta belirtilen bir hakkın kullanımının sınırlandırıldığı her türlü durum anlamına gelir. Yapılan her müdahale ilgili hakkın ihlal edildiği anlamına gelmez. Yapılan müdahale, Sözleşmenin kendisinde öngörülen kısıtlamalarla haklı gösterilebilir.

⁷⁰⁰ Bu maddeler UAD tarafından Uruguay Nehri Üzerindeki Selüloz Fabrikalarına ilişkin davada (Arjantin / Uruguay) kullanılmıştır, 20 Nisan 2010 tarihli karar, UAD Genel Liste 135, şu adresten erişilebilir: www.icj-cij.org/docket/files/135/15877.pdf, § 273. *İşgal Altındaki Filistin Topraklarında Duvar İnşa Edilmesinin Hukuki Sonuçları*, 9 Temmuz 2004 tarihli Tavsiye görüşü, UAD Raporları (2004) 136, § 140.

Genel olarak bir müdahalenin haklı görülebilmesi için hukuka uygun olması, meşru bir amaç gütmesi ve bu amaçla orantılı olması gerekir. Ayrıca bkz. *meşru amaç; kanunla öngörülmeye; orantılılık*.

Johannesburg Deklarasyonu

Johannesburg Deklarasyonu, bazen Rio+10 Konferansı olarak da adlandırılan 2002 BM Çevre Zirvesinin (26 Ağustos - 4 Eylül) nihai belgesidir. Zirvede, yoksulluğun ortadan kaldırılması hedefi (İlke 11) dâhil edilerek, özel sektöre atıfta bulunularak (İlke 27) ve sorumluluğunu vurgulanarak (İlke 29) Rio Deklarasyonu geliştirilmiştir.

Kyoto Protokolü

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin 11 Aralık 1997 tarihli Kyoto Protokolü, 11 Aralık 1997 tarihinde kabul edilen uluslararası bir anlaşmadır. BMİDÇS'de yer alanlara ek olarak yasal olarak bağlayıcı taahhütler içermektedir. Protokolün Ek B'sinde yer alan ülkeler (çoğunlukla OECD ülkeleri ve ekonomileri geçiş sürecinde olan ülkeler) insan kaynaklı sera gazı (GHG) emisyonlarını ilk taahhüt döneminde (2008-2012) 1990 seviyelerinin en az %5 altına indirmeyi kabul etmiştir. Kyoto Protokolü 16 Şubat 2005 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 191 Devletin yanı sıra Avrupa Birliği tarafından da onaylanmıştır. Aralık 2012'de COP18'de Kyoto Protokolü Doha Değişikliği olarak bilinen ve yeni bir Taraflar grubunun 2013-2020 döneminde sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerinin en az %18 altına indirmeyi taahhüt ettiği ikinci bir taahhüt dönemi üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Söz konusu değişiklik 31 Aralık 2020 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Meşru amaç

Sözleşmede ve Şartta yer alan bazı haklar kısıtlanabilir. Ancak, Mahkemenin söz konusu hakkın ihlal edildiğine karar vermemesi için bu tür kısıtlamalar getiren tedbirlerin bir takım gereklilikleri karşılaması gerekmektedir. Bu gerekliliklerden biri, bu kısıtlamaların demokratik bir toplumda gerekli olması, başka bir ifadeyle acil bir toplumsal ihtiyaca cevap vermesi ve meşru bir amaç gütmesidir (bkz. Sözleşme 8, 9, 10 ve 11. Maddeler ve Şartın G Bölümü V. Madde).

Örneğin, Sözleşmenin 8. Maddesinde ulusal güvenlik, toprak bütünlüğü veya kamu güvenliği, kargaşanın veya suçun önlenmesi, sağlığın veya ahlakın korunması, başkalarının itibarının veya haklarının korunması da dâhil olmak üzere, özel hayata ve aile hayatına müdahaleyi haklı göstermek için meşru kabul edilebilecek geniş amaç kategorileri sıralanmıştır.

parçası olmamasına karşın, çevrenin korunmasının başkalarının haklarının korunması amacı altında yer alabileceğini tespit etmiştir.⁷⁰¹

Takdir payı

Sözleşmeye/Şarta kısıtlama getiren tedbirlerin kanunla öngörüldüğü ve demokratik bir toplumda meşru bir amacın izlenmesi için gerekli olduğu tespit edildikten sonra, söz konusu tedbirlerin bu meşru amaçla orantılı olup olmadığı incelenmelidir. Mahkeme, bu inceleme bağlamında, hedeflenen meşru amaca ulaşmak için alınacak en uygun tedbirlerin belirlenmesinde yetkililere belirli bir takdir alanı, yani "takdir payı" verildiğini belirtmiştir. Bunun nedeni, ulusal makamların ilgili Maddeler kapsamına giren hususları değerlendirme konusunda genellikle daha iyi bir konumda olmalarıdır. Bu takdir payının kapsamı, ele alınan konuya göre değişmekle birlikte, Mahkeme çevreyle ilgili davalarda takdir payının geniş olduğuna hükmetmiştir. Bununla birlikte, bu takdir payı mutlak ve Mahkemeyi ilgili tedbirlerin orantılılığına ilişkin herhangi bir eleştirel değerlendirmeden alıkoymak nitelikte düşünülmemelidir. Gerçekten de, Mahkeme, örneğin kirlilikle ilgili davalarda 8. Madde kapsamında bir dizi ihlal tespit etmiştir.

Doğal afet

Mahkeme "doğal afet" kavramını tanımlamamıştır. Ancak, 2. ve 8. Maddelerden doğan ve devlete bireyleri koruma konusunda yüklenen pozitif yükümlülüklerin kapsamını tanımlarken bu kavramı tehlikeli faaliyetlerden farklı olarak kullanmıştır. Doğal afetler insan yapımı olmadığından ve genel olarak bir devletin kontrolü dışında olduğundan, bu durumda devletin yükümlülüklerinin farklı olduğuna hükmetmiştir. Kamu makamları, Mahkemenin doğal tehlike olarak da adlandırdığı doğal afetler konusunda öngörülebilir ve makul olduğu ölçüde bilgilendirme, önleme ve etkilerini azaltma yükümlülüğü altındadır.⁷⁰²

"Zarar vermeme" ilkesi

"Zarar vermeme" ilkesi (*sic utere tuo ut alienum non laedas*) uluslararası çevre hukukunun özünü oluşturmaktadır. Bu ilkeye göre hiçbir devlet yabancı topraklara, bu topraklardaki nüfusa veya yabancı mülklere zarar verecek şekilde hareket edemez.⁷⁰³ Uluslararası Adalet Divanı, Nükleer Silahlara ilişkin Tavsiye Kararında bu ilkenin çevreye uygulandığını bir kez daha teyit etmiştir.⁷⁰⁴

⁷⁰¹ Bkz. özellikle Kısım I, Başlık A: Bölüm III. Örneğin, *Pine Valley Developments Ltd ve Diğerleri/İrlanda*, 9 Şubat 1993 tarihli karar, Başvuru No. 12472/87, §§ 57-59.

⁷⁰² Bkz. *Budayeva ve Diğerleri/Rusya*, 20 Mart 2008 tarihli karar, Başvuru No. 15339/02, § 158.

⁷⁰³ Bununla birlikte, yalnızca ciddi zararlar uluslararası kamu hukuku kapsamında uluslararası devlet sorumluluğunu doğurabilir.

Ayrıca Trail Smelter davasında, diğer devletleri (ve dolayısıyla halklarını) özel şirketlerin vereceği zarardan korumaya yönelik pozitif bir yükümlülüğün bulunduğu teyit edilmiştir.⁷⁰⁵ Bu ilke aynı zamanda 1992 Rio Deklarasyonunun 2. İlkesinde ve 2001 ILC Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Sınır Ötesi Zararların Önlenmesine İlişkin Taslak Sözleşmede de yer almaktadır.⁷⁰⁶

Paris Anlaşması

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) kapsamındaki Paris Anlaşması, 12 Aralık 2015 tarihinde Paris, Fransa'da BMİDÇS Taraflar Konferansının (COP21) 21. oturumunda kabul edilmiştir. Anlaşma 4 Kasım 2016 tarihinde yürürlüğe girmiş ve Avrupa Birliği dâhil 191 Tarafça onaylanmıştır. Paris Anlaşmasının amaçlarından biri, 'küresel ortalama sıcaklık artışını sanayileşme öncesindeki seviyeye göre 2 °C altında tutmak ve iklim değişikliğinin risk ve etkilerini önemli ölçüde azaltacağını kabul ederek sıcaklık artışını sanayileşme öncesi dönemdeki seviyelerin 1.5 °C üzeri ile sınırlandırma çabasını sürdürmektir.' Ayrıca anlaşma, ülkelerin iklim değişikliğinin etkileriyle başa çıkma kabiliyetlerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

Kirleten öder ilkesi

Kirleten öder ilkesi genel uluslararası hukuktan doğar ve çevreye zarar verenin bu zararı giderme maliyetini üstlenmesi gerektiği anlamına gelir. Daha geniş anlamda, mal ve diğer ürünlerin üreticileri, üretim sürecinin neden olduğu her türlü kirlilikten sorumlu olmalı ve dolayısıyla bu kirliliğin çevreye verdiği zararın önlenmesi veya giderilmesi için de ödeme yapmalıdır.⁷⁰⁷ Bu husus, diğerlerinin yanı sıra, Rio Deklarasyonunun 16. İlkesinde de yer alır. Kullanıcı öder ilkesi, kirleten öder ilkesinin bir çeşididir ve doğal kaynakları kullananların doğal sermayenin tükenmesinin maliyetini üstlenmesini gerektirir.⁷⁰⁸

Pozitif yükümlülükler

Mahkemenin Sözleşmenin bir dizi hükmüne ilişkin içtihadına göre, kamu makamları sadece bireylerin Sözleşme maddelerinde açıkça korunan haklarına keyfi olarak müdahale etmekten kaçınmakla kalmamalı, aynı zamanda bu hakları korumak için aktif adımlar atmalıdır.

⁷⁰⁴ *Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığı Hakkında*, 8 Temmuz 1996 tarihli Tavsiye Görüşü, UAD Raporları (1996) 226, § 29

⁷⁰⁵ *Trail Smelter (ABD /Kanada)*, 16 Nisan 1938 ve 11 Mart 1941 tarihli Tahkim Kararı, BM Uluslararası Tahkim Kararları Raporları, Cilt III s. 1905-1982.

⁷⁰⁶ ILC Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Sınır Ötesi Zararların Önlenmesine İlişkin Taslak Sözleşme, ILC Raporu (2001) GAOR A/56/10, 66, şu adresten erişilebilir: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf.

⁷⁰⁷ Svitlana Kravchenko, Tareq M.R. Chowdhury, Md Jahid Hossain Bhuiyan. 27 Eylül 2012, Principles of international environmental law from: Routledge Handbook of International Environmental Law Routledge, s. 50.

⁷⁰⁸ Avrupa Çevre Ajansı (AÇA) Sözlüğü, 18 Mayıs 2021.

Bu ek yükümlülükler genellikle pozitif yükümlülükler olarak adlandırılır, çünkü yetkililerin Sözleşmede yer alan hakların ihlal edilmesini önlemek veya sorumluları cezalandırmak için harekete geçmeleri gerekir. Örneğin, Mahkeme *Budayeva ve Diğerleri / Rusya* davasında, yetkililerin Sözleşmenin 2. Maddesi uyarınca doğal afetler sonucunda can kaybını önlemek için bir savunma ve uyarı altyapısı oluşturmakla sorumlu olduğuna hükmetmiştir.⁷⁰⁹ Avrupa Sosyal Şartı göz önüne alındığında, bu şartın hükümlerinin çoğunun, sağlıklı bir çalışma ortamını garanti altına alınması yükümlülüğü gibi, doğası gereği pozitif yükümlülükler olduğu açıkça görülmektedir.

Mal ve Mülk (dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı)

Sözleşmeye Ek 1 No.lu Protokolün 1. Maddesi anlamında mal ve mülk kavramı, fiziksel eşyaların sahipliğiyle sınırlı değildir ve iç hukuktaki resmi sınıflandırmadan bağımsızdır. Örneğin, sosyal güvenlik yardımları, müşteriler veya bir dükkanın işletilmesiyle bağlantılı ekonomik çıkarlar Mahkeme tarafından " mal veya mülk " olarak değerlendirilmiştir. Mahkeme ayrıca, 1 No.lu Protokolün 1. maddesinin şimdiki ve mevcut mallar için olduğu kadar, başvuranın bir mülkiyet hakkından etkin bir şekilde yararlanma konusunda en azından makul ve "meşru bir beklentisi" bulunduğunu ileri sürebileceği talepler için de geçerli olduğunu belirtmiştir.

İhtiyatlılık ilkesi

İhtiyatlılık ilkesi, insan eylemlerinin çevre üzerindeki kesin etkisini değerlendirmenin imkânsız olmasa da genellikle zor olduğunu ve bazı eylemlerin telafisi mümkün olmayan zararlara yol açabileceğini dikkate alır. Belirli bir faaliyetin çevreye zararlı sonuçlar doğurabileceğine dair güçlü bir şüphe olduğu takdirde, tartışılmaz bilimsel kanıtları beklemek yerine bu faaliyeti hemen kontrol etmeyi gerektirir. Rio Deklarasyonunun 15. Maddesine dâhil edilmiş ve Dünya Ticaret Örgütü rejiminde ithalata getirilen kısıtlamaların ürünlerin sürdürülebilir bir şekilde üretilmediği iddiasıyla gereçlendirilmesinde rol oynamıştır.

Önleme ilkesi

Önleme ilkesi ihtiyatlılık ilkesi ile yakından ilişkilidir. Önleme ilkesine göre, çevresel felaketleri önlemek, sonuçlarını düzeltmekten genellikle daha ucuz ve daha etkilidir.

Sonuç olarak, örneğin medeni ve siyasi haklara yapılan müdahaleler ışığında, düzeltici eylemler yerine önleyici eylemlerin uygulanabilirliği değerlendirilirken, önleyici eylemler tercih edilmelidir.

⁷⁰⁹ Bkz. *Budayeva ve Diğerleri/Rusya*, 20 Mart 2008 tarihli karar, Başvuru No. 15339/02

Bu ilke, diğerlerinin yanı sıra 1989 tarihli Tehlikeli Atıkların Sınır Ötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesine dâhil edilmiş ve 1983 tarihli Avrupa Topuluğu (AT) Çevre Eylem Programına da ilham kaynağı olmuştur.

Orantılı Tedbirler / orantılılık

Mahkeme, *orantılı tedbirlerle*, yetkililer tarafından alınan ve toplumun menfaatleri ile bireyin menfaatleri arasında adil bir denge kuran tedbirleri kastetmektedir. Mahkeme bu testi, özel ve aile hayatına saygı hakkı (8. Madde) ve mülkiyet hakkı (1 No.lu Protokol'ün 1. Maddesi) ile ilgili incelemeleri bağlamında uygulamaktadır.

Kamu makamları

Kamu makamları, kamusal nitelikte faaliyetler yürüten tüm hükümet organlarının hem ulusal hem de yerel makamlarını içerecek şekilde geniş anlamda anlaşılmalıdır. Dolayısıyla belediyeler, valilikler veya bakanlıkları da kapsar.

Kamu yararı / genel yarar

Kamu yararı ve *genel yarar* terimleri, Sözleşmenin birinci Protokolünün (Mülkiyetin Korunması) 1. Maddesinde yer almaktadır. Ayrıca bu ifadeler, Mahkeme tarafından, kamu otoritesinin bireyin haklarına müdahalesinin haklı olup olmadığını değerlendirmek için diğer maddelere atıfta bulunularak kullanılmıştır. Yapılan müdahale, bir bütün olarak topluma fayda sağlamasa, ancak toplumun bir kesimine fayda sağlayarak kamu yararını ilerletse bile, kamu veya genel yarara yönelik meşru bir amaca hizmet edebilir⁷¹⁰

Halkın katılımı ilkesi

Bu ilke, Aarhus sözleşmesinin özünde yer almaktadır. Bu ilke genel olarak, devletlerin halkı dikkate almasını ve halkın endişelerinin dile getirilmesi ve dikkate alınması için usulî araçlar sunmasını gerektirir.

Rio Deklarasyonu

The Rio Declaration on Environment and Development⁷¹¹ was concluded on 3 – 14 June in 1992 at the United Nations “Conference on Environment and Development” with the adoption of 27 principles intended to guide future sustainable development around the world. 27 ilke, dünya çapında gelecekteki sürdürülebilir kalkınmaya rehberlik etmeyi amaçlamaktadır. Deklarasyonda sürdürülebilir kalkınma ilkesi (İlke 4 ve 8), ihtiyatlılık ve önleyicilik ilkesi (İlke 15), kirlen/kullanan öder ilkesi (İlke 16), ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ilkesi (İlke 7) ve kişinin komşularına zarar vermemek kaydıyla kendi kaynaklarından yararlanma hakkı (İlke 2) vurgulanmıştır.

⁷¹⁰ James ve Diğerleri / Birleşik Krallık, 21 Şubat 1986 tarihli karar, §§ 39-46.

⁷¹¹ 14 Haziran 1992 tarihinde kabul edilmiştir, şu adresten erişilebilir:

www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163.

Ayrıca kalkınma hakkından da bahsetmektedir (İlke 3).

Stockholm Deklarasyonu

Stockholm Deklarasyonu⁷¹², Haziran 1972 tarihlerinde çevre konusunda düzenlenen ilk BM konferansı olan Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansının sonuç belgesidir. Sağlıklı bir çevre hakkı ilk kez bu deklarasyonda ilan edilmiştir.

Yerindenlik (yerindenlik ilkesi)

Yerindenlik ilkesi, Sözleşmenin insan haklarını koruma mekanizmasının kurucu ilkelerinden biridir. Bu ilkeye göre, Sözleşmede yer alan hakların ihlal edilmemesini sağlamak ve ihlal edildiği takdirde telafi etmek öncelikle ulusal makamların görevi olmalıdır. Sözleşme mekanizması ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, sadece ulusal düzeyde ihtiyaç duyulan korumanın veya telafinin sağlanmadığı durumlarda başvurulacak son çare olmalıdır.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA'lar)

Kalkınmaya yönelik 17 küresel hedef, 20-22 Haziran 2012 tarihlerinde Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansında (UNCSD) başlatılan ve 25 Eylül 2015 tarihinde kalkınma hedeflerinin eklendiği 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin kabul edilmesiyle sonuçlanan katılımcı bir süreçle hazırlanmıştır. Bu hedefler arasında yoksulluk ve açlığın sona erdirilmesi; sağlık ve refahın, eğitimin, toplumsal cinsiyet eşitliğinin, temiz su ve enerjinin ve insana yakışır işin sağlanması; dayanıklı ve sürdürülebilir altyapı, şehirler ve tüketimin inşa edilmesi ve sağlanması; eşitsizliklerin azaltılması; toprak ve su ekosistemlerinin korunması; barış, adalet ve ortaklıkların teşvik edilmesi ve iklim değişikliği konusunda acilen harekete geçilmesi yer almaktadır.

Sürdürülebilir kalkınma ilkesi

Sürdürülebilir kalkınmanın yol gösterici ilkesi, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılayan kalkınmadır.⁷¹³ Sürdürülebilir kalkınma çevresel, sosyal ve ekonomik kaygıların dengelenmesi ihtiyacını kabul eder. (Bkz. Rio Deklarasyonunun 3, 4 ve 8. İlkeleri).

⁷¹² 16 Haziran 1972 tarihinde kabul edilmiştir, şu adresten erişilebilir: www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503.

⁷¹³ Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu: *Ortak Geleceğimiz* (Brundtland raporu), 1987.

**Birleşmiş
Milletler İklim
Değişikliği
Çerçeve
Sözleşmesi
(BMİDÇS)**

BMİDÇS 9 Mayıs 1992 tarihinde kabul edilmiş ve 1992 yılında Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansında (UNCED) imzaya açılmıştır. Mart 1994'te yürürlüğe girmiş ve 196 Devlet ve Avrupa Birliği tarafından onaylanmıştır. Sözleşme, 'atmosferdeki sera gaz birikimlerini, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önleyecek bir düzeyde durdurmayı' amaçlamaktadır. Sözleşmenin hükümleri şu anlaşmalarla takip edilmekte ve uygulanmaktadır: ilk olarak 2012 yılına kadar 1997 Kyoto Protokolü, 2020 yılına kadar Kyoto Protokolüne Doha Değişikliği ve 2015 yılından itibaren Paris Anlaşması.

Ek II

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin çevre ile ilgili hüküm ve kararları⁷¹⁴

Dava	Kabul Edilebilirlik Kararı veya Yargı Kararı	Tarih (GG/AA/YYYY)	Sözleşme Maddeleri									
			2	3	5	6 (1)	7	13	8	10	11	1-P1
Alatulkkila ve Diğerleri /Finlandiya	Karar	28/07/2005				☐						☐
Apanasewicz / Polonya (Sadece Fransızca)	Karar	03/05/2011				☐			☐			
Aparicio Benito/ İspanya (Sadece Fransızca)	Kısmen kabul edilemez ve ertelendi	04/05/2004	☐					☐	☐			
Aparicio Benito/ İspanya (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	13/11/2006	☐						☐			
Arrondelle/ Birleşik Krallık*	Kabul edilebilir (dostane çözüm)	15/07/1980						☐	☐			☐
Ashworth ve Diğerleri/ Birleşik Krallık	Kabul edilemez	20/01/2004						☐	☐			☐
Athanassoglou ve Diğerleri/ İsviçre	Karar (Büyük Daire)	06/04/2000				☐		☐				
Băcilă/Romanya (Sadece Fransızca)	Karar	30/03/2010							☐			
Baggs/ Birleşik Krallık*	Kısmen kabul edilebilir	16/10/1985				☐		☐	☐			☐
Balmer-Schafroth ve Diğerleri/ Switzerland	Karar (Büyük Daire)	26/08/1997				☐		☐				

⁷¹⁴ Ayrıca bakınız Bilgi Notu - Çevre ve AİHS AİHM'nin web sitesinde mevcuttur, şu adresten indirilebilir: <<https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=press/factsheets>>

Balzarini ve Diğerleri/İtalya (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	28/10/2004						☐	☐				
Beinarovič ve Diğerleri / Litvanya	Karar	12/06/2018											☐
Bor /Macaristan	Karar	18/06/2013				☐			☐				
Borysiewicz / Polonya	Karar	01/07/2008				☐			☐				
Botti - İtalya (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	02/12/2004	☐						☐				
Bouyid/ Belçika	Karar (Büyük Daire)	28/09/2015		☐									
Brânduse/ Romanya (Sadece Fransızca)	Karar	07/04/2009		☐					☐				
Brincat ve Diğerleri / Malta	Karar	24/07/2014	☐						☐				
Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa	Karar (Büyük Daire)	29/03/2010											☐
Buckley/ Birleşik Krallık	Karar	25/09/1996							☐				
Budayeva ve Diğerleri / Rusya	Karar	20/03/2008	☐						☐				☐
Burdov / Rusya	Karar	07/05/2002				☐							☐
Bursa Barosu Başkanlığı ve Diğerleri / Turkey (Sadece Fransızca)	Karar	19/06/2018				☐							
Chapman / the United Kingdom	Karar (Büyük Daire)	18/01/2001				☐			☐				☐
Chassagnou ve Diğerleri/ Fransa	Karar (Büyük Daire)	29/04/1999										☐	☐
Cordella ve Diğerleri / İtalya (Sadece Fransızca)	Karar	24/01/2019							☐	☐			

Costel Popa / Romanya	Karar	26/04/2016											☐	
Coster/ Birleşik Krallık	Karar (Büyük Daire)	18/01/2001								☐				☐
Dactylidi / Yunanistan	Karar	27/03/2003				☐			☐					
Dati / İtalya (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	22/01/2002								☐				
Deés / Macaristan	Karar	09/11/2010				☐				☐				
Demuth / İsviçre	Karar	15/11/2002								☐				
Depalle / Fransa	Karar (Büyük Daire)	29/03/2010												☐
Di Sarno ve Diğerleri /İtalya	Karar	10/01/2012								☐				
Dimitar Yordanov / Bulgaristan	Karar	06/09/2018				☐								☐
Dubetska ve Diğerleri / Ukrayna	Karar	10/02/2011								☐				
Dzemyuk / Ukrayna	Karar	04/09/2014								☐				
Elefteriadis / Romanya (Sadece Fransızca)	Karar	25/01/2011				☐								
Fadeyeva / Rusya	Kısmen kabul edilebilir	16/10/2003	☐	☐		☐				☐				
Fadeyeva / Rusya	Karar	09/06/2005								☐				
Flamenbaum ve Diğerleri / Fransa (Sadece Fransızca)	Karar	13/12/2012								☐				☐
Florea/ Romanya (Sadece Fransızca)	Karar	14/09/2010				☐								
Fredin / İsveç (No. 1)	Karar	18/02/1991				☐								☐

Özgürlük ve Demokrasi Partisi(ÖZDEP) /Türkiye	Karar	08/12/1999									☐	
G. ve E. / Norveç*	Kabul edilemez	03/10/1983							☐	☐	☐	☐
Giacomelli/ İtalya	Karar	02/11/2006							☐			
Giani / İtalya (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	28/10/2004		☐					☐	☐		
Gorraiz Lizarraga/ İspanya	Karar	27/04/2004				☐			☐			☐
Grimkovskaya /Ukrayna	Karar	21/07/2011				☐			☐			
Guerra ve Diğerleri /İtalya	Karar (Büyük Daire)	19/02/1998		☐					☐	☐		
Hamer/ Belçika	Karar	27/11/2007				☐			☐			☐
Hatton ve Diğerleri/ Birleşik Krallık	Karar (Büyük Daire)	08/07/2003							☐	☐		
Hertel / İsviçre	Karar	25/08/1998				☐			☐	☐		
Howald Moor ve Diğerleri/ İsviçre (Sadece Fransızca)	Karar	11/03/2014				☐						
Ioan Marchiş ve Diğerleri/ Romanya	Kabul edilemez	28/06/2011				☐			☐			
Jalloh/ Almanya	Karar (Büyük Daire)	11/07/2006		☐		☐			☐			
Jane Smith/ Birleşik Krallık	Karar (Büyük Daire)	18/01/2001				☐			☐			☐
Kafkaris/ Kıbrıs	Karar (Büyük Daire)	12/02/2008		☐					☐			
Kapsalis ve Nima-Kapsali /Yunanistan (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	23/09/2004				☐			☐			☐

Karin Andersson ve Diğerleri / İsvec	Karar	25/09/2014					☐										
Keenan/ Birleşik Krallık	Karar	03/04/2001	☐	☐					☐								
Kolyadenko ve Diğerleri / Rusya	Karar	28/02/2012	☐						☐	☐							☐
Koretsky ve Diğerleri/ Ukrayna	Karar	03/04/2008												☐			
Kristiana Ltd. /Litvanya	Karar	06/02/2018					☐										☐
Kudła/ Polonya	Karar (Büyük Daire)	26/10/2000		☐	☐		☐		☐								
Kyrtatos/ Yunanistan (Sadece Fransızca)	Karar	22/05/2003					☐			☐							
L.C.B./ Birleşik Krallık	Karar	09/06/1998	☐	☐						☐	☐						
L'Association des Amis de St-Raphaël et Fréjus ve Diğerleri / Fransa (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	29/02/2000					☐			☐							☐
L'Erablère A.B.S.L./ Belçika	Karar	24/02/2009					☐										
Lam ve Diğerleri/ Birleşik Krallık	Kabul edilemez	08/07/2003	☐				☐			☐	☐						☐
Ledyaeva ve Diğerleri/ Rusya	Karar	26/10/2006												☐			
Ledyaeva/ Rusya	Kısmen kabul edilebilir	16/09/2004	☐	☐			☐				☐	☐					
Lemke/ Türkiye (Sadece Fransızca)	Karar	05/06/2007	☐				☐			☐	☐						

Leon ve Agnieszka Kania/ Polonya	Karar	21/07/2009				☐		☐	☐											
López Ostra/ İspanya	Karar	09/12/1994		☐					☐											
Luginbühl/İsviçre (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	17/01/2006	☐						☐											
Mangouras/ İspanya	Karar	08/01/2009			☐															
Mangouras/ İspanya	Karar (Büyük Daire)	28/09/2010			☐															
Matos e Silva Lda. ve Diğerleri / Portekiz	Karar	16/09/1996				☐		☐												☐
McFeeley/ Birleşik Krallık	Avrupa İnsan Hakları Komisyonu Kararı	15/05/1980																		☐
McGinley ve Egan/ Birleşik Krallık	Karar	09/06/1998				☐		☐	☐											
M.N. ve diğerleri / Belçika	Karar (BD)	05/03/2020		☐		☐		☐												
Moreno Gómez/ İspanya	Karar	16/11/2004							☐											
Mouisel/ Fransa	Karar	14/11/2002		☐																
Murillo Saldias /İspanya (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	28/11/2006	☐			☐		☐												
Mytilinaios ve Kostakis/ Yunanistan (Sadece Fransızca)	Karar	03/12/2015																		☐
N.A. ve Diğerleri/ Türkiye	Karar	11/10/2005																		☐
Navalnyy/ Rusya	Karar (Büyük Daire)	15/11/2018		☐		☐														☐

Öçkan ve Diğerleri / Türkiye (Sadece Fransızca)	Karar	28/03/2006	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Okuy ve Diğerleri/ Türkiye	Karar	12/07/2005	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Öneriyıldız/ Türkiye	Karar (Büyük Daire)	30/11/2004	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
O'Sullivan McCarthy Mussel Development Ltd /İrlanda	Karar	07/06/2018	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Özel ve Diğerleri/ Türkiye	Karar	17/11/2015	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Paolliccia ve Diğerleri/ İtalya	Kabul edilemez	07/09/2000	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Papastavrou ve Diğerleri / Yunanistan	Karar	10/04/2003	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Piermont/ Fransa	Karar	27/04/1995	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Pine Valley Development Ltd/ İrlanda	Karar	29/11/1991	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Powell ve Rayner/ Birleşik Krallık	Karar	21/02/1990	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Primov ve Diğerleri/ Rusya	Karar	12/06/2014	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Rayner/ Birleşik Krallık*	Kısmen kabul edilebilir	16/07/1986	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Roche/ Birleşik Krallık	Karar (Büyük Daire)	19/10/2005	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
S./Fransa*	Kabul edilemez	17/05/1990	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Satır/Türkiye (Sadece Fransızca)	Karar	10/03/2009	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Schneider/ Lüksemburg (Sadece Fransızca)	Karar	10/07/2007								☐	☐
Sciavilla/ İtalya (Sadece Fransızca)	Kabul edilemez	14/11/2000						☐			
Steel ve Morris/ Birleşik Krallık	Karar	15/02/2005			☐					☐	
Steel ve Diğerleri/ Birleşik Krallık	Karar	23/09/1998								☐	
Stoine Hristov/ Bulgaristan (Sadece Fransızca)	Karar	16/10/2008			☐						
Taşkın ve Diğerleri/ Türkiye (Sadece Fransızca)	Kısmen kabul edilebilir	29/01/2004	☐		☐		☐	☐			☐
Taşkın ve Diğerleri/ Türkiye	Karar	10/11/2004	☐		☐		☐	☐			
Tatar/ Romanya (Sadece Fransızca)	Karar	27/01/2009						☐			
Thoma/ Lüksemburg	Karar	29/03/2001								☐	
Turqut / Türkiye	Karar	08/07/2008									☐
Tyler/ Birleşik Krallık	Karar	25/04/1978		☐							
Ünver / Türkiye	Kabul edilemez	26/09/2000			☐						☐
Valico S. R. L. / İtalya	Kabul edilemez	21/03/2006			☐						☐
Vearnacombe ve Diğerleri / Birleşik Krallık *	Kabul edilebilir	18/01/1989			☐		☐	☐			☐
Verein gegen Tierfabriken/ İsviçre	Karar	04/10/2007			☐					☐	

Ek III

Avrupa Sosyal Haklar Komitesinin çevre ile ilgili vardığı sonuçlar ve aldığı kararlar

Sonuç	Belge no	Tarih (GG/AA/YYYY)	Şartın Maddesi ve Başlığı/ Başlıkları
Sonuçlar 2005, Kıbrıs	2005/def/CYP/3/2/EN	30/06/2005	Madde 3(2), "İşyerinde sağlık ve güvenliğe ilişkin düzenlemeler"
Sonuçlar 2009, Andorra	2009/def/AND/3/2/EN	02/01/2010	Madde 3(2), "Çalışanların iyonlaştırıcı radyasyona karşı korunması"
Sonuçlar 2013, Andorra	2013/def/MLT/3/2/EN	06/12/2013	Madde 3(2), "Önleme ve koruma düzeyleri"
Sonuçlar 2013, Bulgaristan	2013/def/BGR/3/2/EN	06/12/2013	Madde 3(3), "Yönetmelikler kapsamındaki riskler"
Sonuçlar XV-2, Polonya	XV-2/def/POL/11/1/EN	31/12/2001	Madde 11(1), "Yaşam beklentisi ve başlıca ölüm nedenleri"
Sonuçlar 2005, Moldova	2005/def/MDA/11/2/EN	30/06/2005	Madde 11(2), "Okullarda sağlık eğitimi"
Sonuçlar XVIII-2, Lüksemburg	XVIII- 2/def/LUX/11/2/EN	30/06/2007	Madde 11(2), "Okullarda sağlık eğitimi"
Sonuçlar XV-2, Kıbrıs	XV-2/def/CYP/11/3/EN	01/07/2001	Madde 11(3), "Gıda güvenliği"
Sonuçlar XV-2, Danimarka	XV-2/def/DNK/11/3/EN	31/12/2001	Madde 11(3), "Çevresel risklerin azaltılması"
Sonuçlar XV-2, Fransa	XV-2/def/FRA/11/3/EN	31/12/2001	Madde 11(3), "Çevresel risklerin azaltılması"
Sonuçlar XV-2, İtalya	XV-2/def/ITA/11/3/EN	31/12/2001	Madde 11(3), "Çevresel risklerin azaltılması"
Sonuçlar XVII-2, Letonya	XVII-2/def/LVA/11/3/EN	30/06/2005	Madde 11(3), "Çevresel risklerin azaltılması"
Sonuçlar 2005, Moldova	2005/def/MDA/11/3/EN	30/06/2005	Madde 11(3), "Çevresel risklerin azaltılması"
Sonuçlar XVII-2, Portekiz	XVII-2/def/PRT/11/3/EN	30/06/2005	Madde 11(3), "Çevresel risklerin azaltılması"

Sonuçlar 2007, Arnavutluk	2007/def/ALB/11/3/EN	31/10/2007	Madde 11(3), "Çevresel risklerin azaltılması", "Gıda güvenliği"
Sonuçlar 2013, Gürcistan	2013/def/GEO/11/3/EN	06/12/2013	Madde 11(3), "Sağlıklı çevre"

Dosya	Kabul edilebilirlik veya esasa ilişkin karar	Tarih (GG/AA/YYYY Y)	Şartın Maddesi
<u>Marangopoulos Vakfı insan Hakları Derneği (MFHR)/ Yunanistan</u>	Esasa ilişkin karar	06/12/2006	11-1, 11-2, 11-3, 2-4 ve 3-2. Maddelerin ihlali.
<u>Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC)/ Bulgaristan</u>	Esasa ilişkin karar	03/12/2008	11-1, 11-2, 11-3 ve 13-1 Maddelerinin ihlali. Başvurulan maddeler: 13-2, 13-3.
<u>Médecins du Monde - International / Fransa</u>	Esasa ilişkin karar	11/09/2012	11-1, 11-2, 11-3, 13-1, 13-4, 16, 17-2, 30, 31-1, 31-2 ve 19-8. Maddelerin ihlali.
<u>International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) / Greece</u>	Esasa ilişkin karar	23/01/2013	11-1, 11-2, 11-3, 2-4 ve 11-3. Maddelerin ihlali.
<u>European Roma and Travellers Forum (ERTF) / Çek Cumhuriyeti</u>	Esasa ilişkin karar	17/05/2016	11. ve 16. Maddelerin ihlali
<u>ATTAC ry, Globaali sosiaalityö ry ve Maan ystävät ry /Finlandiya</u>	Kabul edilemez	22/01/2019	Başvurulan maddeler: 1, 2, 3-1, 4-2, 4-3 ve 4-5, 5, 6, 7-1, 7-3, 11, 12, 13, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 29, 30 ve 31.

Ek IV

Mahkemenin içtihadında ve Komitenin sonuç ve kararlarında çevreyle ilgili diğer belgelere yapılan atıflar

A. AİHS içtihadında çevre ile ilgili diğer belgelere yapılan atıflar

246. Mahkeme içtihadında sıklıkla uluslararası çevre hukuku standartlarına ve ilkelerine atıfta bulunmuştur.

247. Örneğin, Mahkeme tarafından atıfta bulunulan temel ilkelerden biri mutlak egemenlik doktrininin yerini alan *sic utere tuo ut alienum non laedas* ("zarar vermeme" ilkesi)⁷¹⁵ ilkesidir.⁷¹⁶ Bu ilkeye göre hiçbir devlet yabancı topraklara, bu topraklardaki nüfusa veya yabancı mülklere zarar verecek şekilde hareket edemez. Uluslararası Adalet Divanı, Nükleer Silahlara İlişkin Tavsiye Görüşünde bu ilkeyi çevre alanında da uyguladığını bir kez daha teyit etmiştir.⁷¹⁷ Ayrıca Trail Smelter davasında, diğer Devletleri (ve dolayısıyla halklarını) özel şirketlerin vereceği zarardan korumaya yönelik pozitif bir yükümlülüğün bulunduğu teyit edilmiştir.⁷¹⁸ Bu ilke aynı zamanda 1992 Rio Deklarasyonunun 2. İlkesinde ve 2001 ILC Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Sınır Ötesi Zararların Önlenmesine İlişkin Taslak Sözleşmede de yer almaktadır.⁷²⁰

248. Mahkeme, Tatar/Romanya davasında Rio Deklarasyonunun 2. ve 14. İlkelerini ilgili yasalar listesinde zikretmiştir. Daha da önemlisi, karar gerekçesinin bir parçası olarak 111-112. paragraflarda şu ifadelerle yer vermiştir "*Concernant ce dernier aspect, la Cour rappelle, dans l'esprit des principes no 21 de la Déclaration de Stockholm et no 14 de la Déclaration de Rio, le devoir général des autorités de décourager et prévenir les transferts dans d'autres États de substances qui provoquent une grave détérioration de l'environnement [...]. La Cour observe également qu'au-delà du cadre législatif national instauré par la loi sur la protection de l'environnement, des normes internationales spécifiques existaient, qui auraient pu être appliquées par les autorités roumaines.*" Mahkeme aynı davada 69. ve 120. paragraflarda ilgili "ihtiyatlılık ilkesine" atıfta bulunmuştur.

⁷¹⁵ Ayrıca bkz. Ek 1 "Sözlükçe".

⁷¹⁶ Çevresel konularla ilgili olarak "Harmon-Doktrini" olarak da bilinir.

⁷¹⁷ *Nükleer Silahların Tehdidi veya Kullanımının Yasallığı*, 8 Temmuz 1996 tarihli Tavsiye görüşü, UAD Raporları (1996) 226, § 29.

⁷¹⁸ *Trail Smelter (ABD /Kanada)*, 16 Nisan 1938 ve 11 Mart 1941 tarihli tahkim kararı, BM Uluslararası Tahkim Kararları Raporları, Cilt III s. 1905-1982.

⁷¹⁹ Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu, Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, 14 Haziran 1992, şu adresten erişilebilir

:www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=78&articleid=1163, ayrıca

Stockholm Deklarasyonu 21.İlke, 16 Haziran 1972, şu adresten erişilebilir:

www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?documentid=97&articleid=1503

⁷²⁰ ILC Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Sınır Ötesi Zararların Önlenmesine İlişkin Taslak Sözleşme, 166, şu adresten erişilebilir: http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_7_2001.pdf.

249. Başka bir örnek vermek gerekirse, örneğin Rio Deklarasyonunda yer alan "kirleten öder" ilkesi⁷²¹, kirliliğin nerede meydana geldiğine bakılmaksızın, ilke olarak kirletenin kirliliğin maliyetini üstlenmesi gerektiğini savunmaktadır. Mahkeme, bir takım davalarda⁷²², çevresel zararın önlenmesi ve giderilmesi amacıyla "kirleten öder" ilkesine dayalı bir çevresel sorumluluk çerçevesi oluşturmayı amaçlayan 2004/35/EC sayılı AB direktifini ilgili yasalar listesine dâhil etmiştir. Ayrıca, Öneriyıldız/Türkiye davasında, bu ilkeyi ayrıntılı bir şekilde düzenleyen Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevresel Zarar için Hukuki Sorumluluk Sözleşmesine atıfta bulunmuştur.

250. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin diğer uluslararası çevre koruma belgelerine açıkça atıfta bulunan kararları, ilgili alıntılarla birlikte kronolojik olarak aşağıda gösterilmiştir [..].

Dava	Atıfta bulunulan	Alıntı/Yorum	Paragraf	Karar tarihi
<i>Guerra ve Diğerleri /İtalya</i>	PACE kararı	" Somut davada söz konusu olan alandaki çeşitli Avrupa Konseyi belgeleri arasında özellikle önemli olan, Çernobil felaketinin sonuçlarına ilişkin olarak 26 Nisan 1996 tarihinde (16. Oturumda) kabul edilen 1087 (1996) sayılı Parlamenterler Meclisi Kararıdır. Sadece sivil sektörde nükleer enerji üretimi ve kullanımı ile ilgili risklere değil, diğer konulara da atıfta bulunarak, "halkın açık ve tam bilgiye erişimi .. temel bir insan hakkı olarak görülmelidir" demektir." (İlgili Avrupa Konseyi metinlerinin listesi)	34	18/02/1998
<i>Kyrtatos/ Yunanistan</i>	Uluslararası düzenlemeler	" Sözleşmenin 8. Maddesi ya da diğer maddelerinden hiçbiri, çevrenin genel olarak korunmasını sağlamak üzere özel olarak tasarlanmamıştır; bu nedenle, diğer uluslararası belgeler ve ulusal mevzuat bu özel hususla ilgilenmek için daha uygundur."	52	22/05/2003

⁷²¹ Ayrıca bkz. Ek 1 "Sözlükçe".

⁷²² Örneğin *Tatar/Romanya*, 27.01.2009 tarihli karar ve *Mangouras/İspanya*, 8 Ocak 2009 tarihli karar.

<i>Taşkın ve Diğerleri / Türkiye</i>	Rio Çevre ve Kalkınma Deklarasyonu	(İlgili yasaların listesi)	98	10/11/2004
<i>Taşkın ve Diğerleri / Türkiye</i>	Aarhus Sözleşmesi (Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi)	(İlgili yasaların listesi)	99	10/11/2004
<i>Taşkın ve Diğerleri / Türkiye</i>	PACE tavsiyesi	1614 (2003) sayılı Çevre ve İnsan Hakları Tavsiye Kararı (İlgili yasaların listesi)	100	10/11/2004
<i>Öneryıldız/Türkiye [BD]</i>	PACE kararı	Kentsel ve endüstriyel atıkların bertarafı ile ilgili sorunlara ilişkin 587 (1975) sayılı Karar, Çernobil felaketinin sonuçlarına ilişkin 1087 (1996) sayılı Karar, Atıkların yönetimi, artırılması, geri dönüşümü ve pazarlanmasına ilişkin 1225 (1993) sayılı Tavsiye Kararı (İlgili Avrupa Konseyi metinlerinin listesi)	59	30/11/2004
<i>Öneryıldız/Türkiye [BD]</i>	Bakanlar Komitesi tavsiyesi	Çevre konusunda merkezi makamlar ile yerel ve bölgesel makamlar arasında yetki ve sorumlulukların dağılımına ilişkin R (96) 12 sayılı Tavsiye Kararı. (İlgili Avrupa Konseyi metinlerinin listesi)	59	30/11/2004
<i>Öneryıldız/Türkiye [BD]</i>	Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevresel Zarar için Hukuki Sorumluluk Sözleşmesi (ETS No. 152)	(İlgili Avrupa Konseyi metinlerinin listesi)	59	30/11/2004
<i>Öneryıldız/Türkiye [BD]</i>	Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi (ETS No. 172)	(İlgili Avrupa Konseyi metinlerinin listesi)	59	30/11/2004

Öneryıldız/T ürkiye [BD]	Avrupa standartları	"Bu belgelerden de görülebileceği üzere, evsel atıkların arıtılmasında birincil sorumluluk, hükümetlerin mali ve teknik destek sağlamakla yükümlü olduğu yerel yönetimlere aittir. Kamu makamlarının atıkların kalıcı olarak depolanması için bir sahayı işletmesi "tehlikeli faaliyet" olarak tanımlanmakta ve atıkların böyle bir sahada depolanmasından kaynaklanan "can kaybı" kamu makamlarının sorumluluğunu doğuran "zarar" olarak kabul edilmektedir."	60	30/11/2004
Öneryıldız/T ürkiye [BD]	Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunması Sözleşmesi (ETS No. 172)	"Bu bağlamda, Strazburg Sözleşmesi, Tarafları, " bir kişinin ölümüne veya ciddi şekilde yaralanmasına neden olan veya neden olması muhtemel tehlikeli atıkların .. bertaraf edilmesi, işlenmesi, depolanması .." ile ilgili fiillerin "cezai suç" olarak tanımlanması için gerekli olabilecek tedbirleri almaya davet etmekte ve bu tür suçların "taksirle" de işlenebileceğini öngörmektedir (2 ila 4. Maddeler). Bu belge henüz yürürlüğe girmemiş olsa da, insan hayatının tehlikeye atılmasıyla kaçınılmaz bir şekilde bağlantılı olan çevreye verilen zararın daha ağır cezalara tabi tutulması yönündeki mevcut eğilimle büyük ölçüde uyumludur. [...] Strazburg Sözleşmesinin 6. Maddesi ayrıca, bu suçların, ciddiyetini dikkate alan cezai yaptırımlarla cezalandırılabilmesi için gerekli olabilecek tedbirlerin alınmasını ve bu tedbirlerin failerin hapsedilmesini de içermesini gerektirmektedir."	61	30/11/2004

Öneriyıldız/Türkiye [BD]	Avrupa standartları	"Bu gibi tehlikeli faaliyetler söz konusu olduğunda, halkın açık ve eksiksiz bilgiye erişmesi temel bir insan hakkı olarak görülmektedir; örneğin, yukarıda bahsi geçen 1087 (1996) sayılı Karar, bu hakkın nükleer enerjinin sivil sektörde kullanımıyla ilgili risklerle sınırlı olarak algılanmaması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır."	62	30/11/2004
Öneriyıldız/Türkiye [BD]	Avrupa standartları	"Daire, [...] gibi davaların ortaya koyduğu örneklerle ve bu alandaki Avrupa standartlarına atıfta bulunarak, yaşam hakkının Sözleşmenin 2. Maddesinin gerektirdiği şekilde korunmasının, atık toplama sahalarının işletilmesinin doğasında bulunan potansiyel riskler nedeniyle bu faaliyetle bağlantılı olarak dayanak alınabileceğini vurgulamıştır."	65	30/11/2004
Öneriyıldız/Türkiye [BD]	Avrupa standartları	"Mahkeme, bu yükümlülüğün, kamusal olsun ya da olmasın, yaşam hakkının tehlikede olabileceği her türlü faaliyet bağlamında ve evleviyetle, atık toplama sahalarının işletilmesi gibi doğası gereği tehlikeli olan endüstriyel faaliyetler ("tehlikeli faaliyetler" - ilgili Avrupa standartları için bkz. yukarıdaki 59-60. paragraflar) açısından da geçerli olacak şekilde yorumlanması gerektiğini düşünmektedir."	71	30/11/2004
Okyay ve Diğerleri / Türkiye	Rio Deklarasyonu	(İlgili yasaların listesi)	51	12/07/2005
Okyay ve Diğerleri / Türkiye	PACE tavsiyesi	1614 (2003) sayılı Çevre ve İnsan Hakları Tavsiye Kararı (İlgili yasaların listesi)	52	12/07/2005

<i>Borysiewicz / Polonya</i>	Uluslararası çevre standartları	"[M]ahkeme, başvuru sahibinin, evindeki gürültü seviyelerinin tespit edilmesine ve bunların iç hukuk veya uygulanabilir uluslararası çevre standartları tarafından belirlenen normları aşmış aşımadığının veya her modern şehirde yaşamın doğası gereği var olan çevresel tehlikeleri aşmış aşımadığının belirlenmesine olanak tanıyacak gürültü testlerini [...] sunmadığını not etmektedir."	53	01/07/2008
<i>Demir ve Bayakara / Türkiye</i>	Aarhus Sözleşmesi (Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi)	" Mahkeme, Taşkın ve Diğerleri/Türkiye davasında, çevrenin korunmasına ilişkin meselelerde (bireyin özel hayatının bir parçası olarak kabul edilen bir husus) Sözleşmenin 8. Maddesine ilişkin içtihadını büyük ölçüde Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Hakkındaki Aarhus Sözleşmesinde (ECE/CEP/43) yer alan ilkeler temelinde şekillendirmiştir (bkz. <i>Taşkın ve Diğerleri/Türkiye</i> , No. 49517/99, §§ 99 ve 119, 4 Aralık 2003). Türkiye Aarhus Sözleşmesini imzalamamıştır."	83	12/11/2008
<i>Mangouras /İspanya</i>	Gemilerden Kaynaklanan Deniz Kirliliğinin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme.	(İlgili yasaların listesi)	20	08/01/2009
<i>Mangouras /İspanya</i>	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi	(İlgili yasaların listesi)	20	08/01/2009
<i>Mangouras /İspanya</i>	AB direktifi	Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 21 Nisan 2004 tarihli ve 2004/35/CE sayılı Çevresel Zararların Önlenmesi ve Giderilmesine İlişkin Çevresel Sorumluluk Direktifi (ilgili yasaların listesi)	20	08/01/2009
<i>Mangouras /İspanya</i>	AB direktifi	Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 7 Eylül 2005 tarihli ve 2005/35/EC sayılı Gemi Kaynaklı Kirliliğe ve İhlallere Yönelik Cezaların Uygulanmasına İlişkin Yönergesi (ilgili kanun listesi)	20	08/01/2009

<i>Tâtar/Ro manya</i>	AB direktifi	2004/35/CE sayılı Direktif (İlgili yasaların listesi)	69	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	Stockholm Deklarasyonu	(İlgili yasaların listesi)	69	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	Rio Deklarasyonu	(İlgili yasaların listesi)	69	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	Aarhus Sözleşmesi	(İlgili yasaların listesi)	69	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	UAD kararı	<i>Gabcikovo Nagymaros (Macaristan / Slovakya)</i> (İlgili yasaların listesi)	69	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	PACE kararı	Endüstriyel tehlikelere ilişkin 1430 (2005) sayılı Karar (İlgili yasaların listesi)	69	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	AB direktifi	Çevresel zararın önlenmesi ve giderilmesine ilişkin çevresel sorumluluğa dair 2006/21/CE ve 2004/35/CE sayılı Direktifler (İlgili yasaların listesi)	69	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	AB Komisyonu Tebliği	COM/2000/0664 final madencilik faaliyetlerinin güvenliği hakkında (İlgili yasaların listesi)	69	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	İhtiyatlılık ilkesi (AAD, Maastricht, Amsterdam Antlaşması) (sadece Fransızca olarak mevcuttur)	"En vertu du principe de précaution, l'absence de certitude compte tenu des connaissances scientifiques et techniques du moment ne saurait justifier que l'État retarde l'adoption de mesures effectives et proportionnées visant à prévenir un risque de dommages graves et irréversibles à l'environnement. Dans l'histoire de la construction européenne, le principe de précaution a été introduit par le Traité de Maastricht [...]. Cette étape marque, au niveau européen, l'évolution du principe d'une conception philosophique vers une norme juridique. Les lignes directrices du principe ont été fixées par la Commission européenne dans sa communication du 2 février 2000 sur le recours au principe de précaution. La jurisprudence communautaire a fait application de ce principe dans des affaires concernant surtout la santé,	69	27/01/2009

		<p>alors que le traité n'énonce le principe qu'en ce qui concerne la politique de la Communauté dans le domaine de l'environnement. La Cour de justice des Communautés européennes (" CJCE ") considère ce principe, à la lumière de l'article 17 § 2, 1er alinéa, CE, comme l'un des fondements de la politique de protection d'un niveau élevé poursuivie par la Communauté dans le domaine de l'environnement. Selon la jurisprudence de la CJCE, lorsque " des incertitudes subsistent quant à l'existence ou à la portée des risques pour la santé des personnes, les institutions peuvent prendre des mesures sans avoir à attendre que la réalité et la gravité de ces risques soient pleinement démontrées " [Royaume Uni/Commission, Aff C-180/96, et CJCE, Ulusal Çiftçiler Birliği, C-157/96.] "</p>		
<i>Tâtar/Ro manya</i>	<p>BM ve AB raporları (sadece Fransızca olarak mevcuttur)</p>	<p>"La Cour observe qu'au moins pendant un certain laps de temps après l'accident écologique de janvier 2000 différents éléments polluants (cyanures, plomb, zinc, cadmium) dépassant les normes internes et internationales admises ont été présents dans l'environnement, notamment à proximité de l'habitation des requérants. C'est ce que confirment les conclusions des rapports officiels établis après l'accident par les Nations unies (UNEP/OCHA), l'Union européenne (Task Force) et le ministère roumain de l'Environnement (voir les paragraphes 26, 28 et 63 ci-dessus). La Cour ne voit aucune raison de douter de la sincérité des observations formulées par les requérants à cet égard."</p>	95 96	27/01/2009

<i>Tâtar/Ro manya</i>	Rio Deklarasyonu (sadece Fransızca olarak mevcuttur)	"Concernant ce dernier aspect, la Cour rappelle, dans l'esprit des principes no 21 de la Déclaration de Stockholm et no 14 de la Déclaration de Rio, le devoir général des autorités de décourager et prévenir les transferts dans d'autres États de substances qui provoquent une grave détérioration de l'environnement (voir pp. 21 et 23 ci-dessus). La Cour observe également qu'au-delà du cadre législatif national instauré par la loi sur la protection de l'environnement, des normes internationales spécifiques existaient, qui auraient pu être appliquées par les autorités roumaines"	111 112	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	Stockholm Deklarasyonu (sadece Fransızca olarak mevcuttur)	"Concernant ce dernier aspect, la Cour rappelle, dans l'esprit des principes no 21 de la Déclaration de Stockholm et no 14 de la Déclaration de Rio, le devoir général des autorités de décourager et prévenir les transferts dans d'autres États de substances qui provoquent une grave détérioration de l'environnement (voir pp. 21 et 23 ci-dessus). La Cour observe également qu'au-delà du cadre législatif national instauré par la loi sur la protection de l'environnement, des normes internationales spécifiques existaient, qui auraient pu être appliquées par les autorités roumaines"	111 112	27/01/2009
<i>Tâtar/Ro manya</i>	Aarhus Sözleşmesi (sadece Fransızca olarak mevcuttur)	"Au niveau international, la Cour rappelle que l'accès à l'information, la participation du public au processus décisionnel et l'accès à la justice en matière d'environnement sont consacrés par la Convention d'Aarhus du 25 juin 1998, ratifiée par la Roumanie le 22 mai 2000 (voir p. 23, c). Dans le même sens, la Résolution no 1430/2005 de l'Assemblée parlementaire du Conseil de l'Europe sur les risques	118	27/01/2009

		industriels renforce, entre autres, le devoir pour les États membres d'améliorer la diffusion d'informations dans ce domaine (voir p. 25, f)."		
<i>Tâtar/Romanya</i>	İhtiyatlılık ilkesi	"... ilk kez Rio deklarasyonunda yer aldı"	120	27/01/2009
<i>Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa (BD)</i>	Bakanlar Komitesi tavsiyesi	Sürdürülebilir çevre dostu turizmin geliştirilmesine yönelik bir politika hakkında Bakanlar Komitesinin R (97) 9 sayılı Tavsiye Kararı (İlgili yasaların listesi)	55	29/03/2010
<i>Brosset-Triboulet ve Diğerleri / Fransa (BD)</i>	Kıyı Bölgeleri için Avrupa Davranış Kuralları	(İlgili yasaların listesi)	55	29/03/2010
<i>Depalle/Drance (BD)</i>	Bakanlar Komitesi tavsiyesi	Sürdürülebilir çevre dostu turizmin geliştirilmesine yönelik bir politika hakkında Bakanlar Komitesinin R (97) 9 sayılı Tavsiye Kararı (İlgili yasaların listesi)	54	29/03/2010
<i>Depalle/Drance (BD)</i>	Kıyı Bölgeleri için Avrupa Davranış Kuralları	(İlgili yasaların listesi)	54	29/03/2010
<i>Florea/Romanya</i>	Avrupa İşkenceyi Önleme Komitesinin (CPT) Sonuçları, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin Tavsiye Kararı (sadece Fransızca olarak mevcuttur)	"33. Les conclusions du Comité européen pour la prévention de la torture (CPT) rendues à la suite des visites effectuées dans des prisons de Roumanie, tout comme les observations à caractère général du CPT, sont résumées dans les arrêts Bragadireanu c. Roumanie (no 22088/04, §§ 73-76, 6 décembre 2007) et Brândușe c. Roumanie, no 6586/03, § 33, CEDH 2009-... (extraits). Par ailleurs, les paragraphes pertinents de la Recommandation (98)7 du Comité des Ministres du Conseil de l'Europe relative aux aspects éthiques et organisationnels des soins de santé en milieu pénitentiaire, adoptée le 8 août 1998, sont reproduits dans l'arrêt Huytu c. Turquie (no 52955/99, § 53, 16 novembre 2006)."	33-34 56	14/09/2010
<i>Mangouras /İspanya (BD)</i>	AB direktifi	Gemi kaynaklı kirliliğe ilişkin 2005/35/EC sayılı Direktif (İlgili yasaların listesi)	37	28/09/2010

<i>Mangouras /İspanya a (BD)</i>	AAD kararı	2005/35/EC sayılı Direktifin geçerliliğine ilişkin C-308/06 sayılı dava (İlgili yasaların listesi)	39 - 40	28/09/2010
<i>Mangouras /İspanya a (BD)</i>	Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi	(İlgili yasaların listesi)	44	28/09/2010
<i>Mangouras /İspanya a (BD)</i>	ITLOS içtihadı	(İlgili yasaların listesi)	46 - 47	28/09/2010
<i>Mangouras /İspanya a (BD)</i>	Gemilerden Kaynaklanan Deniz Kirliliğinin Önlenmesine İlişkin Uluslararası Sözleşme.	(İlgili yasaların listesi)	53	28/09/2010
<i>Mangouras /İspanya a (BD)</i>	Petrol Kirliliği. Zararlarının Hukuki Sorumluluğu Hakkında Uluslararası Sözleşme	(İlgili yasaların listesi)	54	28/09/2010
<i>Mangouras /İspanya a (BD)</i>	Londra P&I Kuralları	(İlgili yasaların listesi)	55	28/09/2010
<i>Mangouras /İspanya a (BD)</i>	Avrupa hukuku ve uluslararası hukuk	"[M]ahkeme, hem Avrupa'da hem de uluslararası alanda çevre suçlarına ilişkin artan ve meşru endişeleri görmezden gelemez. Bu durum özellikle Devletlerin deniz kirliliğinin önlenmesine ilişkin yetki ve yükümlülükleri ile Devletlerin, Avrupa örgütlerinin ve uluslararası örgütlerin sorumluları tespit etme, bu sorumluların mahkemeye çıkarılmalarını sağlama ve uygun olduğu takdirde bu sorumlulara yaptırım uygulama konusundaki ortak kararlılığı ile ortaya konmaktadır (bkz. yukarıdaki "İlgili ulusal ve uluslararası hukuk"). Avrupa hukukunun ve uluslararası hukukun getirdiği çevresel yükümlülüklerin yerine getirilmesi için ceza hukukunun bir araç olarak kullanılması yönünde bir eğilim de gözlenmektedir. Mahkeme 5. Maddenin 3. paragrafının gereklilikleri yorumlanırken bu yeni gerçeklerin dikkate alınması gerektiği kanaatindedir. İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması konusunda giderek daha yüksek standartlara ihtiyaç duyulmasının, demokratik toplumların temel değerlerine yönelik ihlallerin değerlendirilmesinde de bu doğrultuda ve kaçınılmaz olarak	86	28/09/2010

		daha katı olunmasını gerektirdiği görüşündedir. [..]"		
--	--	---	--	--

<i>Mangouras /İspanya (BD)</i>	ITLOS içtihadı	"İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması konusunda giderek daha yüksek standartlara ihtiyaç duyulmasının, demokratik toplumların temel değerlerine yönelik ihlallerin değerlendirilmesinde de bu doğrultuda ve kaçınılmaz olarak daha katı olunmasını gerektirdiği görüşündedir."	89	28/09/2010
<i>Grimkovskay /Ukrayna</i>	Aarhus Sözleşmesi	(İlgili yasaların listesi)	39	21/7/2011
<i>Grimkovskay /Ukrayna</i>	PACE tavsiyesi	Çevre ve insan haklarına ilişkin 27 Haziran 2003 tarihli ve 1614 (2003) ⁵⁰⁶⁶ sayılı Tavsiye Kararı (İlgili yasaların listesi)	40	21/7/2011
<i>Grimkovskay /Ukrayna</i>	Aarhus Sözleşmesi	"[Mahkeme] ayrıca, çevresel konularda bilgiye erişim, halkın karar alma sürecine katılımı ve yargıya başvuru ile ilgili olan Aarhus Sözleşmesinin 30 Ekim 2001 tarihi itibarıyla Ukrayna açısından yürürlüğe girdiğini not etmektedir."	69	21/7/2011
<i>Grimkovskay /Ukrayna</i>	Aarhus Sözleşmesi	"72. Genel olarak, Mahkeme aşağıdaki faktörlere önem vermektedir. Birincisi, Hükümet kararın [..] öncesinde yeterli bir çevresel fizibilite çalışması yapıldığını ve ardından makul bir çevre yönetimi politikasının yürürlüğe konduğunu gösterememiştir. İkinci olarak, Hükümet, başvuru sahibinin, bağımsız bir makam nezdinde belediye politikalarına itiraz etmek de dâhil olmak üzere, ilgili karar alma süreçlerine katkıda bulunmaya yönelik anlamlı bir fırsata sahip olduğunu gösterememiştir. Mahkeme, bu iki faktörü ve Aarhus Sözleşmesini [..] göz önünde bulundurarak, mevcut davada adil bir denge kurulduğu sonucuna varamamaktadır."	72	21/7/2011

<i>Di Sarno ve Diğerleri /İtalya</i>	Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararları, Avrupa Birliği hukuku	Dava no. C-297/08, Avrupa Birliği Konseyinin atıklara ilişkin 15 Temmuz 1975 tarihli ve 75/442/EEC sayılı Direktifi (18 Mart 1991 tarihli ve 91/156/EEC sayılı Konsey Direktifi ile değiştirilmiştir); tehlikeli atıklara ilişkin 12 Aralık 1991 tarihli ve 91/689/EEC sayılı Konsey Direktifi; atıkların düzenli depolanmasına ilişkin 26 Nisan 1999 tarihli ve 1999/31/EC sayılı Konsey Direktifi; Atıklara ilişkin 5 Nisan 2006 tarihli ve 2006/12/CE sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi; Avrupa Topluluğu kuran Antlaşmanın 174. Maddesinde yer alan ihtiyatlılık ilkesi; Avrupa Toplulukları Adalet Divanı ("AAD") içtihadı	52 56 71 75	10/01/2012
<i>Di Sarno ve Diğerleri /İtalya</i>	Aarhus Sözleşmesi	"[...] İtalya'nın da onayladığı Aarhus Sözleşmesinin 5 inci maddesinin 1 inci fıkrasının (c) bendi, her bir Tarafı "İnsan faaliyetleri nedeniyle ya da doğal nedenler sonucunda insan sağlığına ya da çevreye yönelik bir tehdit oluşursa halkın bu tehdidi önlemek ya da bu tehdit nedeniyle oluşan zararı azaltmak için alınacak önlemlerle ilgili kamu otoritesinin sahip olduğu bilgilerin tümünü etkiye maruz kalan bireylere anında ve gecikme olmaksızın dağıtmak" ile yükümlü kıldığını kaydetmektedir."....	107	10/01/2012
<i>Brincat ve Diğerleri / Malta</i>	Dünya Sağlık Örgütü (WHO)	"WHO web sitesine göre, asbestin tüm formları insanlar için kanserojendir ve mezotelyomaya ve akciğer, gırtlak ve yumurtalık kanserlerine neden olabilir. Asbeste maruz kalma, asbestoz (akciğerlerde fibrozis), plevral plaklar, kalınlaşma ve efüzyonlar gibi başka hastalıklara da neden olur. DSÖ'nün en son tahminlerine göre, her yıl 107.000'den fazla insan iş yerinde asbeste maruz kaldığı için asbestle ilişkili akciğer kanseri, mezotelyoma ve asbestoz nedeniyle ölmektedir.	38	24/07/2014

<i>Brincat ve Diğerleri / Malta</i>	Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Tavsiye Kararları ve Sözleşmeleri	Kanserojen maddelerin neden olduğu mesleki tehlikelerin önlenmesi ve kontrolüne ilişkin ILO Mesleki Kanser Tavsiye Kararı (1974, R147); asbest kullanımında güvenliğe ilişkin ILO Asbest Tavsiye Kararı (1986, R172); Asbest Kullanımında Güvenliğe ilişkin ILO Sözleşmesi (C 162- 1986 Asbest Sözleşmesi); Kanserojen Maddelerin Neden Olduğu Mesleki Tehlikelerin Önlenmesi ve Kontrolüne ilişkin ILO Sözleşmesi (C 139 - Mesleki Kanser Sözleşmesi, 1974)	39 40 105	24/07/2014
<i>Brincat ve Diğerleri / Malta</i>	Avrupa Birliği ("AB") Direktifleri	Asbestten kaynaklanan çevre kirliliğinin önlenmesi ve azaltılmasına ilişkin 19 Mart 1987 tarihli ve 87/217/EEC sayılı Konsey Direktifi; Çalışanların işyerinde asbeste maruz kalmalarından kaynaklanan risklerden korunmasına ilişkin AB Direktifi (83/477/EEC, Mart 2003'te değiştirilmiştir)	33 41	24/07/2014
<i>Kristiana Ltd. /Litvanya</i>	UNESCO Dünya Mirası (Geçici) Listesi	"Mahkeme, somut davanın koşullarına bakıldığında, başvuruda bulunan şirketin söz konusu binaları 2000 yılında satın aldığını tespit etmiştir. Binalar, 1991 yılında kurulan ve 2000 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesine dâhil edilen (o zamana kadar UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesinde yer almaktaydı) Curonian Spit Milli Parkı içerisinde yer almaktaydı (bkz. yukarıdaki 69. paragraf). Bu durum, Devletin takdir payının UNESCO'ya karşı olan yükümlülüklerine bağlı olduğu ve UNESCO toprakları ile ilgili olarak alınması gereken tedbirlerin katı olabileceği anlamına gelmektedir."	109	06/02/2018

<i>O'Sullivan McCarthy Musel Development Ltd / İrlanda</i>	Avrupa Birliği Adalet Divanı davası ve ABAD kararının ardından davalı Devlet tarafından alınan tedbirler	Komisyon / İrlanda (C- 418/04, EU:C:2007:780)	11 31	07/06/2018
<i>O'Sullivan McCarthy Musel Development Ltd / İrlanda</i>	AB Direktifleri	Yabani kuşların korunmasına ilişkin 2 Nisan 1979 tarihli ve 79/409/EEC sayılı Konsey Direktifi; doğal yaşam alanlarının ve yabani fauna ve floranın korunmasına ilişkin 21 Mayıs 1992 tarihli ve 92/43/EEC sayılı Konsey Direktifi "127. [Meşru beklentinin bulunmadığına ilişkin oybirliğiyle alınan Yüksek Mahkeme kararında da belirtildiği üzere, Bakanın AB hukuku gereği kanıtlanmamış risklerle değil, risk bulunmadığının kanıtlanmasıyla ilgilenmesi gerekmektedir (bkz. yukarıdaki 42. paragraf). "130. [Mahkeme [...] güdülen hedeflerin ağırlığını ve davalı Devletin AB çevre hukuku kapsamındaki yükümlülüklerine tam ve genel olarak uyum sağlamasındaki genel yararın önemini kabul etmiştir. Bu davada söz konusu müdahalenin başvuruda bulunan şirket açısından münferit ve aşırı bir yük teşkil ettiği veya davalı Devletin toplumun genel yararı ile bireysel hakların korunması arasında adil bir denge kurma çabalarında başarısız olduğu konusunda ikna olmamıştır.	9 10 65 66 127 130	07/06/2018
<i>Cordella ve Diğerleri / İtalya</i>	Avrupa Birliği Adalet Divanı Kararı	Dava C-50/10	83 86	24/01/2019

B. ECSR kararlarında çevreyle ilgili diğer belgelere yapılan atıflar

Dosya	Atıfta bulunulan	Alıntı/Yorum	Paragraf	Karar tarihi
<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	Birleşmiş Milletler 9 Mayıs 1992 tarihli İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS)	"114. Devletler, insan kaynaklı emisyonların ve yutakların ulusal envanterlerini geliştirmek, dönemler itibariyle güncellemek, yayınlamak ve Taraflar Konferansına sunmak; iklim değişikliğini azaltmak için ulusal ve bölgesel tedbirler almak ve bu tedbirleri uygulamak; ve teknoloji transferleri de dâhil olmak üzere insan kaynaklı emisyonları kontrol eden süreçlerin uygulanmasını teşvik etmekle yükümlüdür	113-114	06/12/2006
<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinin 11 Aralık 1997 tarihli Kyoto Protokolü	"117. Her gelişmiş ülke 2005 yılına kadar iş bu Protokoldeki taahhütlerini gerçekleştirme konusunda kanıtlanabilir bir ilerleme kaydetmiş olacaktır. Protokol, bilgilerin iletilmesi ve gözden geçirilmesi için bir prosedür içermektedir. Gelişmiş ülkeler, Protokol hükmündeki taahhütlerine uygunluğunu göstermek için gerekli ilave bilgileri ulusal bildirimlerine dâhil edecektir."	115-117	06/12/2006
<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	DSÖ'nün Hava kalitesine ilişkin kılavuz ilkeleri	"[...] devletlere bir miktar yol göstermek ve hava kirliliğinin sağlık üzerindeki etkisini azaltmak. [...]"	118	06/12/2006

<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma	Madde 2; 6; 174	119-121	06/12/2006
<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	Ön değerlendirme ve entegre kirlilik önleme ve kontrolüne ilişkin AB Direktifleri	Belirli projelerin çevre üzerindeki etkilerinin önceden değerlendirilmesi ve kamuoyunun bilgilendirilmesi için bir sistem oluşturan 85/337/EEC sayılı Direktif (97/11/CE sayılı Direktif ile değiştirilmiştir); planlama aşamasında çevresel değerlendirme sistemini genişleten 2001/42/EC sayılı Direktif; üye devletlerin çevreyi çok kirleten endüstriyel faaliyetlerin başlatılmasından önce işletme izni başvurusu için bir prosedür belirlemesini zorunlu kılan entegre kirlilik önleme ve kontrolüne ilişkin 96/61/EC sayılı Direktif	122-129	06/12/2006
<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	Aarhus Sözleşmesi ve halkın çevresel bilgilere erişimine ilişkin AB Kararı ve Direktifi	"130. Çevresel konularda bilgiye erişim, çevresel konularda karar verme sürecine halkın katılımı ve yargıya başvuru hakkındaki Aarhus Sözleşmesi (1998) 2005/370/EC sayılı Karar ile Topluluk adına onaylanmıştır. Sözleşme, halkın çevresel bilgilere erişimine ilişkin 2003/4/EC sayılı Direktif ile uygulanmaktadır. [..]"	130-131	06/12/2006
<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	Hava Kirliliğine ilişkin AB Tematik Stratejisi	"134. 2000'deki durumun başlangıç noktası olarak kabul edildiği Stratejide (2020 için) uzun vadeli spesifik hedefler belirlenmiştir: partikül maddeye maruz kalma sonucu beklenen yaşam süresi kaybında %47'lik bir azalma; ozona maruz kalmanın neden olduğu akut ölüm vakalarında %10'luk bir azalma; ormanlık alanlarda ve yüzey tatlı su alanlarında aşırı asit birikiminde sırasıyla %74 ve %39'luk bir azalma; ötrofikasyona maruz kalan alanlarda veya ekosistemlerde %43'lük bir azalma."	132-136	06/12/2006

<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	Hava kalitesine ilişkin AB mevzuatı	Ortam hava kalitesinin değerlendirilmesine ve yönetimine ilişkin 96/62/EC sayılı Direktif, bir dizi kirletici için sınır değerler ve uyarı eşikleri belirlemektedir; ortam havasındaki kükürt dioksit, azot dioksit ve azot oksitleri, partikül madde ve kurşun için sınır değerlere ilişkin 1999/30/EC sayılı Konsey Direktifi (22 Nisan 1999 tarihli); Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin belirli atmosferik kirleticiler için ulusal emisyon tavanlarına ilişkin 23 Ekim 2001 tarihli ve 2001/81/EC sayılı Direktifi; kükürt dioksit ve asılı partiküller için hava kalitesi sınır değerleri ve kılavuz değerlerine ilişkin 80/779/EEC sayılı Direktif; büyük yakma tesislerinden havaya belirli kirleticilerin emisyonlarının sınırlandırılmasına ilişkin 2001/80/EC sayılı Direktif	137-150	06/12/2006
<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	Avrupa Birliği tarafından Kyoto Protokolüne uyum için alınan tedbirler	Avrupa Topluluğu adına BMİDÇS Kyoto Protokolünün onaylanmasına ve bu Protokol kapsamındaki taahhütlerin ortaklaşa yerine getirilmesine ilişkin 2002/358/EC sayılı Karar; Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin Topluluk içinde sera gazı emisyon tahsisati ticareti için bir plan oluşturan ve 96/61/EC sayılı Konsey Direktifini tadil eden 13 Ekim 2003 tarihli ve 2003/87/EC sayılı Direktifi	151-159	06/12/2006

<i>Marangopoulos İnsan Hakları Vakfı (MFHR) / Yunanistan (Esas Hakkında Karar)</i>	Diğer insan hakları denetim organlarının içtihatlarında yer alan ilkeler	"Komite, bu şikâyetin sunduğu fırsattan yararlanarak sağlıklı bir çevre hakkına ilişkin yorumunu açıklığa kavuşturmak istemektedir. Bu hakkı yorumlarken, bölgesel düzeyde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Komisyonu ile küresel düzeyde BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi gibi diğer insan hakları denetim organlarının içtihatlarında yer alan ilkeleri dikkate almıştır. Avrupa Birliğinin şikâyet kapsamındaki konuları düzenleyen hukukunun ölçeğini ve ayrıntı düzeyini göz önünde bulundurarak, Avrupa Toplulukları Adalet Divanının çeşitli kararlarını da dikkate almıştır."	196	06/12/2006
<i>Médecins du Monde - International /Fransa (Esasa ilişkin karar)</i>	Bakanlar Komitesi Tavsiyeleri	Bakanlar Komitesinin 3 Şubat 2000 tarihinde kabul edilen, Avrupa'daki Roman/Çingene çocukların eğitimine ilişkin üye devletlere yönelik R(2000) 4 sayılı Tavsiye Kararı; Bakanlar Komitesinin 23 Şubat 2005 tarihinde kabul edilen, Avrupa'daki Roman ve Gezinlerin barınma koşullarının iyileştirilmesine ilişkin üye devletlere yönelik Rec(2005)4 sayılı Tavsiye Kararı	20-21	11/09/2012
<i>Médecins du Monde - International /Fransa (Esasa ilişkin karar)</i>	Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Thomas Hammarberg'in Memorandumu	commDH(2008)34, 20 Kasım 2008	22	11/09/2012
<i>Médecins du Monde - International /Fransa (Esasa ilişkin karar)</i>	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı	<i>Orşuş ve diğerleri / Hırvatistan</i> (karar) (16 Mart 2010), başvuru no. 15766/03	23	11/09/2012

<i>Médecins du Monde - International /Fransa (Esasa ilişkin karar)</i>	Irkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI):	Fransa Raporu (dördüncü izleme döngüsü), 29 Nisan 2010 tarihinde kabul edilmiştir, CRI(2010)16	24	11/09/2012
<i>Médecins du Monde - International /Fransa (Esasa ilişkin karar)</i>	Romanlara ilişkin Strazburg Deklarasyonu	Avrupa Konseyi üye devletleri tarafından Romanlar konulu Üst Düzey Toplantıda kabul edilmiştir, Strazburg, 20 Ekim 2010	25	11/09/2012
<i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa ilişkin Karar)</i>	Aarhus Sözleşmesi	(İlgili yasaların listesi)	10-12	23/01/2013
<i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa ilişkin Karar)</i>	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	(İlgili yasaların listesi)	13-14	23/01/2013
<i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa ilişkin Karar)</i>	Avrupa Birliği Antlaşması	Madde 21 § 2	15	23/01/2013
<i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa ilişkin Karar)</i>	Çevre yönetimine ilişkin AB Direktifleri	Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 21 Nisan 2004 tarihli ve 2004/35/EC sayılı çevresel zararın önlenmesi ve giderilmesine ilişkin çevresel sorumluluk Direktifi; Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 13 Aralık 2011 tarihli ve 2011/92/EU sayılı belirli kamu ve özel projelerin çevre üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine ilişkin Direktifi (ÇED Direktifi)	16-17	23/01/2013

<i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa İlişkin Karar)</i>	Çevre hukukunun uygulanması ve kontrolüne ilişkin AB Direktifleri	Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 90/313/EEC sayılı Konsey Direktifini yürürlükten kaldıran 28 Ocak 2003 tarihli ve 2003/4/EC sayılı çevresel bilgilere halkın erişimine ilişkin Direktifi; Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 19 Kasım 2008 tarihli ve 2008/99/EC sayılı çevrenin ceza hukuku yoluyla korunmasına ilişkin Direktifi	18-19	23/01/2013
<i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa İlişkin Karar)</i>	Atık yönetimine ilişkin AB Direktifleri	Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin bazı Direktifleri yürürlükten kaldıran ve atıklara ilişkin 19 Kasım 2008 tarihli ve 2008/98/EC sayılı Direktifi; Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 15 Ocak 2008 tarihli ve 2008/1/EC sayılı entegre kirlilik önleme ve kontrol Direktifi	20-21	23/01/2013
<i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa İlişkin Karar)</i>	Su yönetimine ilişkin AB Direktifleri	Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin su politikası alanında Topluluk eylemi için bir çerçeve oluşturan 23 Ekim 2000 tarihli ve 2000/60/EC sayılı Direktifi; Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin yeraltı sularının kirlenme ve bozulmaya karşı korunmasına ilişkin 12 Aralık 2006 tarihli ve 2006/118/EC sayılı Direktifi;	22-24	23/01/2013
<i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa İlişkin Karar)</i>	AB Adalet Divanı Kararları	<i>Avrupa Komisyonu/Yunanistan Cumhuriyeti</i> (Dava C- 297/11 / OJ C 238, 13.8.2011); <i>Avrupa Komisyonu/ Yunanistan Cumhuriyeti</i> (Dava C- 534/09 / OJ C 37, 13.2.2010); <i>Avrupa Toplulukları Komisyonu/ Yunanistan Cumhuriyeti</i> (Dava C- 286/08 / OJ C 223, 30.08.2008)	25-30	23/01/2013

<p><i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa İlişkin Karar)</i></p>	<p>Dünya Sağlık Örgütü'nün içme suyu kalitesine ilişkin kılavuz ilkeleri</p>	<p>"Dünya Sağlık Örgütü İçme Suyu Kılavuzunun dördüncü baskısı (2011), diğer hususların yanı sıra, içme suyu güvenliği [...]; Kılavuzun oluşturulmasında kullanılan yaklaşımlar, [...]; mikrobiyal tehlikeler; içme suyundaki kimyasal kirlenmeler; içme suyuna maruz kalma yoluyla büyük ölçekli sağlık etkilerinden sorumlu olan temel kimyasallar [...]; içme suyu güvenliğinin sağlanmasında birçok farklı paydaşın önemli rolleri ile ilgilidir. [...]"</p>	<p>42</p>	<p>23/01/2013</p>
<p><i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa İlişkin Karar)</i></p>	<p>Uluslararası Kanser Araştırmaları Ajansı (IARC)</p>	<p>"Cr-6'yı Grup 1'de (insanlar için kanserojen) sınıflandıran IARC çerçevesinde ifade edilen uzman görüşleri. IARC, arsenik, metaller, lifler ve tozlar hakkındaki yayında (cilt 100 C - İnsan karsinojenleri üzerine bir inceleme (2012 - Krom bileşikleri bölümü, s. 147-164)), Cr-6'nın antropojenik kaynaklarının yakınında ikamet eden genel nüfusun, ortam havasının solunması veya kirlenmiş içme suyunun yutulması yoluyla maruz kalabileceğini ve içme suyundaki Cr-6'nın yutulmasıyla ilgili olası tehlikeler konusunda endişe duyulduğunu doğrulamıştır.</p> <p>Özellikle, yukarıda bahsi geçen yayında, içme suyunun bir ferrokrom tesisi tarafından yoğun bir şekilde kirlendiği bölgelerde mide kanseri riskinin hafifçe arttığı belirtilmiştir.</p>	<p>43</p>	<p>23/01/2013</p>
<p><i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa İlişkin Karar)</i></p>	<p>ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı - Toksik Maddeler ve Hastalık Kayıtları için Halk Sağlığı Hizmeti Dairesi</p>	<p>"ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Bakanlığı - Toksik Maddeler ve Hastalık Kayıtları için Halk Sağlığı Hizmeti Dairesine göre "Kroma maruz kalma, kirlenmiş gıda veya içme suyunun yutulması veya kirlenmiş işyeri havasının solunması yoluyla gerçekleşir.</p>	<p>44</p>	

		Krom (VI) yüksek seviyelerde burna zarar verebilir ve kansere neden olabilir. Yüksek düzeyde krom (VI) yutulması anemiye veya mide ya da bağırsaklarda hasara yol açabilir". "		23/01/2013
<i>Uluslararası İnsan Hakları Ligleri Federasyonu (FIDH) / Yunanistan (Esasa İlişkin Karar)</i>	Avrupa Birliği Adalet Divanı ve İlk Derece Mahkemesinin sağlık riskleri açısından ihtiyati tedbirlere ilişkin kararları	5 Mayıs 1998 tarihli C-157/96 sayılı Dava - <i>Kraliçe / Tarım, Balıkçılık ve Gıda Bakanlığı, Gümrük ve Tüketim Komiserleri, hasımsız Ulusal Çiftçiler Birliği, David Burnett and Sons Ltd, R. S. and E. Wright Ltd, Anglo Beef Processors Ltd, United Kingdom Genetics, Wyjac Calves Ltd, International Traders Ferry Ltd, MFP International Ltd, Interstate Truck Rental Ltd ve Vian Exports Ltd; 11 Eylül 2002 tarihli T-13/99 sayılı Dava - Pfizer Animal Health SA / Avrupa Birliği Konseyi</i>	152	23/01/2013
<i>Avrupa Romanlar ve Gezginler Forumu (ERTF) /Çek Cumhuriyeti (Esasa ilişkin karar)</i>	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	2. ve 8. Madde	15	17/05/2016
<i>Avrupa Romanlar ve Gezginler Forumu (ERTF) /Çek Cumhuriyeti (Esasa ilişkin karar)</i>	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararı	<i>Winterstein ve Diğerleri / Fransa (karar) (17 Ekim 2013), Başvuru No. 27013/07</i>	16	17/05/2016
<i>Avrupa Romanlar ve Gezginler Forumu (ERTF) /Çek Cumhuriyeti (Esasa ilişkin karar)</i>	Bakanlar Komitesi Tavsiyeleri	Bakanlar Komitesinin Avrupa'daki Roman ve Gezginlerin barınma koşullarının iyileştirilmesine ilişkin üye devletlere yönelik Rec(2005)4 sayılı Tavsiye Kararı; Bakanlar Komitesinin Avrupa'daki Roman ve/veya Gezginlere yönelik politikalara ilişkin üye devletlere yönelik CM/Rec(2008)5 sayılı Tavsiye Kararı;	17	17/05/2016

		Bakanlar Komitesinin Avrupa'daki Roman ve Gezginlerin sağlık hizmetlerine daha iyi erişimi konusunda üye devletlere yönelik 2006/10 sayılı Tavsiye Kararı.		
<i>Avrupa Romanlar ve Gezginler Forumu (ERTF) /Çek Cumhuriyeti (Esasa ilişkin karar)</i>	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme	(İlgili yasaların listesi)	18	17/05/2016
<i>Avrupa Romanlar ve Gezginler Forumu (ERTF) /Çek Cumhuriyeti (Esasa ilişkin karar)</i>	Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesinin Genel Yorumları	Genel Yorum 4 (elverişli barınma hakkı); Genel Yorum 7 (elverişli barınma hakkı: zorla tahliyeler); Genel Yorum 14 (ulaşılabilir en yüksek sağlık standardı hakkı)	19-20	17/05/2016
<i>ATTAC ry, Globaali sosiaalityö ry ve Maan ystävät ry / Finlandiya (Kabul edilebilirlik ve acil tedbirler hakkında karar)</i>	CETA (Uluslararası ticaret sözleşmesi)	"Elbette Komite, CETA gibi bir uluslararası ticaret sözleşmesinin Şart ile güvence altına alınan sosyal hakların uygulanması bakımından geniş kapsamlı sonuçlar doğurabileceğini kabul etmektedir. Ancak, bu sonuçların Şartın asli hükümlerinden kaynaklanan yükümlülüklerin ihlalini doğurup doğurmadığına ilişkin hukuki değerlendirme, Komite tarafından ancak ulusal hukuk ile CETA gibi bir uluslararası ticaret sözleşmesinin yürütülmesinden ve uygulanmasından kaynaklanabilecek uygulamalar bağlamında yapılabilir. Henüz yürürlüğe girmemiş bir sözleşmenin hükümleri uyarınca hukuka uygunluk ve "öngörülen" ya da "beklenen" uygulama konusunda spekülasyon yapmak Komitenin görevi değildir."	16	22/01/2019

Ek V

Çevrenin korunmasına ilişkin Avrupa Konseyi sözleşmeleri

251. Avrupa Konseyi çevrenin korunmasına ilişkin bir dizi sözleşme hazırlamış olup, bu sözleşmelerden bazıları insan ve doğal çevrenin karşılıklı bağımlılığını kabul etmektedir. Aşağıda bu sözleşmelerden dördü kronolojik olarak sıralanmıştır.

252. 19 Eylül 1979 tarihli **Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesinin** (Bern Sözleşmesi)⁷²³ amacı "yabani flora ve fauna ile bunların doğal yaşam ortamlarını korumaktır". Koruma düzeyi, örneğin "ekonomik gereklilikler" karşısında tartışılması gereken "ekolojik, bilimsel ve kültürel gerekliliklere" bağlıdır. Devletler bu korumayı sağlamak için gerekli politika ve standartları benimsemeyi taahhüt eder. Kamu sağlığı da dâhil olmak üzere istisnalara izin verilmektedir. Bern Sözleşmesi Daimi Komitesi, sözleşmenin uygulanmasını sağlar.

253. 21 Haziran 1993 tarihli **Tehlikeli Faaliyetlerden Kaynaklanan Çevresel Zarar için Hukuki Sorumluluk Sözleşmesinin** (Lugano Sözleşmesi) (henüz yürürlükte değildir)⁷²⁴ giriş bölümüne göre "Avrupa Konseyinin amaçlarından biri, özellikle doğal, sağlıklı ve kabul edilebilir bir çevreyi teşvik ederek insanların yaşam kalitesine katkıda bulunmaktır". Hem kamu hem de özel kuruluşlar tarafından "profesyonelce" gerçekleştirilen çevreye zararlı tüm faaliyetleri kapsamaktadır.⁷²⁵ 4. Maddeye göre "bu Sözleşme nükleer bir maddenin neden olduğu zararlara uygulanmaz". Kusursuz sorumluluğu kabul etmekte ⁷²⁶ ve "saf" ekolojik zararın ("çevrenin bozulması") kendine özgü doğasını tanımaktadır. Ayrıca, davaya müdahil olma hakkını (locus standi), sadece kişisel zararlar için tazminat alabilseler dahi, çevre dernekleri ve vakıflarını da kapsayacak şekilde önemli ölçüde genişletmektedir (18. Madde). 14. Madde "kamu makamları tarafından çevre ile ilgili olarak muhafaza edilen bilgilere" erişim hakkını öngörmektedir, ancak 16. Madde aynı zamanda işletmeciler tarafından muhafaza edilen bilgilere erişim koşullarını da düzenlemektedir. Giriş bölümünde de belirtildiği üzere, sözleşme aynı zamanda "kirleten öder" ilkesini de uygulamaktadır. Bu "kirleten öder" ilkesi, 21 Nisan 2004 tarihli ve 2004/35/EC sayılı "çevresel zararın önlenmesi ve giderilmesine ilişkin çevresel sorumluluğa dair" Direktifin temelini oluşturmaktadır ve bu Direktif devletlerin kurumsal sorumluluğa ilişkin düzenlemeler yapmasını gerektirmektedir.⁷²⁷

⁷²³ San Marino ve Rusya Federasyonu hariç tüm Avrupa Konseyi üye devletleri tarafından onaylanmıştır. Buna ek olarak, Avrupa Birliği ve Avrupa Konseyi üyesi olmayan beş devlet de taraftır; Kasım 2020 itibarıyla, Rusya Federasyonu ve San Marino hariç, Avrupa Konseyine üye tüm Devletler Bern Sözleşmesini onaylamıştır.

⁷²⁴ Sözleşmenin yürürlüğe girmesi için üç onay gerekmektedir; Kasım 2020 itibarıyla Lugano Sözleşmesini imzalamış olan Avrupa Konseyi üye Devletleri Kıbrıs, Finlandiya, Yunanistan, İzlanda, İtalya, Lihtenştayn, Lüksemburg, Hollanda ve Portekiz'dir. Sözleşme henüz yürürlüğe girmemiştir.

⁷²⁵ Martin G. J. (1994), "La responsabilité civile pour les dommages à l' environnement et la Convention de Lugano", *Revue juridique de l'environnement* No. 2-3, s. 121-136.

⁷²⁶ Thieffry P. (1994), "Avrupa'da çevresel sorumluluk: Avrupa Birliğinin projeleri ve Avrupa Konseyi Sözleşmesi", *The International Lawyer* Cilt 28, No. 4, s. 1083-1085.

254. **Çevrenin Ceza Hukuku Yoluyla Korunmasına Dair** 4 Kasım 1998 tarihli Sözleşmenin (Strazburg Sözleşmesi) (henüz yürürlükte değildir)⁷²⁸ giriş bölümünde "insanların yaşamı ve sağlığı, çevresel ortam ve fauna ve floranın mümkün olan her yolla korunması gerektiği" belirtilmekte ve "çevrenin bozulmasının önlenmesinin öncelikle diğer tedbirlerle sağlanması gerekirken, ceza hukukunun çevrenin korunmasında önemli bir rol üstlendiği" varsayımı üzerinde durulmaktadır. Cezaî suçlar, hem insanlara hem de canlı olsun ya da olmasın, kasıtlı olsun ya da olmasın çevreye verilen zararları kapsar ve bu nedenle buradaki yaklaşım, insanlar ve doğal çevreleri arasındaki etkileşimi kabul eden kapsayıcı bir yaklaşımdır. "Çevrenin eski haline getirilmesi" yoluyla özel iyileştirme ilkesi 8. Maddede öngörülmüştür. Bilhassa 9. Madde, devletlerin (gerçek kişilerin sorumluluğuna ek olarak) tüzel kişilere yönelik cezaî (veya idari) yaptırımlara ilişkin düzenlemeler yapmasını öngörmektedir. Son olarak, 11. Madde her bir taraf devlete " kuruluş belgelerine göre çevrenin korunmasını amaçlayan gruplara, vakıflara veya derneklere bu Sözleşmeye uygun olarak tespit edilen suçlarla ilgili ceza davalarına katılma hakkı tanıma" yetkisi vermekte ve böylece *actio popularis*'i getirmektedir. Henüz yürürlüğe girmemiş olmasına rağmen, Avrupa Birliği tarafından 2008/99/EC sayılı Direktifte dikkate alınmıştır.⁷²⁹

255. 20 Ekim 2000 tarihli **Avrupa Peyzaj Sözleşmesi** (Floransa Sözleşmesi)⁷³⁰ sadece Avrupa'da peyzajın korunması, yönetimi ve planlanmasına ve peyzaj konularında devletler arasında işbirliğine yönelik olup, peyzaj kavramını son derece geniş bir şekilde tanımlamakta ve insanoğlu ile doğal çevre arasındaki etkileşimi vurgulamaktadır. 1(a) Maddesinde peyzaj, "insanlar tarafından algılandığı şekliyle, karakteri doğal ve/veya insanî unsurların eyleminin ve etkileşiminin sonucu olan bir alan" olarak tanımlanmaktadır. Sözleşmenin giriş bölümünde, peyzajın, sıradışı güzelliğiyle tanınmış alanlarda ve aynı zamanda günlük alanlarda her yerdeki insanların "yaşam kalitesinin önemli bir parçası olduğu" ve "toplumdaki herkese haklar ve sorumluluklar getirdiği" kabul edilmektedir. 1998'de imzalanan Aarhus Sözleşmesi ile bağlantılı olarak, bilgilendirme ve halkın katılımına atıfta bulunmaktadır. Avrupa Konseyi, Floransa Sözleşmesi'nde peyzajın⁷³¹ ve doğal çevrenin sosyal işlevini kabul etmektedir. Sözleşme "peyzaj" hakkını tanımamakla birlikte, aktif olarak bunun önünü açmaktadır. "Peyzaj" terimi aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma kavramının doğal, kültürel, sosyal ve ekonomik olmak üzere dört boyutuyla ele alınmasını sağlamaktadır.⁷³² Sözleşmenin uygulanması, Kültür, Miras ve Peyzaj Yönlendirme Komitesi (CDCPP) adlı uzmanlardan oluşan bir komite tarafından izlenmektedir.

⁷²⁷ Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin çevresel zararların önlenmesi ve giderilmesine ilişkin çevresel sorumluluk hakkındaki 21 Nisan 2004 tarihli ve 2004/35/EC sayılı Direktifi.

⁷²⁸ Sözleşmenin yürürlüğe girmesi için üç ülkenin onaylaması gerekiyordu. Kasım 2020 itibarıyla Strazburg Sözleşmesini sadece Estonya onaylamıştır. 13 üye devlet imzalamış ancak henüz onaylamamıştır. Avrupa dışındaki devletler tarafından da onaylanmaya açıktır. Avrupa Birliği tarafından 2008/99/EC sayılı Direktif ile kabul edilmiştir.

⁷²⁹ Çevrenin ceza hukuku yoluyla korunmasına ilişkin 19 Kasım 2008 tarihli ve 2008/99/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi, 26 Aralık 2010 tarihinden bu yana yürürlüktedir.

⁷³⁰ Sözleşme 19 Temmuz 2000 tarihinde kabul edilmiş olup 1 Mart 2004 tarihinden itibaren yürürlüktedir; Kasım 2020 itibarıyla, Arnavutluk, Avusturya, Almanya, Lihtenştayn, Malta (imzacı), Monaco ve Rusya Federasyonu hariç olmak üzere Avrupa Konseyine üye Devletlerin çoğunluğu Floransa Sözleşmesini onaylamıştır.

⁷³¹ Priore R. (2000), "La Convention européenne du paysage ou de l'évolution de la conception juridique relative au paysage en droit comparé", *Revue européenne du droit de l'environnement* Cilt 4, No. 3, s. 281-299 (yalnızca Fransızca olarak mevcuttur).

⁷³² Dejeant-Pons M. (2006), "The European Landscape Convention", *Landscape Research* Cilt 31, No. 4, s. 363-384.

Ek VI

Çevrenin korunmasına ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden ve Avrupa Sosyal Şartından doğan yükümlülüklere saygı gösterilmesine yönelik İyi Uygulamalar

256. Aşağıda, çevrenin korunmasına ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden ve Avrupa Sosyal Şartından doğan yükümlülüklere saygı gösterilmesine yönelik pratik girişimlerden ve yasal düzenlemelerden örnekler sunulmaktadır. Bu örnekler, bazı üye devletler tarafından 2010/11'de verilen yanıtlardan alınmış ve 2020'de güncellenmiştir.⁷³³ Örnekler kapsamlı bir listeyi temsil etmemekte, daha ziyade üye devletlerin bazı tipik eylemlerini ortaya koymaktadır.

257. İyi uygulamalara ilişkin bu özet yedi kategoriye ayrılmıştır:

1. Çevre haklarının ulusal politikaya ve hukuk sistemine dâhil edilmesi;
2. Çevreye zarar verme potansiyeli olan faaliyetler üzerinde kontrol tesis edilmesi;
3. Çevresel etki değerlendirmelerinin (ÇED'ler) gerekli kılınması;
4. Halkın çevresel konularda katılımının ve bilgiye erişiminin sağlanması;
5. Çevre haklarının yargılanabilir ve çevrenin kamusal bir mesele haline getirilmesi;
6. Çevresel sürdürülebilirlik konusunda eğitim verilmesi;
7. Çevre aktivistlerinin ve ihbarcılarının korunması.

1. Çevre haklarının ulusal politikaya ve hukuk sistemine dahil edilmesi

A. Çevre ve ulusal anayasalar

258. Birçok ülkede çevre, anayasa aracılığıyla korunmaktadır. Örneğin, **Bulgaristan** Anayasasında "belirlenmiş standart ve normlara uygun olarak sağlıklı ve elverişli bir çevre" hakkı öngörülmüştür (55. Madde). Aynı maddede vatandaşların da çevreyi korumakla yükümlü olduğu belirtilmiştir.

259. **Polonya** Anayasasında da çevreyle ilgili çeşitli hükümler yer almaktadır. 74. Maddeye göre kamu makamları bugünkü ve gelecek nesillerin ekolojik güvenliğini sağlayacak politikalar izlemelidir. 68. Maddenin 4. paragrafı, çevrenin bozulmasından kaynaklanan olumsuz sağlık sonuçlarının önlenmesi konusunda kamu makamlarına açık bir görev yüklemektedir.

⁷³³ Bkz. üye devletlerden gelen katkıların derlemeleri - GT-DEV-ENV(2011)03, GT-DEV-ENV(2011)03_Add1 ve GT-DEV-ENV(2011)03_Add2 belgeleri ve CDDH-ENV (2021)6.

260. **Slovak Cumhuriyeti** Anayasasının 44. Maddesinde açıkça "herkes elverişli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir" hükmü yer almaktadır. Bu madde, herkese çevreyi koruma ve geliştirme görevi yüklemektedir. Aynı şekilde, **Sırbistan** Anayasasının 74. Maddesinde de sağlıklı bir çevre hakkının yanı sıra " herkese" çevrenin korunması ve iyileştirilmesi yükümlülüğü getirilmiştir.

261. **Slovenya** Anayasasında da "sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı" yer almaktadır (Madde 72). Ayrıca, 2016 yılında içme suyu hakkına Anayasada da yer verilmiş (70 a Maddesi) ve herkesin bu hakka sahip olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda su kaynakları da kamu malı olarak kabul edilmiştir ve bu kaynaklar öncelikle nüfus için sürdürülebilir su temini amacıyla kullanılmalıdır.

262. **Arnavutluk** Anayasasında devletin "mevcut ve gelecek nesiller için sağlıklı ve ekolojik olarak sürdürülebilir bir çevre" ve "ormanların, suların, meraların ve diğer doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma ilkesi temelinde rasyonel bir şekilde kullanılmasını" sağlamayı amaçlayacağı belirtilmiştir (59. Madde).

263. **Azerbaycan** Anayasasında "Sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı" (Madde 39) temel insan ve medeni hak ve özgürlüklerden biri olarak tanımlanmıştır. Vatandaşların temel sorumluluklarından biri "çevreyi korumaktır" (78. Madde). Aynı zamanda, doğal kaynakların gerçek veya tüzel kişilerin hak ve menfaatlerine hanel getirmeksizin Azerbaycan Cumhuriyetine ait olduğu belirtilmiştir (14. Madde).

264. **Portekiz** Anayasasının 9. Maddesine göre Portekiz halkının kültürel mirasını korumak ve geliştirmek, doğayı ve çevreyi korumak, doğal kaynakları muhafaza etmek ve bölgenin doğru planlanmasını sağlamak Devletin temel görevlerinden biridir. Daha spesifik olarak, 66. Maddesinde "Herkesin sağlıklı ve ekolojik açıdan dengeli bir yaşam çevresine sahip olma hakkı ve bunu koruma ödevi vardır" ifadesi yer almaktadır.

265. **Avusturya**'da, sürdürülebilirlik, hayvanların korunması, kapsamlı çevre koruması, su ve gıda güvenliği ve araştırmaya ilişkin Federal Anayasal Kanuna göre (Federal Yasa Gazetesi I no. 111/2013) (1) Avusturya Cumhuriyeti (federal hükümet, federal eyaletler ve belediyeler) kapsamlı çevre korumasına, diğer bir ifadeyle insanoğlunun yaşamının temeli olan doğal çevreyi zararlı etkilere karşı korumayı taahhüt eder. (2) Kapsamlı çevre koruma, insanoğlunun temel kaynağı olan doğal çevre üzerindeki zararlı etkilerin önlenmesi anlamına gelir. Çevrenin kapsamlı bir şekilde korunması, özellikle hava, su ve toprağın temizliğinin sağlanmasına ve gürültüden kaynaklanan rahatsızlıkların önlenmesine yönelik tedbirleri içerir. Bu anayasal taahhüt nedeniyle, yasama organlarının ve idari organların çevre korumasını daha iyi hale getirmekle yükümlüdür. Avusturya Anayasa Mahkemesi içtihadında, Kanunda kullanılan "çevre koruma" kavramına geniş bir anlam yüklemiştir.

266. **Çek** Anayasasında çevrenin korunmasına ilişkin sadece genel bir hüküm yer alırken (7. Madde), anayasal mevzuatın bir parçası olan Çek Temel Haklar ve Özgürlükler Şartında "elverişli bir yaşam ortamı hakkı" ve "yaşam ortamı ve doğal kaynakların durumu hakkında zamanında ve eksiksiz bilgi edinme hakkı" tanınmıştır (35. Madde).

Hiç kimse haklarını kullanırken yaşam ortamını, doğal kaynakları, doğal türlerin zenginliğini ve kültürel anıtları yasalarla belirlenen sınırların ötesinde tehlikeye atamaz veya bunlara zarar veremez.

267. **Gürcistan** Anayasasına göre herkes güvenli ve sağlıklı bir çevrede yaşama, çevrenin durumu hakkında kapsamlı bilgi alma ve çevreyi koruma hakkına sahiptir. Halkın çevresel karar alma sürecine katılımı Gürcistan yasaları ile güvence altına alınmıştır. Yasalar aynı zamanda çevrenin korunmasını ve doğal kaynakların şimdiki ve gelecek nesillerin çıkarları doğrultusunda akılcı kullanılmasını güvence altına almaktadır (29. Madde).

268. Gelecek nesillere karşı sorumluluğunun bilincinde olan **Federal Almanya Cumhuriyeti** Anayasası, devlete, yaşamın ve hayvanların doğal temellerini, anayasal düzen çerçevesinde yasama, hukuka ve adalete uygun olarak yürütme ve yargı yoluyla koruma yükümlülüğü getirmektedir (20a Maddesi). Alman Anayasa Mahkemesi Nisan 2021'de 20a Maddesinin aynı zamanda devleti iklimi korumak ve gelecek nesillerin iyiliği için iklim nötrlüğüne geçiş yapmakla yükümlü kıldığını teyit etmiştir.

269. **Lüksemburg'** da 2007 yılında yapılan değişiklikle Anayasaya 11 mükerrer maddesi eklenmiştir. Bu Maddeye göre Devlet, doğanın korunması ve özellikle yenilenme kapasitesi ile bugünkü ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarının karşılanması arasında sürdürülebilir bir denge kurulması için çalışarak insan ve doğal çevrenin korunmasını güvence altına almalıdır. Hayvanların korunmasını ve refahını teşvik etmelidir.

270. **İspanya** Anayasasında herkesin, gelişimine uygun bir çevreden yararlanma hakkına ve bu çevreyi koruma yükümlülüğüne sahip olduğu belirtilmiştir (45. Madde). Kamu makamları, asli kolektif dayanışmaya dayanarak, yaşam kalitesinin korunması ve geliştirilmesi ile çevrenin korunması ve eski haline getirilmesi amacıyla tüm doğal kaynakların akılcı kullanımını gözetmelidir

271. **İsveç** Anayasasında, kamu kurumlarının şimdiki ve gelecek nesiller için iyi bir çevre sağlayacak sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmesi güvence altına alınmıştır (1. Bölüm, 2. Madde).

272. **Türkiye** Cumhuriyeti Anayasasına göre "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir." (56. Madde).

273. **İsviçre** Anayasasında çevrenin korunmasına ilişkin çeşitli hükümler bulunmaktadır. İsviçre Konfederasyonu, 2. maddede belirtilen hedefler doğrultusunda, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmeli (2. paragraf) ve doğal kaynakların uzun vadede korunmasını taahhüt etmelidir (4. paragraf). İsviçre Anayasasınının 73. Maddesinde sürdürülebilir kalkınma ilkesi yer alırken, 74. Madde daha spesifik olarak çevrenin korunması ile ilgilidir. 76 ila 79. Maddeler su, ormanlar, doğal ve kültürel mirasın korunması ile balıkçılık ve avcılık konularını ele almaktadır.

274. Bununla birlikte, bir ülkenin anayasasında çevreye ilişkin özel bir madde bulunmaması, korumanın diğer anayasal hükümler yoluyla talep edilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Örneğin, **Kıbrıs** 'ta çevrenin korunmasına yönelik talepler insan haklarına ilişkin anayasal hükümler (yaşam hakkı ve vücut bütünlüğü, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele yasağı, özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı, mülkiyet hakkı) aracılığıyla yapılmıştır.

275. **Belçika** Anayasasının 23. Maddesi insan onuruna uygun bir yaşam sürme hakkını güvence altına almaktadır. Bu bağlamda, 134. maddede atıfta bulunulan kanunlar, federe kanunlar ve kurallar, ilgili yükümlülükleri dikkate alarak, sağlıklı bir çevrenin korunması hakkı da dâhil olmak üzere ekonomik, sosyal ve kültürel hakları güvence altına almakta ve bunların kullanılmasına ilişkin koşulları belirlemektedir. Ayrıca, Anayasa örgütlenme özgürlüğünü (27. Madde) ve idari belgelere erişimi (32. Madde) de korumaktadır.

276. **Finlandiya** Anayasası, çevre sorumluluğuna ilişkin bir hüküm içermektedir. Herkes doğadan, biyolojik çeşitlilikten, çevreden ve ulusal mirastan sorumlu olmakla birlikte (20. Bölüm), kamu makamları herkesin sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkını ve kendi yaşam çevresini ilgilendiren kararları etkileme imkânını güvence altına almak için çaba göstermelidir. İkincisinin öncelikle mevzuat yoluyla uygulanması ve bireylere doğrudan uygulanabilir haklar vermemesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte, anayasal hükümler, bir kişinin hakları veya görevleri söz konusu olduğunda çevresel konularda yargıya erişim sağlamaktadır. Aynı şekilde, 14. Madde, 4. paragraf uyarınca, kamu makamları, bireyin toplumsal faaliyetlere katılma ve kendisini ilgilendiren kararları etkileme fırsatlarını teşvik etme görevini üstlenmiştir. Finlandiya Anayasasının temel haklarla ilgili diğer hükümleri de kültürel çevre meselelerini etkilemektedir. Bu hükümler arasında özellikle 10. Bölümde yer alan özel hayatın gizliliği hakkı, 15. Bölümde yer alan mülkiyetin korunması hakkı ve 17. Bölümde yer alan kendi dil ve kültürüne sahip olma hakkı yer almaktadır.

277. **Fransız** Anayasasında, sağlığa saygılı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını, çevresel zararın önlenmesi ilkesini, telafi ilkesini, ihtiyatlılık ilkesini ve çevre üzerinde etkisi olan kararların hazırlanmasında halkın katılımı ilkesini güvence altına alan bir Çevre Şartı bulunmaktadır. Anayasa Konseyi, "insanlığın ortak mirası olan çevrenin korunması" hedefini anayasal bir değer olarak kabul etmiştir (31 Ocak 2020 tarihli ve 2019-823 QPC sayılı karar).

278. **Hırvatistan** Anayasasında "herkes sağlıklı bir yaşam hakkına sahiptir" hükmü yer almaktadır (69. madde, 1. paragraf). Ayrıca, "devlet sağlıklı bir çevre için gerekli koşulları sağlar" (69. Madde, 2. Paragraf) ve "herkes kendi yetkileri ve faaliyetleri dâhilinde insan sağlığının, doğanın ve insan çevresinin korunmasına özel önem vermekle yükümlüdür" (69. Madde, 3. Paragraf) hükümleri de yer almaktadır. Aynı şekilde, Anayasanın 3. Maddesinde "insan haklarına saygı" ve "doğanın ve insan çevresinin korunması" anayasal düzenin en yüksek değerleri olarak belirlenmiştir. 52. Maddeye göre "deniz, deniz kıyıları, adalar, sular, hava sahası, maden kaynakları ve diğer doğal kaynakların yanı sıra arazi, ormanlar, flora ve fauna, doğanın diğer kısımları, gayrimenkuller ve özel kültürel, tarihi, ekonomik veya ekolojik öneme sahip olan ve Hırvatistan Cumhuriyetinin yararına olduğu kanunla belirlenen mallar özel korumadan yararlanır" ve "Hırvatistan Cumhuriyetinin yararına olan malların, bunlar üzerinde hak sahibi olanlar ve sahipleri tarafından nasıl kullanılabileceği ve bunlardan nasıl yararlanılabileceği ve bunlara getirilen kısıtlamaların tazmini kanunla düzenlenir".

279. **Yunanistan**'da çevre koruma ilkeleri Anayasanın 24. Maddesinde yer almaktadır. Çevrenin her türlü kirlilik ve bozulmadan korunmasına yönelik hukuki düzen, kamu faaliyetlerini veya özel, kişisel veya kurumsal faaliyetleri kapsar.

B. Çevre ve ulusal mevzuat

280. Birçok ülke, genellikle çevrenin korunmasına ilişkin temel ilkeleri tanımlayan çerçeve mevzuat geliştirmiş ve/veya ana çevre sektörlerinde bir dizi özel mevzuat yürürlüğe koymuştur.

Çevre konusunda çerçeve mevzuata sahip ülke örnekleri

281. **Arnavutluk** 2002 yılında Çevre Koruma Kanununu kabul etmiştir. Ayrıca, Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol, Büyük Yakma Tesisi, Seveso II, Kirlilik Salım ve Taşıma Kaydı ve Sorumluluk Direktifi dâhil olmak üzere tehlikeli atıkların artırılması, iyonlaştırıcı radyasyon, çevreye ilişkin istatistiki verilerin toplanması, stratejik çevresel değerlendirmeler, hava ve su kalitesi, atık yönetimi, çevresel etki değerlendirmeleri, kimyasallar ve tehlikeli atıklar, biyolojik çeşitlilik, faunanın korunması gibi konuları düzenleyen başka özel mevzuat da bulunmaktadır.

282. **Bulgaristan** 'da çevrenin korunması alanındaki yatay mevzuat Çevre Koruma Yasası, Çevreye Verilen Zararın Önlenmesi ve Giderilmesi için Sorumluluk Yasası ve Kamu Bilgilerine Erişim Yasasını içermektedir. Ayrıca, hava kalitesi, atık yönetimi, su kalitesi, doğa koruma, kimyasallar ve maden atıkları gibi ana sektörlerde ayrı yasal düzenlemeler kabul edilmiştir.

283. **Çek Cumhuriyeti** Çevre Kanununu yürürlüğe koymuştur. Yatay mevzuatta özellikle çevreyle ilgili bilgilere erişim, çevresel etki değerlendirmesi, kentsel planlama, entegre kirlilik önleme ve kontrolü, çevresel zarar, önleme ve çözüm yolları ile çevresel cezai suçlara ilişkin kurallar belirlenmiştir. Sektörel çevre mevzuatı, başta su, toprak, hava ve ozonun korunması, doğanın korunması, atık yönetimi, orman yönetimi, maden kaynaklarının kullanımı, kimyasalların yönetimi, endüstriyel kazaların önlenmesi, genetiği değiştirilmiş organizmaların kullanımı, iklim değişikliği ve nükleer enerji kullanımı, radyasyondan korunma ve gürültüye karşı korunma olmak üzere çok çeşitli çevre konularını kapsamaktadır.

284. **Gürcistan**'da Çevre Koruma Yasası (1996) vatandaşların çevresel haklarını güvence altına almaktadır. Özellikle, vatandaşlar güvenli ve sağlıklı bir çevrede yaşama ve çalıştıkları ve yaşadıkları çevrenin durumu hakkında eksiksiz, tarafsız ve zamanında bilgi alma hakkına sahiptir (6. Madde).

285. **Portekiz** 'de 1987 yılından bu yana güncellenmiş ve 14 Nisan tarihli 19/2014 sayılı mevcut Çerçeve Çevre Yasası ile yürürlükten kaldırılmış olan temel bir çevre yasası bulunmaktadır. Yatay çerçeve mevzuat ayrıca çevreyle ilgili bilgilere erişim, çevresel etki değerlendirmesi, çevresel sorumluluk, kentsel planlama, entegre kirlilik önleme ve kontrol konularına ilişkin kuralları da belirlemektedir.

286. **Macaristan**, Genel Çevre Koruma Kuralları Yasasını oluşturmuştur.

287. **Norveç**, Doğa Çeşitliliği Yasasını kabul etmiştir.

288. **Polonya**, Doğa Koruma Kanunu ve Çevre Koruma Kanununu yürürlüğe koymuştur. Ayrıca, diğer hususların yanı sıra atıklar, genetiği değiştirilmiş organizmalar, atom enerjisinin kullanımı, sera gazlarının ve diğer maddelerin emisyonu, suyun korunması, jeolojik çalışmaların yürütülmesi ve maden kaynaklarının çıkarılması ve ormanların korunması konularını düzenleyen özel çevre mevzuatı da bulunmaktadır.

289. **Slovenya** çevre mevzuatını hava ve su kalitesi, atık yönetimi, çevresel değerlendirme, entegre kirlilik önleme ve kontrolü, çevresel zarar, toprak koruma ve gürültü koruma gibi konuları ele alan Çevre Koruma Yasası ile düzenlemiştir. Belirli yasal düzenlemeler doğanın korunmasını, su yönetimini ve genetiği değiştirilmiş organizmaları düzenlemektedir. Slovenya Cumhuriyeti Ulusal Meclisi, Hükümetin teklifi üzerine, bu Yasa temelinde, çevre koruma alanında uzun vadeli hedefleri, kılavuz ilkeleri ve görevleri içeren bir Ulusal Çevre Koruma Programı kabul etmiştir. 2002 yılında, kıta ve yeraltı sularının yanı sıra deniz yönetimini de düzenleyen Su Kanunu kabul edilmiştir. Birkaç kez değiştirilmiştir; en son değişiklik Mayıs 2020'de yapılmıştır.

290. **İsveç** 1999 yılında Çevre Kanununu kabul etmiştir. Bu Kanuna dayanarak, diğer hususların yanı sıra, doğanın korunması, çevresel etki değerlendirmesi, atık yönetimi ve kimyasalların yönetimi ile ilgili çok sayıda yönetmelik çıkarılmıştır. Aynı zamanda bir çevre mahkemeleri sistemi getirilmiştir. Mahkeme sistemi halihazırda beş bölgesel çevre mahkemesi ve bir Çevre Temyiz Mahkemesinden oluşmaktadır. İsveç 2017 yılında Paris Anlaşmasını İsveç'te uygulayan bir iklim yasasını kabul etmiştir.

291. **Belçika**'da Valon Bölgesi 2004 yılında Çevre Yasasının ilk iki bölümünü (Birinci Bölüm Genel ve İkinci Bölüm Su) kabul etmiştir. Diğer alanlar hala sektörel bir şekilde ele alınmaktadır. Flaman Bölgesinde, çevre politikasına ilişkin genel hükümleri içeren 5 Nisan 1995 tarihli Kararname, çevre politikasının bazı genel ilkelerini (bu ilkeler AB Antlaşmasının Çevre Politikası Başlığındaki ilkelere çok yakındır) belirlemiştir. Bu kararname ayrıca kurumsal yapılanma, zararlı faaliyetlere ilişkin genel kurallar, Etki Değerlendirmesi, çevresel zarar ve çevre hukukunun uygulanması gibi bazı yatay ve kesişen konulara ilişkin bölümler de içermektedir.

292. **Lüksemburg**'da, ulusal sürdürülebilir kalkınma politikasının koordinasyonuna ilişkin 25 Haziran 2004 tarihli Kanun, iyi tanımlanmış kurumsal bir yapı oluşturmakta, bir dizi araç belirlemekte ve bu araçlarla ilgili görevlileri tayin etmektedir. Ulusal bir sürdürülebilir kalkınma raporu, göstergeler ve sürdürülebilir kalkınma planı hazırlanmasını öngörmektedir. Ayrıca, Lüksemburg 18 Temmuz 2018 tarihli Yasa ile doğa ve doğal kaynakların korunmasına ilişkin yeni bir çerçeve yasa kabul etmiştir. Bu yasanın amaçları şunlardır: doğal çevrenin karakterini, çeşitliliğini ve bütünlüğünü korumak; peyzajları ve doğal alanları, biyotopları, türleri ve bunların yaşam alanlarını ve ekosistemleri korumak ve eski haline getirmek; biyolojik dengeleri ve çeşitliliği korumak ve geliştirmek; doğal kaynakları her türlü bozulmaya karşı korumak; ekosistem hizmetlerini sürdürmek ve eski haline getirmek ve doğal çevrenin yapısını iyileştirmek (1. Madde). Peyzajın korunması ve türlerin ve biyotopların korunmasına yönelik bu genel tedbirlere ek olarak, koruma altındaki alanlardan oluşan bir ağ kurulmuştur. Natura 2000 alanları olarak bilinen Topluluk yararına koruma altındaki alanlar ile ülke yararına koruma altındaki alanlar arasında bir ayırım yapılmaktadır. Ayrıca, Çevre Kanununda planlama, atmosfer, gürültü, iklim değişikliği, avcılık, atık, su, enerji, sınıflandırılmış kuruluşlar, ormanlar, parklar, balıkçılık ve doğa koruma ile ilgili kanun ve yönetmelikler bir araya getirilmiştir.

293. **Finlandiya**'da temel çevre mevzuatı 2000 yılında kabul edilen ve 2014 yılında yenilenen Çevre Koruma Yasasını içermektedir. Kirliliğin önlenmesi ve kontrolü ile belirli faaliyetlerden kaynaklanan atık oluşumunun önlenmesini düzenlemektedir. Bu yasa aynı zamanda toprağın ve yeraltı sularının korunmasını ve iyileştirilmesini de düzenlemektedir. Doğanın ve peyzajın korunmasını düzenleyen Doğa Koruma Yasası ise şu anda güncellenme sürecindedir. Kamuoyunun Doğa Koruma Yasasının güncellenmesine ilişkin görüşleri kapsamlı bir kamuoyu istişaresi yoluyla alınmıştır. Ocak 2020'de herkese açık web tabanlı bir anket düzenlenmiş ve bu anket bir ay boyunca erişime açık kalmıştır. Anket ulusal diller olan Fince ve İsveççe'nin yanı sıra üç Sâmi dili ve İngilizce olarak da hazırlanmıştır. Hem mevcut mevzuata ilişkin görüşler hem de yeni mevzuatın hazırlanmasına ilişkin öneriler değerlendirilmiştir. Bu ankete, 2126 kişi yanıt vermiş ve biyolojik çeşitliliğin korunması ihtiyacına ilişkin geniş bir yelpazede görüş bildirmiştir. Ankete ek olarak 23 paydaşla görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

294. **Yunanistan**, 1986 yılında çevrenin korunmasına ilişkin bir çerçeve yasasını onaylayan dünyadaki ilk ülkelerden biri olmuştur (1650/1986 sayılı Yasa). Çevre mevzuatının modernizasyonuna ilişkin yeni bir Yasa 2020 yılında kabul edilmiş olup (4685/2020 sayılı Yasa), bu Yasa yeşil büyüme hedeflerinin pratikte uygulanmasına imkân tanımakta ve çevre ruhsatlandırma prosedürlerinin basitleştirilmesini, doğanın daha iyi korunmasını, Natura alanları için AB standartlarının dâhil edilmesini, çevre dostu atık yönetiminin teşvik edilmesini, Yunan ormanlarının korunmasını vb. amaçlamaktadır.

295. **İspanya**, yüzyılın ortasına kadar iklim nötrlüğü hedefine doğru ilerlemek için gereken düzenleyici çerçeveyi oluşturan İklim Değişikliği ve Enerji Dönüşümü Yasasını kabul etmiştir. Bu yasa, gerekli kurumsal işbirliği araçlarını; değerlendirme ve öğrenme araçlarını; farklı sektörlerin entegrasyonuna yönelik kanallar vasıtasıyla enerji dönüşümünü kolaylaştıran bir çerçeveyi içermekte ve enerji üretimi ve finansmanından ulaştırma, sanayi ve kamu idareleri de dâhil olmak üzere birincil sektörler kadar tüm ekonomik sektörleri iklim eylemine dâhil etmektedir. Bu çerçevede sadece yukarı doğru revize edilebilecek olan aşağıdaki hedefler belirlenmiştir: i) İspanya'nın en geç 2050 yılına kadar iklim nötrlüğüne ulaşması gerektiği ilk kez yasayla belirlenmiştir, ii) yüzyılın ortasına kadar İspanya'nın elektrik sistemi %100 yenilenebilir olmalıdır,

iii) 2030 yılına kadar İspanyol ekonomisinin tamamından kaynaklanan emisyonlar 1990 yılına kıyasla %23 oranında azaltılmalıdır. iv) önümüzdeki on yılın sonuna kadar nihai enerji tüketiminin en az %35'i yenilenebilir kaynaklardan sağlanmalıdır, v) 2030 yılına kadar elektrik sisteminin en az %70'i yenilenebilir olmalıdır ve vi) enerji verimliliği tedbirleri birincil enerji tüketimini en az %35 oranında azaltmalıdır.

Çevre konusunda bir dizi özel mevzuata sahip ülke örnekleri

296. Avusturya'da çevrenin korunmasına ilişkin hükümler örneğin Ticaret Kanununda, Su Kanununda, Atık Yönetimi Kanununda, Kazan Tesisleri için Hava Kirliliği Yasasında, Ormancılık Kanununda ve Hava Kirliliği Etki Yasasında yer almaktadır. **Estonya** 2005 yılında Çevresel Değerlendirme ve Çevre Yönetim Sistemi Yasasını kabul etmiştir. **Hırvatistan**, Çevre Koruma Kanununa ek olarak, Temmuz 2019'da Su Kanunu, Su Yönetimi Finansmanı Kanunundaki Değişikliklerden ve Su Hizmetleri Kanunundan oluşan yeni bir su mevzuatı paketini yürürlüğe koymuştur.

297. **Azerbaycan**'da başlıca çevre mevzuatında Orman, Su ve Arazi kanunlarının yanı sıra "Çevre koruma", "Çevre güvenliği", "Atmosferik havanın korunması", "Çevresel Etki Değerlendirmesi", "Endüstriyel ve evsel atıklar", "Yeşil alanların korunması", "Avcılık", "Yaban hayatı", "Balıkçılık", "Su temini ve atık su", "Özel olarak korunan doğa alanları ve nesnelere", "Çevreye duyarlı tarım", "Nüfusun radyasyon güvenliği" vb. konulardaki yasalar yer almaktadır.

298. Aşağıdaki temel yasalar **Gürcistan**'daki çevre sorunları için geçerlidir: Çevresel Değerlendirme Kanunu (2017), Gürcistan Orman Kanunu (2020), Atık Yönetimi Kanunu (2014), Gürcistan Çevresel Sorumluluk Kanunu (2021), Gürcistan Yaban Hayatı Yasası (1996), Gürcistan Kırmızı Liste ve Kırmızı Kitap Yasası (2003), Gürcistan Ortam Havasını Koruma Yasası (1999), Gürcistan Su Yasası (1997), Gürcistan Lisanslar ve İzinler Yasası (2005), Gürcistan Nükleer ve Radyasyon Güvenliği Yasası (2012), Gürcistan Radyoaktif Atık Yasası (2015), Gürcistan Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar Yasası (2014), Gürcistan Su Ürünleri Yetiştiriciliği Yasası (2020).

299. **Kıbrıs**, proje, plan ve programların çevresel etkilerinin değerlendirilmesine ve çevrenin kalitesinin yükseltilmesini sağlayan parametrelerin izlenmesine ve değerlendirilmesine ilişkin bir mevzuat uygulamaktadır. Kıbrıs ayrıca doğanın ve biyolojik çeşitliliğin ana doğal sermaye olarak korunması, kirlilik kontrolü (hava, su, toprak) ve döngüsel ekonominin kaynağı olarak kullanılması bağlamında atık yönetiminin yanı sıra sera gazı emisyonlarının azaltılması ve büyük iklim değişikliğine karşı çabalara uyum sağlanması ile ilgili bir yasal çerçeveye sahiptir.

300. **Sırbistan** planlama ve inşaat, madencilik, jeolojik araştırma, sular, arazi, orman bitkileri ve hayvanlar, milli parklar, balıkçılık, avcılık, atık yönetimi, iyonik radyasyona karşı koruma ve nükleer güvenlik konularını düzenlemek üzere özel mevzuat çıkarmıştır. Sırbistan, mevzuat yapısını AB yönetmelikleriyle uyumlu hale getirmek amacıyla 2004 yılında Çevre Koruma Yasasını, Stratejik Çevresel Değerlendirme Yasasını, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yasasını ve Entegre Kirlilik Önleme ve Kontrol Yasasını yürürlüğe koymuştur. Ceza Kanununda çevreye karşı işlenen suçlara ilişkin özel bir bölüm bulunmaktadır. Çevre alanında işlenen suçlara ilişkin 2008/99/EC sayılı Direktife tam uyum sağlamak amacıyla Ceza Kanununda değişiklik yapılması girişimi Çevre, Madencilik ve Mekansal Planlama Bakanlığı tarafından başlatılmış ve Adalet Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. 2009 ve 2010 yıllarında çevrenin korunması alanında, özellikle kimyasallar, güdültüden korunma, kimyasal silahların geliştirilmesi, üretimi, depolanması ve kullanımının yasaklanması, atıklar, ambalaj ve paketlenen atıkları ve biyosit ürünler, havanın korunması, doğanın korunması, iyonize olmayan radyasyondan korunma, iyonize radyasyondan korunma ve balık stoklarının sürdürülebilir kullanımı konularında

yeni bir dizi yasa ve uygulama mevzuatı kabul edilmiştir.

301. **Slovak Cumhuriyeti**, kamu yönetimi, çevre finansmanı, çevre üzerindeki etkinin incelenmesi, önemli endüstriyel kazaların önlenmesi, ürünlerin çevresel olarak tanımlanması, çevre yönetimi ve denetimi, çevre kirliliğinin entegre bir şekilde önlenmesi ve kontrolü, toprağın ve doğanın korunması, genetiği değiştirilmiş organizmalar, su ekonomisi, suyun kalitesinin ve miktarının korunması, ortam havasının ve ozon tabakasının korunması, atık ekonomisi, jeolojik çalışmalar ve çevresel zararlar alanlarında çok sayıda ve çok çeşitli çevre mevzuatını yürürlüğe koymuştur. Çevreye karşı işlenen suçlar Ceza Kanununda tanımlanmıştır.

302. **Slovenya**, Çevre Koruma Kanunu temelinde, doğanın korunması, çevrenin korunması (atık yönetimi, hava kalitesi, endüstriyel kirlilik, iklim değişikliği, toprağın korunması, elektromanyetik, gürültü kirliliği vb), etki değerlendirmesi, su yönetimi, biyoteknoloji, ekolojik yeniden geliştirme, mekânsal planlama, altyapı ve inşaat dâhil olmak üzere çok farklı konularda çevre mevzuatı çıkarmıştır. Çevresel hükümlerin tarım, ormancılık, enerji, turizm, eğitim, sağlık vb. gibi ilgili tüm sektörlerin yasal mekanizmalarına ve politikalarına dâhil edilmesinde de önemli bir gelişme kaydedilmiştir.

303. **Portekiz** 'deki çevre mevzuatı iklim değişikliği, hava kalitesi, su, atık su yönetimi, tehlikeli maddeler, çevresel etki değerlendirmesi ve stratejik değerlendirme, genetiği değiştirilmiş organizmaların kullanılması, kimyasallar, endüstriyel kirlilik, gürültü, radyasyondan korunma, doğanın korunması ve biyolojik çeşitlilik, ormanların korunması ve çevre vergisi gibi çok çeşitli özel alanları kapsamaktadır.

304. **İspanya** 'da ulusal Parlamento, doğal miras ve biyolojik çeşitlilik, belirli plan ve programların etkilerinin değerlendirilmesi, kıyı alanları, kıta suları, ulusal parklar ağı, çevresel sorumluluk, entegre kirliliğin önlenmesi ve kontrolü, havanın kalitesi ve korunması, atık ve atık ambalaj, çevresel gürültü, CO2'nin jeolojik olarak biriktirilmesi, halkın çevre konularında bilgiye erişimi ve katılımı, su ekosistemlerinin korunması, doğal nehir rezervlerinin oluşturulması ve su kaynaklarının farklı kullanımlara tahsis edilmesi; su kütlelerinin bozulmasına neden olmamak için kıtlık ve uzun süreli kuraklık durumları arasında ayırım yapan kuraklık planları hakkında özel bir mevzuat çıkarmıştır. Bölgeler, ulusal mevzuattan daha yüksek bir koruma düzeyi belirleyebilir, ancak daha düşük bir koruma düzeyi belirleyemez.

305. **İsviçre**, diğerlerinin yanı sıra kirlilik kontrolü (hava kirliliği, gürültü, titreşim ve radyasyon), çevresel etki değerlendirmesi, çevreye zararlı maddeler, organizmaların taşınması, atıklar ve kirlenmiş alanların iyileştirilmesi ile ilgilenen Çevre Koruma Yasası da dâhil olmak üzere bir dizi ilgili çevre yasasını yürürlüğe koymuştur. Diğer önemli yasalar arasında ise Doğanın ve Kültürel Mirasın Korunmasına ilişkin Federal Yasa, Su Koruma Yasası, Orman Yasası, Mekânsal Planlamaya ilişkin Federal Yasa, Kimyasallar Yasası ve yeni çıkarılan CO2 Emisyonlarının Azaltılmasına ilişkin Federal Yasa yer almaktadır.

306. **Belçika'** da (Flaman Bölgesinde) su politikasının kurumsal çerçevesi Entegre Su Politikasına ilişkin kararnamede tanımlanmıştır. Kararname, Flaman Bölgesindeki tüm su politikasının genel çerçevesini oluşturmaktadır. Doğa, toprak temizliği, atık ve malzeme kullanımı gibi diğer tüm önemli çevre bileşenlerine ilişkin sektörel özel mevzuat da mevcuttur. Bu durum, çevre ile ilgili önemli meselelerin sektörel mevzuat metinleri, çerçeve mevzuat veya kanunlar ile düzenlendiği Brüksel-Başkent Bölgesi için de geçerlidir; bu metinler ana hükümleri içeren bir çerçeve sunmakta ve daha sonra uygulama kararnamelerinde düzenlenebilmektedir. Su, atık, doğa koruma, gürültü, denetim, toprak, çevre izinleri ve hava/iklim/enerji için de aynı hususlar geçerlidir Bilgiye erişim veya çevresel değerlendirmeye ilişkin mevzuat gibi genel nitelikteki diğer metinler tüm temalar için geçerlidir.

307. **Finlandiya'** dakültürel çevreye yönelik en önemli mevzuat Arazi Kullanımı ve Bina Kanunu (132/1999), Yapılı Mirasın Korunması Kanunu (498/2010), Eski Eserler Kanunu (295/1963) ve Doğa Koruma Kanunudur (1096/1996). Ulusal Arazi Kullanım Kılavuzuna göre, arazi kullanımı, kültürel ve doğal mirasa ilişkin uluslararası anlaşmaların getirdiği yükümlülükleri ve hükümet kararlarını dikkate almalıdır. Kültürel çevre, diğer bazı yasalar uygulandığında da doğrudan veya dolaylı olarak etkilenmektedir. Örneğin, enerji ekonomisi, çevrenin korunması, doğanın korunması, toprak alımı, su alanları, madencilik, ulaşım, tarım ve kırsal alanların geliştirilmesi ile ilgili düzenlemelerin uygulanması kültürel çevreyi etkileyebilir. Finlandiya'nın da taraf olduğu birçok uluslararası UNESCO ve Avrupa Konseyi sözleşmesi kültürel çevre ile ilgilidir.

308. **Yunanistan'**da son on yılda kabul edilen kilit çevre mevzuatı arasında, diğer hususların yanı sıra, biyolojik çeşitliliğin korunmasına ilişkin 3937/2011 sayılı Yasa, çevresel izinlere ilişkin 4014/2011 sayılı Yasa, ceza hukuku yoluyla çevrenin korunmasına ilişkin 4042/2012 sayılı Yasa ve bölgesel ve kentsel planlamaya ilişkin 4269/2014 sayılı Yasa (2016 yılında değiştirilmiştir) yer almaktadır.

C. Çevre ile eylem planları ve kurumsal düzenlemeler de dâhil olmak üzere ulusal politika çerçeveleri

309. **Kıbrıs**,hammadde çıkarımından üretim dağıtımına ve bertarafına kadar yaşam döngüsü boyunca çevre konusunda yüksek standartları karşılayan ürün ve hizmetlere verilen bir çevresel mükemmellik etiketi olan AB Eko-etiketini kullanarak eko-etiketli ürünler için yasal bir çerçeve oluşturmuştur. Ayrıca EMAS Yönetmeliği, şirketlerin ve diğer kuruluşların çevresel performanslarını değerlendirmeleri, raporlamaları ve iyileştirmeleri için önemli bir yönetim aracı olan AB Eko-Yönetim ve Denetim Programları (EMAS) temel alınarak uygulanmaktadır. Son olarak, Yeşil Kamu İhale aracı, sürdürülebilir tüketime ve üretime önemli bir katkı sağlayan çevre dostu mallar, hizmetler ve yapım işleri için kullanılmaktadır. Tarım, Doğal Kaynaklar ve Çevre Bakanlığı, özellikle de Çevre Dairesi, çevre mevzuatı ve programlarının uygulanmasından ve genel olarak bunlardan sorumludur. Bununla birlikte, İşçileri Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Sigorta Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Enerji, Ticaret ve Sanayi Bakanlığı gibi diğer bakanlıklar da bu alanda sorumluluğa sahiptir.

310. **Gürcistan** Ulusal Çevre Eylem Programları geliştirmiştir. Mevcut program 2017-2021 dönemini kapsamaktadır. Ayrıca, başka ana stratejiler ve eylem planları da bulunmaktadır: Ulusal Atık Yönetimi Stratejisi (2016-2030) ve Ulusal Eylem Planı (2016-2020); 2021-2027 Gürcistan Tarım ve Kırsal Kalkınma Stratejisi ve 2021-2027 Gürcistan Tarım ve Kırsal Kalkınma Stratejisinin orman konularını da içeren 2021-2023 Eylem Planı; 2014-2020 Gürcistan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planı; 2015-2020 Tiflis Çevre Stratejisi; 2015-2019 Kimyasal, Biyolojik, Radyasyon ve Nükleer Tehditlerin Azaltılması Ulusal Stratejisi Eylem Planı; 2017-2020 Tiflis'te Ortam Hava Kirliliğinin Azaltılmasına Yönelik Faaliyetlerin Etkinleştirilmesine İlişkin Devlet Programı. Buna ek olarak, Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) prosedürü 1 Temmuz 2018 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

311. **Macaristan**, Çevre ve Su Bakanlığı çerçevesinde çalışan Halkla İlişkiler Ofisinin bir parçası olarak bir "Yeşil Nokta Birimini" kurmuştur. Bu birim, diğerlerinin yanı sıra, çevresel bilgilere erişim sağlamak ve ülke çapında çevre, doğa ve su koruma ile ilgili bir bilgi ağı işletmektedir.

312. **Portekiz**, Aralık 2017'de Döngüsel Ekonomi Eylem Planını yayınlamıştır. Döngüsel ekonomi, malzemelerin ve enerjinin kullanımının önlenmesi, azaltılması, yeniden kullanılması, geri kazanılması ve geri dönüştürülmesine dayanan stratejik bir kavramdır. Doğrusal ekonominin kullanım ömrü sonu kavramının yerine, entegre bir süreçte yeniden kullanım, restorasyon ve yenilemenin yeni döngüsel akışlarını koyan döngüsel ekonomi, geleneksel olarak kaçınılmaz bir ilişki içinde olduğu düşünülen ekonomik büyüme ile kaynak tüketimindeki büyümenin birbirinden ayrılmasını teşvik eden kilit bir unsur olarak görülmektedir.

313. **Slovenya**'da, 2020-2030 Ulusal Çevre Koruma Programına ilişkin yeni Karar, çevre korumaya ilişkin uzun vadeli yönelimleri, hedefleri, görevleri ve tedbirleri belirlemiştir. Kararda ayrıca Doğa Koruma Ulusal Programı, Ulusal Su Yönetimi Programı ve 2030 Ulusal Kalkınma Stratejisinin hedeflerine ulaşılmasına yönelik tedbirler de yer almaktadır.

Belgede, çevreyi etkileyen diğer sektörlerin politikalarının planlanmasına ve uygulanmasına yönelik kılavuz ilkeler tanımlanmakta ve Gündem 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına ulaşılmasına ilişkin tedbirler yer almaktadır

314. **Sırbistan** 2004 yılında Çevre Koruma ve Mekânsal Planlama Bakanlığı bünyesinde, Ulusal Çevre Bilgi Sisteminin geliştirilmesi, uyumlaştırılması ve yönetilmesi, çevresel verilerin toplanması, birleştirilmesi ve işlenmesinin yanı sıra çevresel durum ve çevre koruma politikasının uygulanması hakkında raporlar hazırlamakla görevli Çevre Koruma Ajansını kurmuştur. Sırbistan, 2008 yılında üç temel unsur (bilgiye dayalı sürdürülebilirlik, sosyo-ekonomik koşullar ve çevre ile doğal kaynaklar) etrafında yapılandırılmış Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisini kabul etmiştir. Bu genel stratejiyi tamamlamak üzere çeşitli özel eylem programları kabul edilmiştir. Ayrıca, çevre korumanın planlanması ve yönetimi, kısa vadeli (2010-2014) ve uzun vadeli hedefleri (2015-2019) içeren Ulusal Çevre Koruma Programı, Ulusal Atık Yönetimi Stratejisi (2010) ve Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisinin (2011) uygulanması ile güvence altına alınmakta ve temin edilmektedir.

315. **Aρνavutluk** 'un çevre alanındaki stratejik hedefleri, Ortak Çevre Stratejisinde tanımlanmıştır. Bu stratejide yer alan politika ve tedbirlerin birçoğu bakanlıklar arası stratejilerde belirlenen program ve eylemlerle desteklenmektedir. Söz konusu stratejinin etkili bir şekilde uygulanmasından bir dizi kurum sorumludur, ancak eşgüdümün sağlanması amacıyla genellikle kurumlar arası birimler oluşturulmuştur.

316. **Avusturya** 2008 yılında halkın katılımı için kapsamlı standartlar kabul etmiş ve bu standartların federal yönetim genelinde uygulanmasını tavsiye etmiştir. Bu standartların henüz kapsamlı bir şekilde uygulanmamasına karşın, STK'lar çevre alanındaki plan, program veya politikaların hazırlanmasında bu standartların uygulanmasını talep etmektedir.

317. **Çek Cumhuriyeti**'nde, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik temel meseleler 2010-2030 Sürdürülebilir Kalkınma Stratejik Çerçevesinde tanımlanmış ve bunlara yönelik tedbirler sunulmuştur. Bu kapsayıcı stratejinin yanı sıra, iklim değişikliğinin etkilerinin azaltılması, biyolojik çeşitliliğin korunması, ana havza alanları ve atık yönetimi gibi belirli konularda başka stratejiler ve eylem planları da mevcuttur. Ulusal düzeyde çevre yönetimindeki merkezi görevler Çevre Bakanlığı ve Çek Çevre Müfettişliği gibi bu bakanlığa bağlı özel çevre kurumları tarafından yerine getirilmektedir. Diğer bakanlıklar ve/veya ulusal kurumlar da çevrenin korunması ile ilgilenmektedir.

318. **Azərbaycan** 'da İnsan Hak ve Özgürlüklerinin Korunmasının Etkinliğinin Artırılmasına İlişkin Ulusal Eylem Programıyla, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının sağlanması ve çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla çevresel durumun iyileştirilmesine yönelik tedbirlerin uygulanması öngörülmektedir (II. Bölüm; 2.21. Madde). 2017-2020 Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı Ulusal Stratejisinin temel amacı; genetik kaynakların etkin kullanılması, biyolojik çeşitliliğin gelecek nesiller için korunması, yoksulluğun ortadan kaldırılması, ekolojik dengenin düzenlenmesi, yeşil ekonomiye geçilmesi, çevre eğitiminin teşvik edilmesi, endemik flora ve yerel fauna türlerinin geri kazanılması, özel koruma altındaki doğal alanlar ağının iyileştirilmesi, biyolojik çeşitlilik üzerindeki baskının azaltılmasına yönelik tedbirlerin uygulanmasıdır. "Azərbaycan 2020: Geleceğin Kalkınma Konseptine Bakış " belgesinin 11. Bölümünde çevre korumayla ve ekolojiyle ilgili meseleler tespit edilmiştir.

Plastik ambalaj atıklarının çevreye olumsuz etkilerinin azaltılmasına yönelik 2019-2020 Eylem Planı ile bu alanda verimliliğin artırılması, alternatif ambalaj kullanımının yaygınlaştırılması ve geri dönüşüm piyasasının güçlendirilmesi planlanmaktadır.

319. **Polonya**'da, Çevre Koruma Kanunu doğrultusunda Ulusal Çevre Politikası kabul edilmiştir. Özellikle çevresel hedefler ve öncelikler, uzun vadeli hedeflerin seviyeleri, çevresel eylemlerin türü ve zamanlaması ile yasal ve ekonomik mekanizmalar ve mali kaynaklar da dâhil olmak üzere bu hedeflere ulaşmak için gerekli tedbirleri tanımlanmıştır.

320. **İspanya**, 2007 yılında "kaynaklarının rasyonel kullanımı açısından daha tutarlı bir toplum ve daha eşitlikçi ve uyumlu bir yaklaşım ile arazi kullanımını daha dengeli hale getirmeyi amaçlayan uzun vadeli bir bakış açısı" içeren bir Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisini kabul etmiştir. Devlet mevzuatı genellikle eşgüdüm mekanizmaları ve planlama yönergelerini içermektedir. Kurumsal düzeyde, çevre konusunda yetkili eyalet ve bölge makamları ile STK'ların ve diğer sivil toplum kuruluşlarının katıldığı Çevre Danışma Komitesini Çevre Bakanlığına tavsiyelerde bulunmak üzere düzenli olarak bir araya getiren bölgeler arası bir çevre konferansı düzenlenmektedir.

321. **İsviçre**'de eylem planları, ulusal mevzuat süreçlerinin yanı sıra özel stratejilerde de ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Çevresel konulara ilişkin önemli belgeler arasında Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi veya Sürdürülebilir Kalkınma Stratejisi yer almaktadır.

322. **Belçika**'da çeşitli bölgeler çevresel eylem planları benimsemektedir. Örneğin Brüksel-Başkent Bölgesinde uygulanan İyi Gıda Stratejisiyle gıda sisteminin daha sürdürülebilir hale getirilmesine yönelik eylemler gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Brüksel Bölgesinde ayrıca bölgesel bir Döngüsel Ekonomi Programı (Be Circular) bulunmaktadır.

323. **Finlandiya**'da 2014-2020 Kültürel Çevre Stratejisine ilişkin 2014 tarihli Hükümet Kararına göre kültürel çevre, insan faaliyetlerinin oluşturduğu bir bütünü, farklı yaşlardaki farklı türden unsurları içeren insan ve doğal çevre arasındaki etkileşimi, insanın gündelik çevresini ifade etmektedir. Faro Sözleşmesinin onaylanması, miras ve iyi yönetim için ortak sorumluluğu teşvik etmeye yönelik tedbirlerden biri olarak 2014-2020 ulusal Kültürel Çevre stratejisine dâhil edilmiştir.

324. **Fransa**'da ise en tehlikeli faaliyetleri belirli eşik değerler ve kriterlere göre izin, tescil ve beyan rejimine tabi kılan Çevre Kanunu, çevre koruma amacıyla sınıflandırılmış tesislere (ICPE) ilişkin 1976 tarihli bir Yasayı yeniden düzenlenmiştir. Bu kanun aynı zamanda su ve su ortamlarına ilişkin 2006 tarihli bir kanunu da yeniden düzenlenmiştir. Tesisler, inşaatlar ve iyileştirmeler (IOTA) eşik değerler ve kriterlere göre bir izin ve beyan rejimine tabidir. Çevre Kanunu ayrıca koruma altındaki türler, parklar ve doğal koruma alanları, Natura 2000 alanları için koruyucu bir rejimin yanı sıra hava izleme ve kalitesi, avcılık ve balıkçılık faaliyetleri, atık ve kimyasalların kullanımını nükleer güvenlik ve reklam ve işaretlerin kullanımı düzenleyen mevzuatı da içermektedir; bu mevzuat Avrupa direktiflerinin iç hukuka aktarılmasının bir sonucudur. Çevre Kanunu aynı zamanda çevre üzerinde önemli etkisi olan plan ve programların çevresel değerlendirmesine ilişkin Avrupa direktiflerini de iç hukuka aktarmaktadır. France also adopted in 2020 a Law on the fight against waste and the circular economy, in 2019 a Law on energy and

climate, in 2019 a Law creating the French Office for Biodiversity and strengthening the environmental police, the latter having been harmonised and modernised by an ordinance in 2012. 2016 yılında çıkarılan bir yönetmelikle, halkın çevre veya bölgesel planlama üzerinde önemli etkisi olan kalkınma veya ekipman projelerinin hazırlanmasına katılımı güçlendirilmiş ve modernize edilmiştir. 2012 tarihli bir Kanun ve 2013 tarihli bir yönetmelik, Çevre Şartından kaynaklanan halkın katılımı ilkesini uygulamaya koymuştur.

325. **İsveç**, çevre kalitesi için çeşitli hedefler belirlemiştir. İlk olarak, toplumun her düzeyinde çevresel eyleme rehberlik etmesi amaçlanan nesil düzeyinde bir hedef bulunmaktadır. Bu hedef, temiz ve sağlıklı bir çevre için toplumda bir nesil içinde ne tür değişiklikler yapılması gerektiğine işaret etmektedir. İkinci olarak, çevresel kalite hedefleri, kirlenmemiş hava ve ötrofikasyon ve asitlenmeden arınmış göllerden, işlevsel orman ve tarım arazisi ekosistemlerine kadar farklı alanları kapsamaktadır. İsveç buna ek olarak, 2018 yılında iklim değişikliğine uyumun eşgüdüm, izleme, değerlendirme ve gözden geçirme mekanizmalarını ana hatlarıyla belirleyen ulusal bir strateji kabul etmiştir.

326. **Hırvatistan**'da 2040 yılına kadar olan dönem için hazırlanan ve 2070 yılını göz önünde bulunduran İklim Değişikliğine Uyum Stratejisi, 5 yıllık bir eylem planı döneminin temelini oluşturmaktadır. 2021-2030 dönemini kapsayan ulusal enerji ve iklim planı, enerjinin iklim hedeflerine ulaşılmasındaki öneminden hareketle kabul edilmiştir.

327. **Lüksemburg** 'un 18 Temmuz 2018 tarihli Yasasının, 9. Bölümünde (47. Madde ve devamı) doğanın korunmasına ilişkin ulusal bir plan hazırlanması öngörülmektedir. Bakan, diğer ulusal idareler, belediyeler, belediye birlikleri ve ilgili çevrelerle işbirliği yaparak ulusal bir plan hazırlamakta ve ardından her beş yılda bir planın genel bir gözden geçirmeye tabi tutulup tutulmayacağına karar vermektedir. Ulusal plan Konsey'de Hükümet tarafından onaylanmıştır. Uygulanması kamu yararınaadır. Doğa koruma alanındaki politik yönetime rehberlik etmekte ve aşağıdaki unsurları içermektedir: yaşam alanlarının ve türlerin korunma durumu ve biyolojik çeşitliliğin gelişimi; doğal çevrenin korunmasına ilişkin öncelikli tedbirler; bir eylem planına tabi olan yaşam alanlarının ve türlerin listelenmesi; tehdit altındaki yaşam alanları ve türler için eylem planları kapsamında koruma ve restorasyon tedbirleri ile hedeflenen alanlar; ulusal öneme sahip koruma altındaki alanlar olarak ilan edilecek öncelikli alanlar; halkın bilinçlendirilmesi; ulusal planın somut bir şekilde uygulanmasında belediyelerin ve belediye birliklerinin yapacağı katkı ve bu plana katılımı; planın uygulanmasına ilişkin maliyetlerin tahmini; farklı katılımçıların görevlerinin özet dağılımı. Ayrıca, özellikle koruma altındaki türlerin yeniden üretilmesini ve yerli olmayan türler için geçerli olan sınırlamanın yanı sıra, koruma altındaki belirli hayvan türlerinin mal sahiplerine verdiği belirli zararların tazmin edilmesini de öngörmektedir.

25 Haziran 2004 tarihli Yasanın 10. Maddesinde, her dört yılda bir yenilenecek bir sürdürülebilir kalkınma planının hazırlanması öngörülmüştür. Hükümet, Aralık 2019 tarihli 3. ulusal planında, herkes için sosyal içerme ve eğitimin sağlanması, sağlıklı bir nüfus için gereken koşulların sağlanması, sürdürülebilir tüketim ve üretimin teşvik edilmesi, kapsayıcı ve ileriye dönük ekonominin çeşitlendirilmesi ve sağlanması, arazi kullanımının planlanması ve koordine edilmesi, sürdürülebilir hareketliliğin sağlanması, çevremizin bozulmasının durdurulması ve doğal kaynakların kapasitesine saygı gösterilmesi, iklimin korunması, iklim değişikliğine uyum sağlanması ve sürdürülebilir enerjinin temin edilmesi, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına ve sürdürülebilir kalkınma için politika uyumuna küresel olarak katkıda bulunulması ve sürdürülebilir finansmanın sağlanması olmak üzere on öncelikli

eylem alanı belirlemiştir. Bu plan, Birleşmiş Milletler tarafından 25 Eylül 2015 tarihinde Gündem 2030'da belirlenen 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacını yansıtmaktadır.

Mayıs 2020'de Entegre Ulusal Enerji ve İklim Planı kabul edilmiştir. Lüksemburg'un iklim ve enerji politikasının temelini oluşturmaktadır. Sera gazı emisyonlarının azaltılması, yenilenebilir enerji ve enerji verimliliğine yönelik ulusal hedeflerin 2030 yılına kadar gerçekleştirilmesine yönelik politikaları ve tedbirleri tanımlamaktadır.

2. Çevreye zarar verme potansiyeli olan faaliyetler üzerinde kontrol tesis edilmesi;

328. **Belçika**'da belirli faaliyetlere izin verilmesi, öncelikle bu faaliyetleri ruhsatlandırma prosedürleri aracılığıyla düzenleyen bölgelerin yetki alanına girmektedir. Bununla birlikte, federal otorite nükleer faaliyetlerin yanı sıra Belçika'nın yetki alanında bulunan sulardaki (Kuzey Denizi) faaliyetlerin yürütülmesine izin vermekten sorumlu olmaya devam etmektedir. Çevre izni, faaliyetin çerçevesini belirleyen ve çevreye veya kamu güvenliğine verilen zararın sınırlandırılmasını veya önlenmesini mümkün kılan koşullar içerir. Bu koşullar ya sınıflandırılmış tesise özgüdür ya da faaliyetle ilgili olarak daha geneldir. Çeşitli bölgesel yönetmelikler, bölgesel çevre mevzuatını veya izinlerini ihlal edenlere yönelik ayrıntılı bir yaptırım rejimi de içermektedir. Örneğin Flaman Bölgesinde, Entegre çevre kayıt ve izin programı, listelenen tesislerin ve faaliyetlerin çevresel küresel performansını (değerlerinin yanı sıra hava, su ve toprağa yaptıkları emisyonlar, atık yönetimi, enerji verimliliği, gürültü, kazaların önlenmesi ve kapanıştan sonra sahanın eski haline getirilmesi) ele almaktadır. Örneğin Flaman Bölgesinde, Entegre çevre kayıt ve izin programı, listelenen tesislerin ve faaliyetlerin çevresel küresel performansını (değerlerinin yanı sıra hava, su ve toprağa yaptıkları emisyonlar, atık yönetimi, enerji verimliliği, gürültü, kazaların önlenmesi ve kapanıştan sonra sahanın eski haline getirilmesi) ele almaktadır. İzin sürecinde değerlendirilecek önemli noktalardan birini oluşturan ve listelenen farklı tesis ve faaliyetlere (Hollandaca: "Vlarem") yönelik 'genel' ve 'sektörel' kurallara uyulması gerekmektedir. İzin veren makam, yerel koşullara bağlı olarak izne "özel" çevresel şartlar ekleyebilmektedir. Sadece düşük etkiye sahip kategorideki faaliyetler için yetkili makama bildirimde bulunulması gerekir ve daha önce belirtilen ilgili genel veya sektörel kurallar uygulanır. Valon Bölgesinde, şehir planlamasını ve çevreyi etkileyen her türlü faaliyet, tek bir iznin verilmesiyle sonuçlanan entegre bir prosedüre tabidir.

329. **Slovak Cumhuriyeti** Anayasasında, devletin doğal kaynakların ekonomik kullanımına, ekolojik dengeye ve etkili çevre politikasına özen göstermesini açıkça öngörülmüştür. Devlet, belirlenmiş yabancı bitki ve yabancı hayvan türlerinin korunmasını güvence altına almakla yükümlüdür (44. Madde).

330. **Türkiye**'de, çevreyle ilgili bazı faaliyetlere ancak kamu makamlarından izin alındıktan sonra başlanabilmektedir. İzin prosedürleri, ruhsat alma standartları ve koşulları ile ruhsat iptali, izin ve ruhsat yönetmeliğinde belirlenmiştir.

331. **Sırbistan**'da Çevre Koruma Yasası, çevre üzerinde etkisi olan kamu ve özel sektör faaliyetlerine çeşitli derecelerde kontrol uygulamak için farklı araçlar sunmaktadır. İzin rejimi, kullanıcı ve kirlilik ücretleri ve ekonomik teşvikler gibi düzenleyici araçları ve diğer araçları içerir. Yasada ayrıca çevre mevzuatını ihlal edenler için ayrıntılı bir yaptırım rejimi yer almakta olup, cezai yaptırımlar uygulanması dahi mümkündür.

Bu yasa, zararlı faaliyetlere atıfta bulunan Seveso II Direktifini uygulamaktadır. Buna ek olarak, Direktife dayalı olarak üç yönetmelik kabul edilmiştir. Çevre koruma alanındaki yasaları uygulama yetkisi cumhuriyet çevre koruma denetimleri, il çevre koruma denetimleri ve yerel çevre koruma denetimleri arasında paylaştırılmıştır.

332. **Slovenya** 'da Çevre Koruma Yasası, esas olarak Slovenya Çevre Kurumu tarafından verilen idari izin kararları yoluyla çevreye zararlı olabilecek faaliyetlerin kontrolüne ilişkin genel kuralları belirlemektedir. Uygulama ve kontrol, esas olarak ulusal düzeyde denetim otoritesi tarafından garanti edilmektedir. İzin sistemi, endüstriyel su ve hava emisyonlarını, endüstriyel atıkları, tehlikeli maddeleri ve emisyon haklarının ticaretini vb. kontrol etmek için kullanılan bir araçtır. Çevre koruma izni, çevresel etki değerlendirme prosedüründe verilen idari bir karar olabilir. Olumsuz çevresel etkilerin azaltılması amacıyla "kirleten öder" ilkesine dayalı bir çevre vergisi getirilmiştir.

333. **Azerbaycan**'da çevreyi olumsuz etkileyen gerçek ve tüzel kişiler üzerindeki denetim Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı ile onun ilgili birimleri tarafından yürütülmektedir. Bu kontrol, çevre mevzuatı yasalarının yanı sıra İdari Suçlar Kanununun 25. Bölümü (çevre koruma, doğa yönetimi ve çevre güvenliği kurallarına karşı işlenen idari suçlar) ve Ceza Kanununun 28. Bölümü (Çevre Suçları) uyarınca gerçekleştirilmektedir. Çevre Koruma Yasası, doğa kullanımı alanındaki ruhsat ve izinleri, limit ve kotaları, çevre kirliliği ve doğal kaynakların kullanılması için yapılacak ödemeleri ve çevrenin korunmasına yönelik ekonomik teşvikleri tanımlamaktadır.

334. **Portekiz** 'de çevresel sorumluluk, çevresel zararlara ilişkin sorumluluğa yönelik yasal rejimi belirleyen ve 21 Nisan tarihli 2004/35/EC sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifini iç hukuka aktaran 29 Temmuz tarihli ve 147/2008 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile düzenlenmiştir. Çevresel sorumluluk rejimi, kamusal veya özel niteliğine bakılmaksızın, kârlı veya kârsız, kısaca mesleki faaliyet olarak adlandırılan ekonomik bir faaliyet kapsamında yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan çevresel zararlar ve meydana gelebilecek muhtemel zararlar için geçerlidir. Bu rejim, sorumluluk ve önleme ilkelerine dayalı olarak ve çevre politikasının temelini tanımlayan 14 Nisan tarihli ve 19/2014 sayılı Yasanın 3. Maddesinin sırasıyla f), c) ve d) paragraflarında yer alan kirleten öder ilkesini işler hale getirerek, mesleki bir faaliyetin icrası sırasında çevreye verilen zararın tüm toplum nezdinde onarılmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

335. **Avusturya**'da, çevreye büyük zarar verilmesine getirilen yasakların ve davranış kurallarının yanı sıra, kamu makamları tarafından verilen izinler de mevcuttur; bu da faaliyetlerin (çoğunlukla ekonomik) idari makamlar tarafından kontrol edildiği veya bu makamlar tarafından verilen izinlere tabi olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca, Çevre Kontrol Yasası, çevreden sorumlu Federal Bakanın her üç yılda bir Parlamento'ya çevre kontrolünün nasıl uygulandığına dair yazılı bir rapor sunmasını öngörmektedir.

336. **Bulgaristan** Anayasasına göre, yeraltı kaynakları, ulusal yollar, plajlar, sular, ormanlar ve ulusal öneme sahip parklar vb. münhasır devlet malıdır ve devlet, kıta sahanlığı ve münhasır açık deniz ekonomik bölgesi ile buralardaki biyolojik, mineral ve enerji kaynaklarının araştırılması, geliştirilmesi, kullanılması, korunması ve yönetilmesi konusunda egemenlik haklarını kullanır (18. Madde).

Arazi, temel bir ulusal kaynak olarak devlet ve toplum tarafından özel koruma altına alınmalıdır (21. Madde). Çevre Koruma Yasası, kusurlu bir şekilde kirliliğe veya çevresel zarara yol açan herkesin mağdur olan tarafa tazminat ödemekle yükümlü olmasını sağlamaktadır (170. Madde).

337. **Çek Cumhuriyeti**'nde, çevreye zarar verme ihtimali olan faaliyetler üzerindeki kontrol, izinlerin verilmesi ve bunların nasıl uygulandığının denetlenmesi yoluyla gerçekleştirilmektedir. Müdahale tedbirleri sistemi para cezaları (cezalar) ve çevresel sorumluluk öngörmektedir. Kurumsal olarak en büyük yük Çek Çevre Müfettişliği ile diğer ulusal ve yerel makamların üzerindedir. İdare ve ceza mahkemeleri de, görevleri sadece yaptırımları belirlemekle sınırlı olmadığı için bu koruma sisteminin bir parçası olarak kabul edilmektedir.

338. Aynı şekilde, **Kıbrıs**'ta hava emisyonlarını düzenlemek amacıyla Çalışma Bakanlığı ve endüstriyel atıkları, tehlikeli maddeleri, su ve toprak kirliliğini düzenlemek amacıyla Tarım Bakanlığı tarafından sanayi tesislerine ve diğer tesislere çevre izinleri verilmektedir. Endüstriyel kirliliğin kontrolü, endüstriyel tesislere ruhsat verilmesi ve ruhsat standartlarının ve koşullarının karşılanması ve bunlara uyulması için yerinde denetimlerle faaliyetlerinin sistemli bir biçimde izlenmesi yoluyla gerçekleştirilir. Gerekirse mahkeme kararı alınabilir. Çevre yasalarının çiğnenmesi ve ruhsat veya izin koşullarının ihlal edilmesi, cezai sorumluluğa veya kişiye veya mala verilen zararlardan ötürü rahatsızlık vermenin yanı sıra ihmalden dolayı hukuki sorumluluğa yol açar.

339. **Almanya**'da çeşitli çevre yasaları, çevreyle ilgili belirli faaliyetlerin ancak kamu makamlarından izin alınmasından sonra başlatılmasını öngörmektedir. Çevrenin korunmasını amaçlayan izin koşulları tüzükle belirlenir ve daha sonra kamu makamları tarafından bir izin prosedürü çerçevesinde gözden geçirilir. Yükümlülüklerin uygulanmasını sağlamak için, ihlal durumunda yaptırım uygulanır

340. **Polonya** Çevre Koruma Yasası, çevreye zarar verme ihtimali olan faaliyetlerin kontrol altına alınmasını amaçlayan bir dizi yasal araç öngörmektedir. Örneğin, havaya gaz veya toz salan, suya veya toprağa kanalizasyon deşarj eden ve atık üreten sistemlerin işletilmesi için yetkili merciden izin alınması şarttır (180. Madde). Bir başka çözüm ise, kirleticilerin emisyonu ve transferi ile atıkların transferi için geçerli eşik değerlerin aşılmasına ilişkin verilerin toplanması için kullanılan Ulusal Kirleticiler Salım ve Transfer Kaydının kurulmasıdır (236a Maddesi). Ayrıca, gazların veya tozların havaya salınması ve atıkların depolanması, çevrenin kullanılmasından dolayı ücrete tabidir (273. Madde). Kanun ayrıca çevrenin korunmasına ilişkin yükümlülükleri de düzenlemektedir. Çevreyi kullanan kuruluşların çevreye zarar verme tehlikesi ve çevresel zararlar konusunda hesap vermelerini sağlayacak bir mekanizma kuran Çevreye Verilen Zararın Önlenmesi ve Giderilmesi Hakkındaki Kanun da önemli bir rol oynamaktadır. Çevre Koruma Denetim Yasası, Çevre Koruma Denetim Birimi tarafından yapılan denetimleri düzenlemekte, çevre ve çevrenin korunmasına ilişkin bilgileri içeren Ulusal Çevre İzlemesini tesis etmekte ve ayrıca çevreye zarar verilmesi ve büyük kazaların meydana gelmesi durumunda görevlerin yerine getirilmesine atıfta bulunmaktadır.

341. **İspanya** 'daki bazı doğal kaynaklar kamu malı olarak kabul edilmektedir (karasuları, plajlar, nehirler veya bazı ormanlar). Bu doğal kaynakların bütünlüğünün sağlanması ve korunması amacıyla kamu tarafından kullanılması ve imtiyaz yoluyla geçici olarak münhasıran kullanılması kontrol edilmektedir. Genel olarak, kamu idaresinin özel faaliyetin ilgili çevre mevzuatının (atıklar, atık ve kimyasallar, kirleticiler emisyonları, vb.) gerekliliklerine uygun olarak gerçekleştirildiğini denetlemesine olanak tanıyan çevre izinleri kullanılmaktadır.

Diğer durumlarda, faaliyete başlanmasından önce kamu idaresine bir ön bildirim veya sorumluluk beyanı sunulmalı ve kamu makamları tarafından sonradan denetime tabi tutulmalıdır. Diğer önleyici teknikler ise sertifikasyon veya kirlilik ücretleri (CO₂) piyasasının düzenlenmesidir. İspanyol hukuku aynı zamanda cezai ve idari yaptırımlar ile çevreye zarar verilmesine ilişkin hukuki sorumluluk da dâhil olmak üzere bir yaptırım sistemi oluşturmaktadır. Bu mevzuatın uygulanması için kolluk kuvvetlerinde ve savcılıkta uzmanlaşmış birimler mevcuttur.

342. **İsveç**'te, Çevre Kanununda " gözetim" olarak adlandırılan çevre denetimi ve yaptırımları, bölgesel ve yerel düzeydeki ve bazen de ulusal düzeydeki yetkililer tarafından yürütülmektedir. Öncelikli planlama yapılabilmesi için bu planlar, her bir sorumlu makam açısından dikkatle dengelenmiş tek bir denetim ve uygulama planına entegre edilmiştir. Denetimin etkinliğini artırmak için, doğrudan icra makamları bu denetimlerin planlamasını ve uygulamasını düzenli olarak takip etmeli ve değerlendirmelidir. İsveç Çevre Koruma Kurumu, denetim planlaması için genel kılavuzlar yayınlamıştır. Çevre Kanunu ayrıca denetim ve yaptırımlara ilişkin hükümler de içermektedir. Başlıca yaptırım aracı, idari para cezası ile birleştirilebilen idari emirlerdir. Kanun ayrıca çevresel yaptırım suçlarını ve cezai müeyyideleri de içermektedir.

343. **İsviçre** 'de çevreye zararlı olabilecek faaliyetler federal düzeyde ya da kanton düzeyinde yetkili makamlar tarafından kontrol edilmektedir. Her dört yılda bir, çevrenin durumunu değerlendirmek ve çevre ve gelişimi hakkında bilgi sağlamak için bir çevre raporu hazırlanmaktadır.

344. **Finlandiya**'da Çevre Koruma Kanununa göre, çevreyi kirlenme riski taşıyan faaliyetler için izin alınması gerekmektedir. Kanun, toprak kirliliğine karşı genel bir yasak içermektedir. İzin almanın önemli bir koşulu, emisyonların Mevcut En İyi Teknikler (BAT) kullanılarak elde edilebilecek seviyelerle sınırlandırılmasıdır. Başvurular ilgili makama yapılmalıdır. Yetkili makam daha sonra başvuruyu uygun şekilde kamuoyuna açıklayarak ilgili makamlara ve bu planlardan etkilenen herkese izin gerekliliklerine ilişkin yorum ve önerilerde bulunmaları için zaman tanır. İzin kararlarına karşı şikâyetler Vaasa İdare Mahkemesine, oradan da Yüksek İdare Mahkemesine yapılabilir. Sektörde öngörülen diğer izinler arasında, sulardaki inşaatları veya su kaynaklarını etkileyen diğer faaliyetler için gerekli olan su izinleri de yer almaktadır. Belirli bina türleri ve arazi kullanımındaki değişiklikler için de istisnai planlama izni gerekebilir. Atık taşımacılığı için de izin alınması zorunludur. PIC (Önceden Bilgilendirilmiş Onam) ikesi, tehlikeli maddeler listesinde yer alan maddelerin ticaretini yapan ihracatçıların, ihracata başlamadan önce ithalatçı ülkelerdeki yetkililerin önceden bilgilendirilmiş onamını almasını gerektirmektedir. İhracatçılar ayrıca, listede yer alan her bir kimyasalın her takvim yılındaki ilk ihracatı hakkında ithalatçı ülkenin yetkililerine bildirimde bulunmalıdır. Finlandiya Doğa Koruma Kanunu, doğal biyolojik çeşitliliğin korunması amacıyla doğa koruma alanlarının ve türlerin korunmasına ilişkin çok sayıda yasak içermektedir. Bazı durumlarda, ilgili makamlar bu yasaklara istisnalar getirebilir.

345. **Fransa**'da, çevre için tehlike arz etmesi muhtemel tesisler ve faaliyetler, ilgili birimlerdeki Devlet temsilcisinin kontrolündeki izin ve beyan sistemine tabidir. Denetimler

bu amaçla görevlendirilmiş yetkili acenteler tarafından gerçekleştirilir. Yönetmeliklere uyulmadığı takdirde, kanun idari yaptırımlar (uyum çalışmaları, para cezaları) ve cezai yaptırımlar öngörmüştür.

346. **Lüksemburg** çevre idaresi, doğa ve orman idaresi ve Bilgi Değişim Forumu kendi yetki alanlarında hedefe yönelik kontroller gerçekleştirmekte ve gerekli önlemleri almaktadır. Çevre üzerinde etkisi olan belirli faaliyetler, doğanın korunmasına ilişkin çeşitli yasalar kapsamında yetkili makamlardan izin alınmasından sonra gerçekleştirilebilir. İnsan çevresi ve doğal çevre için belirlenen imar ve işletme koşulları gerekirse değiştirilebilir veya tamamlanabilir.

3. Çevresel etki değerlendirmelerinin (ÇED'ler) zorunlu kılınması

347. **Belçika** hukukuna göre, ÇED esas olarak bölgelerin sorumluluğundadır ve çevre üzerinde önemli bir etkiye sahip olması muhtemel tesisler için ÇED yapılması zorunludur. Potansiyel etkisi büyük projeler (örneğin büyük yakma tesisleri) doğrudan ÇED'e tabi olurken, diğer projeler için izni veren makam, önemli çevresel etkiler göz önünde bulundurulurken, duruma göre ÇED uygulanmasına karar verebilir. Federal düzeyde, eyaletin de zararlı olabilecek faaliyetleri etkin şekilde kontrol edebilmesi için kapsamlı ÇED'ler yaptırması gereklidir. Örneğin, 20 Ocak 1999 tarihli Yasanın 28. Maddesine göre "deniz alanlarında izin veya ruhsata tabi olan her türlü faaliyet, izin veya ruhsatın verilmesinden önce ve sonra, Bakan tarafından bu işle görevlendirilen yetkili makam tarafından çevresel etki değerlendirmesine tabi tutulur. ÇED, faaliyetlerin deniz çevresi üzerindeki etkilerini değerlendirmek üzere tasarlanmıştır."

348. **Portekiz**'de, 11 Aralık tarihli 152-B/2017 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, çevre üzerinde önemli etkileri olması muhtemel kamu ve özel projelerin Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) hakkındaki yasal rejimin en güncel versiyonudur ve sürdürülebilir kalkınma politikasının temel bir önleyici aracıdır.

349. **Norveç**'te Doğa Çeşitliliği Yasası da, çatışan çeşitli çıkarlar arasında adil denge kurmak için ÇED yapılmasını zorunlu kılmaktadır. ÇED gerekliliklerini tanımlayan bir diğer çok detaylı örnek ise 1995 tarihli LIII sayılı **Macar** Kanunudur.

350. **Estonya** Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Çevre Yönetim Sistemi Yasasına göre, ÇED'in açık hedefi potansiyel çevresel zararı önlemek ve azaltmaktır (2. Paragraf). Kanuna göre, önemli bir çevresel etkinin meydana gelebileceği veya belirlenmiş çevre koruma alanlarının (Natura 2000 alanları) etkilendiği durumlarda ÇED yapılması zorunludur (3. paragraf). Kanunda çevresel etki, faaliyetlerin insan sağlığı ve refahı, çevre, kültürel miras veya mülkiyet üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkileri şeklinde oldukça geniş bir kapsamda tanımlanmıştır (4. paragraf). Ayrıca, çevre üzerinde geri dönüşü olmayan değişikliklerin "önemli" olarak kabul edildiğini belirtilmiştir (5. paragraf). Kanun ayrıca madencilikten atık yönetimine veya kamu altyapı projelerine kadar her zaman ÇED gerektiren faaliyetlerin kapsamlı bir listesini içermektedir (6. paragraf). Estonya Kanununda ayrıca "sınır aşan ÇED'ler" ile ilgili bir bölüm bulunmaktadır (30. paragraf).

351. **Avusturya**' ÇED'ler, diğerlerinin yanı sıra Etki Değerlendirme Kanununa tabidir. Kanunun Ek 1'inde yer alan ve belirli eşik değerleri veya her bir proje türü için belirlenmiş belirli kriterleri (örneğin üretim kapasitesi, kullanılan arazi alanı) karşılayan projeler için ÇED yapılması zorunludur ÇED, Avusturya'da şu anda uygulandığı şekliyle, daha önce proje ruhsatı verilirken kullanılan araçlara kıyasla kalitede belirgin bir iyileşme sağlamış olup, ihtiyati ve bütünlleştirici çevre korumasına yönelik önemli bir adımdır. Aynı zamanda planlama aracıdır ve karar verme sürecine temel teşkil eder. Ayrıca, çevresel kaygılara diğer kaygılarla aynı derecede önem vermekte ve proje onay prosedürüne halkı da dâhil ederek bu prosedürü daha şeffaf ve açık hale getirmektedir.

352. Ayrıca **Polonya**'da ÇED, çevre korumanın temel yasal araçlarından biri olup, yatırım sürecinde önleme ve ihtiyat ilkelerinin en iyi ifadesi olarak kabul edilmektedir. "Çevre ve Çevrenin Korunması Hakkında Bilgiye Erişim, Çevrenin Korunmasına Halkın Katılımı ve Çevresel Etki Değerlendirmesi Kanunu" ile ÇED, önerilen projenin uygulanması için izin verilmesine yönelik karar alma sürecinin zorunlu bir parçası haline getirilmiş ve aynı zamanda çevresel konuların sosyal ve ekonomik konularla eşit şekilde ele alınmasını sağlamaya yönelik yardımcı bir araç işlevi üstlenmiştir. Ayrıca Kanun, Sınır Aşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi (Espoo Sözleşmesi) de dâhil olmak üzere ilgili AB ve uluslararası mevzuatı uygulamaktadır. Polonya'da AB'nin kuruluşlara (işletmeler ve çeşitli kurumlar) yönelik aracı Eko-Yönetim ve Denetim Programı da önemli bir rol oynamaktadır. Bu program, özellikle bireysel etkileri nispeten küçük olabilen (dolayısıyla çevre denetim hizmetleri tarafından düzenli şekilde denetlenmeyen) ancak etkilerinin toplamı çevre üzerinde önemli bir yük oluşturabilen küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve kurumların çevre üzerindeki etkilerini gönüllülük esasına göre değerlendirmektedir. Translated with www.DeepL.com/Translator (free version)

353. **Arnavutluk** "Çevre Koruma Yasası", çevresel etkileri olan faaliyetlerin uygulamaya konulmasından önce ÇED sürecini zorunlu kılmaktadır. Ayrıntılı ÇED prosedürleri "Çevresel Etkilerin Değerlendirilmesi Hakkındaki" Yasada (III. Bölüm) belirtilmiştir. Faaliyetler iki grupta sınıflandırılmaktadır: Ek 1, ayrıntılı bir ÇED süreci gerektiren faaliyetler için geçerliken, Ek 2 özetlenmiş bir ÇED sürecine ihtiyaç duyan faaliyetleri listelemektedir. Yasa, çevre üzerindeki olası olumsuz etkilerin değerlendirilmesi amacıyla, imar başvurularının da incelenmesini öngörmektedir. "Çevrenin Sınır Ötesi Etkilerden Korunması Hakkındaki" Yasa, sınır ötesi ortamda ÇED'ler için izlenecek prosedürü tanımlamaktadır.

354. **Bulgar** mevzuatı ÇED konusunu Çevre Koruma Kanununda düzenlemektedir ve burada " Uygulanması hâlinde çevrede önemli bir etki yaratma riski bulunan inşaat, faaliyet ve teknolojilere ilişkin planlar, programlar ve yatırım teklifleri ile bunların değişiklikleri veya eklentileri konusunda çevresel değerlendirme ve çevresel etki değerlendirmesi yapılacaktır.." denilmektedir (81(1) Maddesi).

355. **Çek Cumhuriyeti**'nde, Çevresel Etki Değerlendirmesi Kanununda belirtilen, halk sağlığı ve çevre üzerinde etkisi olabilecek belirli faaliyetler ve projeler ÇED'e tabidir. Etki değerlendirmesi, çevresel etkileri olabilecek belirli plan ve programlar için de gereklidir. Kanun, ilgili AB mevzuatını uygulamakta ve Çek Cumhuriyeti'nin Sınır Aşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi (Espoo Sözleşmesi) kapsamındaki uluslararası taahhütlerini de dikkate almaktadır.

356. **Kıbrıs**'ta, Belirli Projelerin Çevresel Etki Değerlendirmesine ilişkin Yasa 31 Temmuz 2018 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 2014/52/EU sayılı Direktif ile uyumlu hale getirilerek önceki mevzuatın yerini almıştır. Bu Yasayla, diğerlerinin yanı sıra, doğası, büyüklüğü veya konumu nedeniyle çevresel açıdan önemli etkileri olabilecek kamu ve özel sektör projelerinin, izin veya onay ya da ruhsat verilmeden önce etkilerinin değerlendirilmesi zorunlu kılınmıştır. Bu mevzuatta, çevresel etki değerlendirmesine ihtiyaç duyulup duyulmadığının belirlenmesi için yeni kriterlerin eklendiği ve yalnızca önemli çevresel etkileri olan projelerin ÇED'e tabi tutulacağına garanti altına alındığı belirtilmelidir. Ayrıca, proje değerlendirme ve izleme için uzman komitesinin getirilmesi yoluyla daha iyi karar alınmasını ve çevreye zarar verilmesini önlemeye yönelik hükümleri güçlendirmiş ve çevrenin projelerin inşası ve işletilmesinden etkili bir şekilde korunmasına yönelik hükümler getirmiştir.

357. **Gürcistan**'da Çevresel Değerlendirme Kanununda, çevre açısından taşıdığı riskler ve etkilerinin düzeyi göz önünde bulundurularak ÇED'e tabi faaliyetlerin listesi tanımlanmış ve Kanunun iki ekinde bu listeye yer verilmiştir.

358. **Sırbistan** 'da Çevresel Etki Değerlendirmesi Yasasına göre, inşaat projeleri, etki değerlendirme prosedürü tamamlanmadan önce başlatılamaz. ÇED Çalışması yetkili makam tarafından onaylanmalıdır. Bu Yasa, çevresel açıdan önemli etkileri olabilecek projelere ilişkin etki değerlendirme prosedürünü, ÇED Çalışmasının içeriğini, ilgili kurum ve kuruluşların yanı sıra halkın katılımını, başka bir devletin çevresi üzerinde önemli etkileri olabilecek projeler için sınır ötesi bilgi alışverişini, denetimi ve etki değerlendirme ile ilgili diğer hususları düzenlemektedir. Halkın çevresel etki değerlendirmesinin tüm aşamalarına katılması ulusal mevzuatla güvence altına alınmıştır.

359. **Slovenya** Çevre Koruma Kanununda üç tür çevresel değerlendirme öngörülmüştür: çevresel etki değerlendirme, kapsamlı çevresel etki değerlendirme ve sınır ötesi çevresel etki değerlendirme Çevre üzerinde önemli bir etkisi olabilecek müdahaleler için inşaat izni alınmadan önce çevresel etki değerlendirme yapılmalıdır. Yetkili makam (Slovenya Çevre Kurumu), yapılan çevresel etki değerlendirmesine dayanarak çevre izni verir veya vermeyi reddeder. Bazı çevresel müdahale türleri için değerlendirme zorunludur, diğerlerinin gerekli olup olmadığı ise ön prosedürde belirlenir. Faaliyetleri çevre üzerinde zararlı bir etkiye sahip olabilecek plan ve programlar kapsamlı çevresel etki değerlendirmesine tabi tutulur. Etki alanının ülke sınırlarının ötesine uzandığı durumlarda, sınır ötesi çevresel etki değerlendirme prosedürü uygulanır.

360. **İspanya** Çevresel Projelerin Değerlendirilmesi Yasasına göre ÇED, zararlı olabilecek faaliyetler ve altyapı çalışmaları söz konusu olduğunda izin verilmeden önce yerine getirilmesi gereken bir ön koşuldur. Ayrıca, diğer mevzuat da kamuya ait deniz ve karasal alanda (Kıyı Alanı Kanunu) veya iç sularda (Su Kanunu) önemli değişiklikler yaratabilecek belirli faaliyetler için önleyici nitelikte ÇED'ler öngörmektedir.

361. **İsveç** Çevre Kanununa göre, çevre izni gerektiren faaliyetler için bir ÇED yapılmalıdır. ÇED, projenin yeri ve kapsamı ile beklenebilecek doğrudan ve dolaylı etkilere ilişkin olarak çevresel etki beyanının yapılmasını, halkla ve ilgili makam ve kişilerle istişarelerde bulunulmasını içeren bir süreçtir. ÇED'in amacı, planlanan faaliyetin doğrudan ve dolaylı çevresel etkilerini tanımlamak ve çevresel hususları projelerin karar alma sürecine entegre etmektir.

362. Ayrıca **İsviçre**, kapsamlı çevresel kirliliğe neden olması muhtemel tesisler için ÇED yapılması zorunluluğunu yürürlüğe koymuştur (Çevre Koruma Kanununun 10. Maddesi).

363. **Finlandiya**'da, 2017 yılında revize edilen Çevresel Etki Değerlendirme Prosedürü Kanunu, önemli olumsuz çevresel etkileri olması beklenebilecek tüm projeler açısından geçerlidir. Kanunda, otoyollar, havaalanları, büyük limanlar ve büyük kümes hayvanı ve domuz yetiştirme tesisleri gibi her zaman ÇED'e tabi tutulması gereken proje türleri sıralanmıştır. Ekonomik Kalkınma, Ulaştırma ve Çevre Bölgesel Merkezi tarafından alınan kararlara bağlı olarak, çevreye zararlı etkileri olması muhtemel münferit projelerde de ÇED prosedürü gerekebilir. Stratejik çevresel değerlendirme (SÇD) Kanunu ve SÇD Kararnamesi uyarınca önemli çevresel etkileri olması muhtemel belirli plan ve programlar için SÇD yapılır. Stratejik çevresel değerlendirmenin amacı, çevresel açıdan sağlam ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek üzere çevreyle ilgili hususların plan ve programlara dâhil edilmesini sağlamaktır.

364. **Azerbaycan**'da Çevresel Etki Değerlendirmesi Kanunu, ekonomik ve diğer faaliyetlerin, stratejik belgelerin ve mekânsal planlama belgelerinin uygulanmasının çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi sürecini düzenlemektedir. Bu kanun, ÇED ve SÇD'nin amaç, kapsam ve özelliklerinin yanı sıra bu alandaki yönetim, uluslararası işbirliği ve denetimi tanımlamaktadır. Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı, ÇED belgelerine dair devlet çevre uzmanlığını yürütür ve görüş bildirir. Ayrıca, ÇED'in yürütülmesinde halkın görüşleri dikkate alınır ve bu alanda kamu denetimi uygulanır. ÇED ve SÇD sırasında, planlanan faaliyetin gerçekleştirileceği bölgede yaşayan bireyler, gayrimenkul sahipleri ile bölgede faaliyet gösteren tüzel kişilerle halka açık oturumlar düzenlenmelidir.

365. **Fransız Çevre Kanununa** göre, belirli eşikleri ve kriterleri karşılayan projeler, planlar ve programlar ÇED'e tabidir. Kanun ayrıca "çevre otoritesi" tarafından yürütülen bu değerlendirmenin prosedür şartlarını da belirlemektedir. Bu mevzuat 2016 yılında çıkarılan bir yönetmelikle zenginleştirilmiştir.

366. **Lüksemburg**'da, çevresel etki değerlendirmesine ilişkin 15 Mayıs 2018 tarihli yasaya göre, özellikle niteliği, boyutu ve konumu nedeniyle çevre üzerindeki önemli etkileri olması muhtemel projelere izin verilebilmesi için çevre üzerindeki etkilerin değerlendirilmesi gereklidir. Bu değerlendirme nüfus ve insan sağlığı; biyolojik çeşitlilik; arazi, toprak, su, hava ve iklim; maddi varlıklar, kültürel miras ve peyzaj; ile bu dört faktör arasındaki etkileşimi kapsamaktadır.

367. **Yunanistan**'da 2011 tarihli Çevre İzinleri Yasası ve uygulama yönetmelikleri Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) ve izin süreçlerini birleştirmiş ve çevre izinlerinin çapraz medya entegrasyonunu tamamlamıştır. İşletmecilerin yaklaşık % 70'ini oluşturan düşük etkili faaliyetler, iyi uluslararası uygulamalar doğrultusunda standart çevresel yükümlülüklerle (işletme ruhsatına bağlı) tâbidir. 2006'da hayata geçirilen stratejik çevresel değerlendirme (SÇD) süreci, diğerlerinin yanı sıra, çevreyle ilgili büyük ölçekli plan ve programlar, sektör stratejileri, tüm mekânsal planlar ve AB yapısal ve yatırım fonları tarafından finanse edilen tüm programlara ilişkin AB şartlarına uygun olarak yürütülmektedir.

4. Halkın çevresel konularda katılımının ve bilgiye erişiminin sağlanması;

368. **Belçika** 'da bilgiye erişim ve halkın çevresel karar alma sürecine katılımı, hem bölgeler hem de federal hükümet tarafından, 2003/4/EC ve 2003/35/EC sayılı Direktiflerin kendi iç hukuklarına aktarılması yoluyla ve Aarhus Sözleşmesine uygun şekilde güvence altına alınmıştır. Dolayısıyla, "Halkın Çevresel Bilgiye Erişimine Dair Yasa" ile "Bazı Plan ve Programların Çevre Üzerindeki Etkilerinin Değerlendirilmesi ile Çevreye İlişkin Plan ve Programların Hazırlanmasına Halkın Katılımı Hakkında Yasa", Aarhus Sözleşmesi ve Avrupa direktifleri ile güvence altına alınan usule ilişkin hakları uygulamaktadır. Bölgesel düzeyde, bu yükümlülükler genellikle bölgesel çevre yasalarına dâhildir. Örneğin, Flaman Bölgesinde kamu makamları çevreyle ilgili bazı bilgileri yaymakla yükümlüdür ve çevre makamlarının ellerinde bulunan çevreyle ilgili bilgiler mümkün olduğunca sınıflandırılmış, doğru, karşılaştırılabilir ve güncel olmalıdır. Bu bilgileri (örneğin, belirli bir idari belgenin mevcut olup olmadığı ya da nerede bulunabileceği bilgisini) arayan herkese yardım sağlanmalıdır. Resmi belgeler, somut bir bireysel hukuki durumu düzenleyen ve bir ya da birkaç özel durum bakımından geçerli münferit kararlar dışında, (ilke olarak) erişim onayına istinaden aktif olarak ifşa edilmektedir.

Brüksel-Başkent Bölgesinde, yakın zamanda kabul edilen (16/05/2019) idarenin bilgi ifşasına ilişkin yeni mevzuat, özellikle çevreden sorumlu idarenin internet sitesinde bir "şeffaflık" bölümü oluşturulmasını öngörmektedir; bu bölüm, halkın mümkün olduğunca güncel bilgiye elektronik ortamda hızlı bir şekilde erişebilmesi veya faydalı bağlantıları kolayca bulabilmesi için tüm bilgileri ve faydalı bağlantıları bir araya getirmektedir.

Belçika Anayasasının 32. Maddesi, Yasayla belirlenen durumlar ve koşullar dışında herkesin idari belgelere ulaşma hakkını güvence altına almaktadır. 5 Ağustos 2006 tarihli yasa, çevresel bilgilere erişim amacıyla Federal bir Temyiz Komitesi oluşturmuştur. Bölgesel düzeyde de, örneğin Valon Bölgesindeki Çevresel Bilgiye Erişim İtiraz Komisyonu (CRAIE) gibi benzer prosedürler oluşturulmuştur. Flaman Bölgesinde de böyle bir hak tanınmış olup, mevzuatta listelenen birkaç ret gerekçesi bulunmaktadır. Çevreyle ilgili bilgi ve emisyonların reddine ilişkin özel gerekçeler, diğer belgeler için geçerli olan ret gerekçelerinden bir dereceye kadar farklılık göstermekle birlikte, yalnızca orantılı olması halinde uygulanır. Başvurulara en geç yirmi takvim günü içinde cevap verilmelidir. Brüksel-Başkent Bölgesinde, mevcut en son rakamlar erişim talebinde bulunan yazılı başvuruların %0,05'inin reddedildiğini göstermektedir (sözlü başvurular reddedilmemiştir). Bu ret kararları esasen adaletin düzgün işleyişiyle (yargılamanın devam etmesiyle) bağlantılı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bu ret kararlarının hiçbirine Brüksel Başkent Bölgesi İdari Belgelere Erişim Komisyonu nezdinde itiraz edilmemiştir. Halkın çevre izin süreçlerine katılımı, çevre izinlerine ilişkin yönetmeliklerde belirtilen kamu istişare prosedürlerinde belirli faaliyetlere ilişkin kararlara katılım amacıyla ilgili kesime bilgi verilmesinin öngörüldüğü Flaman Bölgesinde de güvence altına alınmıştır. Kamu istişaresi en az 30 gün sürer ve kamuoyu bu süre zarfında sunulan bilgileri inceleyebilir ve itiraz ya da görüş bildirebilir. Erken bir aşamada gerçekleştiği için faydalıdır ve tamamen dikkate alınabilir. Mevzuat gereğince, izin kararı, uygun olduğu durumlarda, söz konusu inşaatla ilgili kamuoyu istişaresi sırasında sunulan görüşlerin, yorumların ve itirazların niteliğini ve bunların ele alınma şeklini içermelidir.

Brüksel-Başkent Bölgesinde izin başvurusu sırasında yapılan kamu incelemesi kapsamında sunulan belgeler, söz konusu inceleme süresince, izin alınması gereken projenin bulunduğu belediyede de incelenebilir. Bu durum Valon Bölgesi için de geçerlidir.

Flaman Bölgesinde halkın çok çeşitli bölgesel planlara ve çevre programlarına katılımı sağlanmakta ve yasal düzenlemelerde bu konuda ayrıntılı hükümler yer almaktadır. Bu durum, mekânsal planlama araçlarına ilişkin olarak Bölge, İl ve Belediye düzeyinde alınabilecek kararlar için de geçerlidir. Hükümet, bu araçlardan ayrı olarak, politikayla ilgili bölgesel planların ve programların (emisyon azaltımı, arındırma vb.) çoğunun hazırlanması sırasında hedef grupların ve diğer ilgili tarafların sürece dâhil edilmesini istemektedir. Brüksel-Başkent Bölgesinde, halkın plan ve programlara katılması, kamuoyu istişaresi veya incelemesi sırasında gerçekleştirilmektedir. Bu katılım, mevzuatta belirtilen kurallara göre düzenlenir. Bu tür prosedürler, hava kirliliği kontrolü, gürültü kontrolü, atık önleme ve yönetimi, Soignes ormanının yönetimi, CO2 kotalarının tahsisi vb. için planların hazırlanması veya değiştirilmesi kapsamında öngörülmektedir.

369. **Norveç Çevresel Bilgi Kanunu** Aarhus Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülükler üzerine inşa edilmiştir. Halkın çevresel bilgilere, özellikle de çevresel çalışmaların sonuçlarına erişmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Kanuna göre, idari kurumlar kendi sorumluluk alanları ve işlevleri ile ilgili genel çevresel bilgileri hazır bulundurmak ve bu bilgileri halkın erişimine açmakla yükümlüdür. Aynı şekilde, ticari işletmeler ve diğer organize faaliyetler de dâhil olmak üzere "özel teşebbüsler", faaliyetlerinin çevre üzerinde kayda değer bir etkisi olabilecek unsurları hakkında bilgi toplama ve sağlama konusunda benzer bir yükümlülük altındadır. İsteyen herkes bu tür bilgileri talep etme hakkına sahiptir.

370. **Bulgaristan**, çevresel bilgilere erişme hakkını Çevre Koruma Kanunu ve Kamu Bilgilerine Erişim Kanunu ile güvence altına almıştır. Çevre Koruma Kanununun 17. Maddesinde, bilgi talep eden tarafın bilgi almak için somut yararını, başka bir deyişle kişisel yararını kanıtlamasının gerekli olmadığı açıkça belirtilmiştir.

371. **Azerbaycan**'da 22 Kasım 2013 tarihli Halkın Katılımı Yasası, vatandaşların kamu yönetiminin uygulanmasına katılmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıkan ilişkileri düzenlemektedir. Kamusal öneme sahip konuların çözümüne ilişkin halkın önerileri toplanmakta, özetlenmekte, çevre sorunlarını tartışmak için ortak oturumlar, seminerler, yuvarlak masa toplantıları düzenlenmekte ve kamuoyunun görüşlerini incelemek için anketler yapılmaktadır. Sivil toplum kuruluşları ile işbirliği genişletilmiş ve Ekoloji ve Doğal Kaynaklar Bakanlığı bünyesinde 15 sivil toplum kuruluşundan oluşan bir Kamu Konseyi kurulmuştur. Diversified information on the environment is available on the website of the Ministry of Ecology and Natural Resources (www.eco.gov.az), disseminated in the media, distributed in the form of separate booklets and brochures, social media pages and other means to various segments of society.

372. **Estonya** Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Çevre Yönetim Sistemi Kanunu da halkın bilgilendirilmesine ilişkin hükümler içermektedir. Örneğin, bu kanuna göre kamu makamları ÇED sonuçlarını yayınlamakla yükümlüdür (16. paragraf).

373. **Türkiye**, "Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği" ile halkın ortam hava kalitesine ilişkin bilgilere erişmesini sağlamış ve ayrıca çevresel izleme verilerini toplayan, yöneten ve temsil eden Sürekli İzleme Merkezini kurmuştur. Bu merkezin hava kalitesi verilerine ve raporlarına web sitesi ve mobil uygulamalar aracılığıyla herkesin erişebilmesi mümkündür.

374. **Polonya** Anayasasında bilgiye erişim hakkı genel olarak güvence altına alınmıştır (74. Madde, 3. paragraf). Polonya ayrıca, çevre ve çevrenin korunması hakkında bilgiye erişim, çevrenin korunmasına halkın katılımı ve çevre üzerindeki etkilerin değerlendirilmesine ilişkin Kanun aracılığıyla Aarhus Sözleşmesini ve AB hukukunu uygulamıştır. Kanunda, diğer hususların yanı sıra, bireylerin yasal veya fiili yararları bulunduğunu kanıtlamak zorunda olmadığı belirtilmiştir. Kanun ayrıca halkın çevresel etkileri olan projelere katılmasını da öngörmektedir. Çevrimiçi kayıtlar kullanılarak çevresel bilgilerin kolayca erişilebilir hale getirilmesine de önem verilmiştir. Ayrıca Kanun, Espoo Sözleşmesi uyarınca çevresel etkilerin ulusal sınırların ötesine geçmesi ihtimali bulunan durumlarda dâhil olmak üzere, çevresel etkileri olan plan, program ve projelerin geliştirilmesine halkın katılımını sağlamaktadır.

375. **Slovak Cumhuriyeti** Anayasası, herkesin çevrenin durumu ve bu durumun sebep ve sonuçları hakkında tam ve zamanında bilgi sahibi olma hakkını güvence altına almaktadır (45. Madde).

376. Aynı durum **Sırbistan** Anayasası için de geçerlidir (74. Madde). Kamusal öneme sahip bilgilere erişim esas olarak Çevre Koruma Yasası (78-82. Maddeler) ve Kamusal Öneme Sahip Bilgiye Serbest Erişim Yasası ile düzenlenmiştir. Halkın katılımına yönelik prosedürler bir dizi yeni yasayla oluşturulmuştur: Çevre Koruma Yasası, ÇED Yasası, Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Yasası ve Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi (IPPC) Yasası.

377. **Slovenya**'da halkın katılımı ve bilgiye erişimi Çevre Koruma Kanunu ile düzenlenmiştir. Yasal çıkarı olan bireyler ve kamu yararına hareket etme yetkisine sahip çevre STK'ları idari lisanslama prosedürlerine katılabilir. Bireyler, şirketler, STK'lar ve diğer tüzel kişiler, çevresel etkisi olan taslak mevzuat, planlar ve diğer belgeler hakkında görüş bildirme hakkına sahiptir. Çevre Koruma Kanunu, Slovenya Çevre Kurumu tarafından tüm hedef gruplara (genel kamuoyu ve profesyoneller) yönelik yüksek kaliteli çevresel verilerin sağlanması konusunda doğrudan yasal dayanak sağlamaktadır.

378. **Arnavutluk**'ta Çevre Koruma" Çerçeve Yasası, halkın çevre korumaya ilişkin karar alma süreçlerine katılımına ilişkin ayrıntılı kurallar ortaya koymaktadır. Ayrıca, bireylerin ve çevre ve meslek STK'larının bilgilendirilme ve çevresel verilere erişim haklarını da güvence altına almaktadır. Ayrıca, Arnavutluk Espoo Sözleşmesine taraf olarak, halkın komşu ülkelerden sınır ötesi etkisi olan faaliyetlere katılma hakkını öngören bir mevzuat kabul etmiştir.

379. **Avusturya**'da, Çevresel Bilgi Kanununda kullanılan "çevresel bilgi" terimi, çevrenin durumu, çevre üzerinde (muhtemelen) etkisi olan veya çevrenin korunmasına yardımcı olan etkenler, tedbirler ya da faaliyetler hakkında her türlü bilginin toplanabilmesi amacıyla geniş bir şekilde ifade edilmiştir. Çevresel bilgi talebi *actio popularis* olarak kabul edilmektedir. Vatandaşların bilgi vermekle yükümlü kurumu tespit etmeleri her zaman kolay olmadığından, Kanun çevresel bilgi talebinin yetkili makamlara iletilmesi/gönderilmesi görevini öngörmektedir.

380. **Kıbrıs**'taki kamu makamları, belirli yasalar uyarınca izin veya ruhsat vermeden önce, önerilen plan veya gelişmeden etkilenebilecek veya konuyla ilgilenen kişilerin ve yerel yönetim kurullarının ve belediyelerin görüşünü almak ve bu görüşlere gereken önemi vermekle yükümlüdür.

381. **Çek Cumhuriyeti**'nde İdari Usul Kanunu, usullere katılıma ilişkin genel kurallar da dâhil olmak üzere, kamu idaresindeki karar alma usullerine yönelik genel ilkeleri belirlemektedir. Prosedürde katılımcı olarak kabul edilen kişi, hakları veya yükümlülükleri karardan doğrudan etkilenebilecek olan kişi ve özel bir kanun kapsamında katılımcı olarak belirtilen herkeştir (27. paragraf). Bu bağlamda, halkın çevresel konularla ilgili karar alma sürecine katılımı çeşitli özel çevre kanunları ile sağlanmaktadır (Çevresel Etki Değerlendirmesi Kanunu, Doğa ve Peyzaj Koruma Kanunu, Su Kanunu). Bilgi edinme hakkı iki yasal düzenleme ile güvence altına alınmıştır: Bilgiye Serbest Erişim Kanunu genel olarak her alanda kamu kurumlarından bilgiye erişimi güvence altına alırken, Çevre Konusunda Bilgi Edinme Hakkı Kanunu halkın çevre konusunda bilgiye erişimini daha da güvence altına alan özel bir kanundur.

382. **İspanya**'da 27/2006 sayılı Kanun, çevresel bilgiye erişimi ve çevresel bilginin halka yayılmasını ve kullanılabilirliğini garanti altına almaktadır. Bu hak, belirli bir menfaat beyan etme zorunluluğu olmaksızın güvence altına alınmıştır. Halkın çevresel konularda katılım hakkı, belirli idari organlar (Çevre Danışma Konseyi, Ulusal İklim Değişikliği Konseyi, Doğal Miras ve Biyolojik Çeşitlilik Konseyi, Ulusal Su Konseyi, vb.) aracılığıyla kullanılabilir. Buna ek olarak, çoğu idari prosedüre ve çevresel konularla ilgili prosedür, plan veya programların hazırlanmasına doğrudan katılmak (şahsen veya temsilci dernekler aracılığıyla) mümkündür.

383. **İsveç**, halkın çevresel karar alma sürecine katılımının yanı sıra kamu makamlarının faaliyetlerine ilişkin açıklık ve şeffaflık ya da kavrayış konusunda uzun bir geleneğe sahiptir. Yaklaşık 40 yıldır endüstriyel faaliyetler ve çevresel etkisi olan diğer büyük tesisler için bir çevre izni prosedürü uygulanmaktadır. Çevre Kanunundaki kurallar uyarınca, izin veya izin verilebilirlik kararı alınmasını gerektiren bir faaliyet yürütmek isteyen herkes, taşra idare kuruluna, denetim makamına ve özellikle etkilenecek muhtemel kişilere danışmak zorundadır. İlgili süreç sınır ötesi durumlarda da güvence altındadır. Halkın bilgiye erişimi ilkesi İsveç Anayasası (Basın Özgürlüğü Yasası 2. Bölüm) kapsamında güvence altına alınmıştır. Bu ilke uyarınca, herkes kamu makamları tarafından tutulan belgelerin içeriğini inceleme hakkına sahiptir. Resmi belgelere erişim talebi ancak içerik gizli olarak sınıflandırılmışsa reddedilebilir.

384. **İsviçre**, Şeffaflık Kanunu kapsamında kamu belgelerine yönelik genel bilgi erişim hakkının yanı sıra İstişare Kanunu temelinde yasal metinlerin kabul edilmesine halkın katılımı hakkını tanımaktadır. Mekânsal Planlama Kanunu gibi diğer özel kanunlar da halkın plan veya programların kabulüne katılmasını öngörmektedir. Ayrıca İsviçre, 2014 yılından bu yana Aarhus Sözleşmesi'ne taraftır. Bu Sözleşmenin uygulanmasının bir parçası olarak, Çevrenin Korunmasına İlişkin Federal Kanun, herkesin çevresel bilgi içeren belgelere erişim hakkına sahip olması anlamında desteklenmiştir. Bu kanun aynı zamanda halkın çevresel etki değerlendirmesi olarak adlandırılan sürece katılımını da düzenlemektedir.

385. **Gürcistan** mevzuatı, halkın çevresel karar alma sürecine katılımına ve çevresel konularda bilgiye erişimine olanak tanımakta Çevresel Değerlendirme Kanunu, halka açık oturumlar veya istişareler, (hem yazılı hem de sözlü) gönderilen yorumların analizi ve değerlendirilmesi yoluyla belirli faaliyetlere ilişkin karar alma sürecine halkın katılımını sağlamaktadır. Halka açık oturum açıktır ve herkesin katılma hakkı vardır. Çevre Koruma ve Tarım Bakanı, kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla her 4 yılda bir Çevre Durum Raporlarını onaylar. 2017 yılından bu yana, Çevre ve Doğal Kaynaklar Bakanının Kamu Bilgilerinin Bakanlık Tarafından Proaktif Olarak Açıklanması Kuralı ve Kamu Bilgilerinin Elektronik Ortamda Talep Edilmesi Standardı ve Çevresel Bilgiye Erişim Kuralı hakkındaki emri yürürlüktedir. Halkın etkin katılımı ve bilginin yaygınlaştırılması açısından, Çevre Koruma ve Tarım Bakanlığı bünyesinde Kamu Hukuku Tüzel Kişiliği - Çevre Bilgi ve Eğitim Merkezi kurulmuştur. Çevresel bilgiler, Çevre ve Tarım Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının resmi web siteleri aracılığıyla elektronik ortamda aktif olarak yayınlanmakta ve yayılmaktadır.

386. **Portekiz**'de halkın çevresel bilgilere erişim hakkı, yasal sistemde farklı düzeylerde yer almaktadır: Portekiz Cumhuriyeti Anayasasına (CRP) göre, çevrede bilgiye erişim hakkı, insani, sağlıklı ve ekolojik olarak dengeli bir yaşam çevresi hakkını öngören 66. Maddenin, bilgiye erişim ve katılım hakkına ilişkin anayasal kurallarla, diğer bir ifadeyle yönetilenlerin hakları ve güvencelerine ilişkin 268. Madde ve kamusal yaşama katılım hakkına ilişkin 48. Madde kurallarıyla birlikte uygulanmasından kaynaklanmaktadır. 14 Nisan tarihli ve 19/2014 sayılı Çerçeve Çevre Yasası ile güncellenen ve yürürlükten kaldırılan 7 Nisan tarihli ve 11/87 sayılı Çevre Temel Yasasının (ÇTYA), yanı sıra 16 Ağustos tarihli ve 74/2017 sayılı Mekânsal Planlama ve Şehircilik Temel Yasası da çevre politikasının temelini tanımlamakta ve katılımcılık ilkesini benimsemektedir. Her iki yasa da çevre politikası, bölge ve şehirciliğin oluşturulması ve uygulanmasında vatandaşların katılımını teşvik etmeyi amaçlayan tedbirler getirmektedir.

22 Ağustos tarihli ve 26/2016 sayılı Yasa, vatandaşların çevresel bilgilere erişimini düzenlemekte ve Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 2003/4/EC sayılı Direktifini Portekiz hukukuna aktarmaktadır. Aarhus Sözleşmesi, Portekiz Cumhuriyet Meclisi tarafından 11/2003 sayılı Karar uyarınca onaylanmış ve 25 Şubat tarihinde Cumhurbaşkanı'nın 9/2003 sayılı Kararnamesi ile kabul edilmiştir.

2015 yılından bu yana <https://participa.pt/>, tüm kamu istişare süreçlerinin resmi adresi olan dijital bir platformdur ve bu süreçlerin amacı şu şekildedir:

- Vatandaşların ve paydaşların danışma süreçlerine erişimini kolaylaştırmak (halk katılımı süreci başlatıldığında doğrudan e-posta yoluyla bilgilendirilirler ve bilgilendirilmek istedikleri sürecin türünü ve/veya ilgilendikleri alanı seçebilirler)
- Bilgilendirilmiş katılımı teşvik etmek (genellikle çok uzun belgelerin eşlik ettiği kaydileştirilmiş süreçler aracılığıyla)
- Süreç yönetimi verimliliğini artırmak (paydaşların katılımı ve katkıların yönetiminin kolaylaştırılması).

387. **Finlandiya**'nın çevre idaresi portalı ve Çevre Bakanlığı portalı kapsamlı çevresel bilgi sağlamaktadır. Halkın katılımı genel olarak, iyi idare ve idari konularda uygulanacak prosedüre ilişkin hükümler içeren Finlandiya İdari Usul Kanununa tabidir. Ayrıca, Çevre Koruma Kanunu ve Çevre Koruma Kararnamesi ve sektöre özgü diğer çevre yasaları, ilgili tarafların ve 'diğer kişilerin' izin ve karar verme prosedürü sırasında başvuru belgeleriyle birlikte beyanda bulunabilmesini sağlamaktadır. Halkın mevzuat hazırlama sürecine katılması konusunda da yerleşmiş bir uygulama vardır. Finlandiya'da mevzuatın hazırlanması sırasında istişarede bulunulmasına ilişkin kılavuz ilkeler iyi uygulama olarak tanımlanmıştır. Finlandiya'nın açık hükümete ilişkin bir eylem planı vardır ve bu plan halkın katılımını her alanda teşvik etmektedir. Planda açıklık ve halkın katılımını teşvik etmeye yönelik taahhütler ve tedbirler yer almaktadır.

Finlandiya Çevre Bakanlığı, İklim Kanununda (609/2015) yapılacak reformlar konusunda insan hakları temelli, kapsayıcı bir istişare yaklaşımını benimseyerek ve bir dizi dış ortakla çalışarak birçok yöntem ve yenilik kullanmıştır. Bu yöntemler arasında altı dilde (İngilizce, İsveççe, Fince ve üç Sámi dili) çevrimiçi bir anket; farklı şehirlerde halkla yapılan istişare toplantıları; paydaşlarla (örneğin belediyeler, hukuk uzmanları) yapılan istişare toplantıları; okul döneminde gençlerle yapılan istişare toplantıları; gazetecilerle kurulan diyaloglar; iklim aktivistleriyle küçük gruplar halinde yapılan toplantılar; oturumlar ve Sámi gençleriyle Fince ve Sámi dillerinde yapılan atölye çalışmaları yer almaktadır. Mevcut İklim Yasası katılım ve bilgiye erişim haklarını da içermektedir.

Ayrıca, Finlandiya'da orta vadeli iklim planı ile ilgili olarak eşitlik değerlendirmesi yapılmıştır.

Buna ek olarak, ilk kez 4 yıllık bir süre için belirlenen ve Başbakan tarafından yönetilen İklim Değişikliği Yuvarlak Masası mevcuttur. Yuvarlak Masada 4 başkan yardımcısı, 20 üye ve 3 Uzman Kuruluş temsilcisi bulunmaktadır. Tüm üyeler, gençler de dâhil olmak üzere toplumun farklı aktörlerini veya sektörlerini temsil etmektedir. Yuvarlak Masanın amacı, Finlandiya'nın 2035 yılına kadar karbon nötr bir topluma nasıl adil bir geçiş yapabileceği konusunda ortak bir anlayış ve görüş oluşturmaktır. Amaç, iklim politikasının kabul edilebilirliğini artırmak ve farklı paydaşlara ve uzmanlara iklim eylemlerinin ulusal düzeyde hazırlanmasına katılabilecekleri bir kanal sağlamaktır. Yuvarlak Masa, ulusal düzeyde iklim politikasının hazırlanmasını ve uygulanmasını desteklemektedir.

388. **Fransa**'da Anayasanın bir parçasını teşkil eden Çevre Şartı, halkın bilgilendirilmesi ve katılımı ilkesini güvence altına almaktadır. Bu hak, Çevre Kanununda yer alan ve çevresel bilgilere erişim hakkındaki Avrupa Direktifini de iç hukuka aktaran özel hükümlerle uygulanmaktadır.

389. **Hırvatistan**'da iklim değişikliği ve ozon tabakasının korunmasına ilişkin Yasa, sera gazı emisyonları ve ozon tabakasını incelten maddelerin tüketimi ve florlu sera gazlarına ilişkin bilgilerin halka açık olmasını sağlayarak halkın katılımına hak tanımaktadır. Çevre Koruma Kanunu, çevresel konularda halkın katılımını düzenlemektedir. Çevre dostu kamu ihaleleri ve iklim değişikliğine uyum gibi konularla ilgilenen gruplara özel bilgi sağlamak amacıyla birçok web sitesi kurulmuştur.

390. **Yunanistan**'da Aarhus Sözleşmesinin 2005 yılında onaylanması (3422/2005 sayılı yasa) vatandaşların çevresel bilgilere erişimini ve talep halinde çevresel bilgilerin ilgili taraflara açıklanmasını kolaylaştırmıştır. 2006 tarihli Ortak Bakanlar Kararnamesi herkesin çevresel bilgilere erişimini sağlamıştır. Taslak mevzuata ilişkin kamu istişaresi 4048/2012 sayılı Daha İyi Düzenleme Kanununun ilgili hükümlerini birleştiren 4622/2019 sayılı Kanunla zorunlu hale getirilmiştir ve diğer yöntem ve araçların yanı sıra açık hükümet portalı (<http://opengov.gr>) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ayrıca, Parlamentonun Daimi Emirlerine göre, tüm kanun tasarılarına kamu istişaresine ilişkin bir raporun eşlik etmelidir. ÇED'ler ve çevresel izinler, ŞÇD'lerin yanı sıra Nehir Havzası Yönetim Planları ve Atık Yönetim Planları gibi diğer planlara ilişkin ulusal mevzuat da paydaşların ve halkın karar alma sürecine katılımını sağlamaktadır.

391. **Kıbrıs** 'ta, Aarhus Sözleşmesinin çevresel bilgiye erişim ve halkın katılımına ilişkin hükümlerinin uygulanmasını güvence altına almak amacıyla, bu hükümler ulusal mevzuata aktarılmış ve yetkili makamlar belirlenmiştir. Buna ek olarak, belirli projelerin çevresel etki değerlendirmesine ilişkin mevzuata, projelere ilişkin tüm çevresel bilgilerin kullanıcı dostu bir platform aracılığıyla çevrimiçi olarak sunulması ve herkesin elektronik yorum ve öneriler gönderebilmesi için özel hükümler eklenmiştir. Ayrıca, mevzuat uyarınca, ÇED değerlendirmesinden geçen tüm projeler halka sunulmalı ve sonuçlar nihai ÇED ve projeye dâhil edilmelidir.

392. **Lüksemburg**, 31 Temmuz 2005 tarihli bir Kanunla Aarhus Sözleşmesini onaylamıştır. 25 Kasım 2005 tarihli Kanun konuyu düzenlemekte ve bir yandan kamu makamları tarafından veya onların adına tutulan çevresel bilgilere erişim hakkını güvence altına almayı ve bu hakkın kullanılmasına ilişkin temel koşulları ve pratik düzenlemeleri belirlemeyi, diğer yandan da çevresel bilgilerin sistemli bir biçimde ve mümkün olan en geniş şekilde sağlanması ve yaygınlaştırılması amacıyla otomatik olarak kamunun erişimine sunulmasını ve yaygınlaştırılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Örneğin, çevresel etki değerlendirmesine ilişkin 15 Mayıs 2018 tarihli Yasa, halkın değerlendirme süreçlerine katılmasını sağlamak amacıyla, yetkili makamın, en az dört günlük gazetede yayımlanacak bir ilanla, projenin çevresel etki değerlendirmesi prosedürüne tabi olduğunu, etki raporunun yayımlanma tarihi ve süresi ile şikâyetler bakımından süre sınırlamalarını, internet sitesini veya verilere ulaşılabilir yer ya da yerleri kamuoyuna duyurması gerektiğini özellikle belirtmektedir. (8. Madde) Vatandaşlar ve vatandaş grupları şikâyet haklarını adil bir şekilde düzenli olarak kullanır. Bir projenin başka bir Devletin çevresini önemli ölçüde etkilemesi ya da başka bir üye Devletin projeden etkilenmesi muhtemel ise, yetkili makam gerekli bilgileri mümkün olan en kısa sürede ve en geç ulusal kamuoyuna verilen bilgilerle aynı zamanda bu Devlete iletmelidir.

(9. Madde). Bu yasa hem aktif bir şeffaflık (bilgilerin yetkililer tarafından kendiliğinden sağlanması) hem de pasif bir şeffaflık (bilgilerin talep edilmesi) öngörmektedir. Herhangi bir kişi veya grup, neden harekete geçmekle ilgilendiğini belirtmek zorunda kalmadan bilgi talep edebilir. Kanun metnindeki çevresel bilgi tanımının ne kadar genel olduğu göz önüne alındığında, vatandaşların çok çeşitli bilgiler talep edebileceği görülmektedir. Bununla birlikte, talepleri net olmalıdır. Çevresel bilgilerin tamamının veya bir kısmının verilmesinin reddedildiği durumlar katı bir şekilde yorumlanmalıdır. Ret kararları yazılı olarak bildirilmeli ve başvuru sahibine itiraz hakkı tanınmalıdır.

5. Çevre haklarının yargılanabilir ve çevrenin kamusal bir mesele haline getirilmesi;

393. 1976 **Portekiz** Anayasası, çevreyi yasal varlık düzeyine yükselten ve koruma görevi öncelikle kamu kuruluşlarına verilen ancak tüm toplumun sorumlu tutulduğu özel bir kurala yer vermiştir.

- Anayasanın 66. Maddesinin 2. paragrafı. Çevrenin korunması aynı zamanda kamusal ve kolektif bir görevdir ve Devletin temel görevinin yer aldığı olan Anayasanın 9 (e) Maddesi ile ilgilidir. Anayasa, farklı çıkarların savunulması için "kamu davası" ya da kamu meşruiyeti olarak tercüme edilen, gerçek ve tüzel kişilerin kullanabileceği özel bir savunma mekanizması sağlamaktadır. Usule ilişkin katılım ve kamu davaları hakkındaki 31 Ağustos tarihli 83/95 sayılı Yasa (LAP) bu ilkeleri geliştirmiştir.

394. **Belçika**'da 1993 yılından bu yana, çevrenin korunmasına ilişkin yasal veya düzenleyici hükümlerin açık bir şekilde ihlal edilmesi veya böyle bir ihlalin gerçekleşmesine yönelik ciddi bir riskin bulunması gibi genel yararı güvence altına almak amacıyla ihtiyati tedbir kararı alma imkânı bulunmaktadır. Bu prosedür, en az üç yıldır faaliyet gösteren ve kâr amacı gütmeyen ulusal çevre örgütlerine açıktır. Ayrıca, STK'lar ve halk şikâyetlerini dile getirmek için Danıştay'a başvurabilir. Çeşitli idari itiraz olanakları da mevcuttur: bir Kamu Denetçiliği Kurumuna şikâyette bulunulabilir; karardan sorumlu makama itirazda bulunulabilir; bir üst makama hiyerarşik itirazda bulunulabilir; Federal veya Bölgesel Kanun tarafından öngörülen organize itirazda bulunulabilir; ve denetim makamına itirazda bulunulabilir. Flaman Parlamentosu Kanununda öngörülen "organize" itirazlara örnek olarak, bir kamu makâmının çevresel bilgilere erişimle ilgili olarak aldığı kararlara karşı, kararın alınması gereken sürenin sona ermesinden sonra veya kararın gönülsüzce uygulanması durumunda, ücretsiz olarak idari itirazda bulunulması verilebilir. Bu itiraz, Flaman Hükümeti tarafından atanan yetkililerden oluşan idari itiraz organına yapılmalıdır (Valon Bölgesi için yukarıda bahsedilen "CRAIE "ye bakınız). Flaman Bölgesinde, çevre izinlerine karşı adli itiraz prosedürlerinden önce her yerel düzeyde idari itiraz prosedürleri mevcuttur (Flaman hükümeti tarafından verilen izinler hariç). Başvurular bireyler, tavsiyede bulunan kamu kurumlarının baş yetkilisi, Belediye Başkanı ve Meclis Üyeleri Kurulu ve ilgili halk tarafından yapılabilir. İtirazı inceleyen kurum, ruhsat başvurusunu tüm yönleriyle yeniden incelemelidir. Bireysel öneme sahip olan ve vatandaşlar ya da başka bir kamu makamı için hukuki sonuçlar doğurması amaçlanan her türlü karar ya da idari işlem, itiraz hakkının imkân ve yöntemlerini de belirtmelidir. Bu hususun belirtilmemesi halinde, itiraz başvurusunda bulunma süresi, kararın tebliğinden itibaren dört ay sonra başlar; oysa itiraz başvurusunda bulunmak için normal süre otuz takvim günüdür. Aynı yükümlülük Brüksel-Başkent

Bölgesindeki idari kararlar için de geçerlidir. Brüksel-Başkent Bölgesinde, bilgiye erişim açısından, İdari Belgelere Erişim Bölgesel Komisyonuna (idari) itirazda bulunulması mümkündür. Çevresel konulardaki idari kararlarla ilgili olarak (izinler, yaptırımlar, onaylar, toprak kirliliği kararları, vb.), iki kademeli bir idari itiraz sistemi bulunmaktadır. İtirazlar, yeni bir karar alabilecek olan Çevre Kuruluna (idari itiraz organı) yapılabilir. Bu yeni karar için Brüksel-Başkent Bölgesi Hükümetine ve ardından Danıştay'a itirazda bulunulabilir. Bu itirazlar, izin başvuru sahibine, STK'lar da dâhil olmak üzere ilgili tüm kamu üyelerine ve belediyeler gibi diğer kamu makamlarına açıktır.

Belçika'da, çıkarı olan gerçek ya da tüzel kişilerin (STK'lar dâhil) Brüksel-Başkent Bölgesinin çevreden sorumlu idaresi olan Brüksel Çevrenin üst düzey yetkilisine, farkında olduğu çevresel zararın oluşumu ya da oluşma riski ile ilgili gözlemlerini sunması mümkündür ve yetkili makamın harekete geçmesini talep etme hakkı bulunmaktadır. Harekete geçme ya da geçmeme kararına itiraz edilebilir.

395. **İsviçre** 'de en az on yıldır çevre konularıyla ilgilenen STK'lar, çevre mevzuatının ihlal edildiği iddiasıyla yargıya erişim hakkına sahiptir. Çevre Koruma Yasası (EPA), Doğa Koruma Yasası (NCA) ve Gen Teknolojisi Yasası (GTA) kapsamında kuruluşların itiraz hakkının en önemli iki koşulu şunlardır: 1) kuruluşun (ana sözleşmesine göre ve uygulamada) kâr amacı gütmemesi ve 2) kuruluşun (ana sözleşmesine göre ve uygulamada) İsviçre genelinde aktif olması.

396. **Macaristan** Çevre Koruma Genel Kuralları Kanununa göre gerçek ve tüzel kişiler ile tüzel kişiliği olmayan teşekküller çevre ile ilgili düzenleyici olmayan prosedürlere katılma hakkına sahiptir. Özellikle, herkesin çevreyi kullananların ve yetkililerin dikkatini çevrenin tehlikeye atıldığı, zarar gördüğü veya kirlendiği gerçeğine çekme hakkı vardır. Ayrıca, çevrenin korunmasına ilişkin davalarda çevreci STK'ların taraf olmasına da izin verilmektedir. Kanunda ayrıca, "çevrenin tehlikeye girmesi, zarar görmesi veya kirlenmesi durumunda, kuruluşların çevrenin korunması amacıyla müdahale etme hakkına sahip olduğunu" belirten actio popularis fikri de yer almaktadır ve buna çevreyi kullananlara karşı dava açılması da dâhildir (99. Bölüm). Ayrıca Macaristan, halkın çevre ile ilgili konularda şikâyetle bulunmasını kolaylaştırmak için Çevre Kamu Denetçisi Kurumunu kurmuştur.

397. Benzer şekilde **Slovenya**'da da çevrenin korunması için actio popularis imkânı bulunmaktadır. Çevre Koruma Kanununun 14. Maddesine göre, vatandaşlar sağlıklı bir yaşam çevresine sahip olma haklarını kullanmak için yargıya bireysel olarak veya topluluklar aracılığıyla talepte bulunabilirler. Nihayetinde, vatandaşlar bu tür bir talepte bulunarak, çevreyi etkileyen bir faaliyetten sorumlu kişileri, aşırı bir çevresel yüke neden olması ya da neden olacak olması veya insan yaşamı ya da sağlık açısından doğrudan tehdit oluşturması halinde, söz konusu faaliyeti durdurmaya zorlayabilirler. Ayrıca, faaliyetin böyle bir tehdit oluşturması kuvvetle muhtemelse, bu durum çevreyi etkileyen faaliyetin başlatılmasının yasaklanmasına yol açabilir. Buna ek olarak, Yüksek Mahkeme, sağlıklı bir yaşam ortamı hakkını, ihlali halinde tazminat ve adil tazmin talep edilebilecek kişisel haklardan biri olarak kabul etmiştir.

398. **Polonya**'da "Çevre ve çevrenin korunması hakkında bilgiye erişim ve çevrenin korunmasına halkın katılımı ve çevre üzerindeki etkilerin değerlendirilmesi hakkında kanun" da bireylerin veya STK'ların çevre ile ilgili konularda yargıya erişimini sağlamaktadır. Bu, idari bir makam tarafından verilen bir karara karşı itiraz etme hakkını içermektedir. Yasal gereklilikleri yerine getiren kişiler veya kuruluşlar, taraf olma hakkı ile yargılama sürecine katılma ve verilen karara itiraz etme ve idare mahkemesine şikâyetle bulunma imkânına sahiptir. Çevre kuruluşları, çevresel koşullar hakkında karar alınmasına yönelik yargılama sürecine katılmış olsalar da olmasalar da itirazda bulunabilirler.

399. **Arnavutluk** Çevre Koruma Yasası, kişilerin veya kuruluşların çevreyle ilgili konularda mahkemede yasal işlem başlatabilmesini sağlamaktadır (81. Madde). Daha açık bir ifadeyle, çevrenin tehdit edilmesi veya zarar görmesi ya da kirlenmesi durumunda, bireyler, halk ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlar idari şikâyetle bulunma ve mahkemelerde yasal işlem başlatma hakkına sahiptir. Ancak, İdari Usul Kanununa göre, şikâyetçinin mahkemeye gitmeden önce tüm idari usulleri tüketmiş olması gerekmektedir (137.3. Madde). Buna göre şikâyetçi, mahkemeye gitmeden önce ilgili kamu kurumundan idari inceleme talep etmeli ve daha sonra bu karara bir üst mercide itiraz etmelidir. Çevre ile ilgili incelemeler veya itirazlar da Kamu Denetçisine sunulabilir.

400. **Avusturya** hukuk sistemi, çevresel konuların uygulanması için çeşitli olanaklar sunmaktadır. Genel olarak, Medeni Kanuna göre, kirlilik nedeniyle tehlikeye maruz kalan veya tehlikeye maruz kalmaktan korkan herkes, kirlenene karşı dava açma ve ihtiyati tedbir talep etme hakkına sahiptir. Sağlığa zararlı kirliliğe karşı önleyici dava açma hakkı, mahkemeler tarafından her gerçek kişinin ayrılmaz, doğuştan gelen bir hakkı olarak açıkça kabul edilmiştir (16. Madde) ve bu hak ne idari işlemlere katılmayı ne de kirlitenin yakınında özel mülk sahibi olmayı gerektirmektedir. Ayrıca, çevre yasalarını ihlal eden özel kuruluşlar, rakipleri ve özel çıkar grupları tarafından da dava edilebilir, çünkü bu tür yasaları ihlal ederek mal üretmek mahkemeler tarafından haksız rekabet olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, komşular belirli bir seviyeyi aşan emisyonları yasaklama konusunda bireysel hakka sahiptir (364. Bölüm ve devamı). Bu bağlamda, bir mülkten diğerine etki eden doğrudan veya dolaylı emisyonlar (örneğin atık su, koku, gürültü, ışık ve radyasyon) bozulma olarak kabul edilir. Buna ek olarak, özel yasalarda çevreyle ilgili tazminat talepleri de yer almaktadır. Bununla birlikte, Avusturya'da çevrenin korunmasına ilişkin hükümlerin çoğu idari niteliktedir. Bu tür kanunların uygulanması ve idaresi etkili bir itiraz mekanizmasına tabidir ve nihayetinde İdare Mahkemesine ve/veya Anayasa Mahkemesine itiraz edilebilir. Buna ek olarak, bölgesel düzeyde Çevre Savunuculuk Ofisleri, diğer bir ifadeyle, çevre ile ilgili yasal hükümlere uyulup uyulmadığı konusunda İdare Mahkemesine şikâyetle bulunma yetkisine sahip taraf konumunda olan Çevre Kamu Denetim Birimleri kurulmuştur. Ayrıca, Federal Çevresel Sorumluluk Kanunu, çevreye (insan sağlığının etkilenmesi koşuluyla özellikle su ve toprağa) zarar verilmesi durumunda kamu makamının harekete geçmemesi halinde çevresel şikâyet yapılmasını öngörmektedir.

401. **Kıbrıs'ta** gerçek veya tüzel kişiler, Anayasanın 146. Maddesi uyarınca, belirli koşulların yerine getirilmesi halinde " bir birimin, makamın veya yürütme ya da idari yetkiyi kullanan kişinin vermiş olduğu kararlar, eylemler veya ihmaller" karşısında Yüksek Mahkemeye başvurma hakkına sahiptir. Şikâyetçi olumsuz ve doğrudan etkilenen "mevcut meşru bir menfaate" sahip olmalıdır. Gerekli menfaat şikâyetçinin şahsına ait olması gerektiğinden, toplu dava açılması mümkün değildir. Bununla birlikte, Yüksek Mahkemenin içtihadı "mevcut meşru menfaat" tanımını yerel yönetim kurullarını ve belediyeleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir, ancak bu sadece yerel doğal çevrenin bir bütün olarak şikâyetçi topluluğunun doğrudan menfaatini ilgilendirdiği veya sorumluluğunda olduğu durumlarda söz konusudur.

402. **Çek Cumhuriyeti'nde**, idari makamların verdiği kararlara karşı itiraz hakkı güvence altına alınmıştır. İtiraz prosedürü İdari Usul Kanunu ve özel çevre yasalarına (özellikle Çevresel Etki Değerlendirmesi Kanununa) tabidir. Kamuoyunu ilgilendiren çevresel sorunlarda adli korumaya erişim sadece İdari Yargı Usul Kanununun genel hükümleri ile düzenlenmiştir. Bu bağlamda, yasa uyarınca Başsavcıya ve ayrıca özel bir yasanın veya Çek hukuk düzeninin bir parçası niteliğindeki uluslararası bir anlaşmanın bu yetkiyi açıkça taahhüt ettiği bir kişiye kamu çıkarlarını korumak için özel bir yasal statü verilir (66. paragraf).

403. **Gürcistan'da** Gürcistan'da Genel İdare Kanunu, İdari Usul Kanunu, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu çevresel konularda yargıya erişimi düzenlemektedir. Gürcistan mevzuatına göre, idari organın kararı ya da eylemi nedeniyle haklarının ihlal edildiğini, zarara uğradığını ya da haklarının kısıtlandığını düşünen herkes bir üst idari organa ya da mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.

404. **Azerbaycan'da** çevresel bilgi edinme hakkına ilişkin Kanun, çevrenin durumu ve doğal kaynakların kullanımı hakkında tam, doğru ve zamanında bilgi edinmeye bağlantılı olarak ortaya çıkan ilişkileri düzenlemektedir. Bu yasa, çevre hakkında bilgi edinme hakkını ve bu hakkın uygulanmasını, çevresel durum hakkında rapor hazırlanmasını, kitle iletişim araçlarının bilgilendirilmesini ve bu alandaki uluslararası faaliyetleri tanımlamaktadır.

Çevre Koruma Yasası, vatandaşların ve kamu kuruluşlarının bu alandaki hak ve sorumluluklarını tanımlamaktadır (6.7. Madde). Vatandaşların çevre hakkında bilgi edinme, yasaların ihlal edilmesi durumunda hak talebinde bulunma, sağlığa ve mala verilen zararlar nedeniyle tazminat alma, kamu çevre uzmanlığı konusunda önerilerde bulunma vb. hakları vardır. Kamu birlikleri, kamu denetimi yapma, vatandaşların bu alandaki haklarını koruma, vatandaşları faaliyetlere dâhil etme ve devlet kurumları ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapma hakkına sahiptir. Çevre Koruma Yasası, kamu çevre uzmanlığına ilişkin gereklilikleri, düzenleyicilerin hak ve sorumluluklarını tanımlamaktadır (58. Madde).

2003 yılında, Aarhus Sözleşmesini uygulamak üzere Çevre için Kamu Bilgilendirme Merkezi (Aarhus Kamu Ekolojik Bilgilendirme Merkezi) kurulmuştur. Tüm paydaşlar: STK'lar, Devlet kurumları, uluslararası örgütler ve çevre sorunlarıyla ilgilenen herkes Merkezin faaliyetlerine eşit şekilde erişebilir.

405. **Lüksemburg**, Aarhus Sözleşmesini onaylamış ve iç hukukuna aktarmıştır. 25 Kasım 2005 tarihli kanunun 6. Maddesi yargıya başvuruyu düzenlemektedir. Çevresel bilgi edinme hakkı, halihazırda adli ve idari mahkemeler önünde bir dizi yargı kararına yol açmıştır.

406. **İspanya**'da, bilgiye erişim hakkını kullanan vatandaşlar, STK'lar veya diğer kuruluşlar, talep edilen bilginin verilmesini reddeden kararlara idari makamlar nezdinde ve ret kararının onaylanması halinde adli makamlar nezdinde itiraz edebilirler. 27/2006 sayılı Kanun, kamu makamları adına veya bu makamlara vekaleten hareket eden gerçek veya tüzel kişilerden bilgi edinme talebinde bulunulmasına izin vermektedir. Kamu İdaresi tarafından alınan kararlar özel kişiler bakımından emredici niteliktedir ve zorlayıcı para cezaları ile uygulanabilir. Buna ek olarak, çevresel konularda, STK'lar ve kâr amacı gütmeyen diğer kuruluşlar (belirli koşullar altında), çevre kurallarını ihlal eden herhangi bir idari karara veya bu kararın alınmamasına karşı mahkemeler nezdinde bir actio popularise başvurabilirler.

407. **İsveç**'te resmi bir belgenin yayınlanmasına ilişkin bir karara itiraz etme hakkı esas olarak Basın Özgürlüğü Kanununda (2. Bölüm, 19. Madde) ve Kamu Bilgiye Erişim ve Gizlilik Kanununda (6. Bölüm, 7. Kısım) düzenlenmiştir. Bir hukuk mahkemesinin kararların maddi ve şekli geçerliliğini tespit etme hakkı, vb. İsveç mevzuatının farklı bölümlerinde öngörülmüştür. Bu durum özellikle Çevre Kanununda yer alan kurallar uyarınca alınan izin kararları ve Bazı Hükümet Kararlarının Yargısal Denetimi Hakkında Kanun uyarınca hükümet tarafından alınan izin kararları için geçerlidir. İkinci Kanuna göre, çevre konusunda faaliyet gösteren STK'lar, Aarhus Sözleşmesinin 9. Maddesinin 2. paragrafı kapsamına giren ve hükümet tarafından alınan izin kararlarının yargısal denetimi için başvuruda bulunma hakkına da sahiptir. Çevre konusunda faaliyet gösteren STK'lar da Planlama ve İmar Kanunu kapsamında alınan çevre ile ilgili kararlara itiraz etme hakkına sahiptir. Çevre Kanununa ve diğer bir dizi özel kanuna göre, alınan kararların aleyhine olması halinde, bu kararlardan etkilenen kişiler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar veya birincil amacı doğayı veya çevreyi korumak olan, kâr amacı gütmeyen, İsveç'te en az üç yıldır faaliyet gösteren ve en az 100 üyesi olan veya başka bir şekilde faaliyetlerinin halk tarafından desteklendiğini gösteren başka tüzel kişiler tarafından karara itiraz edilebilir. Yetkili makamların işlerini doğru bir şekilde yapmalarını sağlamak için İsveç'teki kamu makamlarının işlemleri ve eksiklikleri Parlamento Kamu Denetçileri ve Adalet Bakanlığı tarafından incelenmektedir. Çevre konusunda faaliyet gösteren STK'lar da dâhil olmak üzere halk, çeşitli çevre düzenlemelerinin ihlal edildiğini her zaman denetim makamlarına bildirebilir ve halk ayrıca kamu yetkisinin kullanılmasındaki eksiklik ve ihmellere ilişkin şikâyetleri inceleyen Parlamento Kamu Denetçileri ile doğrudan temasa geçebilir.

408. **Sırbistan**'da, Çevre Koruma, ÇED, Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) ve Uluslararası Bitki Koruma Sözleşmesi (IPPC) Kanunları, bireylerin ve kuruluşların (sivil toplum kuruluşları da dâhil olmak üzere) idari şikâyetlerde bulunmasına ve çevresel konularda mahkemelere erişmesine imkân tanımaktadır. Bu çevre mevzuatına göre, çevre ile ilgili gelişmelerden endişe duyan kişi veya kuruluşlar, sorumluluk makamları veya mahkeme nezdinde karar inceleme prosedürü başlatabilirler. Tüzel kişiliği olmayanlar (örneğin devlet organları, toplum örgütleri), yargılama sürecinde yasal bir menfaatleri varsa veya belirli hak ve yükümlülüklere sahiplerse inceleme sürecine katılabilirler (Genel İdari Usul Kanununun 40. Maddesinin 1. ve 2. fıkraları). İdari uyuşmazlıklarda davacı, idari işlem nedeniyle kanunda öngörülen belirli bir hak veya menfaatten yoksun bırakıldığını düşünen gerçek, tüzel kişiler veya diğer kişiler olabilir (İdari Uyuşmazlıklar Kanunu 11. Madde).

Ayrıca, kamu makamının eylemleri veya eylemsizliği nedeniyle haklarının ihlal edildiğini düşünen yerli veya yabancı her gerçek veya tüzel kişi Kamu Denetçisine şikâyetinde bulunma hakkına sahiptir. Kamu Denetçisi, tüm yasal yolların tüketilmiş olması halinde, başvuru sahibini yasal işlemlerin başlatılması için ilgili makamlara yönlendirecektir (Kamu Denetçiliği Kanunu 25. Madde). Herkes bir başkasından, kendisine veya genel olarak halka (belirsiz sayıda kişi) ciddi zarar veren tehlike kaynaklarının ortadan kaldırılmasını talep edebilir. Ayrıca, bir faaliyetin rahatsızlık vermesi ya da zarar verme tehlikesi yaratması ve bu rahatsızlığın ya da zarar verme tehlikesinin uygun tedbirlerle önlenememesi durumunda, bu faaliyetin durdurulmasını talep edebilir (Borç İlişkileri Kanununun 156. Maddesinin 1. Paragrafı). Ceza Muhakemesi Kanununun 54. Maddesi, ceza kovuşturması önerisinin yetkili savcılığa, özel kovuşturma önerisinin ise yetkili mahkemeye yapılmasını öngörmektedir.

409. **Finlandiya** Anayasasının 20. Bölümüne göre doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve ulusal miras herkesin sorumluluğundadır. Kamu makamları herkesin sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkını ve kendi yaşam çevresini ilgilendiren kararları etkileme imkânını güvence altına almak için çaba göstermelidir. 21. Bölüm yasalar çerçevesinde koruma ile ilgilidir ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6. Maddesi ile bağlantılıdır: Herkes, davasının hukuken yetkili bir mahkeme veya başka bir makam tarafından uygun bir şekilde ve gecikmeksizin ele alınmasını isteme ve ayrıca hakları veya yükümlülükleriyle ilgili bir kararın bir mahkemece ya da adaletin yerine getirilmesinde görevli başka bir bağımsız organ tarafından gözden geçirilmesini isteme hakkına sahiptir. Ayrıca, 22. Bölüm kamu makamlarını temel hak ve özgürlükler ile insan haklarına riayet edilmesini güvence altına almakla yükümlü kılmaktadır. Yukarıda belirtilen anayasal hükümler, kişinin hak ve ödevleri söz konusu olduğunda çevreyle ilgili konularda yargıya erişimi sağlamaktadır. Bilgiye erişim, halkın katılımı ve çevresel konularda yargıya erişim ile ilgili ek hükümler, Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi doğrultusunda çevre mevzuatında yer almaktadır. Yargıya erişimin yanı sıra, kamu makamlarının anayasal hakları güvence altına almamasına ilişkin olarak Adalet Bakanlığına veya Parlamento Kamu Denetçisine şikâyetinde bulunma imkânı da mevcuttur.

410. **Fransa**'da Anayasa Konseyi, etkili başvuru hakkını 1789 tarihli İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinin 16. Maddesine dayandırmaktadır. 2008'de oluşturulan öncelikli anayasaya uygunluk sorusu (question prioritaire de constitutionnalité - QPC) usulü, yargılama sürecine veya işlemine taraf olanların mevzuat hükümlerinin Anayasa ile güvence altına alınan hak ve özgürlükleri ihlal ettiğini ileri sürmelerine olanak tanımaktadır. Sorunun kabul edilebilirlik koşullarının yerine getirilmesi halinde, Anayasa Konseyi, Danıştay veya Yargıtay'ın başvurusu üzerine bir karar vermek ve gerekirse halihazırda yürürlüğe girmiş olan mevzuat hükmünü iptal etmekle görevlidir. Yargıya erişimle ilgili hükümler, başta Hukuk Muhakemeleri Usul Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usul Kanunu ve İdari Yargı Kanunu olmak üzere çeşitli kanunlara dağılmış durumdadır. Anayasa Konseyi, önleme, tedbir ve katılım ilkeleri de dâhil olmak üzere Çevre Şartının belirli hükümlerinin öncelikli anayasaya uygunluk sorusunu desteklemek için kullanılabileceğine karar vermiştir. Çevre Kanununa göre, amacı doğanın ve çevrenin korunması olan dernekler, doğanın ve çevrenin korunmasına ilişkin şikâyetleri ile ilgili olarak idari mahkemeler nezdinde dava açabilirler. Onaylanmış çevre koruma dernekleri, amaçları ve yasal faaliyetleri ile doğrudan ilişkisi olan ve onay aldıkları bölgenin tamamında veya bir kısmında çevre için zararlı etkiler yaratan idari kararlar karşısında, onay aldıkları tarihten hemen sonra bu kararlara karşı harekete geçmek için bir menfaat karinesinden yararlanırlar.

Onaylanmış dernekler, savunmayı hedefledikleri kolektif çıkarlara doğrudan ya da dolaylı olarak zarar veren ve doğanın ve çevrenin korunmasına ilişkin mevzuat hükümlerinin ihlalini teşkil eden eylemlerle ilgili olarak sivil taraflara tanınan hakları kullanabilirler. Onaylanmış dernekler ayrıca gerçek kişilerin uğradığı zararların tazmin edilmesi için toplu dava açabilirler. İdari içtihat hukukunda, idari yargıcın ret kararlarına, Devletini veya bölgesel toplulukların idari kararlarına itiraz eden başvuru sahiplerinin harekete geçme konusunda menfaat sahibi olmaları şartı kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir. En yüksek idare mahkemesi olan Danıştay içtihadına göre itiraz hakkı genel bir hukuk ilkesidir. İdari Yargı Kanununa göre, mahkeme, itiraz edilen kararı iptal etmenin yanı sıra, idare aleyhine, gerekirse cezai şart altında, ihtiyati tedbir kararı verebilir. Çevre Kanunu ayrıca (Madde L. 173-12), failin ödemek zorunda kalacağı para cezasının yanı sıra, uygulanabilir olduğu durumlarda, suçun durdurulması, tekrarlanmasının önlenmesi, zararın onarılması veya tesislerin yeniden uygun hale getirilmesi amacıyla kendisine yüklenecek yükümlülükleri belirleyen bir cezai işlemin yapılması olanağını da tanımaktadır. 2016 tarihli Biyolojik Çeşitlilik Kanunu, Medeni Kanuna ekolojik zararın tazmini için bir usul getirmiştir. 2008'den beri Anayasada yer alan bir kurum olan İnsan Hakları Savunucusu, Cumhuriyet Arabulucusu, Çocuk Savunucusu, Ayrımcılığa Karşı ve Eşitlik için Yüksek Otorite (HALDE) ve Ulusal Güvenlik Etiği Komisyonunun (CNDS) yerini almıştır. Hakların Savunucusu, özellikle Devlet idareleri, yerel makamlar, kamu kurumları ve kamu hizmetiyle görevli kuruluşlarla ilişkilerde hak ve özgürlüklerin savunulmasından sorumludur.

6. Çevresel sürdürülebilirlik konusunda eğitim verilmesi;

411. Çevre eğitimi, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden eğitimin (SKE) bir parçası olarak, toplumda doğaya karşı içsel bir saygının kazandırılmasında, halkın çevre bilincinin artırılmasında ve çevresel zorluklara yanıt verme kapasitesinin geliştirilmesinde hayati bir öneme sahiptir. Bu terim genellikle ilköğretimden lise sonrasına kadar okul sistemi içinde verilen eğitimi ifade etmektedir. Ancak, kimi zaman basılı materyaller, web siteleri, medya kampanyaları vb. dâhil olmak üzere kamuoyunu ve diğer kitleleri eğitmeye yönelik tüm çabaları da içerir.

412. **Portekiz** Anayasasının 66 (g) Maddesine göre, "sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde çevre hakkının sağlanması için, kendi organları aracılığıyla ve vatandaşların katılımı ile çevre eğitimi ve çevre değerlerine saygıyı teşvik etmek Devletin sorumluluğudur." Çevre eğitimi faaliyetleri Portekiz'de yaklaşık 50 yıldır örgün eğitimde, okulda veya yaygın eğitim ortamında desteklenmektedir. Zaman içinde, çevre alanında sorumlulukları olan merkezi hükümet organlarının teşvikiyle, Milli Eğitim Bakanlığı, başta çevre alanında faaliyet gösteren STK'lar olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının da önemli katkılarıyla, çevre eğitimi içeriğini okul müfredatlarına entegre etmeye başlamıştır. Bu nedenle çevre eğitimi, çevre ile ilgili hedeflerin kalkınmanın farklı sektörlerine yatay entegrasyonu açısından belirleyici bir süreçtir. Portekiz, yaklaşık bir yıl süren katılımcı bir sürecin sonunda 8 Haziran 2017 tarihinde Ulusal Çevre Eğitim Stratejisini (ENEA 2020) kabul etmiştir. Ulusal Çevre Eğitim Stratejisinin (ENEA) uygulanması, daha kapsamlı, daha açık ve daha katılımcı çevre eğitimi olmak üzere üç stratejik amaç doğrultusunda çeşitli tedbirlerin alınmasını öngörmektedir. Bu amaçlar toplumun karbondan arındırılması, ekonominin dögüsel hale getirilmesi ve topraklara değer verilmesi olmak üzere üç tematik eksen etrafında şekillendirilmiştir. 2020 yılına kadar 18 milyon Euro'dan fazla bir tutar, hem çevre ve eğitim politikasının ve diğer ulusal politikaların desteklenmesinde önemli bir araç olarak hem de çevre eğitimi alanındaki farklı taraflarca geliştirilmiş ve halihazırda kabul görmüş çalışmaların geliştirilmesi için bir fırsat olarak ENEA'yı onaylayan çevre eğitimi girişimlerinin ve projelerinin finansmanında kullanılacaktır.

413. **Belçika**'da, vatandaşların çevre konusundaki farkındalığını artırmak için bölgesel düzeyde girişimler mevcuttur. Örneğin Valon Bölgesi, okullarda kamu temizliği ve atık ayrıştırma üzerine atölye çalışmalarını ya da çevre eğitim ağlarını (Valon Bölgesi için çok sayıda eylem gerçekleştiren CRIE) veya kamu yetkilileri tarafından bir defaya mahsus gerçekleştirilen bilinçlendirme kampanyalarını finanse etmektedir. Ayrıca, Sağlık, Gıda Zinciri Güvenliği ve Çevre konularında faaliyet gösteren Federal Kamu Servisi (FPS) de gençlere yönelik girişimler başlatmıştır:

- "L'école du climat / Klima op school" adlı bir bilgi platformu başlatılmıştır.
- Ortaokul 3. kademe öğretmen ve öğrencilerine yardımcı olmak amacıyla iklim koçları seçilmiş ve eğitilmiştir.
- FPS ve ortakları ayrıca ortaokul 3. sınıf öğrencilerine mini iklim konferansları sunmaktadır.

2001'den itibaren Hollandaca konuşulan okullarda, 'MOS, sürdürülebilir okullar, akıllı okullar' programı okullara (öğretmenlere ve okul liderlerine) okul içinde ve çevresinde sürdürülebilir bir öğrenme ve yaşam ortamı yaratmaları konusunda destek vermektedir. MOS, 2004 yılında uluslararası Eko-Okullar programının bir parçası olmuştur. Seçkin MOS-okulları Eko-Okul etiketini kazanmakta, "Yeşil Bayrak" almakta ve ESD ağında elçi olmaktadır.

Brüksel-Başkent Bölgesinde, çevre bilincinin artırılması için aylık bir gazete, <https://environnement.brussels> adresinde bir web sitesi, elektronik haber bültenleri, tüm çevre konularına ilişkin yayınların yanı sıra dernekleri, kurumsal ortakları ve idareleri bir araya getiren yıllık bir çevre festivali gibi genel kamuoyuna yönelik çok sayıda araç oluşturulmuştur. Okullarda farkındalığı artırmak için birçok araç da (eğitim, eğitim ekipleri için destek, ağlar, web sitesi, gazete, öğretim araçları, eğlence) mevcuttur. Örneğin, interaktif bir macera parkuru olan "BELEXPO" başta okul çocukları olmak üzere halkın kullanımına sunulmuştur (<https://www.belexpo.brussels/fr>).

Fransız Topluluğu ile Valon ve Brüksel Bölgeleri arasında 2011 yılından bu yana çevre eğitimi ve sürdürülebilir kalkınma konusunda bir işbirliği anlaşması yürürlükte. Bu anlaşma, okul sistemi içinde çevre eğitiminin desteklenmesine yönelik politika diyalogu için bir çerçeve sunmaktadır.

414. **Finlandiya**, Finlandiya, çevre eğitimi ve farkındalığını teşvik etmek için ulusal stratejilere ve programlara sahiptir. Bu programların uygulanması ve izlenmesi için hem ulusal hem de bölgesel düzeyde işlevsel işbirliği yapıları oluşturulmuştur. Çevre eğitimi, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden eğitimin bir parçası olarak eğitim ve araştırmacının temel rehber dokümanlarında ve müfredatın merkezinde yer almaktadır. Tüm okul seviyelerinde çevre eğitiminin güçlendirilmesi, mevcut program da dâhil olmak üzere, genellikle Hükümet Programlarında yer alan bir hedeftir. Kültürel miras ve kültürel çevre eğitimi, eğitim ve araştırma rehber belgelerinde ve müfredatın özünde teşvik edilmektedir.

415. Sürdürülebilir Kalkınmayı Teşvik Eden Eğitim Ulusal Eylem Planı, Küresel Eylem Programının ve şimdi de UNESCO'nun "Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına Doğru (2030 için ESD)" Çerçevesinin uygulanmasından sorumlu yürütme organı Almanya Ulusal Platformu tarafından 2017 yılında kabul edilmiş ve federal hükümet tarafından onaylanmıştır. Asıl amaç, eğitim sistemi genelinde sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden eğitimin sağlanmasıdır. Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı (Bundesministerium für Bildung und Forschung, BMBF), birçok federal bakanlığı, federal eyaleti (Länder) ve yerel makamları ve eğitim camiasından, akademi, özel sektörden ve sivil toplumdan paydaşları içeren kapsamlı bir katılımcı süreç başlatmıştır. Ulusal Eylem Planı, erken çocukluk eğitimi, okullar, yükseköğretim, mesleki eğitim ve öğretim, yaygın ve serbest öğrenme ve yerel topluluklar olmak üzere altı uzman forumunda çalışan 300'den fazla kuruluşun temsilcileri tarafından hazırlanmıştır.

Planda 130 hedef ve 349 tedbir tanımlanmış olup, bunlar izlenmekte ve değerlendirilmektedir. Müfredatın yanı sıra örgün, yaygın ve enformel eğitimde hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimcilerin eğitimini hedeflemektedir. Eyaletlerin Eğitim ve Kültür İşleri Bakanları Daimi Konferansı, müfredat gelişimini desteklemek, somut tavsiyelerde bulunmak ve öğretme ve öğrenme materyali sağlamak için sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden eğitimi konusunda kapsamlı bir müfredat çerçevesi hazırlamıştır. Sadece bir konu listesi olarak değil, bir eğitim konsepti olarak görülen sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden eğitim, tüm eyaletlerin müfredatına entegre edilmiştir veya edilecektir. Aynı zamanda ilk öğretmen eğitiminin ve sürekli mesleki gelişimin bir parçasıdır.

416. **Polonya**'da çevre eğitiminin ekolojik farkındalığın artırılmasındaki rolü, Çevre Koruma Kanununda çevre ve sürdürülebilir kalkınma konularının her tür okula yönelik genel eğitim müfredatına dâhil edilmesinin dikkate alınması zorunluluğu ile vurgulanmıştır (77. Madde 1. paragraf). Bu Kanunda ayrıca eğitim sisteminin görevlerinden birinin çocukları ve gençleri sürdürülebilir kalkınma ilkeleriyle tanıştırmak ve sürdürülebilir kalkınmanın yerel, ulusal ve küresel ölçekte uygulanmasına elverişli tutumlar geliştirmek olduğu belirtilmiştir (1. Madde 15. paragraf). Ayrıca, Kanunda mesleki yeterlilik kazandıran kursların düzenleyicilerine de çevre eğitime yer verme yükümlülüğü getirilmiştir (77. Madde 2. paragraf). Ayrıca, kitle iletişim araçlarının yürüttüğü eğitim, bilgilendirme ve tanıtıma ilişkin yaygın faaliyetlerin niteliği de tanımlanmış, toplumun çevrenin korunmasına yönelik tutumunun olumlu yönde şekillendirilmesi ve basın ve yayın yoluyla bu koruma ilkesinin yaygınlaştırılması yükümlülüğüne işaret edilmiştir (78. Madde). 80. Maddede, bir mal veya hizmetin reklamının veya diğer her türlü tanıtımının, çevrenin korunması ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine aykırı bir tüketim modelini teşvik eden bir içerik taşımaması ve özellikle doğal çevre üzerinde olumsuz etkisi olan ürün ve hizmetleri tanıtmak için yaban hayatı görüntülerinin kullanılmaması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, çevre eğitiminin çok boyutlu olması ve eğitim faaliyetlerinde birçok kurum ve paydaşın taahhüdüne ihtiyaç duyulması nedeniyle, 2030 Ulusal Çevre Politikası stratejisinde, belirlenen alan yatay bir hedef şeklinde tanımlanmıştır: "Çevre ve eğitim. Ekolojik toplumun yeterliliklerinin (bilgi, beceri ve tutumlar) geliştirilmesi". Çevre eğitimi alanındaki faaliyetler arasında Kameranın Objektifinde Jeoloji 2019, Dolaşımda Ürün, EKOBAJA, Yeşil Şehirler - Geleceğe Doğru, Polonya'da Termal Suların Erişilebilir Hale Getirilmesi sayılabilir; bunların tümü çevre yanlısı faaliyetleri başlatmayı ve hem yerel düzeyde hem de ülke çapında ekoloji yanlısı tutumları şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Aynı zamanda toplumun çevre bilincinin artmasını sağlamaktadırlar.

417. **İsveç**'te hükümet, İsveç Çevre Koruma Kurumuna, Paris Anlaşmasının halkın katılımı, eğitimi ve öğretiminin yanı sıra iklimle ilgili bilgilere erişimle ilgili 12. Maddesinin İsveç'te uygulanması konusunda araştırma yapması ve açıklama yapması talimatını vermiştir. İsveç Kurumu raporunu en geç 31 Ekim 2020 tarihine kadar sunacaktır.

418. **Gürcistan** Çevre Koruma Kanunu uyarınca, vatandaşların çevre koruma ve ekoloji eğitimi alma ve çevre bilincini artırma hakkı vardır (6. Madde). Çevre konusunda farkındalığı artırmak ve uzmanlar yetiştirmek amacıyla, eğitim kurumlarından, personel eğitimi ve mesleki gelişim kurumlarından oluşan bir ağı içeren birleşik bir çevre eğitimi sistemi kurulmuştur (8. Madde).

419. **Bulgaristan**'da (çevrenin korunması da dâhil olmak üzere) sürdürülebilir kalkınma, zorunlu ilk ve orta öğretimin farklı sınıfları için okul müfredatına ve eğitim içeriğine dâhil edilmiştir. "Sürdürülebilir kalkınma" başlığı altında ayrı bir okul dersi oluşturmaya gerek kalmaksızın bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir; konular kendi özelliklerine göre ele alındıktan sonra ilgili okul dersi ve daha geniş kültürel-eğitim alanı bağlamında ele alınmaktadır. Çevre bilinci ve çevrenin korunmasına ilişkin sorumlu davranışlar okul öncesi yaşlardan itibaren öğretilmektedir. Eğitim politikası kapsamında, Okul Öncesi ve Okul Eğitimi Kanununa (77. Madde) uygun olarak, sürdürülebilir kalkınma ve sağlıklı yaşam tarzı başlıklı ek bir yetkinlik getirilmiştir. Okul öncesi ve okul eğitim sistemindeki sonuçlar bakımından bir dizi zorunlu gereklilik getiren devlet eğitim standardı, çevre eğitimi de kapsamaktadır.

Bu standarda göre çevre eğitimine ilişkin öğrenme çıktılarına ilişkin çerçeve gereklilikler arasında aşağıdaki yetkinlik alanları yer almaktadır: "Enerji ve İklim", "Toplum ve Çevre", "Biyolojik Çeşitlilik", "Su, Toprak, Hava", "Tüketim ve Atık". Mesleki eğitim ve öğretim, çevrenin korunmasına ilişkin bilgi ve becerileri de kapsamakta ve teşvik etmektedir. Ayrıca öğretmenlere, örneğin teknolojik sürecin farklı aşamalarının hava, su, toprak ve insanların sağlığı ve bir bütün olarak yaşamı üzerindeki zararlı etkileri (titreşimler, gürültü, radyasyon, vb.) ile ilgili konuları ve sorunları sınıfta ele alma ve üzerinde düşünme imkânı sağlamaktadır. Her yıl uluslararası ekolojik takvimde yer alan tarihler münasebetiyle kamu farkındalığını ve kültürünü artırmak amacıyla ulusal kampanyalar düzenlenmekte ve belediyeler, okullar, anaokulları ve çocuk merkezlerinin katılımıyla "Doğayı seviyorum - ben de varım" sloganıyla her yıl "Daha Temiz Bir Çevre İçin" yarışması düzenlenmektedir. Eğitim ve Bilim Bakanlığı ayrıca öğrenciler için "Su - Yaşam Kaynağı", "Suyu Koru - Doğayı Koru", "Doğa - Evimiz" ve "Yeşil Gezegen" gibi çevre konulu ulusal yarışmalar (resim, fotoğraf, kompozisyon vb.) da dâhil olmak üzere müfredat dışı faaliyetler yürütmektedir.

420. **İsviçre**'de Ulusal Eğitim Ajansı 21, 2013 yılında İsviçre okul sisteminde sürdürülebilir kalkınma için eğitimi ekonomik, sosyal ve ekolojik boyutları dikkate alan bütüncül bir yaklaşım olarak teşvik etmek amacıyla okullar ve öğretmen eğitimi için bir yetkinlik merkezi olarak kurulmuştur. Konfederasyon, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden eğitimin bütüncül bir sistem yaklaşımı olarak ele alındığı ve çevre eğitimi de dâhil olmak üzere çeşitli temaların işlendiği ulusal yetkinlik merkezi Eğitim 21'i desteklemektedir. Eğitim21, sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden eğitimin zorunlu ve lise düzeyinde uygulanmasını ve yerleştirilmesini desteklemektedir. Öğretmenler, okul yönetimi ve diğer paydaşlar, Eğitim21'den pedagojik olarak tavsiye edilen öğretim materyalleri, destek ve tavsiyenin yanı sıra sınıf ve okul projeleri için mali destek alabilirler. Temel ve yüksek mesleki eğitim alanında, mesleklerin geliştirilmesinden sorumlu kurumlar, meslek sahiplerinin niteliklerinde sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin unsurların dikkate alınmasını sağlamaktadır. Bu doğrultuda, Eğitim, Araştırma ve Yenilikten Sorumlu Müsteşarlık Ocak 2021'den bu yana bu kurumlara Mesleki Eğitim ve Öğretimde Sürdürülebilir Kalkınma Rehberi adlı özel bir araç sunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden eğitim aynı zamanda mesleki diplomanın hedefleri arasında da yer almaktadır: Federal mesleki eğitim diploması sahipleri "mesleki faaliyetlerini ve deneyimlerini doğa ve toplumla olan ilişkileri açısından düşünebilmekte" ve "kendilerine, başkalarına, topluma, ekonomiye, kültüre, teknolojiye ve doğaya karşı sorumluluk duyabilmektedir" (Mesleki Diploma Yönetmeliğinin (OMPr) 3. Maddesinin 3. paragrafında tanımlandığı şekilde). Ayrıca, sürdürülebilir kalkınma İsviçre üniversiteleri için de çok önemli bir konudur. İsviçre Üniversiteleri Rektörler Konferansının web sitesinde ([swissuniversities](http://www.swissuniversities.ch)) üniversitelerin yürüttüğü öğretim faaliyetlerinden örnekler bulunabilir.

421. **Çek Cumhuriyeti**'nde, Çevre Hakkında Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 13. Maddesine göre, belirtilen kamu makamları (ağırlıklı olarak bakanlıklar ve bölgesel makamlar) çevre eğitiminin, kamu eğitimine rehberlik eden strateji ve politika belgelerine dâhil edilmesinden sorumludur. Bu makamlar ayrıca çevre eğitimini daha geniş kapsamlı olarak desteklemeli ve öğretmenlere ve diğer ilgili personele çevre eğitimi konularında yeterli eğitim sağlamalıdır.

422. **Lüksemburg**'da çevresel sürdürülebilirlik eğitimi uzun bir süredir okulların ve müfredat dışı kuruluşların önemli bir görevi olmuştur. Çevre, İklim ve Kalkınma Bakanlığı, on yıllardır koruma projelerinin büyük bir kısmına çevre ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik eğitim ve farkındalık yaratma bileşenini dâhil etmeye çalışmaktadır. Ulusal düzeydeki ilgili taraflar arasında bağlantı kurmak amacıyla, 1980'lerde kurulmuş ve düzenli mesajlar ve çalışma grupları aracılığıyla ilgili tarafları (şu anda 416) birbirine bağlayan mezolojik bir gruptan ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma için eğitim platformunu (La plateforme pour l'éducation à l'environnement et au développement durable - EEDD platformu) yönetmektedir. Bu platformun amacı, gençleri ve yetişkinleri toplumumuzun karşı karşıya olduğu zorluklar konusunda bilinçlendirmek ve sorumlu vatandaşlar olarak hareket etmelerini sağlamaktır.

Amacı sürdürülebilir kalkınmayı tüm eğitim sistemlerine entegre etmek olan BM Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim On Yılı'nı (2005-2014) takiben, Lüksemburg Şubat 2008'de sürdürülebilir kalkınma için eğitim konusunda bakanlıklar arası bir komite kurmuştur. Bu komite, Aralık 2011'de sürdürülebilir kalkınma için eğitim ulusal strateji belgesi hazırlayarak öncelikli yönelimleri belirlemiştir. Akabinde, sürdürülebilir kalkınma için eğitim, Milli Eğitim ve Gençlik Bakanlığının da önemli bir teması haline gelmiştir. Lüksemburg'da bu çerçevede alınan somut tedbirler arasında şunlar yer almaktadır: sürdürülebilir bir çevre için eğitim tüzüğü, sürdürülebilir kalkınma için eğitim alanındaki paydaşların listesi, öğretmenler için eğitim ve hizmet içi eğitim, sürdürülebilir kalkınma için eğitim platformuyla bağlantılı özel bir web sitesi www.bne.lu.

Örneğin çevre ve kalkınma eğitimi alanında faaliyet gösteren kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları, bu konuları ele alan ve hem küresel zorlukları hem de uygulanmış seçenekleri gösteren faaliyetler sunmaktadır. Bu faaliyetler web sitesinde bulunabilir. " Yaşam Boyu Öğrenme platformunda (*Plateforme pour l'EEDD " Éducation au Développement Durable "* - bne.lu) çevre ve kalkınma konularında eğitim verilmektedir. 2019 yılında Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Bakanlığı öncülüğünde sürdürülebilir kalkınma alanındaki tüm bilgilere erişim sağlanması ve gerekli bağlantıların oluşturulması amacıyla www.agenda2030.lu adresli web sitesi kurulmuştur. Ayrıca 2019 yılında iki bakanlığın desteğiyle Lüksemburg'da sürdürülebilir kalkınma için eğitime yönelik çok başarılı ilk fuar (BNE fuarı) EEDD platformu tarafından düzenlenmiştir.

7. Çevre aktivistlerinin ve bilgi uçuranların (whistle-blowers) korunması

423. Çevre aktivistleri (örneğin STK'lar, sivil hareketler, gazeteciler ve bireyler) insan hakları savunucularıdır (İHS'ler). Diğer İHS'lerle aynı koruma mekanizmalarından yararlanırlar. Tüm bireylerin kamu yararına ilişkin kaygılarını özgürce dile getirme konusunda kendilerini güvende hissetmeleri gerektiği gibi, çevre alanında çalışan İHS'ler de benzer şekilde çevre sorunlarıyla ilgili çalışmalarını sürdürürebilmek için elverişli bir ortamın var olduğuna inanabilmelidir.

424. **Gürcistan**'da, bilgi uçuranların ve sivil toplum da dâhil olmak üzere herkesin çevresel hakları, başta Gürcistan Anayasası, Gürcistan Çevre Koruma Yasası ve Gürcistan Genel İdari Yasası olmak üzere ulusal mevzuat tarafından korunmaktadır. Gürcistan Anayasasının 31. Maddesine göre, herkes (çevresel haklar da dâhil olmak üzere) haklarının korunması için mahkemeye başvurma hakkına sahiptir.

425. Aynı şekilde **Bulgaristan**'da da yasalar, çevrecilerin/bilgi uçuranların ve sivil toplum üyelerinin korunmasına ilişkin açık kurallar içermemektedir. Bununla birlikte, mesleklerine bakılmaksızın tüm vatandaşların korunma hakları Anayasa tarafından güvence altına alınmıştır.

426. **İsviçre**'de Federal Konsey, bilgi uçurma koşullarının Borçlar Kanununda (iş sözleşmesine ilişkin kurallar) düzenlenmesini önermiştir. Ayrıca, özellikle bilgi uçuranları daha iyi korumak için, haksız veya gerekçesiz işten çıkarma tazminatının artırılmasını önermiştir. Her iki öneri de kabul edilmemiştir. Bununla birlikte, bu öneriler kamuoyunda, kamusal tartışmalarda ve şirketler nezdinde bu konuda kayda değer bir ilerleme sağlanmasına yardımcı olmuştur. Son dönemde yapılan araştırmalar, hem büyük hem de küçük ölçekli birçok şirketin şirket içi bilgi uçurma sistemi kurduğunu göstermektedir. Bilgi uçuranların korunması, açık yasal kurallar olmasa bile düzenlenmiştir. Son yıllarda konuyla ilgili federal içtihat hukuku gerçekten de gelişmiş ve Federal Mahkeme konuyla ilgili çeşitli kararlar almıştır. Bu eğilim elbette Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadındaki gelişmelerle de desteklenmektedir. İfşaatta bulunulmasındaki kamu menfaatine karşı işverenin menfaatlerinin değerlendirilmesi bu şekilde İsviçre'nin yasal yaklaşımının bir parçası haline gelmiştir, zira ifşaatta bulunulmasındaki kamu menfaati işverenin gizlilik menfaatine göre öncelikli olabilmektedir. Bilgi uçurmanın işveren, yetkili makam ve diğer alıcıları içeren "kademeli" bir süreç olduğu ilkesi de içtihat hukukunun bir parçası haline gelmiştir. Sistem bölümlere ayrılmamıştır ve yetkililere doğrudan ihbarda bulunulabileceği gibi, şartlara bağlı olarak, mevcut tek çarenin bu olması halinde medyaya ifşaatta bulunulması da mümkündür. Bu kurallara göre, bir çalışan işverenin çevre koruma kanunu ihlallerini şirket bünyesinde bildirebileceği gibi, içinde bulunulan şartlara ve içtihatla belirtilen koşullara bağlı olarak, doğrudan yetkililere ve son çare olarak medyaya da bildirebilir.

427. **Fransız** hukukunda 2016 yılından bu yana, kişisel olarak bilgi sahibi olduğu bir suçu veya kabahati ya da Fransa tarafından usulüne uygun olarak kabul edilmiş veya onaylanmış uluslararası bir taahhüdün, uluslararası bir kuruluşun böyle bir taahhüde dayanarak gerçekleştirdiği tek taraflı bir eylemin, kanunun veya yönetmeliklerin ciddi ve açık bir ihlalini ya da genel yarara yönelik ciddi bir tehdidi veya önyargıyı çıkar gözetmeksizin ve iyi niyetle ifşa eden veya rapor eden gerçek kişi olarak tanımlanan bilgi uçuranlar için özel bir koruma sağlanmaktadır.

428. **Portekiz**, bir AB Üye Devleti olarak, Birlik hukukunun ihlal edildiğini ihbar eden kişilerin korunmasına ilişkin 23 Ekim 2019 tarihli ve 2019/1937 sayılı Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifinin (AB) kabul edilmesine yönelik çalışmalara aktif olarak katılmıştır. Çevre koruma, bu Direktifin uygulama alanlarından biridir. Bununla birlikte, Anayasa ve çevre de dâhil olmak üzere bireysel haklara ilişkin daha sonra çıkarılan yasalar, çevre ve diğer hakların ihlaline ilişkin somut olayların ihbar edilmesi halinde vatandaşlara koruma sağlamaktadır.

429. Bazı üye devletler son zamanlarda bilgi uçuranların korunmasına ilişkin özel mevzuat veya diğer tedbirleri kabul etmiştir. Örneğin, **Finlandiya ve Belçika** şu anda Bilgi Uçuranın Korunmasına ilişkin AB Direktifinin (Birlik Hukukunun İhlallerini Bildiren Kişilerin Korunmasına ilişkin 23 Ekim 2019 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konsey Direktifi (AB) 2019/1937) 17 Aralık 2021 tarihine kadar iç hukuka aktarılması üzerinde çalışmaktadır. Direktifin ana çerçevesi çevrenin korunmasını da kapsamaktadır.

430. **Finlandiya**'da Hükümet, bir Kararnamede yer alan hükümlere dayanarak, Sivil Toplum Politikası Danışma Kurulunu (KANE) dört yıllık bir süre için atamaktadır. Adalet Bakanlığına bağlı olarak faaliyet gösteren Danışma Kurulunda, bakanlıklar ve kamu kurumlarının yanı sıra farklı kuruluşları, araştırmaları, iş dünyasını ve sivil toplumu temsil eden 19 üye yer almaktadır. Danışma Kurulunun görevleri arasında, örneğin, kamu makamları ile sivil toplum arasındaki etkileşimin desteklenmesi ve sivil toplumun çalışma koşullarının iyileştirilmesi yer almaktadır. Finlandiya, 2014 yılında BM İnsan Hakları Savunucuları Bildirgesini temel alarak, AB'nin savunucuları koruma politikasının uygulanmasına yönelik Kılavuz İlkeleri kabul etmiştir (https://um.fi/documents/35732/48132/protecting_and_supporting_human_rights_d_e_fenders_public_guidelines_of adresinde mevcuttur). Dünyanın dört bir yanındaki Finlandiya Büyükelçilikleri ulusal Kılavuzları aktif bir şekilde kullanmakta ve İHS'lerle bir araya gelmektedir.

431. **Polonya**'da, Kamu Yararına Faaliyetler ve Gönüllü Çalışmalar Hakkındaki Kanunun 5b Maddesine göre, bir hükümet yönetim organı, bir yönetmelik yoluyla, sivil toplum kuruluşları ve kamu yararına faaliyetler yürüten diğer kuruluşlarla yıllık veya çok yıllık (5 yıla kadar bir süre için) bir işbirliği programı kabul edecektir (3. Madde 3. paragraf). İşbirliği programında, örneğin, programın ana amacı ve özel hedefleri; somut kapsamı; programın uygulanma süresi ve şekli ve uygulanması için planlanan kaynak miktarı belirlenmiştir. Program projesi, sivil toplum kuruluşları ve kamu yararına faaliyetler yürüten diğer kuruluşlarla kamu istişaresi sürecine tabidir (3. madde 3. paragraf). Hükümetin idari birimlerinin ayrıca her yıl 31 Mayıs tarihine kadar Kamu Bilgilendirme Bülteninde işbirliği programının uygulanmasına ilişkin yıllık bir rapor yayınlamaları gerekmektedir (5b Maddesi 3. paragraf).

26 Haziran 2019 tarihinde Çevre Bakanı, *Kamu Yararına Faaliyetler ve Gönüllü Çalışmalar Kanununun 3. Maddesinin 3. Fıkrasında belirtilen sivil toplum kuruluşları ve kuruluşlarla Çevre Bakanlığının 2020-2024 yıllarına yönelik uzun vadeli işbirliği programını* kabul etmiştir. Bu program, çevre koruma ve yönetim faaliyetlerinin uygulanmasında bir devlet idaresi ile yukarıda belirtilen kuruluşlar arasında bir ortaklık kurulmasını öngörmektedir. İşbirliği, Kanunun 5. Maddesinin 3. paragrafında atıfta bulunulan ilkelere, diğer bir ifadeyle yerindenlik, tarafların egemenliği, ortaklık, verimlilik, adil rekabet ve şeffaflığa dayanmaktadır. Beklenen işbirliği biçimleri şunlardır: (yasal düzenlemeler, strateji ve program belgeleri dâhil olmak üzere) Bakanlık tarafından hazırlanan belgelerin kamuoyu ile istişaresi, (web siteleri, sosyal medya ve haber bültenleri dâhil olmak üzere) kamu iletişim kanalları aracılığıyla faaliyetlerin yönü hakkında bilgi alışverişi, İklim Bakanının çevre politikası açısından özel öneme sahip projeleri fahri olarak himaye etmesi, işbirliği programının taraflarınca düzenlenen etkinliklere karşılıklı katılım, Bakanın sivil toplum kuruluşları

ile düzenli toplantılar gerçekleştirmesi, daha fazla işbirliğine yönelik deneyim ve bilgi alışverişi.

Kasım 2020'de İklim Bakanlığının kurulması nedeniyle, yukarıda bahsi geçen çok yıllık işbirliği programının güncellenmesi amacıyla yeni yetki dağılımının belirlenmesi halen devam etmektedir.

Ek VII Yararlı Web

Siteleri

Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyinin çevrenin insan hakları hukuku kullanılarak korunmasına ilişkin internet sitesi

<https://www.coe.int/en/web/portal/human-rights-environment>

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi www.echr.coe.int/

HUDOC - Mahkeme içtihatlarının çevrimiçi veritabanı <http://hudoc.echr.coe.int/>

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Dava Bilgi Formları - çeşitli çevresel konularda sürekli güncellenen dava özetleri

www.echr.coe.int/echr/en/header/press/information+sheets/factsheets

Avrupa Sosyal Şartı www.coe.int/T/E/Human_Rights/Esc/

Ayrıca bakınız: Avrupa Sosyal Şartı - Toplu Metinler, 6. baskı (30 Haziran 2008)

[:www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/ESCCollectedTexts_en.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/socialcharter/Presentation/ESCCollectedTexts_en.pdf)

Parlamente Meclisi Çevre, Tarım ve Yerel ve Bölgesel İşler Komitesi

http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/committee/CULT/index_E.htm

Avrupa Birliği

Avrupa Birliğinin AB hukuku portalı

<http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>

Avrupa Komisyonu çevre portalı

http://ec.europa.eu/environment/index_en.htm

Avrupa Çevre Ajansı (EEA) www.eea.europa.eu/

EEA'nın görevi, çevre politikasının geliştirilmesi, benimsenmesi, uygulanması ve değerlendirilmesinde yer alanlara ve aynı zamanda genel kamuoyuna çevre hakkında sağlıklı ve bağımsız bilgi sağlamaktır. Şu anda EEA'nın 32 üye ülkesi bulunmaktadır.

Avrupa Birliği Çevre Hukukunun Uygulanması ve Yürütülmesi Ağı

<http://impel.eu>

IMPEL, Avrupa'daki çevre yetkililerinden oluşan bir ağıdır. Ağ, AB Çevre hukukunun daha etkin bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunmayı taahhüt etmektedir.

Birleşmiş Milletler

BM Avrupa Ekonomik Komisyonu: çevre ile ilgili faaliyetler

www.unece.org/env/welcome.html

Aarhus Sözleşmesinin resmi web sitesi www.unece.org/env/pp/welcome.html

Bu web sitesinde Sözleşme metni, onay durumu ve yayınların yanı sıra bir dizi başka belge, rehber ve bilgilendirme aracı da yer almaktadır.

Sınır Aşan Çevresel Etki Değerlendirmesi Sözleşmesi (Espoo Sözleşmesi)

www.unece.org/env/eia/welcome.html

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) www.unep.org/

www.unep.org/resources/gov/keydocuments.asp

İnsan Hakları ve Çevrenin Yeni Geleceği konulu Üst Düzey Uzman Toplantısı: Küresel Gündemi İleriye Taşımak ve ilgili materyaller

www.unep.org/environmentalgovernance/Events/HumanRightsandEnvironment/tabid/2046/language/en-US/Default.aspx

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği

OHCHR ve İklim Değişikliği:

<https://www.ohchr.org/EN/Issues/HRAndClimateChange/Pages/HRClimatChangeIndex.aspx> OHCHR, İnsan Hakları ve İklim Değişikliği Hakkında Sık Sorulan Sorular (2021): https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FSheet38_FAQ_HR_CC_EN.pdf

BM İnsan Hakları ve Çevre Özel Raportörü

<https://www.ohchr.org/en/Issues/Environment/SREnvironment/>

Dünya Ticaret Örgütü

Dünya Ticaret Örgütü Ticaret ve Çevre Portalı

www.wto.org/english/tratop_e/envir_e/envir_e.htm

Portalda ayrıca hangi kısıtlamalara izin verilebileceği de dâhil olmak üzere Dünya Ticaret Örgütünün çevrenin korunmasına yönelik hukuki çerçevesine ilişkin açıklamalar da yer almaktadır.

Diğer bilgilendirici web siteleri

ECOLEX www.ecolex.org

ECOLEX, IUCN (Dünya Koruma Birliği), UNEP ve FAO (BM Gıda ve Tarım Örgütü) tarafından ortaklaşa işletilen kapsamlı bir veri tabanıdır. İlgili anlaşmalar, ulusal mevzuat veya mahkeme kararları hakkında temel bilgiler verir ve teknik ve literatür referansları sağlamaktadır.

Avrupa Çevre Hukuku (EEL) www.eel.nl/

Bu sitede, Avrupa çevre hukukuyla ilgili içtihat hukuku, ulusal mevzuat ve diğer belgelerin metinleri yer almaktadır. Ayrıca belirli konularda eksiksiz dosyalar da mevcuttur.

Ekolojik Hukuk ve Yönetişim Derneği (ELGA) <https://elgaworld.org/>

Launch in 2017 ELGA provides a forum and a platform for diverse groups to work together and amplify their voices to transform our current human-centered, growth-focused legal

paradigm, to an Earth-centered, "ecological law and governance paradigm to better protect the foundations of life.

REC (Orta ve Doğu Avrupa Bölgesel Çevre Merkezi)

www.rec.org/

1990 yılında kurulan REC, Orta ve Doğu Avrupa'daki çevre sorunlarının çözümüne yardımcı olmaktadır. REC'in internet sitesinde Orta ve Doğu Avrupa'da meydana gelen gelişmele hakkında değerli bilgiler yer almaktadır. Burada ayrıca Aarhus Sözleşmesi, halkın bilgiye erişimi, halkın katılımı ve yargıya erişim konularında geniş bir bibliyografya ve çalışma örnekleri bulunmaktadır.

IEEP (Avrupa Çevre Politikası Enstitüsü) www.ieep.eu/

IEEP web sitesinde, bağımsız ve kar amacı gütmeyen bir kuruluşun Avrupa Birliğine ilişkin çevre hukuku ve politikalarıyla ilgili kapsamlı bir bağlantı listesi yer almaktadır.

İnsan Hakları ve Çevre Çalışmaları Küresel Ağı

<http://gnhre.uwe.ac.uk/RenderPages/RenderHomePage.aspx>

Ek VIII İlave

Kaynaklar

Bu ekte yer verilen literatür, çağdaş uluslararası çevre hukukunun, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ve Avrupa Sosyal Şartının çevre açısından mevcut durumu ve yorumlanması hakkında bazı ek bilgiler sunmaktadır. Bu listenin, Mahkeme ve Komite içtihadının nesnel özetini akademik analiz yoluyla tamamlayacağı düşünülmektedir.

1. Alston, Philip/ Goodman, Ryan ve Steiner, Henry J.: International Human Rights in Context. Law, Politics, Morals, Oxford University Press, 3. baskı (2007)
2. Alfredsson, Gudmundur: Human Rights and the Environment in: Leary, David ve Pisupati, Balakrishna (Ed.): The Future Of International Environmental Law, United Nations University Press(2010), s. 127
3. Anton, Donald K. and Shelton Dinah L.: The Environment and Human Rights, Cambridge University Press (2011)
4. Birnie Patricia/ Boyle, Alan ve Redgwell, Catherine: International Law and the Environment, Oxford University Press, 3. baskı (2009)
5. Boyle, Alan: Human Rights and the Environment: A Reassessment, UNEP Belgesi 2010,
www.unep.org/environmentalgovernance/LinkClick.aspx?fileticket=GccCLN-bmq%3D&tabid=2046&language=en-USadresinde mevcuttur:
6. Bodansky, Daniel/ Brunnee, Jutta/ Hey, Ellen: The Oxford Handbook of International Environmental Law, Oxford University Press (2008)
7. Boyd, David, "The Environmental Rights Revolution", UBC Press 2011
8. Cambj, Mirna: Certain legal aspects of efficient use of water resources in the practice of the European Court of Human Rights: East European human rights review, cilt. 25, no. 2, s. 227-248 (2019)
9. Déjeant-Pons, Maguelonne ve Pallemaerts, Marc (Eds.): Human Rights and the Environment, Compendium of instruments and other international texts on individual and collective rights relating to the environment in the international and European framework, Council of Europe Publishing (2002)
10. Francioni, Francesco: International Human Rights in an Environmental Horizon, European Journal of International Law, Cilt. 21 s. 41 (Şubat 2010)
11. Fitzmaurice, Malgosia: The European Court of Human Rights, Environmental Damage and the Applicability of Article 8 of the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms, Environmental Law Review, Cilt. 13 Sayı 2 s. 107 (Maysıs 2011)
12. Fitzmaurice, Malgosia: The European Court of Human Rights and the right to a clean environment: evolutionary or illusory interpretation? Evolutionary interpretation and

13. García San José, Daniel: Environmental Protection and the European Convention on Human Rights, Human Rights Files, No. 21, Council of Europe Publishing (2005)
14. Glazebrook, Susan: Human Rights and the Environment, Victoria University of Wellington Law Review, Cilt. 40 No. 1 s. 293 (Haziran 2009)
15. Gouritin, Armelle: Potential liability of European States under the ECHR for failure to take appropriate measures with a view to adaptation to climate change, Ius Commune Workshop Environmental Law, 27 Kasım 2009, yayımlandığı yer: Faure, Michael and Peeters, Marjan (Eds.): Climate Change Liability, Edward Elgar Publishing, p. 134 (2011)
16. Knox, John. H. and Pajan, Ramin: The Human Right to a Healthy Environment, Cambridge University Press, Cambridge (Mayıs 2018)
17. Loucaides, Loukis: Environmental Protection through the Jurisprudence of the European Convention on Human Rights, British Yearbook of International Law, Cilt. 75 s. 249 (2005)
18. MacDonald, Karen E.: A Right to a Healthful Environment - Humans and Habitats: Re-thinking Rights in an Age of Climate Change, European Energy and Environmental Law Review, Cilt 17 Sayı 4, s. 213 (Ağustos 2008)
19. Pallemaerts, Marc: Human Rights and Sustainable Spatial Development, in: Proceedings of the International CEMAT Symposium on "The Spatial Dimension of Human Rights: For a New Culture of the Territory", Erivan, Ermenistan, 13-14 Ekim 2008, European Spatial Planning and Landscape Series No. 91, Avrupa Konseyi Yayınları s. 45, (2009), şu adresten erişilebilir: www.coe.int/t/dq4/cultureheritage/heritage/Landscape/Publications/ATEP-91Assemble_bil.pdf
20. Pallemaerts, Marc: A Human Rights Perspective on Current Environmental Issues and Their Management: Evolving International Legal and Political Discourse on the Human Environment, the Individual and the State, Human Rights & International Legal Discourse, Cilt. 2 s. 149 (2008)
21. Pedersen, Ole W.: The ties that bind: the Environment, the European Convention on Human Rights and the Rule of Law, European Public Law, Cilt 16 Sayı 4, s. 571 (Aralık 2010)
22. Pedersen, Ole W.: European Court of Human Rights and environmental rights, Human rights and the environment: legality, indivisibility, dignity and geography / editör James R. May, Erin Daly. - Cheltenham ; Northampton, Mass. : Edward Elgar, s. 463- 471 (2019)
23. Schall, Christian: Public Interest Litigation Concerning Environmental Matters Before Human Rights Courts: A Promising Future Concept? Journal of Environmental Law, Cilt 20. s. 417 (2008)
24. Shelton, Dinah L.: Developing Substantive Environmental Rights, Journal of Human Rights and the Environment, Cilt 1 no. 1. s. 89 (2010)
25. Shelton, Dinah L: International Decision: Tâtar / Romania, American Journal of International Law, Cilt 104 s. 247 (2010)
26. Trilsch, Mirja: Avrupa Sosyal Haklar Komitesi: Sağlıklı bir çevre hakkı, International Journal of Constitutional Law, Cilt 7 s. 529 (Temmuz 2009)

İnsan hakları ve çevre arasındaki güçlü bağlantılar son yıllarda giderek daha belirgin ve açık hale gelmiştir.

Bu güncellenmiş El Kitabı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin ve Avrupa Sosyal Şartının çevrenin korunmasının ulusal düzeyde güçlendirilmesine nasıl katkıda bulunduğunu inceleyerek bu ilişkinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Sözleşme de Şart da, çevrenin genel olarak korunmasını sağlamak üzere tasarlanmamıştır ve güvenli, temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını açıkça garanti etmemektedir. Bununla birlikte, her iki belge de, Mahkemenin gelişen içtihadının ve Sosyal Haklar Komitesinin sonuç ve kararlarının gösterdiği gibi, çevresel konularda önemli bir koruma sağlamaktadır.

Üye Devletlerin iyi ulusal uygulama örnekleri derlenmiş ve el kitabının ekinde bu örnekler yer verilmiştir.

www.coe.int

Avrupa Konseyi kıtanın önde gelen insan hakları örgütüdür. Avrupa Birliği'nin tüm üyeleri de dâhil olmak üzere 47 üye ülkeden oluşmaktadır. Tüm Avrupa Konseyi üye devletleri, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumak üzere tasarlanmış bir antlaşma olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Sözleşmenin üye devletlerde uygulanmasını denetlemektedir.